COLIN STORER

WEIMAR CUMHURİYETİ'NİN KISA TARİHİ

iletişim

COLIN STORER

WEIMAR CUMHURİYETİ'NİN KISA TARİHİ

COLIN STORER

Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi

COLIN STORER Nottingham Üniversitesi'nde tarih dersleri vermektedir. Nottingham Üniversitesi'nden doktora derecesi almış ve Warwick Üniversitesi'nde ders vermiştir. I.B. Tauris tarafından yayımlanan *Britain and the Weimar Republic: The History of a Cultural Relationship* [Britanya ve Weimar Cumhuriyeti: Kültürel Bir İlişkinin Tarihi] adlı kitabın yazarıdır.

A Short History of Weimar Republic
© 2013 I.B. Tauris & Co. Ltd.
Bu kitabın yayın hakları Akcah Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

İletişim Yayınları 2183 • Tarih Dizisi 98
ISBN-13: 978-975-05-1794-5
© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2015, İstanbul
2. BASKI 2015, İstanbul

EDİTÖR Kerem Ünüvar
YAYINA HAZIRLAYAN Merve Öztürk
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Komünist, Nazi, Katolik Merkez, Sosyalist ve diğer siyasi görüşlere sahip eylemciler, Temmuz 1932 Reichstag seçimleri sırasında partilerinin seçim afişleriyle (Bundesarchiv)
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
DİZİN Birhan Koçak
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

COLIN STORER

Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi

A Short History of Weimar Republic

ÇEVİREN *Sedef Özge*

iletişim

Jenny'ye sevgilerimle...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 11

GİRİŞ

PRUSYA, ALMANYA VE SAVAŞIN KAYNAYAN KAZANI 15

Weimar Almanyası'nın bağlamı 17

Prusya'nın yükselişi 19

Birleşik Almanya 25

Savaşın kaynayan kazanı 32

TAKVİM 37

BİRİNCİ BÖLÜM

KRİZ YILLARI (1918-1923) 43

Savaşın içerideki etkisi 44

Yukarıdan devrim, aşağıdan devrim 47

Solun meydan okuması 55

Sağdan gelen tehdit 64

İKİNCİ BÖLÜM

ILIMLILAŞTIRMA MÜCADELESİ: WEIMAR'IN SİYASİ KÜLTÜRÜ 77

Weimar anayasası 78

Weimar parti sistemi 84

Parlamento dışı siyaset 92
Cumhuriyetçilerden yoksun bir cumhuriyet mi? 96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MUAZZAM ENFLASYON VE WEIMAR EKONOMİSİ 105
Almanya'nın ilk ekonomik mucizesi 106
Savaşın finansmanı ve enflasyon 110
Enflasyondan hiperenflasyona 111
Para birimine istikrar kazandırılması ve Dawes Plam 123
Muazzam enflasyonun bağlamı 127
"Altın yirmili yıllar": İstikrar ve refah mı? 129
Büyük Buhran 133

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
REVİZYONİZM VE İSTİKRAR ARAYIŞI: WEIMAR'IN DIŞ POLİTİKASI 141
Versailles Antlaşması 142
Alman revizyonizmi: Geçiştirme 151
Alman revizyonizmi: *Erfüllungspolitik* 155
Stresemann zamanında dış siyaset 157
Stresemann'dan sonra dış siyaset 164

BEŞİNCİ BÖLÜM
WEIMAR TOPLUMU VE KÜLTÜRÜ 171
Eski seçkinler: Aristokrasi ve subaylar 172
Kırsal alan 175
Orta sınıflar 176
İşçi sınıfı 178
Toplumsal cinsiyet ve cinsellik 181
Kentli cumhuriyet 189
Weimar kültürü 196

ALTINCI BÖLÜM
KRİZ VE ÇÖKÜŞ (1929-1933) 205
Demokrasinin krizi 206
Nazilerin yükselişi 212
Brüning'den Hitler'e 220

Cumhuriyetin sonu 226
Weimar neden başarısız oldu? 230

SONUÇ
WEIMAR BAŞARISIZLIĞA MI UĞRADI? 235

EKLER
Ek 1: Weimar Parti Sistemi 245
Ek 2: Reichstag Seçim Sonuçları, 1919-1933 248
Ek 3: Weimar Cumhuriyeti'nin Şansölyeleri 249

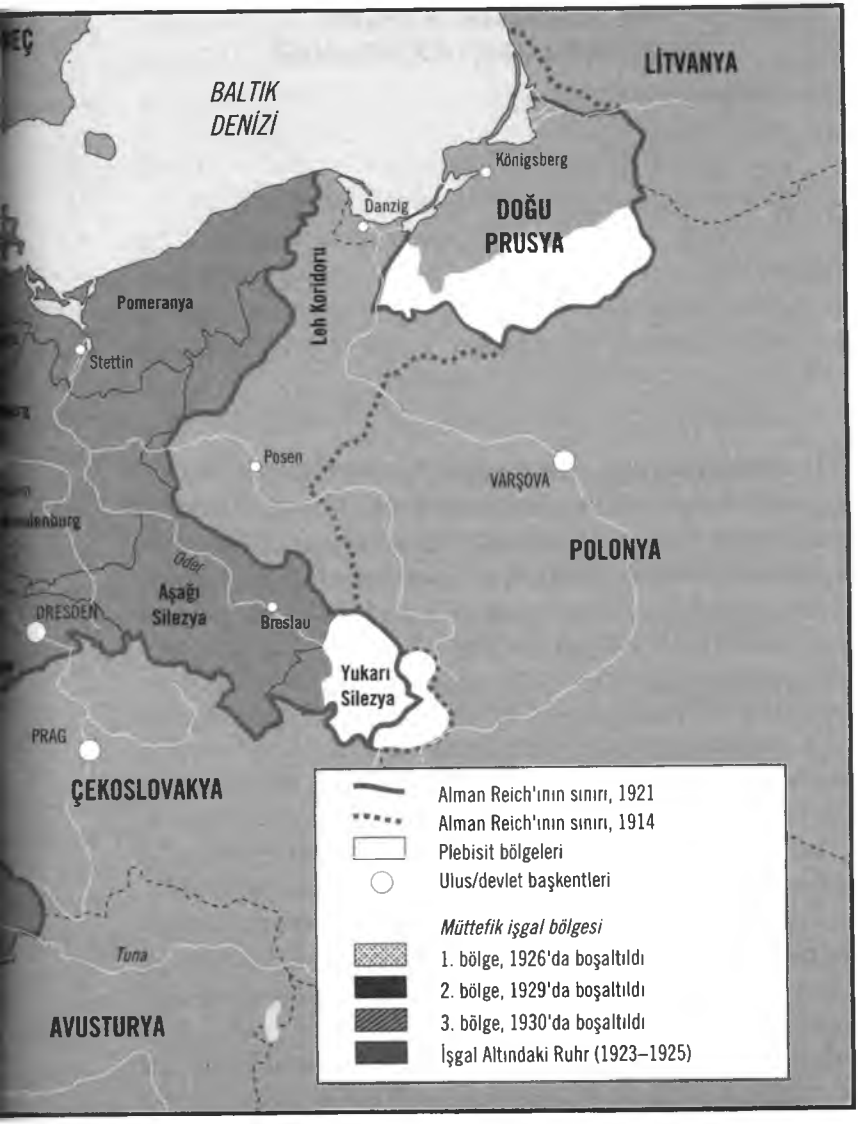
OKUMA LISTESI 251
DIZIN 255

TEŞEKKÜR

Bu kitabı yazmam kolay olmadı. Weimar Almanyası'nın tarihi gibi zengin ve çok yönlü bir konuyu 75 bin kelimede toparlamak, özellikle bu konuda zaten çok fazla yazıldığı düşünülürse zorlu bir sınavdı. Yine de hem öğrencilere hem de genel okura hitap edecek şekilde konuya giriş yapmak için elimden geleni yaptım. Umarım bunu başarabilmişimdir.

Proje fikrini ortaya atan, tavsiyeleri ve katkılarını benden esirgemeyen Jo Godfrey'e teşekkür ederim. Bana destek olan ve beni teşvik eden Nottingham Üniversitesi'ndeki meslektaşlarıma ve kütüphaneler arası kitap ödünç alma taleplerimi hızlı ve verimli bir şekilde karşılayan Nottingham Üniversitesi Hallward Kütüphanesi çalışanlarına özel olarak teşekkür borçluyum. Son olarak, her zamanki gibi tüm dostlarıma ve aileme, özellikle yaşam ortağım Jenny'ye bu kitabın yazılması sırasında bana destek olup cesaret verdikleri için teşekkür ederim.

0
100 mil
0
100
200 Kilometre
N
KUZEY DENİZİ
DANİMARKA
KOPENHAG
Kuzey Schleswig
Kiel
Schleswig-Holstein
Mecklenburg Schwerin
Hamburg
Bremen
Hanover Eyaleti
OLDENBURG
Prusya Saksonyası
Hanover
Brunswick
W. Brunswick
Anhalt
BİRLEŞİK KRALLIK
HOLLANDA
Vestfalya Eyaleti
Waldeck
Düsseldorf
WEIMAR
Hessen Eyaleti
BELÇİKA
Thüringen
Hessen
Frankfurt
LÜXEMBURG
DARMSTADT
Saar
Bavyera
Alsace-Loren
STUTGARD
FRANSA
Württemberg
Strasburg
MUNIH
LIECHTENSTEIN
İSVİÇRE

BALTIK DENİZİ
LİTVANYA
Königsberg
Danzig
DOĞU PRUSYA
Pomeranya
Leh Koridoru
Stettin
Posen
VARŞOVA
POLONYA
Oder
Aşağı Silezya
DRESDEN
Breslau
Yukarı Silezya
PRAG
ÇEKOSLOVAKYA
Tuna
AVUSTURYA
Alman Reich'ının sınırı, 1921
Alman Reich'ının sınırı, 1914
Plebisit bölgeleri
Ulus/devlet başkentleri
Müttefik işgal bölgesi
1. bölge, 1926'da boşaltıldı
2. bölge, 1929'da boşaltıldı
3. bölge, 1930'da boşaltıldı
İşgal Altındaki Ruhr (1923–1925)

PRUSYA, ALMANYA VE SAVAŞIN KAYNAYAN KAZANI

Pek çok açıdan Weimar Cumhuriyeti bugün hâlâ bizimle. Televizyon belgesellerinden sinemaya, polisiye romanlardan popüler müziğe ve hatta çizgi romanlara kadar her yerde Weimar Cumhuriyeti'nin mirası var. Ancak günümüz siyaseti ve ekonomisi üzerine karanlık bir gölgesi de düşüyor. Weimar Cumhuriyeti, istikrarsızlıkla eş anlamlı hale geldi ve yakın tarihte dünyanın finans alanında yaşadığı çöküşün ardından günümüz gazetecileri ve yorumcuları tarafından sık sık anıldı. Koalisyon hükümetleri, küresel ekonomik belirsizlik, kemer sıkma, siyasi ve dini aşırı uçlar çağında, Weimar Cumhuriyeti'nin sorunlu tarihi, modern Batı toplumlarına, geride bıraktığımız 80 yılda başka herhangi bir dönemden çok daha yakın görünüyor.

Ancak güncel olaylar iki savaş arası Almanya hakkında bildiğimizi zannettiklerimizi yansıtıyor gibi görünse de yeni nesil tarihçiler Weimar Cumhuriyeti'nin genellikle olumsuz ve determinist popüler ve akademik tasavvurlarına karşı çıkmaktadır. Uzun yıllar boyunca tarihçiler ilk Alman demokrasisine büyük ölçüde karamsar bir yaklaşım sergiledi ve hem tarihçiler hem de tarihçi olmayanlar tarafından Weimar sık sık Hitler'in habercisi olarak görüldü. Diktatörlük, dünya savaşı ve Yahudi soykırımı deneyimlerinin Almanların ve az da olsa Anglo-Ame-

rikan tarihçilerin bir kuşağının yaşamlarının en büyük travması olduğu düşünülürse bu durum çok şaşırtıcı değildir. İki savaş arası Almanya'ya dair algımızın biçimlenmesine yardımcı olan Nazizmden kaçanlar ve 1940'lardaki barbarlığın nasıl ortaya çıkmış olabileceğini açıklamaya çalışan bir tarihçi kuşağı açısından, Weimar Cumhuriyeti zayıf ve doğası gereği kusurlu bir deneydi; kendi halkı tarafından sevilmiyordu ve kendisini doğuran koşullar tarafından başından itibaren lanetlenmişti. Daha sonra, 1960'larda (1930'ların başında Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nde kariyerine başlamış olan Herbert Marcuse gibi Alman kuramcılardan kısmen etkilenmiş olan) "Yeni Sol" tarafından da cumhuriyet, ruhsuz tüketici kapitalizmiyle Stalinci totaliter tiranlık arasında Marksist bir orta yol bulma konusunda ılımlı Sosyal Demokratlarla burjuva siyasetçilerin ihanet ettiği veya teptiği bir şans, kaçırılmış bir fırsat olarak görüldü. Bu tür olumsuz ve determinist yaklaşımlar, 1980'ler ve 1990'larda da Weimar'a ilişkin tarih yazımında hâkimiyetini sürdürdü; hatta Detlev Peukert'in, cumhuriyetin "krizi" kavramına odaklanan ve Weimar Almanyası'm modern sanayi toplumuna içkin gerilimlerin odak noktası olarak görerek bu döneme ilişkin çalışmaları yeniden canlandıran *Die Weimarer Republik: Krisenjahre der Klassischen Moderne* [Weimar Cumhuriyeti: Klasik Modernliğin Kriz Yılları] (1987)[1] adlı son derece önemli çalışmasında bile varlığını gösterdi.[2] Eric Weitz'ın 2007 tarihli mükemmel (ve genel olarak daha iyimser) *Weimar Germany: Promise and Tragedy* [Weimar Almanyası: Umut ve Trajedi] çalışmasının başlığının bile kaçırılmış fırsatlar ve ihanet edilmiş umutları akla getiren hüzünlü bir havası vardır ve bu, kırılganlık ve lanetlilik anlayışını vurgular.

Yine de yakın tarihli araştırmalar Almanya'nın ilk demokratik cumhuriyetine yönelik bu olumsuz ve karamsar yaklaşımı bir dereceye kadar düzeltmiştir. Weimar tarih yazımında Pe-

1 İngilizce baskısı, *The Weimar Republic: The Crisis of Classical Modernity*, Londra, 1992.

2 Weimar Cumhuriyeti'nin tarih yazımında "kriz" teriminin kullanımı için bkz. Rüdiger Graf, "Either-Or: The narrative of 'crisis' in Weimar Germany and its historiography", *Central European History*, cilt 43, sayı 4, 2010, s. 592-615.

ter Gay ve Walter Laqueur'le 1960'lar ve 1970'lerde başlayan "kültürel yönelim" Weimar Cumhuriyeti'ne dönük anlayışımızı hem genişletmiş hem de derinleştirmiş; Weimar'ı Üçüncü Reich'a bir girişten ibaret olarak gören dar tarihsel söylemden öteye geçmeye başlamamızı sağlamıştır. Daha yakın tarihte, yeni bir tarihçi nesil, Weimar döneminin travmalarının ve deneyimlerinin gündelik yaşamla ilişkisinin nasıl olduğunu daha iyi anlamak amacıyla toplumsal cinsiyet ilişkileri ve popüler kültür gibi daha önce göz ardı edilen alanları aydınlattı. Böylelikle "yüksek siyaset"le ve "Weimar neden başarısız oldu?" sorusuyla ilgilenen akademisyenlerin çok uzun zamandır görmezden geldiği kesimlerin sesini duyurmakla kalmadılar, ayrıca vatandaşları tarafından sevilmeyen, köşeye sıkışmış bir demokrasiye ilişkin daha önceki anlatılara da karşı çıkmış oldular.

Bu kitabın temel amacı, bu eski ve yeni araştırmaların büyük kısmını bir araya getirerek modern Alman tarihinin bu büyüleyici dönemi hakkında bilgi sahibi olmayanların Weimar Cumhuriyeti'nin tarihine kolay bir giriş yapmalarını sağlamaktır. Bunun için, kitapta Weimar Almanyası'nın siyaseti ve kültürü (geniş tanımıyla) incelenecek ve içinde bulunduğu genel tarihsel ve uluslararası bağlama oturtulacaktır. Böylelikle okura ilk Alman demokrasisinin daha kapsamlı bir portresinin çizileceği umulmaktadır. Bu ilk Alman demokrasisi, kendi içinde değerlendirildiğinde, olağandışı baskılar karşısında ayakta kalamamış olsa da gurur duyabileceği bir miras bırakmıştır.

Weimar Almanyası'nın bağlamı

Tarihçiler, tarihi küçük lokmalar halinde sunmayı severler; döneme veya ülkeye göre muntazaman bölümlere ayrılmış, hatta mümkünse okul veya üniversite müfredatı ya da bunun gibi kitaplar için uygun yapıda olmasını isterler. Ancak bütün bu bölümler zorunlu olarak yapay ve keyfidir. Tarih, katılımcıları tarafından yaşandığı haliyle keskin hatlı değildir ve bölümlere ayrılmaz. Bir anlamda tarih çalışması tamamen bağlamla ilgilidir. İnsanları, olayları, ulusları veya bütün bir dönemi en küçük ay-

rıntısma kadar inceleyebiliriz ancak bunları genel tabloya yerleştirmediğimiz sürece önemlerini asla tam olarak anlayamayız. Nasıl "hiçbir insan bir ada değilse", hiçbir tarihsel olay da yalıtılmış değildir. Her bir olay geniş bir bütünün parçasıdır sadece; dolayısıyla ancak bir adım geri çekilip ayrı ayrı parçaların birbiriyle ilişkisini gördüğümüz zaman bu parçaları anlayabiliriz.

Almanya söz konusu olduğunda bu durum belki de özellikle doğrudur. Modern Alman tarihinin incelenmesinde merkezi öneme sahip iki tarih tartışması, birbiri ardına gelen rejimlerin gelişimi takip edildiğinde devamlılıklar ve ortak noktaların ne kadar bulunabileceği ile Almanya'nın modern liberal bir demokrasiye doğru yolculuğunun, Britanya ve Fransa gibi daha "normal" bir yol izleyen ülkelerden ayrılan, "özgün" bir rotayı ne derece izlediğidir. Modernliğe giden bu "özgün yol" (*Sonderweg*) kavramı günümüzde artık eskiden olduğu kadar etkili olmasa da, Almanya'nın siyasi ve toplumsal gelişimini daha genel bir tarihsel ve uluslararası bağlama oturtmaya çalışması açısından, Weimar Cumhuriyeti'nin öğrencileri olarak bizim için hâlâ önemini korumaktadır. Kısaca bu kuram, 19. yüzyılda liberal birleşme hareketlerinin başarısızlığa uğramasının, modernlik öncesi aristokrat seçkinlerin güçlerini hâlâ korumayı başarabildiğini gösterdiğini ve böylece Almanya'nın, Batı Avrupa'da istikrarı ve demokrasiye doğru evrilmeyi sağlayan türden bir sivil toplumu ve siyasi kurumları geliştirmesinin önünün kesildiğini savunmaktadır. Bu eski seçkinlerin etkisinin sürmesi ve güçlü demokratik geleneklerle kurumların yokluğu, iki savaş arası dönemde Almanya'da demokrasinin kök salmamasının temel nedenleri olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla bu kuramın bizim Weimar Cumhuriyeti incelememizle yakından alakası vardır. Ancak *Sonderweg* tezini değerlendirebilmemiz için Almanya tarihine bakmamız ve diğer ulusların gelişimiyle karşılaştırma yapmamız gerekir.

Cumhuriyetin görünür "başarısızlığına" ilişkin diğer açıklamaların çoğu için de bu durum geçerlidir. Weimar tarih yazımının büyük kısmındaki başlıca zorluklardan biri, Almanya'daki gelişmeleri Avrupa'nın başka yerlerindeki gelişmeler-

den yalıtarak ele alma eğilimidir. Bu da Almanya'ya baktığımızda özellikle sorun teşkil eder. Yüzyıllar boyunca kendi içinde bölünmüş olan ve kıtanın tam kalbinde yer alan Almanya, Avrupa'nın savaş alanı oldu. Güçlü komşularla çevriliydi ve ekonomisi ihracata dayalıydı; belki de bu durum Almanya'yı diğer tüm Avrupa devletlerinden daha fazla, uluslararası gelişmelerin insafına bırakıyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra durum daha da bariz hale geldi; askerî gücünün azalması, tazminat ödeme yükümlülüğü ve yabancı yatırıma bağımlılığı, Almanya'nın dünya sahnesindeki hareket serbestisini ciddi biçimde kısıtladı. Dahası, kendi içinde veya Britanya ya da ABD gibi daha eski ve yerleşik demokrasilerle karşılaştırılarak değerlendirildiğinde, Weimar Almanyası zayıf ve istikrarsız görünür. Halbuki aynı dönemde en yakın komşularından bazılarıyla karşılaştırıldığında, siyasi ve ekonomik olarak çok daha güçlü görünecektir. Benzer şekilde, Almanya'nın modernlik yolculuğunu Güney ve Orta Avrupa uluslarıyla ilişkili olarak ele aldığımızda, Britanya veya Fransa'yla karşılaştırıldığında olduğundan çok daha az özgün görünecektir gözümüze.

Prusya'nın yükselişi

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda tek bir birleşik siyasi varlık olarak Almanya'nın, henüz görece genç bir ülke olduğunu unutmamamız gerekir. *Sonderweg* kuramının olumlu yanları ne olursa olsun, Britanya ve Fransa ile karşılaştırıldığında Almanya'nın geç devletleştiği kesinlikle doğrudur. Batıdaki komşuları modern ulus-devletlere doğru gelişirken, Almanya, Avusturya Şansölyesi Prens Metternich'in deyişiyle, "bir coğrafya tabirinden"[3] pek fazla öteye geçemedi.

Bugünkü Almanya'yı oluşturan topraklar, tek bir siyasi varlık değildi; minik minik otonom devletlere bölünmüştü: prens-

3 Britanya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'a bir mektupta kullanılan orijinal ifade, "L'Italie est un nom géographique" (İtalya yalnızca bir coğrafya tabiridir) idi. Ancak aynı şey, birleşmeden önceki Almanya için de söylenebilir.

likler, dukalıklar, piskoposluklar ve özgür şehirler. Bu toprakların hepsi özerk olduğu halde, 1806'ya kadar, meşruiyeti MS 800'de Noel günü Papa III. Leo tarafından "Roma İmparatoru" olarak taç giydirilmiş Frenk Kralı Şarlman'ın varisi olduğu iddiasına dayanan Kutsal Roma İmparatoru'na kâğıt üstünde sadakat yeminiyle bağlıydı. Yine de bu unvan ancak 1512'de resmen kabul edilmişti; bu da İmparatorluğu bir arada tutan siyasi bağların gevşekliğini gösterir. İmparatorluğu oluşturan topraklar (1648 itibarıyla 234 bağımsız devlet ve 51 özerk İmparatorluk Şehri), kendi güçlerini ve ayrıcalıklarını korumaya çalışıyor ve İmparator, tebaasına istediğini yaptırmakta genellikle zorlanıyordu. Üstelik 15. yüzyıldan itibaren tüm Kutsal Roma İmparatorları Avusturya'daki Habsburg hanedanından geldiği halde, unvan babadan oğula geçmiyordu. Bunun yerine İmparator, İmparatorluk'ta hatırı sayılır güce sahip yedi Elektör tarafından ömür boyu görev yapmak üzere seçiliyordu.

Çok sayıda prens, dük ve şövalyenin İmparatorluk'ta güç ve etki sahibi olmak için birbiriyle yarışması nedeniyle Ortaçağ boyunca Alman devletleri arasında hep bir çekişme görüldüyse de, Almanca konuşulan topraklar 16. yüzyıldan itibaren Reform nedeniyle daha da parçalandı. Martin Luther'in yandaşları Katolik İmparator ve müttefikleriyle mücadele ederken Almanya yalnızca siyasi olarak değil dinen de bölünmüş oldu. Sonuçta, bugün bile bir ölçüde varlığını koruyan takribi bir kuzey-güney mezhep bölünmesi ortaya çıktı ve böylelikle Alman devletleri arasındaki farklılıklar daha da belirginleşti. 1555 Augsburg Barışı, Prenslerin devletlerinin hangi mezhebe bağlı olacağına karar vermesine olanak tanıdı ve aynı zamanda nihayetinde prenslerin bağımsızlığını tekrar doğrulamış oldu; ancak bu da meseleyi çözmedi. Süregiden dini gerilimler ve imparatorluk otoritesine başkaldırılar gittikçe şiddetlendi ve 1618'de İmparator II. Ferdinand'ın tebaasına dinini ve buyruğunu dayatmaya çalışmasıyla savaşa dönüştü.

Otuz Yıl Savaşı'nın (1618-1648) Alman toprakları ve bu topraklarda yaşayanlar üzerinde derin ve kalıcı bir etkisi oldu. Neredeyse otuz yıl boyunca büyük Avrupa güçlerinin ve müttefik-

lerinin orduları, beraberlerinde açlık, salgın hastalıklar ve sefalet getirerek Almanya'yı kasıp kavurdu; taş üstünde taş bırakmadı. Çatışan devletler savaşmaktan tükendiğinde, Almanya, son kez olmamak üzere kendini güçlü komşularının insafına kalmış olarak buldu. Yaklaşık iki yüz yıl sonra Viyana Kongresi'nde ve ondan yüz yıl sonra da Paris Barış Konferansı'nda olduğu gibi, Vestfalya Barışı, tükenmiş ve moral çöküntüsü içindeki bir Almanya'ya Büyük Güçlerin hırslarını dengeleyecek bir anlaşma dayatırken, Almanların kendi arzularını kaale almadı bile. Bilakis Almanya öncekinden daha da parçalı, komşu devletlerin çıkarlarına en iyi şekilde hizmet eden, zayıf ve bölünmüş bir ülke haline geldi.

Bu durum hırslı prenslere güçlerini ve etkilerini yalnızca Almanya'da değil Avrupa'nın tamamında artırma konusunda önemli bir fırsat sağladı. Savaş sonrası anlaşmadan beklenmedik bir şekilde yarar sağlayanlardan biri, küçük, sağlam bir zemini bulunmayan Kuzey Alman prensliği Brandenburg-Prusya oldu. Pek az doğal kaynağa sahip olan, savunulabilir sınırları bulunmayan, dört yanı karayla çevrili bu devlet, 16. yüzyılın din çatışmalarının dışında kalmayı başarmıştı ancak Otuz Yıl Savaşı'mn batağına amansızca saplandı. Savaş Brandenburg'u özellikle ağır vurdu; coğrafi konumu nedeniyle bu elektörlük, gelip geçerken öldüren, tecavüz eden ve yağmalayan İmparatorluk, Saksonya, Danimarka ve İsveç orduları tarafından yerle bir edildi. Hastalıklar, zaten kıtlık ve yetersiz beslenmeden mustarip olan nüfusu kırıp geçirdi; savaşın dehşetinden kurtulmak için pek çok insan evini terk etti. Elektörlük'ün nüfusu 1618 ile 1648 arasında yarı yarıya azaldı ve savaşın getirdiği ekonomik ve toplumsal altüst oluş, zaten borç batağı içindeki devleti daha da yoksullaştırdı.

Bütün bunların genç I. Friedrich Wilhelm (1640-1688) (daha sonra "Büyük Elektör" olarak anılacaktır) üzerinde derin bir etkisi oldu. Elektör unvanını aldığında henüz 20 yaşındaydı ve gençliğinin büyük bir kısmını Brandenburg'u kırıp geçiren ordular ve salgın hastalıklardan uzakta, yurtdışında geçirmişti. Otuz Yıl Savaşı'nın tahribatından tek kurtulan, Branden-

burg'un merkezinden yaklaşık 700 kilometre uzaklıktaki Prusya Dukalığı oldu ve yeni elektör, buradan çağdaşlarını hayrete düşüren bir kararlılık ve bağlılıkla topraklarının zenginliklerini canlandırmaya koyuldu. Devletini yeniden ayağa kaldırmaya ve bir daha asla yabancı güçlerin insafına bırakmamaya kararlı olan Büyük Elektör, yalnızca devletini değil elektörlük makamının kendisini de dönüştüren bir dizi reform gerçekleştirdi. 1680 yılına gelindiğinde Brandenburg, uluslararası üne sahip bir orduya, Baltık Denizi'nde küçük bir filoya, modern bürokrasinin filizlerine ve Fransa'dan topraklarına akın eden Protestan mülteciler sayesinde sağlam, yeni bir teknik ve endüstriyel temele sahipti. Belki de en önemlisi, Büyük Elektör, haleflerine ordunun Brandenburg-Prusya'nın ayakta kalması ve kalkınması için ordunun merkezi öneme sahip olduğu ve dolayısıyla orduyla devletin kaderinin kopmaz bağlarla bağlı olduğu fikrini miras bıraktı. Sonraki yüzyıllarda bunun Prusya ve Almanya için önemli ve kapsamlı sonuçları olacaktı.

Friedrich Wilhelm'in başarıları yalnızca başlangıçtı. Prusya'nın azametle üzerine inşa edildiği temel, art arda üç kuşak Hohenzollern prensi tarafından atıldı. Büyük Elektör'ün oğlu, başarıları babasınınkilerden daha az pratik ve kapsamlı olmakla birlikte, topraklarının uluslararası statüsünü geliştirme ve Avusturya'daki Habsburg hanedanına tabi konumundan bir dereceye kadar bağımsızlığını sağlama konusunda faydalı adımlar attı. Elektör III. Friedrich (1688-1713), Hanesinin saygınlığını ve prestijini artırmak amacıyla elektörlük tacını krallık tacıyla değiştirmek için çalıştı. İmparator'la uzun pazarlıklardan sonra, 18 Ocak 1701'de Prusya Kralı I. Friedrich olarak taç giydi. Bu durum Brandenburg-Prusya'nın statüsünü önemli ölçüde iyileştirdi ve torununun teslim ettiği üzere "bir siyaset şaheseri yarattı: Krallık payesi, Brandenburg hanesini, o zamana kadar Avusturya hanesinin Almanya prenslerine dayattığı hizmetkârlık konumundan kurtardı."[4]

4 Frederick the Great, *Memoirs of the House of Brandenburg from the Earliest Accounts to the Death of Frederick I. King of Prussia... By the Present King of Prussia*, 1. cilt, Londra, 1758, s. 183.

I. Friedrich'i, elektör ve kral olarak oğlu I. Friedrich Wilhelm (1713-1740) takip etti; "görev bilinciyle zalimliğin, yüksek ahlâki değerlerle kaba entelektüel karşıtlığının tuhaf bir karışımı"[5] olan I. Friedrich Wilhelm, basmakalıplığa varacak kadar arketipik bir Prusyalıydı: Acımasızlık derecesinde cesurdu, ordu konusunda takıntılıydı ve halk arasında daima üniforma giyerdi. Hayatı boyunca ordu en büyük saplantısı oldu ve Friedrich Wilhelm zamanında askerî harcamalar ulusal gelirin % 80'ine ulaştı. Modern teçhizat, günümüzde meşhur olan kaz adımı yürüyüş dahil olmak üzere yürüyüş düzeni ve keskin nişancılık talimi uygulanmaya başladı; ayrıca Prusya'nın yabancı paralı askerlere bağımlılığını azaltan yeni bir askere alma sistemi geliştirildi. "Asker Kral" (*Soldatenkönig*) 1740'ta öldüğünde, ordudaki asker sayısı iki katından fazla artarak 83 bine ulaşmıştı. Böylelikle Prusya Avrupa'nın dördüncü büyük ordusuna sahipti; her 25 kişiden biri askerdi (Prusya'dan kat kat büyük bir nüfusa sahip olan Fransa'da bu oran 150'de 1 idi).

Ancak muhtemelen Friedrich Wilhelm'in Prusya'ya ve daha sonra Almanya'nın bütününe bıraktığı en kalıcı miras, asilzadeleriyle yaptığı anlaşmaydı. Büyükbabası gibi Friedrich Wilhelm de eski güçlerini ve ayrıcalıklarını kaybetmekten korkan Prusya asilzadelerinin, merkezileştirme siyasetine karşı yoğun direnciyle karşılaşmıştı. Bu *Junker*'ler (bu terim, genç bey anlamına gelen *junger Herr* veya *Jungherr*'in bozulmasıyla ortaya çıkmıştır; ancak kabaca toprak ağası anlamında kullanılır) hatırı sayılır siyasi ve ekonomik güce sahipti. Friedrich Wilhelm'in ataları, Hohenzollern hükümdarlarının merkezileştirme eğilimine karşı haklarını ve ayrıcalıklarını savunmak isteyen *Junker*'lerle bir dizi muharebe yürütmüştü, ancak "Asker Kral" aristokrasiyi kendi rejiminin içkin bir parçası haline getirmek için devlete sadakatlerini sağlama çabasına girdi. Babasının liyakate dayalı terfi siyasetini tersine çevirerek yalnızca *Junker*'lerin kıta subayı olabilmesini sağladı. Subay olmak asilzadelere sabit gelir, yüksek toplumsal statü, monarşiyle yakın bağlar ve

5 Walter Oppenheim, *Habsburgs and Hohenzollerns 1713-1786*, Londra, 1993, s. 32-33.

muharebe alanında şan ve zafer kazanma fırsatı veriyordu. Bu yeni askerî kraliyet rejiminde, generaller sarayda sivil bakanlardan önce geliyordu ve askerî düzene göre modellenmiş katı bir toplumsal yapı geliştirildi. Friedrich Wilhelm'in bakanlarından Friedrich von Schrötter'in "Prusya, ordusu olan bir ülke değil, ülkesi olan bir ordudur"[6] demesi boşuna değildir.

I. Friedrich Wilhelm tarafından oluşturulan Prusya devlet ve toplum modeli, pek çok açıdan 20. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Ordunun Alman siyaset yaşamındaki merkezi yeri ve muhafazakâr *Junker* seçkinlerin imparatorluk ve Weimar dönemlerinde gücünü ve etkisini korumasının kökenlerinin, Friedrich Wilhelm'in yarattığı siyasi ve askerî devlette Prusya aristokrasisini kilit önemdeki konumlara atayarak "yerleşik" hale getirme girişiminde yattığı söylenebilir. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, *Junker*'ler Prusya (ve daha sonra Alman) askerî ve kamu görevlerinin en üst makamlarını tutmuştu ve devletin koruyucusu olarak görülüyordu. "Asker Kral"ın sadelik, tutumluluk, bağlılık ve çalışkanlık gibi olumlu özelliklerinin yanı sıra kültür düşmanlığı, zalimlik ve kabalık gibi olumsuz özellikleri de Kral I. Wilhelm'den Cumhurbaşkanı Hindenburg'a kadar sonraki Prusya liderlerinde görülecekti.

Friedrich Wilhelm modern Prusya devletinin çerçevesini oluştururken, oğlu "Büyük" II. Friedrich de (1740-1786), Prusya'nın ikinci sınıf bir Alman devletinden Büyük Güce dönüşmesinde önemli rol oynamıştır. 1740-1779 arasında gerçekleşen bir dizi savaşta, Friedrich seleflerinin İmparatorla yakın bağlarını kopardı ve Avusturya'daki Habsburgların Almanya'daki üstünlüğüne meydan okudu. Silezya ve Batı Prusya gibi kilit önemdeki stratejik bölgeleri ele geçirerek krallığını 170 bin kilometre kare büyüttü ve nüfusuna 3 milyondan fazla vatandaş ekledi. Böylece Prusya'yı yalnızca Almanya'da değil Avrupa'da da hatırı sayılır bir güç haline getirdi. Ayrıca, Prusya'nın tümünü kapsayan genel bir hukuk sistemini uygulamaya soktu (bu sistem yüz yıldan uzun bir süre neredeyse değiş-

6 Aktaran David Blackbourn, *History of Germany 1780-1918: The Long Nineteenth Century*, 2. baskı, Oxford, 2003, s. 17.

meden kalacaktı); fabrika sahiplerine vergi ve askerlik muafiyeti getirerek ve devletin altyapısını iyileştirerek Prusya'da imalatı teşvik etti. Ancak tebaasını küçük gördüğünü asla gizlemedi ve Aydınlanma ideallerini kabul etmesine karşın son derece muhafazakârdı. Gerçek bir "aydın despot" olarak tüm gücü elinde toplamak için çalışırken bir yandan da babasının sadık ve etkili bir bürokrasi inşa etme siyasetini sürdürdü.

Friedrich'in hükümdarlığında ortaya çıkan Avusturya-Prusya çatışmasının yarattığı karışıklığa rağmen, 18. yüzyılın sonunda Almanya istikrarlı ve düzenli görünüyordu. Hükümdarlığının önceki dönemlerindeki fetihlerinden gayet memnun olan Büyük Friedrich, son yıllarında İmparatorluğun dengesini bozacak hiçbir şey yapmadı; Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kurumlarını (ve Alman devletlerinin bağımsızlığını) İmparator II. Joseph'in hırslarından korumak için diğer Alman prenslerle yakın işbirliği içinde çalıştı. Güneydeki Avusturya karşısında kuzeyde güçlü bir Prusya'nın yaratılması, İmparatorluğun dengeye kavuşmasını da sağladı. Ancak, Friedrich 1786'da öldüğünde, görünürdeki bu istikrar ve devamlılık, devrim ve milliyetçilik ikiz güçleri tarafından tuzla buz edilmek üzereydi.

Birleşik Almanya

Almanya denen yerde Alman olma duygusu anlamında bir Alman milli bilinci her ne kadar 16. ve 17. yüzyıl yazınında nüve halinde bulunsa da, bu tür fikirlerin ciddi olarak gelişmeye başlaması 18. yüzyılda gerçekleşti. Büyük Friedrich'in savaşları zaten "ata yurdu" için ölmenin şerefli olduğu fikrini doğurmuştu (o ata yurdu "Almanya"dan ziyade Prusya veya Avusturya'ydı) ve bununla eş zamanlı olarak, bir bireye veya hanedana sadakatin söz konusu olduğu yukarıdan aşağı doğru feodal ilişkiler zincirinden, devletin kurumlarına ve diğer yurttaşlara sadakat kavramına doğru kademeli bir geçiş gerçekleşti. Bu durum, Alman milliyeti üzerine düşünmeyi teşvik etti ve Johann Gottfried von Herder'i dil ve milliyet arasındaki ilişkiye dair fikirlerini geliştirmeye yöneltti. Herder, *Treatise on the Origins of Lan-*

guage (1772) [Dilin Kökenleri Üzerine İnceleme] ve *Reflections on the Philosophy of History of Mankind* (1874-1891) [İnsanlık Tarihinin Felsefesi Üzerine Düşünceler] adlı çalışmalarında ortak bir dil ve dine dayalı kültürün insanlık tarihinin gelişimi açısından merkezi öneme sahip olduğunu savundu. Bu kültürleri "halklarla" (*Völker*) özdeşleştiriyor ve milli kimliklerinin, benzersiz dilleri ve özelliklerinde ifade bulduğuna inanıyordu. Bu fikir, sonraki bir buçuk yüzyıl boyunca ve özellikle de devrimci Fransa'ya karşı savaşlar sırasında Almanların kendilerini görme biçimini derinden etkiledi.

Fransız Devrimi'nin patlak vermesinin Avrupa'nın tümü açısından ciddi sonuçları oldu ancak bu sonuçlar Almanya'da özellikle şiddetli hissedildi. Avusturya ve Prusya'nın, Napoléon Bonaparte komutasındaki Fransız orduları tarafından 1805-1806'da ezici bir şekilde mağlup edilmesi, özellikle de Kutsal Roma İmparatorluğu'nun 6 Ağustos 1806'da dağılması, Almanya'da 1648'den beri mevcut olan statükoyu yerle bir etti. Pressburg Antlaşması'nm şartları gereği zorunlu ilhaklar ve birleştirmelerle Alman devletlerinin sayısı 39'a düştü ve Prusya, Avusturya, Pomeranya ve Holstein hariç tümü, Fransız uydu devletlerinin, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yerini alan gevşek bir birlikteliği olan Ren Konfederasyonu'na katılmaya zorlandı. Bu arada Prusya, topraklarının neredeyse yarısını Fransa'nın Alman ve Leh müttefikleri arasında dağıtarak Prusya'yı eski şaşaasının soluk bir gölgesi haline getiren onur kırıcı Tilsiz Antlaşması'nı (Temmuz 1807) imzalamak zorunda kaldı.

Napoléon eliyle gelen yenilgi, Prusya ve Avusturya'da bir maneviyat arayışını beraberinde getirdi ve bunun sonucunda egemen seçkinler arasında reform ihtiyacı yaygın kabul gördü. Her iki devlet de kapsamlı sivil ve askerî reformlar gerçekleştirerek idari ve vergi sistemlerini düzene soktu ve modernleştirdi; Fransız modeline dayalı evrensel askerlik hizmetini uygulamaya soktu; memuriyet ve subaylığı orta sınıflara açtı. Asıl önemlisi, her iki devlet de yeni milliyetçilik fikirlerini rejimlerine destek sağlamak için bir araç olarak kullanmaya çalıştı. Bağımsızlık Savaşları (1813-1814) sırasında Prusya Kralı III.

Friedrich Wilhelm (1797-1840) milliyetçi duygulardan özellikle faydalandı ve hatta gelecekte (en muğlak haliyle) bir tür birleşik Almanya kurmaya kendini adadı.

Ancak Napoléon'un yenilgisinin ardından Almanya kendini bir kez daha Büyük Güçlerin insafına kalmış buldu ve vaat edilen Alman ulus-devleti hayata geçirilemedi. Bunun yerine, Vestfalya Barışı'nda olduğu gibi *status quo ante bellum* [savaş öncesi statüko] yeniden tesis edildi. 39 bağımsız devletten oluşan bir Alman Konfederasyonu (*Deutscher Bund*) kuruldu; Avusturya'nın daimi başkanlığında tüm devletlerin (seçilmemiş) temsilcilerinden oluşan bir Federal Meclis oluşturuldu. Milliyetçi duygulara hitaben, kâğıt üzerinde bu meclisin büyükelçiler atamak, antlaşma yapmak veya Federal bir ordu kurmak gibi geniş yetkileri vardı; uygulamadaysa, oybirliği gerektiğinden (devletlerin çatışan çıkarları nedeniyle oybirliğini sağlamak neredeyse imkânsızdı) hiçbir karar alınamıyordu. Aynı zamanda, Rusya'ya bırakılan Leh topraklarına karşılık Ren bölgesinde geniş arazilerin Prusya'nın eline geçmesi nedeniyle, Prusya'nın Büyük Güç statüsü kati biçimde güçlenmiş oldu. Sonuçta Prusya Krallığı'nın nüfusu bir gecede iki katına çıktı; krallık zengin kaynaklara ve sanayi kapasitesine sahip topraklara kavuştu.

1815'ten sonra bir muhafazakâr eğilim dönemi geldi. Orta Avrupa; Rusya, Prusya ve Avusturya Kutsal İttifakı'nın hâkimiyeti altındaydı ve bu üç güç, monarşiyi ve Hıristiyanlığı liberalizm ve milliyetçilik tehditlerinden korumak üzere uyum içinde hareket etmeyi vaat ediyordu. Yine de Alman milliyetçiliği, festivaller düzenleyerek vatanseverlik türküleri söyleyen koro toplulukları aracılığıyla Prusya ve Kuzey Almanya'da hızla yayıldı. Bu süreçte milliyetçilik, gençlik ve radikallik özelliklerini kaybederken, orta sınıf liberalizmiyle daha yakından bağlantılı hale geldi. Ancak Alman milliyetçileri, Alman ulusunun nasıl tanımlanacağı konusunda bölünmüştü. Prusyalı filozof Johann Gottlieb Fichte'ye göre ulus, kültürün ve kolektif iradenin bir ürünüydü; devletler ve hükümetler meşruiyetini Tanrı'dan değil halktan alıyordu. Dolayısıyla devletlerin sınırlarının milliyete dayalı olması ve siyasetin ortak yarara göre belirlenmesi

gerekiyordu. Bu yorum, siyasi amaçlarını genellikle destekleyen araştırmalar yapan üniversite profesörleri, öğrenciler ve diğer entelektüellerin başı çektiği milliyetçi harekete cazip geliyordu. Ancak hem Prusya hem de Avusturya *Bund* dışında yer alan geniş topraklara sahip olduğundan Alman Konfederasyonu'nun sınırları dışındaki toprakların ne kadarının gelecekteki bir Alman devletine dahil edileceği sorunu ortaya çıktı. İki seçenek vardı: Avusturya İmparatorluğu'nun Almanca konuşulan kısımlarını içerecek ve Katolik Avusturya tarafından yönetilecek *Grossdeutschland* (Büyük Almanya) ve Avusturya'yı dışarıda bırakarak Protestan Prusya tarafından yönetilecek *Kleindeutschland* (Küçük Almanya).

19. yüzyılın ilk yarısının büyük bölümünde bu tür sorular tamamen akademik alanla sınırlıydı fakat ekonomik faktörler, 1845-1848 arasında bir dizi kötü hasat sonucunda ortaya çıkan kıtlık ve Avrupa siyasetinin baskıcı muhafazakârlığı nedeniyle gittikçe artan hayal kırıklığının birleşmesiyle, 1848 yılında devrimci bir coşku yaşandı; liberal milliyetçilerin hayalleri neredeyse gerçek oluyordu. Viyanalı devrimcilerin 13 Mart 1848'de Avusturya Şansölyesi Metternich'i alaşağı etmesinden bile daha önce, bir grup liberal milliyetçi Heidelberg'de bir araya gelerek anayasal bir monarşiyle yönetilecek tek bir Alman devletinin kurulması çağrısı yapan bir deklarasyon yayımlamıştı. Bu çağrıya, Almanya'nın her tarafındaki benzer düşünen liberaller cevap verdi ve çeşitli Alman devletlerinden 574 delege, bu yeni Alman devletinin biçimini kararlaştırmak üzere Frankfurt'ta Mart ayının sonunda bir araya geldi. *Vorparlament* (ön parlamento) olarak adlandırılan bu delegasyon, Ulusal Meclis seçimlerinin zeminini hazırladı ve Ulusal Meclis, Mayıs ayında toplandı. Alman Konfederasyon Meclisi'nin feshedildiği ilan edildi ve Habsburg Arşidükü John, İmparatorluk Vekili olarak atandı; ancak parlamento kısa sürede olayların akışına yenildi. Berlin'de devrimin en kötü zamanlarında Alman milliyetçiliğiyle kısa bir süre flört etmesine karşın Prusyalı IV. Friedrich Wilhelm (1940-1961), Frankfurt parlamentosunun kendisine sunduğu imparatorluk tacını reddetti. Üs-

tüne üstlük, delegeler, birleşik Almanya'nın sınırlarının nerede olacağı sorusuna tatmin edici bir yanıt bulamıyordu. 1848-1849 sonbaharında ve kışında Alman prensleri kendi topraklarında devrimcileri alt ederek kendi otoritelerini yeniden tesis ederken, parlamento da Almanya'daki siyasi durumdan gittikçe koptu ve nihayet Mayıs-Haziran 1849'da zorla dağıtıldı.

1848 devrimlerinin başarısızlığı, bir halk hareketi yoluyla Almanya'nın "aşağıdan" birleştirilmesine yönelik çabaların sonu oldu ve inisiyatif büyük Alman devletlerinin hükümetlerine geçti. 1848'den sonra, yalnızca bu devletlerin harekete geçmesiyle veya onayıyla Almanya'nın birliği bir gerçeklik haline gelebildi. Yine de daha önce, birliğin temellerinin atılması açısından Almanya'da malların serbest ticaretine olanak tanıyan Prusya Gümrük Birliği *Zollverein*'ın geliştirilmesi gibi daha pratik hamleler gerçekleştirilmişti. 1836'da *Zollverein* 26 milyonu aşkın nüfusa sahip 25 devleti kapsıyordu ve fiilen Alman ortak pazarının kurulması anlamına gelen bu hamle, ağırlıklar ve ölçülerin standartlaştırılmasıyla birlikte, bir birleşik Alman ekonomik bölgesinin yaratılmasıyla gelecekteki siyasi entegrasyonun zeminini hazırlamıştı. Aynı zamanda devletlerarası altyapının iyileştirilmesi ve demiryollarının gelişmesi de iletişimin ilerlemesine hizmet etti ve devletlerin birbiriyle bağlantısını sıkılaştırdı.

Sonuçta 1850'lerde yaşanan ekonomik patlamayla çok daha kendine güvenli ve kararlı bir Prusya ortaya çıktı. Otto von Bismarck 1862'de başbakan olarak atandığında, iki lider Alman devleti arasındaki hesaplaşma için her şey hazır hale gelmişti. Bismarck, Danimarka (1864), Avusturya (1866) ve Fransa'ya (1870-1871) karşı gerçekleştirdiği üç Birlik Savaşı'yla Prusya'nın topraklarını genişletmeyi, Almanya'ya liderlik etme yarışında Avusturya'yı kesin olarak devre dışı bırakmayı ve Alman devletlerini ezeli düşman Fransa karşısında birleştirmeyi başardı. Milliyetçi dalgayla yükselen Bismarck, akli dengesi yerinde olmayan ve daima mali sıkıntı çeken Bavyeralı II. Ludwig'i, Prusya kralı I. Wilhelm'e (1861-1888) Almanya tahtını teklif eden bir mektubu imzalamaya ikna etti. Böylece Friedrich von

Hohenzollern'in ilk "Prusya Kralı" olarak taç giymesinden 170 yıl sonra, 18 Ocak 1871'de, Alman devletlerinin temsilcileri Versailles Sarayı'nın Aynalı Salon'unda toplanarak Bismarck'ın Friedrich'in büyük büyük büyük torununu Alman İmparatorluğu'nun hükümdarı ilan etmesine tanık oldular.

Kâğıt üstünde Bismarck'ın imparatorluğu Avrupa'nın en demokratik imparatorluğuydu ancak gerçekte Prusyalı seçkinlere bağlılığı devam etti. 1871 tarihli imparatorluk anayasasına göre iktidar, kendi hükümetine, parlamentosuna ve idaresine, ayrıca dolaysız vergilendirme, eğitim ve kamu sağlığı üzerinde yetkiye sahip 25 üye devletle kendi hükümetine sahip merkezi hükümet arasında bölünmüştü. Ancak daima Prusya'nın Hohenzollern Kralı olan İmparatorun, yürütme, kamu hizmeti ve silahlı kuvvetlerin başı olarak geniş yetkileri bulunuyordu. Hükümetin rutin idaresi, İmparator tarafından atanan ve bakanların atanmasında tek yetki sahibi olan İmparatorluk Şansölyesinin elindeydi. İki kanatlı parlamento, federal devletlerin temsilcilerinin bulunduğu üst kanat Bundesrat (Britanya'da Lordlar Kamarası'nın eşdeğeri) ve erkeklerin doğrudan genel oyuyla seçilen temsilcilerin bulunduğu alt kanat Reichstag'dan (Avam Kamarası'nın eşdeğeri) oluşuyordu. Kanatlardan hiçbiri yasa tasarısı sunamıyordu ancak bir tasarının yasalaşması için her iki kanadın da onayı gerekiyordu; ayrıca Reichstag'ın federal bütçeyi onaylama veya reddetme yetkisi bulunuyordu. Yasalar Bundesrat tarafından 14 karşı oyla veto edilebiliyordu fakat Prusya, 58 sandalyenin 17'siyle kamaraya hâkimdi.

Ancak Almanya'nın siyasi bölünme tarihi ve birliğin sağlandığı koşullar nedeniyle yeni devlet ciddi problemlerle karşı karşıyaydı. En büyük zorluklardan biri, kimlik sorunu olarak adlandırılan sorundu. Alman İmparatorluğu, dört krallık (Prusya, Bavyera, Württemberg ve Saksonya), altı grandukalık, beş dukalık, yedi prenslik, üç özgür şehir (Hamburg, Bremen, Lübeck) ve Alsace-Lorraine *Reichsland*'ından (imparatorluk bölgesi) oluşan bir konfederasyondu. Bu kurucu toprakların hepsinin eskiye dayanan yerleşik ve farklı gelenekleriyle kimlikleri; siyasi kurumları, dini pratikleri, etnik karakterleri ve ba-

zı durumlarda da dilleri vardı. Bu ortamda dini, toplumsal veya mezhebe dayalı eski bağlılıklar devam ediyordu. Bu ayrımlar ve Bismarck'ın bunlarla baş etme çabalarının yanı sıra yeni İmparatorluğun otoriter siyasi kültürünün, 20. yüzyılda Alman siyaseti ve toplumunun gelişimi üzerinde ciddi etkileri oldu. 1870'lerdeki Katoliklik ve Sosyalizm karşıtı kampanyalar, nihayetinde yalnızca Katoliklerin ve işçi sınıfının ayrı kimliklerini güçlendirmeye yaradı ve çıkarlarını temsil eden siyasi partilere (Katolik *Zentrumpartei* [Merkez Partisi] ve Almanya Sosyal Demokrat Partisi *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* [SPD]) seçmen sağladı. Her iki parti de Weimar Cumhuriyeti'nin oluşumunda kilit bir rol oynadı ama sonuçta cumhuriyetin, zihinlerde aslen "Alman olmayan" gruplar olarak yer eden bu gruplarla özdeşleşmesi, savaş sonrası demokrasisinin dış güçlerin bir dayatması olduğu anlayışını pekiştirdi.

Bismarck'ın 1890'da şansölyelikten azledilmesi ve genç Kaiser II. Wilhelm'in (1888-1918) hükümdarlığa getirilmesi de Alman toplumundaki ayrımları yumuşatmada etkili olmadı. Alman İmparatorluğu'nun siyasi kültürü muhafazakârlığını ve otoriterliğini korudu; siyasi güç, geleneksel seçkinlerin (aristokrasi, ordu, büyük şirketler) elindeydi; ancak yüzyılın sonunda Almanya'da ulusun ekonomik ve toplumsal dokusunu sonsuza dek değiştirecek önemli güçler iş başındaydı. 1871'den sonra Alman sanayisinin büyük bir hızla gelişmesinin, Reich'daki nüfus dağılımı ve toplumsal ilişkiler üzerinde dönüştürücü bir etkisi oldu; gelişmekte olan işçi sınıfı, büyüyen burjuvazi ve eski toprak sahibi seçkinler arasındaki yeni sınıf çatışmaları da mevcut mezhepsel, etnik ve dini ayrımları daha da körükledi. Aynı zamanda, kadın haklarına yönelik talepler, gençlik arasında yayılan asilik ve avangard kültürel deneyler, mevcut toplumsal, ekonomik ve siyasi sisteme yönelik ciddi tehditler olarak görülüyordu. Pek çok yorumcu, modern kapitalizmin, toplumun özgün dokusunu göz ardı ettiğine ve uluslararası gerilim yükselirken Alman halkının kendini gittikçe daha kararsız ve sıkışmış hissetmeye başladığına inanmaktadır.

Savaşın kaynayan kazanı

Alman tarihindeki önemli dönüm noktalarının çoğu çatışmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Otuz Yıl Savaşı, modern Almanya'nın biçimlendirilmesine yardımcı olmuş ve Prusya'nın hâkim konuma yükselmesini sağlamış; Büyük Friedrich'in savaşları, devletini birinci dereceden bir Avrupa gücüne dönüştürmüş; Napoléon'a karşı yürütülen savaşlar, Alman milliyetçiliğinin gelişmesine yol açmış; Birlik Savaşları da Almanya'yı Prusya liderliğinde birleştirmişti. Ancak Bismarck'ın İmparatorluğunu yaratan savaş, onun sonunu da getirdi. Bismarck'ın Prusya'nın genişlemesine yönelik planları, Prusya hâkimiyetindeki Alman devletinin kurulmasıyla sınırlıydı ve Bismarck dış siyasette daha fazla maceraya girmeye hiç istekli değildi. Fakat halefleri farklı bir yaklaşım sergiledi. 1890'lardan itibaren, Almanya'nın Büyük Güç olarak sahip olması gereken haklardan kıskanç rakipleri tarafından mahrum bırakıldığı ve rakiplerinin Almanya'yı Kıta Avrupası'na hapsetmek istediği düşüncesi ağırlık kazandı. Aynı zamanda, Almanya'nın düşman güçlerince kuşatılması kâbusunun gerçekleşmesini önlemek için Bismarck tarafından geliştirilen zayıf müttefik sistemi çökmeye başladı; 1904'e gelindiğinde Avrupa rekabet ve güvensizlik temelinde iki düşman kampa bölünmüştü.

İşte tam da bu boğucu uluslararası şüphe ve sürekli artan gerilim atmosferinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tahtının varisi Arşidük Franz Ferdinand, yeni ele geçirilen Bosna-Hersek eyaletine yaptığı resmi bir ziyaret sırasında 28 Haziran 1914'te suikasta uğradı. Avrupa'nın Büyük Güçlerinden birinin tahtının varisinin öldürülmesi dünyayı şoke etti ve Avusturya-Macaristan'a hem bir darbe vurdu hem de fırsat sağladı. Avusturyalılar gelecekteki devlet başkanlarını kaybetmişti ancak suikast, komşuları Sırbistan'ı temelli ezip geçme fırsatı sağlıyordu. Bir ay içinde Avusturya Sırbistan'a bir ültimatom verdi ve ültimatomun koşulları yerine getirilmediğinde savaş ilan etti. Ancak Sırbistan'ın da müttefikleri vardı. Rusya, Sırpları desteklemeyi ve korumayı taahhüt etmişti; Avusturya'ya karşı ordu-

larını vakit kaybetmeden harekete geçirdi. Buna karşılık Avusturya'nın müttefiki Almanya Rusya'ya savaş açtı. İki gün sonra Rusya'nın müttefiki Fransa'ya da savaş açtı. Ertesi gün, 4 Ağustos'ta Alman askerî birlikleri Fransa'ya doğru ilerlemek üzere Belçika sınırını geçti ve bunun üzerine Büyük Britanya Almanya'ya savaş ilan etti. Birkaç gün içinde, başlangıçta bölgesel gibi görünen kriz Avrupa genelinde bir çatışmaya dönüşmüş, Birinci Dünya Savaşı patlak vermişti.

Savaşan tüm ulusların halkları gibi Almanlar da savaş haberini kendiliğinden bir vatanseverlik dalgasıyla karşıladı. Savaş, bir hesaplaşma; Almanya'nın isteklerini küçümseyen ve yok sayan mevcut uluslararası düzene meydan okuma ve modern yaşamın monotonluğundan kaçarak muharebe alanında şan ve şöhret kazanma şansı olarak görülüyordu. Ayrıca İmparatorluk Almanyası'nı bölen sınıf, mezhep ve parti ayrımlarını ortadan kaldırmak olmasa bile askıya almak ve Birlik Savaşları'nın (büyük oranda hayali) *Volksgemeinschaft* (ulus temelli toplum) anlayışını yeniden tesis etmek için bir fırsat sunuyordu. 4 Ağustos'ta II. Wilhelm Berlin'deki kraliyet sarayının balkonundan kalabalığa seslenerek artık partileri değil yalnızca Almanları tanıdığını ilan etti. Bu duygular Reichstag'da da karşılığını buluyordu; parti liderleri Kaiser'in söylemine savaş boyunca siyasi bir ateşkes (*Burgfriede*) ilan ederek yanıt verdi. Savaşı finanse etmek için gerekli savaş kredileri oy birliğiyle kabul edildi; hatta Temmuz ayının son haftasında ses getiren savaş karşıtı gösteriler düzenleyen SPD bile vatanseverlik coşkusuna katılarak savaşa desteğini ilan etti.

Savaş ilan edildikten sonra Almanya'nın, askerî birliklerini hızla savaş alanına sürmesi gerekti. Doğuda ve batıda düşmanla karşı karşıya olan Almanya, Schlieffen Planı olarak adlandırılan ve Belçika üzerinden Kuzey Fransa'ya geçerek Paris'i kuşatma altına alıp Fransa'yı altı haftada yenmeyi öngören savaş planına bel bağladı. Alman orduları böylece serbest kalarak geri dönüp Rus ordularıyla karşılaşacaktı. Rus İmparatorluğu'nun devasa boyutları yüzünden Rus ordularının harekete geçmesinin daha uzun süreceği hesaplanıyordu. Ancak Kuzey Fransa'ya saldırı

beklenenden çok daha sert bir direnişle karşılaşınca Alman birlikleri umulduğu gibi ilerleyemedi ve Eylül 1914'te Marne nehrinin kıyısında bir İngiliz-Fransız karşı saldırısıyla durduruldu. Bunun üzerine Alman birliklerine Aisne nehri boyunca savunmaya geçme emri verildi. Böylece Müttefiklerin ve Almanların birbirini kuşatmaya çalıştığı bir "denize varma yarışı" başladı; İsviçre sınırından Kuzey Denizi'ne kadar 650 kilometre boyunca tahkimat ve siperlerden oluşan bir hat oluşturuldu. Aralık ayma gelindiğinde, Batı Cephesi olduğu yerde zayiat verme savaşma dönüşmüştü; batıdaki hareketli savaş ve onunla birlikte Almanya'nın çabucak zafer kazanma umudu da sona ermişti. Almanya'nın korktuğu başına gelmişti: İki cephede birden süren; toplumsal, ekonomik ve de askerî olarak hazırlıklı olmadığı bir savaş.

Bu arada doğudaki savaş da plana uygun gitmiyordu. Ruslar beklenenden daha hızlı harekete geçmiş ve Ağustos 1914'te Avusturya Galiçyası'nda ve Doğu Prusya'da çifte taarruz başlatmıştı. Bu askerî anlamda ciddi bir gelişme olmasa da işgalin Almanların morali üzerinde etkisi büyük oldu ve Kaiser ile danışmanlarını paniğe sevk etti. Wilhelm, Rusların ilerlemesini durdurmak üzere doğuya iki kolordu daha transfer etmeye generallerini razı etti. Bu güçler, emekli olduğu halde Rus istilasını durdurmak üzere göreve çağırılan 67 yaşındaki Paul von Hindenburg'un komutasındaydı. Hindenburg, genelkurmay başkanı Erich von Ludendorff ile birlikte istilacıları Tannenberg ve Mazurya Gölleri Muharebeleriyle darmaduman etti. Ruslar bu iki muharebede 250 binden fazla kayıp verirken Almanların kaybı bunun yaklaşık onda biriydi. Hindenburg bir halk kahramanı haline geldi ve kendisine Feldmareşal unvanıyla birlikte bütün doğu cephesinin komutası verildi.

Schlieffen planıyla birlikte hızla zafere ulaşma umutlarının da suya düşmesiyle, modern mekanize savaşın, evlerini terk etmemiş olanların yaşamlarını da beklenmedik ölçüde etkileyeceği kısa sürede anlaşıldı. Savaşın başından itibaren, savaş merkezli üretim ve Müttefiklerin ablukası Alman ekonomisini çok ciddi biçimde zorlamıştı. Bankalar ve ihracat sanayisi altüst ol-

muş, Almanya'nın temel ham maddeleri ve gıda maddelerini ithal etme olanağı büyük ölçüde kısıtlanmıştı. Sonuçta, cephedeki birliklere yeterli miktarda mühimmat tedarik edilmesini sağlamak için devletin erken aşamada devreye girmesi gerekti. Savaş devam ederken, serbest piyasa ekonomisinin savaş ihtiyaçlarını karşılayamayacağı açıkça anlaşıldı ve hükümet ekonomik hayata müdahale etmek zorunda kaldı. Barış zamanındaki ekonomik ve siyasi düzenin gittikçe daha fazla unsuru askerî ihtiyaçlara tabi kılındıkça, Genel Kurmayın gücü ve etkisi de arttı. Doğu cephesinin popüler kahramanları olan Hindenburg ve Ludendorff 1916'da genelkurmayın başına getirildiğinde, Almanya, fiilen bakanların atanmasını denetlemek, reformları veto etmek ve toplumu militarize etmek için Kaiser'in üzerindeki nüfuzunu gittikçe daha fazla kullanan *Oberste Heeresleitung* (Başkomutanlık, OHL) "gizli diktatörlüğü" tarafından yönetiliyordu.

Savaş uzadıkça kayıpların sayısındaki artış ve yaşam standartlarındaki düşüş gittikçe daha fazla hayal kırıklığına ve savaştan bıkkınlığa neden oldu. Bileşenlerinin baskısıyla Sol ve Merkez partiler barış anlaşması yapılması için bastırmaya başladı; bu arada Batı Cephesi'ndeki kilitlenme durumunu kırma girişimleri her seferinde başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Serbest denizaltı savaşı stratejisiyle düşmanı açlığa mahkûm ederek teslim olmaya zorlama çabasının da tek sonucu, Nisan 1917'de Amerika Birleşik Devletleri'ni savaşa çekmek oldu; aynı yıl Çarlık Rusyası'nın çöküşüyle birlikte bu gelişme Almanya'yı yenilgiye mahkûm etti. Mart 1918'de, Başkomutanlık son bir umutsuz hamle yaparak, Amerikalılar öngörülemeyen sayıdaki birlikleriyle gelmeden önce savaşı sona erdirme umuduyla İngilizler ve Fransızlara karşı ağır bir hücum başlatmak için birliklerini doğudan sevk etti. Ağustos 1914'ten beri ilk kez Paris'i korkuya salan 64 kilometrelik beklenmedik bir ilerlemeye karşın, Temmuz ayına gelindiğinde bahar hücumu duraklamıştı. Teçhizat ve yedek malzeme eksikliği nedeniyle, Almanlar başlangıçtaki başarılarının devamını getiremedi ve Müttefiklerin 18 Temmuz'da başlayan karşı saldırısına dayanamadı.

Daha iyi teçhizata ve daha fazla kumanyaya sahip Müttefiklerin baskısının yanı sıra cephenin pek çok yerinde zinde Amerikan birlikleriyle karşı karşıya kalan Almanlar, dört yıllık savaşın yıpranmışlığıyla iyice bükülerek sonunda kırıldı. Eylül sonunda Almanlar artık tamamen geri çekilme safhasmdaydı. İçeride gittikçe artan huzursuzluk, iyice kötüleşen askerî durumla birleşince Başkomutanlık savaşın fiilen kaybedildiğine ikna oldu.

7 Kasım'da Katolik siyasetçi Matthias Erzberger öncülüğündeki Alman yetkilileri taşıyan büyük beyaz bayraklarla donatılmış bir araç filosu Batı Cephesi'ni geçti. Müttefik birlikleri kendilerini karşılayarak harabeye dönmüş Kuzey Fransa'dan geçirip Compiègne ormanında kullanılmayan bir demiryolu hattına götürdü. Burada Mareşal Ferdinand Foch başkanlığındaki Müttefik temsilcileriyle görüştüler. Müttefiklerin koşullarını kabul etmekle Almanya'nın işgal edildiğini görmek arasında bir seçim yapmak zorunda kalan Erzberger ve heyeti, 11 Kasım 1918'de sabah saat 5'te ateşkes imzaladı. Altı saat sonra bütün silahlar sustu ve savaş sona erdi. Bir taraftan ateşkes imzalanırken, diğer taraftan Almanya'da 3 Kasım günü Kiel'deki bir deniz kuvvetleri ayaklanmasının kıvılcımıyla devrim çoktan başlamıştı. Devrim hızla Hamburg, Bremen ve Berlin'e sıçradı. Münih'te ayrı bir ayaklanmayla Bavyera cumhuriyeti ilan edildi. 9 Kasım'da Sosyal Demokrat Friedrich Ebert şansölye olmuş, Berlin'de cumhuriyet ilan edilmiş, Kaiser tahttan indirilmiş, Bismarck'ın neredeyse yarım yüzyıl önce var ettiği Hohenzollern İmparatorluğu son bulmuş, Alman tarihinde yeni bir sayfa açılmıştı.

TAKVİM

1918	
28 Ocak	Ülke çapında bir hafta sürecek grevler başladı.
21 Mart	Batı Cephesi'nde Alman ilkbahar hücumu başladı.
18 Temmuz	Müttefiklerin karşı saldırısı başladı.
8 Ağustos	"Alman Ordusunun Kara Günü": Britanya birlikleri Alman hattını yardı.
29 Eylül	Ordu Başkomutanı derhal ateşkes ilan edilmesi ve sivil hükümet kurulması çağrısında bulundu.
3 Ekim	Prens Max von Baden yönetimindeki yeni hükümet kuruldu. ABD Başkanı Wilson'la ateşkes görüşmeleri başladı.
3 Kasım	Avusturya-Macaristan teslim oldu. Kiel'de deniz kuvvetleri ayaklandı.
9 Kasım	Cumhuriyet ilan edildi. Kaiser II. Wilhelm tahttan indi. Friedrich Ebert yönetiminde yeni bir hükümet kuruldu.
10 Kasım	Ebert-Groener Paktı imzalandı; buna göre siyasi özerklik karşılığında ordu, hükümeti aşırı Sol tehdidinden korumayı vaat ediyordu.
11 Kasım	Batı Cephesi'nde ateşkes yürürlüğe girdi.

15 Kasım	Büyük şirketlerle sendikalar arasında Stinnes-Legien Paktı imzalandı.
16-21 Aralık	İşçi ve Asker Konseyleri Kongresi
29 Aralık	Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi (USPD), Halkın Temsilcileri Konseyi'nden çekildi.
30 Aralık - 1 Ocak	Almanya Komünist Partisi (KPD) kuruluş kongresi gerçekleştirildi.

1919

5-12 Ocak	Berlin'de Spartakist ayaklanma.
19 Ocak	Ulusal Meclis seçimleri.
6 Şubat	Ulusal Meclis Weimar'da açıldı.
13 Şubat	Halkın Temsilcileri Konseyi feshedildi. Philipp Scheidemann SPD-DDP-Merkez koalisyonunun şansölyesi oldu. Ulusal Meclis, Reich Cumhurbaşkanı olarak Ebert'i seçti.
21 Şubat	Bavyera başbakanı Kurt Eisner suikasta uğradı.
3-10 Mart	Berlin'de sol kanat ayaklanmasının ikinci dalgasının bastırıldığı "Kanlı Hafta".
7 Nisan - 1 Mayıs	Bavyera'da kısa ömürlü Sovyet Cumhuriyeti.
21 Haziran	Scheidemann hükümeti istifa ederek yerini Gustav Bauer yönetimindeki yeni hükümete bıraktı.
28 Haziran	Versailles Antlaşması imzalandı.
11 Ağustos	Weimar anayasası Ulusal Meclis tarafından kabul edildi.

1920

13-17 Mart	Berlin'de Kapp Darbesi.
Mart - Nisan	Orta Almanya ve Ruhr'da komünist ayaklanmalar hükümetin askerî birlikleri tarafından bastırıldı.
6 Haziran	Reichstag seçimlerinde Alman Demokrat Partisi (DDP) oy kaybederken sağ kanat partilerinin oyları yükseldi.

21 Haziran	Konstantin Fehrenbach yönetiminde bir "burjuva" koalisyonu oluşturuldu.
4 Aralık	USPD'de bölünme. Parti'nin 40.000 üyeye sahip sol kanadı, KPD'yle birleşme lehinde oy kullandı.

1921

23 Mart	Komünist "Mart Eylemlerinin" başlangıcı.
29 Temmuz	Hitler, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (NSDAP) genel başkanı oldu.
26 Ağustos	Matthias Erzberger suikasta uğradı.
4 Kasım	SA [*Sturmabteilung*, Fırtına Bölüğü] kuruldu.

1922

21 Ocak	Walther Rathenau Almanya'nın ilk Yahudi dışişleri bakanı oldu.
16 Nisan	SSCB ile Rappallo Antlaşması imzalandı.
24 Haziran	Rathenau suikasta uğradı.
18 Temmuz	Reichstag, Cumhuriyetin Korunması Kanunu'nu kabul etti.
24 Eylül	USPD'nin sağ kanadı SPD ile birleşti.
22 Kasım	Almanya'nın en büyük gemi şirketinin patronu Wilhelm Cuno şansölye oldu.

1923

11-16 Haziran	Fransa ve Belçika Ruhr'u işgal etti.
13 Ağustos	Cuno hükümeti istifa etti. Gustav Stresemann şansölye oldu.
26 Eylül	"Pasif direniş" sona erdirildi. Olağanüstü hal ilan edildi.
21-23 Ekim	Hamburg, Saksonya ve Ren bölgesinde komünist ayaklanmalar.
29 Ekim	Saksonya ve Thüringen'in seçilmiş hükümeti görevden alındı.
3 Kasım	SPD hükümetten çekildi.
9 Kasım	Münih'te "Birahane Darbesi" girişimi.

15 Kasım	Rentenmark tedavüle girdi.
30 Kasım	Stresemann şansölyelikten istifa etti ve yerine Wilhelm Marx geçti.

1924

4 Mayıs	Reichstag seçimleri, ılımlı partilerden Komünistler ve Nasyonalistlere doğru kayışla sonuçlandı.
1 Eylül	Dawes Planı kabul edildi.
7 Aralık	Tekrarlanan Reichstag seçimleri, hükümet partilerine ve SPD'ye az da olsa başarı sağladı. "Göreli istikrar" dönemi başladı.

1925

15 Ocak	Alman Nasyonal Halkçı Parti (DNVP) ilk kez hükümette yer aldı.
24 Şubat	NSDAP yeniden kuruldu.
28 Şubat	Cumhurbaşkanı Ebert öldü.
26 Nisan	Paul von Hindenburg Reich Cumhurbaşkanı seçildi.
15-16 Ekim	Locarno Antlaşmaları imzalandı.

1926

8 Eylül	Almanya, Milletler Cemiyeti'ne katıldı.
9 Ekim	Hans von Seeckt, Reichswehr [Reich ordusu] komutanlığından istifa etmeye zorlandı.
10 Aralık	Stresemann'a Nobel Barış Ödülü verildi.

1927

29 Ocak	DNVP ikinci kez hükümette yer aldı.
16 Temmuz	Genel işsizlik sigortası sağlayan yeni kanun kabul edildi.

1928	
20 Mayıs	Reichstag seçimleri DNVP'den SPD'ye kayışla sonuçlandı.
29 Haziran	Hermann Müller yönetiminde "Büyük Koalisyon" kuruldu.
20 Ekim	Alfred Hugenberg DNVP başkanı oldu.
1929	
1-3 Mayıs	Berlin'de komünist göstericilerle SPD denetimindeki polisin çatıştığı "Kanlı Mayıs" ayaklanmaları.
7 Haziran	Young Planı yayımlandı.
3 Ekim	Gustav Stresemann'ın ölümü.
28-29 Ekim	Wall Street'in Çöküşü.
22 Aralık	Young Planı referandumu.
1930	
12 Mart	Reichstag, Young Planı'nı kabul etti.
27 Mart	Büyük Koalisyon düştü ve Heinrich Brüning şansölyeliğe atandı.
30 Haziran	Müttefik birlikleri Ren bölgesinden çekildi.
16 Haziran	Reichstag, cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle feshedildi.
14 Eylül	Reichstag seçimleri Nazilerin seçim zaferiyle sonuçlandı.
1931	
Temmuz	Almanya'da bankacılık krizi.
11 Ekim	Harzburg Cephesi kuruldu.
1932	
10 Nisan	Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turunda Hindenburg yeniden seçildi.
13 Nisan	SA yasaklandı.

12 Mayıs	Wilhelm Groener savunma bakanlığından istifa etti.
30 Mayıs	Heinrich Brüning istifa etti. Franz von Papen "ulusal birlik hükümeti"nin lideri oldu.
4 Haziran	Reichstag feshedildi.
16 Haziran	SA yasağı kaldırıldı.
20 Temmuz	Prusya'nın seçilmiş hükümeti yasadışı şekilde feshedildi.
31 Temmuz	Reichstag seçimlerinde NSDAP en büyük parti oldu.
13 Ağustos	Hindenburg ve Hitler görüştü. Hitler şansölye yardımcılığı teklifini reddetti ve şansölye olarak atanmayı talep etti.
12 Eylül	Papen'in güvensizlik oyu alması sonucunda Reichstag feshedildi.
6 Kasım	Reichstag seçimlerinde NSDAP 2 milyon oy kaybettiği halde birinci parti oldu.
2 Aralık	Papen istifa etti. General Kurt von Schleicher şansölye oldu.

1933

4 Ocak	Papen ile Hitler arasında gizli görüşme.
28 Ocak	Schleicher istifa etti.
30 Ocak	Hitler şansölye olarak atandı.
1 Şubat	Reichstag feshedildi.
27-28 Ocak	Reichstag Yangını. Halkı ve Devleti Koruma Kanunu sivil özgürlükleri askıya aldı ve KPD'yi fiilen yasakladı.
5 Mart	Reichstag seçimlerinden az bir çoğunlukla NSDAP-DNVP koalisyonu çıktı.
23 Mart	Özel Yetki Kanunu'yla yeni hükümete kapsamlı acil durum yetkileri verildi.

KRİZ YILLARI (1918-1923)

Ardından gelen dönem düşünüldüğünde, Weimar Cumhuriyeti'nin neredeyse tesadüfî bir şekilde ortaya çıkmış olması belki de anlamlıdır. 9 Kasım 1918'de cumhuriyetin ilanı, ayrıntılı bir siyasi programın veya uzun süren bir mücadelenin sonucu olarak değil, olaylara bir tepki ve halkın enerjisini daha radikal bir yoldan döndürme çabası olarak ortaya çıktı. Ancak demokrasinin Alman halkına dayatılmış olması, sık sık ileri sürüldüğü gibi Weimar'ın "cumhuriyetçilerden yoksun bir cumhuriyet" olduğu yanılsamasına kapılmamıza yol açmamalıdır. Yakın tarihte yapılan araştırmaların gösterdiği gibi, aslında 1919'da, hem liberallerle sosyal demokratların uzun süredir paylaştıkları ideallerini, hem de muhafazakârların güçlü bir yürütmeye kavuşma arzusunu içeren anayasa anlaşmasında şaşırtıcı bir görüş birliği vardı. Yine de, Almanya'da yeni rejime muhalefet edenler ve hem solda hem de sağda, cumhuriyete tamamen karşı olan hatırı sayılır bir azınlık hâlâ vardı. Bu güçler, anayasayı alaşağı etmek için her yolu denemeye kararlıydı ve cumhuriyetin ilk yıllarını, ılımlı partilerin aşırı uçlardan gelen baskılara karşı istikrarı korumak için mücadele ettiği kargaşa yıllarına dönüştürdü. Bu da bu partilerin, cumhuriyetin kaderi açısından önemli etkilere sahip olacak bazı vahim tavizler vermesine neden oldu.

Savaşın içerideki etkisi

1918 sonbaharında, Almanya ve müttefikleri çökmenin eşiğine gelmişti. Dört yıllık topyekûn savaş, insan gücünü tüketmiş, moral çöküntü yaratmış, mevcut sosyal ve siyasi ayrımları ortadan kaldırmak bir yana, iyice derinleştirmişti. Ölü sayısı arttıkça ve Almanya cephesinde şartlar kötüleştikçe, 1914'te erişilen kırılgan siyasi uzlaşma çatırdamaya başladı ve hükümet sokaklarda ve Reichstag'da gittikçe artan muhalefetle karşı karşıya kaldı. Bardağı taşıran son damla, savaşın kaybedildiğinin ve bütün bu acılarla zorlukların boşa çekildiğinin anlaşılması oldu. Bu durum açıklığa kavuştukça, neredeyse yarım yüzyıl önce Bismarck tarafından kurulan siyasi yapı yerini anarşi ve belirsizliğe bırakarak çökmeye başladı.

Çarpışmalar sırasında İttifak Devletleri toplamda 4 milyondan fazla insan kaybetti. 1914 ile 1918 arasında savaşa giden 13 milyon Almandan yaklaşık 2 milyonu asla eve dönemedi; dönebilenlerden 4,2 milyonu ise savaşın fiziksel yaralarını taşıyordu. Fiziksel zarardan kurtulanlarda psikolojik yaralar vardı; cepheden dönenlerin çok azı gördüklerinden ve yaptıklarından etkilenmemişti. Yetişkin erkek nüfusun kabaca % 19'u doğrudan savaş zayiatıydı.[1] Gittikçe daha fazla sayıda insan siperlerin kıyma makinesine atıldıkça, kumanya miktarı ve teçhizatın kalitesi düştükçe ve savaş nedeniyle ülkede yaşanan kıtlıkla ilgili haberler cephede çarpışan askerlerin kulağına gittikçe, moraller bozulmaya başladı. Cephedeki askerler bütün olarak disiplini korudularsa da cephe gerisinde durum farklıydı. 1917'de doğu cephesinden sevk edilen her on askerden biri sevkiyat sırasında kaçtı; Eylül ayına gelindiğinde Berlin polisinin tahminine göre yalnızca başkentte yaklaşık 50 bin kaçak bulunuyordu. Sonraki yılın yaz aylarına gelindiğinde, kaçak sayısı 100 bini bulmuştu ve Ingolstadt, Münih ve Würzberg'de isyanlar baş göstermişti.[2]

---

1 Eric D. Weitz, *Weimar Germany: Promise and Tragedy*, Princeton, 2007, s. 8-9.

2 David Stevenson, *With Our Backs to the Wall: Victory and Defeat in 1918*, Londra, 2011, s. 287-288.

Askerî huzursuzluğun bu kaygılandırıcı belirtilerine bir de Almanya cephesinde gittikçe artan memnuniyetsizlik eklenmişti. Savaştan önce Almanya yiyeceğinin yaklaşık üçte birini ithal ediyordu ve Müttefiklerin ambargosu nedeniyle kıtlık ve yüksek fiyat sorununu karne sistemi de, *Ersatz* (ikame) gıdalar da çözemiyordu. Almanların aldığı gıdaların besin değeri iyice düştü ve özellikle çocuklar arasında yetersiz beslenme ve raşitizm vakaları hızla arttı. "Şalgam kışı" olarak adlandırılan 1916-1917 kışında, patates hasadının büyük kısmını erken don vurunca, nüfusun çoğunluğu şalgamla beslenmek zorunda kaldı. Çok az sayıda Alman açlıktan öldü ancak pek çoğu büyük açlık çekti; yiyecek ve yakacak arayışı pek çok yaşlı kadının bütün zamanını almaya başladı. Bu konuda Almanlar müttefiklerinden daha şanslıydı. 1918'de Avusturya-Macaristan'da gıda temini tamamen çökmüş ve İmparatorluk açlığın pençesine düşmüştü. Avusturya'nın başkenti Viyana'daki sivil ölümlerinin % 7 ila 11'inin sebebi açlıktı; insanlar evlerinde eriyip gidiyor veya sokaklarda yere yığılıp ölüyorlardı.[3] Viyana ve Berlin'de karaborsanın gelişmesi, halkın öfkesini alevlendirdi ve mevcut toplumsal gerilimleri daha da şiddetlendirdi. Orta sınıflar, devletin eline bakan ve dağıtılan yardımlarla yaşayanları asalak olarak görürken, yoksullar da bu tutuma içerliyor ve devlet yardımına bağımlı olmaları dolayısıyla kendilerini aşağılanmış hissediyordu. Ancak her iki grup da öfkelerinin büyük kısmını yaşam tarzları savaştan etkilenmemiş görünen zenginlere saklıyordu.

Bunların hepsinin Alman nüfusu üzerinde radikalleştirici bir etkisi oldu; kadınlar da erkekler de daha bağımsız; itaat etmeyen; toplumsal kurallara meydan okumaya ve dolu dolu yaşamaya kararlı hale geldi. Kadınlar ve ergenlik çağındaki çocuklar, askere alman erkeklerin yerine gittikçe daha fazla işgücüne katılarak kötü koşullarda düşük ücretle çalışan devasa bir vasıfsız işçi havuzu oluşturuyordu ve bu havuzdakilerin greve çıkmakla kaybedecek çok az şeyi vardı. Aynı zamanda toplumun sürekli bir değişim halinde olduğu hissi (savaş öncesi Al-

3 *A.g.e.*, s. 418-419.

man kültüründe bu daima şikâyet konusuydu) çatışmayla iyice şiddetlenmiş ve eski siyasi bağlılıklar aşınmıştı. Reformist ve devrimci kanatlar arasında zaten kutuplaşmış olan Sosyal Demokrat Parti, Nisan 1917'de savaşa verdikleri sürekli destekten dolayı bölündü ve ayrılan 42 Reichstag delegesi, savaşa derhal son verilmesini isteyen, sosyal ve siyasi reformlar talep eden radikal bir programa sahip *Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands*'ı (Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi, USPD) kurdu. Bu bölünme, emek hareketinin solundakilere; özellikle de devletle işbirliği yapan Çoğunluk Sosyal Demokratlarına (MSPD) ve sendikalara radikal bir eylem modeli sunar gibi görünen Rus Devrimi tarafından daha da ilerletildi.[4] Bu sırada Merkez Partisi, bileşenlerinin ruh haline karşılık vererek halkın uzlaşma yoluyla barış davasını sahiplenirken, yenilgi ve devrimden korkan köşeye sıkışmış burjuvazi sağa çekildi ve yaygın muhalefetle belirsizlik karşısında daha da uç tutumları benimsedi.

Bu gelişmeler Almanya'da tehlikeli ve her an patlamaya hazır son derece gergin bir ruh hali yarattı. Savaşın sona ermesinden bir yıl önce, iki ila üç bin Berlinli ekmek karnesindeki kesintileri ve rejimin, savaş sonrasında ülkede reform gerçekleştireceklerine dair muğlak vaatlerini protesto etmek için greve çıktığında, imparatorluk rejimine karşı halk arasında artan düşmanlık çarpıcı bir şekilde görülüyordu. Huzursuzluk ülkeye hızla yayıldı; üstelik resmi sendikalar tarafından değil, Berlin'deki Devrimci İşyeri Temsilcileri (*Revolutionäre Obleute*) ve diğer sanayi şehirlerindeki herhangi bir partiyle bağı olmayan radikaller gibi emek hareketinin içindeki radikal unsurlar tarafından yönlendiriliyordu. Grevcilerin talepleri hem ekonomik hem de siyasiydi: Gıda fiyatlarının düşürülmesi ve maaşların artırılmasının yanı sıra savaşın sona erdirilmesi, sivil özgürlüklerin yeniden sağlanması ve ülke içinde siyasi reform. Bu seferlik sendikalar ve MSPD, otoritelerini yeniden tesis ederek grev-

4 Alman Sosyal Demokrasisinin bölünmesi ve bu durumun sonuçları hakkında daha fazla bilgi için bkz. A. J. Ryder, *The German Revolution of 1918: A Study of German Socialism in War and Revolt*, Cambridge, 1967.

leri barışçıl şekilde sona erdirmeyi başardı ancak hükümetle işçiler arasındaki mücadelede bu yalnızca geçici bir ateşkesti.

İşçi Eylemleri (1913-1919)

Yıl	*Grev sayısı*	*İşçi sayısı (milyon)*	*Kayıp işgünü (milyon)*
1913	2.464	0,323	11,76
1915	141	0,015	0,04
1917	562	0,668	1,86
1919	3.719	2,132	33,08

Kaynak: Geoff Layton, *From Bismarck to Hitler: Germany 1890-1933*, Londra, 1995, s. 68.

Viyana ve Budapeşte'de benzer rahatsızlıkların ardından Ocak 1918'de bir haftalık bir grev patlak verdiğinde, sanayi bölgelerinde huzursuzluk yeniden alevlendi. 1 milyona yakın Alman işçisi iş bıraktı. Berlin'de yaklaşık 500 bin işçi grevdeydi; Köln, Hamburg, Danzig, Leipzig, Nürnberg ve Münih'te de pek çok işçi destek amacıyla greve gitti. Talepler bir yıl öncekilerle aynıydı ancak bu kez Orta ve Doğu Avrupa'nın diğer bölgelerinde grevdeki işçilerle dayanışma çağrıları yapılıyordu ve bu çağrılar, Rus Bolşevikler tarafından kullanılan retorik gibi kulağa tehlikeli geliyordu. Dahası, bu sefer MSPD, grevcileri dizginlemeyi başaramadı ve adeta yıl sonundaki olayların habercisi gibi, halk arasındaki memnuniyetsizlik dalgasıyla birlikte yükselerek, işçi sınıfını tamamen kaybetme korkusuyla hareketin başına geçmek zorunda kaldı. Hükümet de bu durumda karşı saldırıya geçerek sıkıyönetim uyguladı; fabrikaları askerî denetim altına aldı; Berlin'de olağanüstü hal ilan etti ve Sosyal Demokrat *Vorwärts* gazetesini yasakladı. Yine de, bu ölçekte ve bu kadar uzun süren bir grev halkın ruh halinin bariz bir göstergesiydi ve savaşın yol açtığı toplumsal değişikliklerin siyasi olaylar üzerinde önemli bir etkisinin olacağını belli ediyordu.

Yukarıdan devrim, aşağıdan devrim

29 Eylül'de Başkomutanlık, Kaiser'e savaşın her şekilde kaybedildiğini bildirdiğinde durum buydu. Almanya'nın bahar hücumunun başarısızlığa uğraması, 8 Ağustos 1918'de Müttefik-

lerin Batı cephesini yarması (Ludendorff'un "Alman Ordusunun kara günü"[5]) ve Eylül'de Makedonya cephesinde Bulgar ve Avusturya-Macaristan ordularının bozguna uğratılması, Başkomutanlığa, oynadığı son kumarda da kaybettiğini; işgal ve toplumsal çöküşü önlemek için acilen teslim olmanın şart olduğunu gösterdi. Müttefiklerin sivil bir hükümetle daha yumuşak bir şekilde anlaşma yapacağına inanan ve teslim olmanın utancını başkasına devretmek isteyen Hindenburg ve Ludendorff, birdenbire, ülke içinde reformlara karşı direnmeyi bırakarak Kaiser'e siyasi bir düzenleme programı uygulamasını tavsiye etti. Bu amaçla 3 Ekim'de ılımlı Prens Max von Baden şansölye olarak atandı ve ilk kez iki Sosyal Demokrat kabineye dahil edildi (sandalyesiz bakan olarak SPD eş başkanı Philipp Scheidemann ve çalışma bakanı olarak sendikacı Gustav Bauer). Bundan sonraki üç hafta, "yukarıdan devrim" olarak nitelendirilen çılgınca reform çabalarıyla geçti. Prusya'da 1849'da uygulamaya konan ve solun uzun süredir can düşmanı olan "üç sınıflı" oy kullanma hakkı[6] kaldırıldı; Kaiser'in kişisel imtiyazları (özellikle bakan atama yetkileri) kısıtlandı; ayrıca şansölye ve hükümetin bundan sonra Reichstag'a karşı sorumlu olacağı ilan edildi. Ancak reformların pratik sonuçları, halka yayılmamaları ve Reichstag'ın yeni seçimleri beklemek üzere neredeyse anında dağılması nedeniyle sınırlı kaldı. Bu durum, meclis üyelerinin sonraki olaylarda çok az etkisinin olması ve Almanya'nın kaderinin ordu, eski seçkinler ve emek hareketinin saflarından gelen siyasi ağırlığa sahip küçük bir zümrenin eline

5 Erich Ludendorff, *My War Memories, 1914-1918*, 2. cilt, Londra, 1919, s. 679 [*Birinci Dünya Savaşı'nda Gördüklerim ve Yaşadıklarım*, çev. Asiye Yıldırım, DBY Yayınları, Istanbul, 2014].

6 Bu seçim sisteminde, 24 yaşın üzerindeki tüm Prusyalı erkekler oy kullanma hakkına sahipti ancak dahil oldukları vergi dilimine göre üç sınıfa ayrılmışlardı. Gizli oylama yoktu; oylama halka açık ve sözlü olarak yapılıyordu. Ayrıca, her sınıfın, seçmenlerin üçte birini (*Wahlmänner*) seçtiği dolaylı bir sistemdi. Her sınıfın temsil ettiği nüfusun yüzdesinde ciddi bir tutarsızlık olmasına karşın (1849'da sistem uygulamaya konduğunda gelir vergisinin en üst dilimini ödeyenleri temsil eden birinci sınıf, nüfusun % 4,7'sini oluştururken, çok az vergi ödeyen veya hiç ödemeyen üçüncü sınıf, nüfusun % 82,6'sını temsil ediyordu), her bir sınıf aynı sayıda *Wahlmänner* seçiyordu; dolayısıyla birinci sınıfın oyu üçüncü sınıfın oyunun yaklaşık 18 katı değerindeydi.

Kasım Devriminin başlangıcı: Kiel'de savaş karşıtı gösteriler, 4 Kasım 1918 (Bundesarchiv bild 183-R72520 / CC-BY-SA).

terk edilmesi anlamına geldiğinden, sonraki aylarda çok önemli sonuçlar doğuracaktı.

Aynı zamanda, Almanya'nın dört yıllık mücadele ve fedakârlıktan sonra koşulsuz olarak teslim olduğunun ortaya çıkması, halkın imparatorluk hükümetine olan güvenini kalıcı olarak sarstı ve mevcut rejime karşı büyük bir tepki doğurdu. Ekim ayının sonunda, Almanya patlamaya hazır bir barut fıçısıydı. Devrim fünyesini ateşleyen kıvılcım, 1916'daki sonuçsuz Jutland Muharebesi dışında savaşta pek bir rolü olmayan Açık Deniz Filosundaki sağcı subayların, Britanya Kraliyet Donanmasına karşı son bir intihar saldırısı için *Kriegsmarine*'nin [Alman Savaş Donanması] denize açılmasını emretmesi oldu. Bu *Todeskampf* (intihar saldırısı) haberi sızdığında, Baltık Denizi'ndeki Kiel limanında bulunan donanma üssünde isyan çıktı. 3 Kasım Pazar günü, 20 binden fazla denizci ve liman işçisi isyancılarla dayanışmak için bölgedeki bir parkta toplandı. Gösteriye karşı güç kullanıldı; askerî polis protestocuların üzerine ateş açtı; 7 kişi öldü, 29 kişi yaralandı. Ancak bu, denizcileri daha da radikalleştirmekten başka işe yaramadı; ertesi gün donanmanın Üçüncü Filosunun tamamı ayaklandı. Silahlanan denizciler karaya yürüyerek askerî hapishaneyi işgal et-

ti, yoldaşlarını serbest bıraktı ve ardından diğer stratejik binaları ele geçirdi. Ayaklanmayı bastırmak için yerel garnizondan gönderilen askerler de isyancıların tarafına geçti. 6 Kasım'da kargaşa iyice artmış, liman işçileri de isyancılara ve 1917 Rus Devrimi sırasında oluşturulan İşçi ve Asker Konseylerinin safına katılmıştı.

Başlarda bu bir devrimden ziyade kendiliğinden bir protesto hareketiydi. Kiel isyancıları, hükümeti devirmeye çalışmıyordu; kendilerini olsa olsa subaylar arasındaki gerici unsurlara karşı hükümeti savunuyor olarak görüyorlardı. Bununla birlikte, Kiel'deki ayaklanmanın ve ayaklanmayı bastırmaya yönelik ilk ağır müdahalelerin haberleri duyuldukça, bunca zamandır alttan alta kaynayan hoşnutsuzluk, hızla Reich'a yayılan tam bir devrime dönüştü. Ülkenin her yanında grevler yapıldı, kitlesel gösteriler düzenlendi, İşçi ve Asker Konseyleri kuruldu. Bunu kamu binalarının işgal edilmesi ve siyasi tutukluların serbest bırakılması izledi ama çok az kan döküldü; çoğu durumda, ilk huzursuzluk belirtisinde yetkililer ya korkup kaçtı ya da yetkiyi konseylere devretti. 7 Kasım'da Münih'teki savaş karşıtı gösterilerin İşçi ve Asker Konseylerinin kurulmasına yol açtığı Bavyera'da da böyle oldu. Aynı gece kral Münih'ten kaçtı ve yeni "Devrim Meclisi", sol kanattan gazeteci Kurt Eisner'i başbakan ilan etti. 24 saat içinde tek bir el ateş edilmeden Bavyera'daki eski rejim çökmüş ve yetki, işçi sınıfının çıkarlarını temsil ettiğini iddia eden pejmürde kılıklı bir orta sınıf entelektüelinin eline geçmişti.

Bu zamana kadar devrim görece kansız olmuştu; ancak bu durumun her an değişebileceği yönünde derin kaygılar mevcuttu. Şimdiye dek SPD liderliği, konseylerin de yardımıyla asayişi makul derecede sağlamayı başarmıştı ancak emek hareketinin içindeki daha fazla değişiklik talep eden radikal güçlerin varlığıyla birlikte (bunların arasında en önemlisi, Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg tarafından 1916'da kurulan ve USPD ile gevşek bağlara sahip radikal bir hizip olan *Spartakusbund* (Spartaküs Birliği [Spartakistler] idi), Sosyal Demokrat lider Friedrich Ebert ve yoldaşları, halkın hükümete yönelik

hoşnutsuzluğunun daha ne kadar kontrol altında tutulabileceğinden emin değildi.

9 Kasım sabahı devrim başkente ulaştığında olaylar doruk noktasına çıktı. Öğleyin, işçilerden oluşan büyük kitlelerin şehir merkezine doğru yürüdüğü haberi Şansölyeye ulaştı. Dışarıdaki kalabalığın baskısıyla Prens Max, harekete geçmek dışında bir seçeneği olmadığına karar vererek Kaiser'in ve veliaht prensin görevden çekildiğini ve bir naiplik oluşturulduğunu açıklayan bir bildiri yayınladı. Bu arada, SPD yöneticilerinden oluşan bir heyet Şansölyeliğe giderek "düzeni tesis etmek" amacıyla hükümeti devralmayı talep etmişti. Prens Max bu talebi memnuniyetle yerine getirerek iktidarı kendi isteğiyle Ebert'e devretti. Ebert'in şansölye olarak ilk icraatı, protestoculara dağılmaları için çağrı yapmak oldu.

Ancak Kaiser'in tahttan indirildiğine ilişkin açıklama için olduğu gibi, bu çağrı için de artık çok geçti. Saat birde, yüz binlerce işçi şehir merkezine ulaşmıştı; öğleden sonraki ilk saatlerde Karl Liebknecht ve destekçileri İmparatorluk Sarayı'nı işgal ederek imparatorluk bayrağını indirip yerine kızıl bayrağı göndere çektiler. Liebknecht daha sonra sarayla Reichstag'ın arasında dolanıp duran büyük kalabalıklara hitaben bir Sovyet cumhuriyetinin kurulduğunu ilan ettiği ateşli bir konuşma yaptı. Aşağı yukarı aynı anda, Philipp Scheidemann da kalabalığı dağılmaya ikna etme umuduyla bir konuşma yaptı. Reichstag'ın bir penceresinden yaptığı konuşmada, "bütün sosyalist partilerin dahil olacağı bir emek hükümetinin" kurulduğunu ilan etti; kitlelere "sadık ve birleşik" kalmalarını telkin etti ve söylevini "Çok yaşa Alman Cumhuriyeti!"[7] sözleriyle bitirdi.

Scheidemann, bunun devrimin belirleyici anı olduğuna; bu noktada kalabalıkların radikalizmden uzaklaştığına ve demokratik cumhuriyet fikrinin "kitlelerin aklında ve yüreğinde hayat bulduğuna"[8] inanıyordu. Ancak bu değerlendirme bir hüsnükuruntudan ibaretti. Cumhuriyetin bir gerçeklik haline ge-

7 Philip Scheidemann, *Memoirs of a Social Democrat*, çev. J. E. Mitchell, 2. cilt, Londra, 1929, s. 582.

8 *A.g.e.*

Philipp Scheidemann Reichstag'ın penceresinden Cumhuriyeti ilan ediyor, 9 Kasım 1918. (Bundesarchiv, Bild 175-01448 / Bilinmiyor / CC-BY-SA).

lene kadar kat edeceği uzun bir yol vardı. Oysa Ebert'in bu kadar ilerlemiş olan devrimin daha fazla ilerlememesini sağlamak için aldığı önlemler, bulunduğu konumun kararsız doğasını anladığının kanıtıdır. MSPD vaat edilen "emek hükümetini" kurmak için Bağımsız Sosyalistlerle hummalı görüşmeler yürütürken bile, Ebert İmparatorluk Şansölyesi unvanını asla resmi olarak bırakmadı ve böylece devletin geleneksel organlarının başı olarak kaldı.

Uzun süren iç tartışmalardan sonra, USPD, kabineye yalnızca sosyalistlerin dahil edilmesi, hükümetin, tüm yetkilerin konseylerde olduğunu ilan etmesi ve devrim güçlendirilene kadar Ulusal Meclis seçimlerinin ertelenmesi kaydıyla MSPD ile koalisyona girmeyi kabul etti (ve böylece Ebert'in çok partili bir ulusal birlik hükümeti kurma umutlarını boşa çıkar-

dı). Ebert bu koşulları gönülsüzce kabul etti ve 10 Kasım'da Halkın Temsilcileri Konseyi (*Rat der Volksbeaufragten*) kuruldu. Bu, pratikte imparatorluk devletinin geleneksel iktidar yapısının dışındaki yeni bir hükümetti ve MSPD'nin üç temsilcisi (Ebert, Scheidemann ve Otto Landsberg [Magdeburg'dan bir SPD Reichstag vekili]) ile USPD'nin üç temsilcisinden (Hugo Haase, Wilhelm Dittmann ve Devrimci İşyeri Temsilcisi Emil Barth) oluşuyordu; Ebert ve Haase eş başkanlardı.

Bu konseyin kurulmasıyla, sonraki sekiz hafta boyunca iki katmanlı bir hükümet sistemi uygulandı: Bir tarafta Halkın Temsilcileri Konseyi ile İşçi ve Asker Konseyleri, diğer tarafta daha geleneksel devlet aygıtı (devlet memurları, ordu, vb.) bulunuyordu. Ebert, konseyin yalnızca geçici hükümet olmasını ve uzun vadeli anayasa anlaşmasının Ulusal Meclis seçimleri yapılana kadar ertelenmesini sağladı. Aynı zamanda, ordunun kurallara uygun şekilde tasfiyesini, gıda tedarikinin sürekliliğini ve barış ekonomisine yumuşak geçişi sağlamak amacıyla orta sınıf partiler ve devlet memurlarıyla verimli ilişkiler kurmaya çalışmak için şansölye konumunu kullandı. Tüm bunlar USPD'nin, konseylerin halkın devrimci iradesinin somutlaşmış hali olduğu; dolayısıyla sanayinin ulusallaşması, eski arazilerin bölünmesi ve ordu, memuriyet ve yargının temelden demokratikleşmesi dahil olmak üzere radikal bir sosyal program uygulama zorunluluğunun bulunduğu konusundaki ısrarına ters düşüyordu.

Emek hareketinin iki kanadı tarafından desteklenen tamamen farklı devlet ve toplum görüşlerinin arasında bir çatışma çıkması için ortam hazırdı ancak Ebert'in elindeki yetkiyi ülkeye dayatma becerisi, 10 Kasım akşamı Spa'daki Ordu Karargâhında bulunan General Groener'le yaptığı bir telefon görüşmesiyle iyice gelişti. Groener, Bolşevizme direneceğine ve ordunun bağımsızlığını koruyacağına söz vermesi karşılığında, yeni şansölyeye ordunun desteğini sunuyordu. Ebert'in bu teklifi kabul etmesi, devrime ihanet olarak görülmüştür. Ebert-Groener Paktı olarak adlandırılan bu anlaşmanın ordunun, özellikle de subayların büyük ölçüde değişmeden kalmasını; Weimar dönemi

boyunca sivil makamlardan bağımsızlığını ve eski gücünü bir dereceye kadar korumasını sağladığı doğrudur. Ancak, Ebert'in orduyla anlaşma kararı sol tarihçiler tarafından genellikle şiddetle eleştirilse de, bu kararı bir ihanet olarak yorumlamak Kasım Devrimi'nin doğasını tamamen yanlış anlamaktır. Devrime ihanet etmekten ziyade, "MSPD'nin stratejisinde, başlangıçtan itibaren niyet ettiklerini gerçekleştiren tutarlı ve net bir gerçekçiliği görmek... mümkündür."[9] Ebert ve Sosyal Demokrat çalışma arkadaşları, Alman toplumunun tamamen dönüşmesini asla istemediler (hatta Şansölyenin devrimden "günahtan tiksindiği kadar"[10] tiksindiğini söylediğini duyanlar olmuştu) ve monarşi devrildikten sonra, Almanya'yı sürekli ılımlı bir yola sokmaya çalıştılar. Genel olarak toplumda da aşırı solun radikalliğine fazla talep yoktu; askerler, denizciler ve işçilerden oluşan kitlelerin talebi toplumsal devrim değil; barış, ekmek ve demokratikleşmeydi. Bütüne bakıldığında orta sınıfların ve ılımlı sosyalistlerin sol tehdidi abarttığı doğrudur; sonuçta Almanya'da Lenin'in Bolşevikleri gibi disiplinli bir devrimci parti yoktu, yalnızca Spartakistleri oluşturan küçük bir aydınlar grubu vardı. Tarihçilerin, yeni hükümetin Groener'le uzlaşmasının, sağa kayışın işaretlerini vermesini abartma eğiliminin bulunduğu da doğrudur. Ebert hükümeti kötü niyetli değildi. Kırılgan yetkilerini bırakın ülke geneline, başkente bile dayatmanın başka bir aracına sahip olmadıkları düşünüldüğünde, Ebert'in Groener'le ittifakı, devrime ihanetten ziyade "hükümetini aşırı solun şiddetinden korumak için makul bir önlem"[11] olarak görünmeye başlar.

İki olay, Ebert'in konumunu daha da güçlendirdi. İlk önce, 15 Kasım'da Karl Legien öncülüğündeki sendikalar, sanayici Hugo Stinnes'in temsil ettiği işverenlerle anlaşmaya vardı. Stinnes-Legien Anlaşması olarak adlandırılan bu anlaşmayla, işveren örgütleri, sanayinin toptan ulusallaştırılması çağrı-

9 Conan Fischer, "'A very German revolution?' The post-1918 settlement re-evaluated", *Bulletin of the German Historical Institute*, 28. cilt, sayı 2, 2006, s. 15.

10 Aktaran Sebastian Haffner, *Failure of a Revolution: Germany 1918-19*, Londra, 1973, s. 15.

11 Alan Farmer ve Andrina Stiles, *The Unification of Germany, 1815-1919*, 3. baskı, Londra, 2007, s. 201.

sını bırakmayı kabul etmeleri karşılığında sendikaların meşruiyetini tanıyarak sekiz saatlik iş günü uygulamasını kabul etti. Bu anlaşma, işçi sınıfının uzun süredir devam eden rahatsızlıklarını gidermede önemli bir rol oynadı ve daha radikal bir sosyo-ekonomik programa yönelik coşkulu isteği söndürdü. Aynı zamanda, konsey seçimleri Batı tarzı parlamenter demokrasiyi Sovyet komünizmine yeğleyen ılımlılara zafer kazandırdı. Almanya'nın her yerinden konseyleri temsil eden 500'ü aşkın delege (299 SPD, 101 USPD delegesi; 25 liberal ve 75 parti bağı bulunmayan delege) 16-21 Aralık 1918'de Berlin'deki Busch Tiyatrosu'nda toplandığında, Almanya'nın geleceğine ilişkin önemli kararların Ulusal Meclis seçiminden sonraya ertelenmesi gerektiğine kolaylıkla ikna oldu. Önemli sanayi kollarının ulusallaştırılması ve ordunun demokratikleştirilmesi hakkında bazı ateşli tartışmalara rağmen 19 Aralık'ta Kongre, 19 Ocak 1919'daki seçimlere kadar tüm iktidarın Ebert hükümetinin ellerine bırakılması teklifi lehinde oy kullandı.

Solun meydan okuması

Aralık 1918'de, proletaryanın devrimci enerjisi Ebert ve MSPD liderliğinin desteklediği ılımlı liberal demokrat yola kanalize edilmiş gibi görünüyordu; ancak Noel dönemindeki olaylar, devrimin sonunun hiç de yakın olmadığını kanıtladı. 23 Aralık'ta Halkın Donanma Birliği (yeni hükümeti savunmada seçkin bir güç olarak kullanılabileceği umulan 500 Kielli denizci), Kasım ayında başkente vardıklarından beri mevzilendikleri imparatorluk sarayını boşaltmayı reddetti. İmparatorluk ahırlarında barikat kuran denizciler, kendilerini sarayı boşaltmaya ikna etmeye yönelik barışçıl girişimlere direndi; denizcileri zorla çıkarmak için bir düzenli ordu bölüğü gönderildi. Noel'de hükümet askerleri sarayı top ateşine tuttu ancak denizciler yerlerinden ayrılmadı. Ertesi gün, sert taktiklerinin büyük bir tepki doğuracağından korkan hükümet geri adım attı; kalabalık bir Spartakist grup ise kısa bir süreliğine *Vorwärts* bürosunu işgal etti. Halkın Donanma Birliği ile çatışma, özellikle

de onlara karşı güç kullanma kararı, Halkın Temsilcileri Konseyi'nin USPD'li ve MSPD'li üyeleri arasındaki gerginliği doruk noktasına çıkardı ve 29 Aralık'ta Haase, Dittmann ve Barth hükümetten istifa etti.

USPD'nin konseyden çekilmesi, MSPD'nin askerî ve sömürgeyle ilgili meselelerdeki sözcüsü Gustav Noske'ye derinleşen siyasi ve askerî kriz ortamında güçlü adam rolünü oynama fırsatı sağladı. Noske, Milli Savunma Bakanlığı görevini "Berlin'de düzenin yeniden tesis edilmesi hususunda bana güvenebilirsiniz. Birilerinin bu davayı sonuna kadar götürmesi gerekiyor. Ben sorumluluk almaktan korkmuyorum,"[12] diyerek kabul etti. İlk icraatı, gerici aristokrat General Walther von Lüttwitz'i Berlin'in başkomutanı ilan etmek ve böylelikle hükümete daha iyi bir savunma aracı sağlamak oldu.

Groener'in 10 Kasım'da Ebert'e vaat ettiği her ne idiyse, düzenli ordu teşkilatı "Almanya'daki huzursuzluğu bastırmaya yönelik harekete geçmekten neredeyse acizdi."[13] Savaşın gerçekten sona erdiği anlaşılınca, çoğu askerin başlıca derdi mümkün olduğunca çabuk eve dönmek haline gelmişti; uzun ve zahmetli resmi terhis olma sürecinin sona ermesini beklemektense, birliklerini terk ederek eve dönüverdiler. Birliklerinde kalan askerler, özellikle de cephe gerisinde konuşlandırılmış olanlar, halkın başına bela oldu; yiyecek ve teçhizat çalarak karaborsada satıyor, yerel halkı taciz ediyor ve cepheden dönen askerlerle şiddetli çarpışmalara giriyorlardı.

Bu koşullarda Ebert hükümeti, düzeni sağlamak ve kendini aşırı soldan korumak için düzensiz milis güçlerine yüzünü döndü. Bu fikir, General Groener'in emir subayı, geleceğin şansölyesi ve Weimar Cumhuriyeti'nin son demlerinde perde arkasındaki güçlü şahsiyeti Albay (daha sonra General) Kurt von Schleicher'e atfedilmiştir.[14] Ancak bu tür birtakım gönül-

12 Nigel Jones, *A Brief History of the Birth of the Nazis*, Londra, 2004, s. 48.

13 Richard Bessel, "The Great War in German memory: The soldiers of the First World War, demobilisation, and Weimar political culture", *German History*, 6. cilt, sayı 1, 1988, s. 26.

14 F. L. Carsten, *The Reichswehr in Politics*, Cambridge, 1972, s. 16-17.

lü milis birlikleri zaten kurulmuştu. Kasım Devrimi'nden sonra bir gönüllülük ve "kendi başının çaresine bakma" dalgası ülkeyi sarmış; bunun sonucunda devrimci "kızıl muhafızlardan" cumhuriyetçi "nefsi müdafaa alaylarına" ve orta sınıf *Einwohnenwehren*'e (ev muhafızları) kadar[15] çeşitli milis güçleri ortaya çıkmıştı. İlk milis güçlerinden biri, Kasım 1918'de Noske tarafından Kiel'deki imparatorluk donanması subaylarından devşirilen, Albay von Raden komutasındaki 1.500 kişilik güçlü *Eiserne Brigade* (Demir Tugay) oldu. General Ludwig von Maercker, bağımsız olarak ve kendi inisiyatifiyle *Freiwillige Landesjägerkorps*'u (Gönüllü Piyade Müfrezesi) kurdu. Bu müfreze, cephede hizmet etmiş deneyimli subaylar ve astsubaylar (NCO) tarafından yönetiliyordu; temel eğitimini tamamlamış herkese açıktı, ancak açıkça siyasi (yani cumhuriyet karşıtı) olan gönüllüleri reddediyor ve tüm üyelerinin Ebert hükümetine bağlılık yemini etmesini şart koşuyordu. 1918-1919 kışında ordunun küllerinden adeta Zümrüdüanka gibi başka birimler de doğdu: General von Hoffmann bir atlı muhafız birliği kurdu, General Held 17. Piyade Birliği'nden bir birlik oluşturdu; General von Hulsen ise Potsdam'da 11 bin kişilik bir güç oluşturdu. Bunların tümü, Maercker'i örnek aldı; kıdemli bir subay (bazen bir General, ama genellikle bir Albay, Binbaşı veya Yüzbaşı), benzer görüşteki meslektaşlarına bir *Korps* [birlik] oluşturma niyetini açıklıyor, onlar da üs olarak kullanmak üzere bir kışla veya benzeri binayı işgal ediyor, ardından milis toplamaya ve eğitim vermeye başlıyordu. Milis toplama haberleri ilk başta ağızdan ağıza yayılıyordu, ancak daha sonra Almanlara, ayağa kalkarak ülkelerini Bolşevizme karşı savunma çağrısı yapan gazete ilanları ve dikkat çekici milis afişleri ortaya çıkmaya başladı.

---

15 Bkz. Michael Geyer, "Insurrectionary warfare: The German debate about a *levée en masse* in October 1918", *The Journal of Modern History*, cilt 73, sayı 3, Eylül 2001, s. 459-527; F. L. Carsten, *The Reichswehr in Politics*, Cambridge, 1972, s. 17-21; David Clay Large, *The Politics of Law and Order: A History of the Bavarian* Einwohnerwehr, *1918-1921*, Philadelphia, 1980; ve Dirk Schumann, *Political Violence in the Weimar Republic, 1918-1933*, çev. Thomas Dunlap, New York, 2009, s. 24.

Bu gönüllü birlikleri kısa süre sonra, Napoléon'a karşı Bağımsızlık Savaşları sırasında Prusya ordusuna katılan düzensiz gönüllü birliklerine verilen adla, *Freikorps* [Bağımsız Birlik] olarak anılmaya başladı. Bu unvan, tanımlayıcı ve aynı zamanda siyasiydi: Gönüllü birlikleri, olağan askerî hiyerarşinin dışında, "özgür yoldaşlardan" oluşan düzensiz birliklerdi. *Freikorps* kisvesine bürünerek, gönüllüler kendilerini Ata Yurdunun (ister Fransız veya Leh işgali biçiminde olsun, ister "yabancı" komünizm ideolojisi biçiminde) yabancı işgaline karşı savunucuları olarak konumlandırıyorlardı. Ancak, düzenli askerî disiplinden yoksun olmaları, aşırı ve bazen hedef gözetmeyen şiddete yatkınlıkları dolayısıyla savaş sonrası *Freikorps*'un büyük bir bölümü, Napoléon'a karşı savaşan vatansever gönüllülerden ziyade askerî gözü peklikleri ve gaddar yağmacılıklarıyla nam salan 16. yüzyıldaki Alman paralı askerleri *Landsknechts*'e muhtemelen daha yakındı.

Bu birliklerin hızla çoğalması ve işlerini yapma konusundaki gayretkeşliği, genellikle Weimar Almanyası'na bir siyasi şiddet kültürünü miras bırakan savaşın gaddarlaştırıcı etkilerinin kanıtı olarak görülmüştür. Ancak, milis şiddetinin iki savaş arası dönemde Almanya'ya özgü bir fenomen olduğunu düşünmek yanlış olur. Ateşkes ve onu takip eden Versailles Antlaşması, Batı Cephesi'nde çatışmayı sona erdirmiş olabilir; ancak Orta ve Doğu Avrupa ile Orta Doğu'da çeşitli hizipler, Avusturya-Macaristan, Rus ve Osmanlı İmparatorluklarının çöküşüyle ortaya çıkan iktidar boşluğunda hâkimiyet kurmak için savaşırken veya eskiye dayanan etnik düşmanlıkları körüklerken kan dökülmeye devam etti. Alman milisler, Avusturya ve Macaristan'daki benzer gruplarla güçlü bağlar kurarak "Orta Avrupa'nın cumhuriyetçi rejimlerinin ve komünist hareketlerinin çöküşünü sağlamak umuduyla birbirlerine silah ve lojistik destek sağlıyordu."[16] Gerçekten de *Freikorps*, "ortak özellikleri genç ve savaşlarla militanlaştırılmış olmaları olan, büyük oran-

16 Robert Gerwarth, "The Central European counter-revolution: paramilitary violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War", *Past and Present*, sayı 200, 2008, s. 176.

Savaş sonrası Almanyası'nın sağcı milisleri ile 19. yüzyıldaki Bağımsızlık Savaşlarının milliyetçi gönüllüleri arasında açıkça bağlantı kuran *Freikorps Lützow* için milislere çağrı afişi (Bundesarchiv, Plak 002-007-128).

da orta ve üst sınıflardan gelen siyasi radikallerden oluşan oldukça homojen bir ulus-ötesi çevrenin" yalnızca bir parçasıydı. Bu çevre, savaş ve yenilgi, devrim, kişisel ve ulusal hayal kırıklıkları, Batı demokrasisi karşıtlığı ve Slav dünyasına karşı korku ve nefret (neredeyse nefret ettikleri her şeyin kökeni olarak bu görülüyordu) deneyimini patolojik ölçüde paylaşıyordu.[17]

Aynı zamanda, savaş bir milliyetçilik ve ekonomik hoşnutsuzluk dalgasını açığa çıkarmıştı; 1919'da mevcut düzene karşı

17 A.g.m., s. 180.

küresel ölçekte grevler, gösteriler ve ayaklanmalar yaşandı. Batılı liderler, kapitalizmin ve liberal demokrasinin temellerinin sarsıldığına ve çökebileceğine dair çok gerçek bir korku duyuyordu. Bu nedenle müttefik hükümetler, yalnızca yeni Alman hükümetini Bolşevik devrimi tehdidini savuşturmak için sağcı milislerden yararlanmaya teşvik etmeye değil, İrlanda ve diğer bölgelerdeki milliyetçi huzursuzlukla savaşmak için kendi milislerini kullanmaya da dünden razıydı.[18] Dolayısıyla, 1918-1923 arasında Alman nüfusunun üzerine salınan siyasi şiddet benzersiz değildi; aslında bölgede, Avrupa'da ve hatta küresel ölçekte görülen genel bir şiddet ve huzursuzluk eğilimine uygundu.

Birliklerini toplayan Noske, Berlin'in polis şefi, sol kanattan USPD üyesi Emil Eichhorn'u (ki kendisinin Halkın Donanma Birliği'ne hükümetle çatışmaları sırasında yardım ettiğine dair yaygın şüpheler mevcuttu) görevden almaya kalkıştı. Bu hamle, 5 Ocak'ta kitlesel gösterilerle karşılandı. Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg liderliğinde yeni kurulan Almanya Komünist Partisi (*Kommunistische Partei Deutschlands*, KPD) bu fırsattan istifade ederek yeni bir devrimci hükümet oluşturdu ve Ebert'i görevden alan bir bildiri yayınladı. Bu sırada silahlı Komünistler Berlin'deki önemli binaları işgal etti.

Noske, bu fırsatı hemen değerlendirip Luisenstift kız okulundaki geçici karargâhından kendisine bağlı *Freikorps*'u isyancıların üstüne saldı. 10 Ocak'ta, Spartakistlerin yerel cephaneliği ele geçirmesi tehlikesine karşı Spandau banliyösünü güvence altına almak için askerî bir birlik sevk edildi. Ertesi gün, 1.200 genç subay, harbiyeli ve öğrenci, Spartakistleri derme çatma barikatların arkasından çıkarmak için lav silahları, makineli tüfekler ve toplar kullanarak ezici bir güçle Berlin'in

18 İki savaş arasında milis şiddeti hakkında karşılaştırmalı çalışmalar için, bkz. bu konuya ayrılmış özel sayı *Contemporary European History*, cilt 19, sayı 3, 2010, ayrıca Donald Bloxham ve Robert Gerwarth (ed.), *Political Violence in the Twentieth Century Europe*, Cambridge, 2011; Ian Kershaw, "War and political violence in the twentieth century", *Contemporary European History*, cilt 14, sayı 1, 2005, s. 107-123 ve Anthony Read, *The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism*, Londra, 2008.

yayıncılık sektörünün bulunduğu Belle-Aliance Platz'a saldırdı. 15 Ocak Çarşamba günü, devrimci ayaklanma tamamen sona ermiş ve Komünist liderler kaçıp saklanmıştı. Ancak bu onları korkunç misillemelerden kurtaramadı. 16 Ocak'ta, *Berliner Zeitung*'da Liebknecht ve Luxemburg'un tutuklanarak, Atlı Muhafız Birliği'nin karargâhı olan Eden Hotel'e götürüldüğü haberi çıktı. Burada dövülüp sorgulandıktan sonra, ayrı arabalara zorla bindirildiler. Başındaki yaradan çok kan kaybeden Liebknecht, Tiergarten'a götürüldü; arabadan çıkması söylendikten sonra sırtından vuruldu. Luxemburg başına sert bir darbe aldıktan sonra silahla vuruldu ve Landwehr kanalına atıldı.

Ancak şiddet bununla da son bulmadı. Daha önce bölgedeki kömür madenlerinin kamulaştırılması konusunda hükümetle ters düşen Ruhr Birleşik İşçi Konseyi, hükümetin kendilerine karşı harekete geçeceği korkusuyla 6 Şubat'ta genel grev ilan etti. *Freikorps* devreye girdiğinde, özerk bir cumhuriyet ilan edilmiş ve Almanya'nın geri kalanına kömür sevkiyatları durdurulmuştu. 3 Mart'ta KPD, Berlin'de genel grev için bir çağrı yayımlayarak başkentte ikinci bir devrimci ayaklanma dalgasının, "Kanlı Haftanın" sinyallerini verdi; dokuz günlük amansız sokak çatışmalarının sonunda 15 bin kişi öldü ve 12 bin kişi yaralandı. Bunu, General von Maercker'in Orta Almanya'da asayişi sağlamak üzere bölgeye sevk edilmesiyle, Mart-Mayıs 1919'da Gotha, Halle, Dresden, Brunswick ve Leipzig'de bir dizi şiddetli çatışma izledi.

Bu sırada, 21 Şubat 1919'da Kurt Eisner'in öldürülmesi ve devrime liderlik etmede kendisine rakip olan Sosyal Demokrat Erhard Auer'in yaralanması, Bavyera'yı karıştırmıştı. Bavyera sosyal demokrasisinin iki önemli şahsiyetinin devre dışı kalmasıyla ülke anarşiye sürüklendi. Yeni seçilen Eyalet Meclisi dağılırken kabineden geriye kalanlar Bamburg'a kaçtı ve Münih'te genel grev ilan edildi. İktidar boşluğu, yazar ve şair Erich Mühsam ile 25 yaşındaki ekspresyonist oyun yazarı Ernst Toller'in önderliğindeki beklenmedik bir grup anarşist ve entelektüel tarafından dolduruldu. En ufak siyasi deneyimleri yoktu ve hükümetleri, tabii buna hükümet denebilirse, Bavyera Dev-

rimi'ne Almanya'nın başka hiçbir yerinde bulunmayan bir komedi unsuru ekledi. Maliye Bakanı Silvio Gesell, parayı dolaşımdan kaldırmak istiyordu; yakın zamanda bir psikiyatri hastanesinden çıkan Dışişleri Bakanı Franz Lipp ise İsviçre'ye savaş ilan etti ve Lenin'e selefinin bakanlık tuvaletinin anahtarıyla birlikte ortadan kaybolduğundan yakman bir telgraf çekti.[19] Nihayet, yalnızca altı gün sonra, bu kısa ömürlü rejim, Cumhuriyetçi Muhafızların bir darbe girişimiyle çöktü. Münih'teki radikal işçi sınıfı, Bamburg yönetimini tanımayarak bir *Räterepublik*, yani Konseyler Cumhuriyeti ilan etti. Liebknecht ve Luxemburg tarafından bir Bavyera Komünist Partisi kurmak üzere Münih'e gönderilmiş olan Rus Komünist Eugene Levine, bu yeni kurumun denetimini ele aldı ve 10 bin kişilik bir Kızıl Ordu toplamayı başardı. Kızıl Ordu derhal yiyecek, mülk ve para toplamaya ve siyasi muhaliflerini yakalamaya başladı.

Bamburg'da SPD yönetimindeki hükümetin başkenti yeniden ele geçirmeye yönelik ilk hamleleri, utanç verici bir bozgunla sonuçlandı ve Başbakan Johannes Hoffmann, askerî yardım için Berlin'e başvurmak zorunda kaldı. Noske bu talebi büyük bir zevkle kabul etti ve 27 Nisan'da 30 bin kişilik *Freikorps* gücü Bavyera topraklarına girdi. İki gün sonra Dachau düştü ve hükümet güçleri Münih'e yaklaşırken, Kızıl Ordu komutanı başkentin hapishanelerinde tutulan 100 civarında burjuva rehinenin öldürülmesini emretti. 1 Mayıs'ta *Freikorps* şehre neredeyse hiçbir direnişle karşılaşmadan girdi ve Sovyet rejiminin sözde aşırılıklarını cezalandırmak için bir hafta boyunca Beyaz Terör uyguladı. Katliam sona erene kadar, Levine ve anarşist tarihçi Gustav Landauer dahil olmak üzere en az 10 bin "Kızıl" katledildi. Nihayet 7 Mayıs'ta, hükümet güçlerinin komutanı General von Oven, üstlerine Münih'te "asayişi sağlamakla" kalmayıp "temizlik de yaptıklarını" bildirdi.[20]

Ülkeyi kasıp kavuran şiddet dalgasına rağmen, 19 Ocak'ta Ulusal Kurucu Meclis seçimleri yapıldı. Bu seçimler, MSPD'ye Merkez ve liberal partilerdeki ılımlı müttefiklerinde büyük

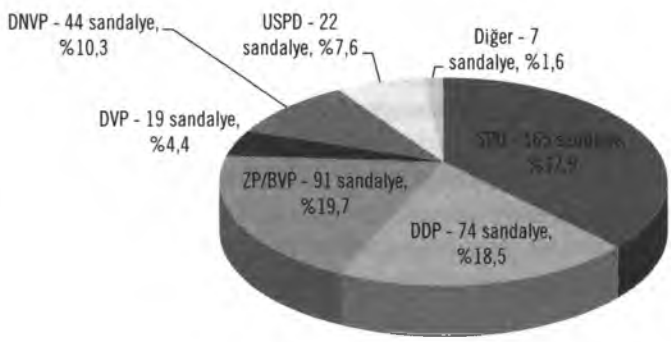
19 Richard Grunberger, *Red Rising in Bavaria*, Londra, 1973, s. 104.

20 Jones, *Birth of the Nazis*, s. 157.

yankı uyandıran bir zafer kazandırdı ve Ebert'in geçici hükümetine geniş bir yetki (ve dolayısıyla meşruiyet) sağladı. Meclis 6 Şubat'ta Berlin'de değil, Thüringen'in sessiz sakin kenti Weimar'da toplandı. Burada toplanma kararı, hem pratik hem de ideolojikti. Bir yandan hükümet, yeni cumhuriyetin ilk seçilmiş kurumunu Weimar'da toplayarak yeni rejimi Prusya militarizmi ve muhafazakârlığından bilinçli bir şekilde uzaklaştırıp Aydınlanma ve Alman Romantizminin ruhunu canlandırıyordu. Diğer yandan, Reich başkentinde bir anayasa taslağı oluşturma gibi ciddi bir işe kalkışmamanın son derece pratik nedenleri de vardı: "Kızıl Berlin" hâlâ çok tehlikeli görülüyordu; Prusya başkentine kıyasla Weimar çok daha küçüktü ve savunulması çok daha kolaydı.

Ebert 11 Şubat'ta cumhurbaşkanı seçildi ve Scheidemann, sol tandanslı ılımlı partilerden oluşan bir koalisyonun şansölyesi oldu. Ulusal Meclis'in önündeki ilk önemli görevler, geçici Kasım 1918 ateşkesini kalıcı bir barış antlaşmasına çevirmek ve yeni cumhuriyetin anayasal çerçevesini belirlemekti. Versailles Antlaşması ile ilgili anlaşmazlık (bkz. Dördüncü Bölüm), Alman toplumunda barış koşullarıyla ilgili ayrımları açığa çıkardı ve DDP'nin kabineden çekilmesiyle cumhuriyetin ilk hükümetinin sadece 130 gün sonra düşmesine neden oldu; ancak ni-

Ulusal Meclis Seçim Sonuçları
(Ocak 1919)

hayetinde Almanya'nın 28 Haziran 1919'da antlaşmayı imzalamaktan başka seçeneği yoktu. Bu arada, Şubat ve Temmuz arasında, aralarında sosyolog Max Weber, önde gelen liberal siyasetçi Friedrich Naumann ve tarihçi Friedrich Mienecke'nin de bulunduğu 25 kişilik uzman komitesi, saygın hukukçu Hugo Preuss'un başkanlığında cumhuriyetin anayasası üzerinde çalıştı. 31 Temmuz'da anayasa, 75 oya karşı 262 oyla kabul edildi ve 11 Ağustos 1919'da yürürlüğe girdi.

Sağdan gelen tehdit

1920 ilkbaharında, siyasi durum istikrar kazanıyor gibi görünüyordu; Müttefik ambargosunun sona ermesi de ekonomik durumun iyileşmesi anlamına geliyordu. İstihdam ve dükkânlardaki yiyecek miktarı artarken, işçi sınıfı ihtilafları ve gösteriler azaldı ve hükümet, Kasım 1918'den beri ilk kez kendini güvende hissetmeye başladı. Düzenli ordunun (*Reichswehr*) 1 Ekim 1919'da kurulmasıyla, hükümet, *Freikorps* milis kuvvetlerinin varlığını sürdürmenin gereksiz olmakla kalmayıp hükümetin pozisyonunu da tehdit ettiğini hissederek gönüllü birliklerini dağıtmaya kalkıştı. Sonuç, Almanya'yı yeni bir siyasi şiddet sarmalına sürükleyen şiddetli bir tepki oldu.

Pek çok gönüllü, sivil hayattaki olanakları sınırlı olduğu için milislere katılmıştı ve şimdi milis gücünün dağıtılması, onları tekrar işsizlik ve toplumsal yalıtılmışlık tehdidiyle karşı karşıya bırakıyordu. *Freikorps*'u dağıtma kararı aynı zamanda eski subay teşkilatlarının belirli kesimleriyle hükümet arasındaki mevcut gerginlikleri doruk noktasına taşıdı. Siyasetçiler ve diplomatlar askerî gücün tamamen mağlup olduğuna ve Versailles Antlaşması'nın revize edilmesinin merkezinde, ekonomik canlanma ve Batı Güçleriyle uzlaşmanın olması gerektiğine inanıyordu; oysa subayların içindeki bir çekirdek kadro, antlaşmanın imzalanmasını, orduya karşı "cumhuriyetin asker karşıtı olduğunu kanıtlayan"[21] bir saldırı olarak görüyordu. Bu şüphe,

21 William Mulligan, "The Reichswehr and the Weimar Republic", (ed.) Anthony McElligott, *Weimar Germany*, Oxford, 2009, s. 85.

MSPD eş başkanı ve Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı Friedrich Ebert'in 1922 yılında çekilmiş fotoğrafı (Bundesarchiv, Bild 146-2004-0097 / CC-BY-SA).

yeni rejimi aşırı solun tehdidine karşı savunmak için bunca fedakârlık yapmış olan milis kuvvetlerinin dağıtılmasıyla da doğrulanmış görünüyordu ve hoşnutsuz bazı subayların, cumhuriyeti yıkmak için halihazırda komplolar kuran az sayıda sağcı komplocuyla işbirliği yapmasına yol açtı.

Freikorps'un dağıtılması, komploculara mükemmel bir fırsat sağladı. Milisleri dağıtan hükümet, muhaliflerine, subayları dışında hiç kimseye bağlılık duymayan ve amaçlarına ulaşmak için şiddet kullanmaya hazır, hoşnutsuz askerlerden oluşan bir ordu sundu. 13 Mart 1920'de *Kriegsmarine*'nin gaddar disiplinini *Freikorps*'una taşımış eski bir denizci albayı olan Hermann Ehrhardt, adamlarını Brandenburg Kapısı'ndan sokarak Berlin'i ele geçirdi. Noske, ordunun darbeyi durdurma-

sım istediğinde, generaller, kesinlikle "Reichswehr birliklerinin başka Reichswehr birliklerine ateş açmayacağını"[22] bildirdi. Kendilerini savunacak hiçbir birlik bulamayan kabine, işçi sınıfına "Greve çıkın, iş bırakın, askerî diktatörlüğü durdurun" ve "cumhuriyeti korumak için tüm imkânları seferber ederek savaşın"[23] diye çağrıda bulunup apar topar Dresden'e kaçtı. Muhafazakâr siyasetçi ve Atayurt Partisi'nin kurucularından Wolfgang Kapp, isyancılar tarafından şansölye ilan edildi; General von Lüttwitz ise ordu başkomutanlığına getirildi. Ancak darbe, muhafazakârlar ve kıdemli ordu subayları arasında bile ciddi bir destekten yoksundu. İşçi sınıfı hükümetin genel grev çağrısına uydu; Reichsbank resmi yetki olmadan para basmayı reddetti ve memurlar darbecilerin emirlerini yerine getirmedi. Sadece dört gün sonra darbe hükümeti çöktü ve Kapp panik halinde kaçtı.

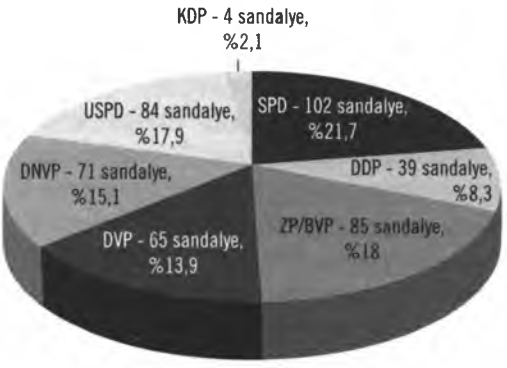
Buna rağmen, sonuçsuz darbe girişimi sağa yönelik bir tepki doğurmadı. Haziran 1920'deki Reichstag seçimlerinde, SPD ve DDP'nin oyları yaklaşık yarıya düşerken, Bağımsız Sosyalistler ve Nasyonalistlere yönelik destek arttı. Bu durum, Richard Bessel'in "Weimar siyasetinin ayırt edici özelliği" olarak tanımladığı, seçmenlerin "hükümet kurma ve dolayısıyla ister istemez halkın hoşuna gitmeyen kararlar alma sorumluluğunu kabul eden partileri"[24] seçim sandığında cezalandırma eğiliminin ilk örneğiydi. Tüm bunlara karşın, Kapp darbesinin en doğrudan sonucu, sol tehdidin yeniden canlanması oldu. Darbe girişimine pasif direniş, Ruhr'daki sol ayaklanmaya yansıdı; militan işçiler, cumhuriyeti korumak için genel grev çağrısına kendi siyasi talepleriyle yanıt verdi. Ocak ve Mart 1919'da Berlin'deki önceki ayaklanmaların aksine, *Märzrevolution* (Mart Devrimi) çok iyi örgütlenmişti ve "Ruhr Kızıl Ordusu"nun yaklaşık 50 bin iyi silahlanmış ve disiplinli üyesi tarafından gerçekleştiril-

22 Carsten, *Reichswehr in Politics*, s. 79.

23 "Appeal of the Social Democratic Party for a general strike", (ed.) Anton Kaes, Martin Jay ve Edward Dimendberg, *The Weimar Republic Sourcebook*, Berkeley, 1994, s. 16.

24 Richard Bessel, "Germany from war to dictatorship", (ed.) Mary Fulbrook, *German History Since 1800*, Londra, 1997, s. 245.

Reichstag Seçim Sonuçları
(Haziran 1920)

di; "Ruhr Kızıl Ordusu", Reichswehr birlikleriyle milis ve polis müfrezelerini hızla mağlup ederek Almanya'nın en büyük sanayi bölgesinin denetimini ele geçirdi. Ancak komünistlerin zaferi kısa ömürlü oldu. İsyancılarla hükümet güçleri arasındaki 12 günlük ateşkes bozulduktan sonra, General von Watter 2 Nisan'da düzenli ordu birlikleriyle milislerden oluşan karma bir birliği Ruhr'a soktu. Bu "büyük hücum" önceki yıl Münih Sovyetinin bastırılması kadar şiddetli ve kanlı oldu; harekâtın ilk iki gününde tahminen bin "Kızıl" öldürüldü.

Milislerin sola karşı ayrım gözetmeden şiddet uygulaması, tarihçiler tarafından geleneksel olarak hem Sosyal Demokrat liderliğin devrime "ihanetinin" hem de sağ cenahta yeni cumhuriyete karşı yaygın bir düşmanlığın kanıtı olarak görülmüştür. Ancak yakın tarihte bazı akademisyenler, yeni rejime karşı öfkeyle dolu üst ve orta sınıftan geniş bir Alman katmanının bulunduğu görüşüne başarılı bir şekilde karşı çıkmıştır.[25] Subay, memur ve hukukçuların birçoğu yeni cumhuriyeti sevmese de, çoğu Weimar anayasasının hukuki çerçevesi içinde Almanya'ya eski şanını kazandırmak amacıyla çalışmaya hazırdı.

25 Örn. bkz. Schumann, *Political Violence in the Weimar Republic*, s. 24.

Conan Fischer, muhafazakâr ve monarşist güçlerin yeni ılımlı cumhuriyetçilikle görece uzlaştığı ve zaman içinde cumhuriyete karşı sevgi olmasa da "işlevsel bir bağlılık" geliştirdiği Fransız Üçüncü Cumhuriyeti'yle karşılaştırmalar yapmıştır. Fischer, Weimar Almanyası'nda da (Kapp darbesine karşı bürokratik direnişte olduğu gibi) buna benzer "işlevsel bağlılık" örneklerinin görülebileceğini belirtir.[26] Başka yerlerde, subayların belirli kesimlerinin nihai amacı Versailles Antlaşması'nın geri çevrilmesi veya monarşinin yeniden getirilmesi olmuş olabilir; ancak en azından o sırada, Almanya'nın anarşiye ve iç savaşa kaymasını önlemenin tek yolunun; aynı zamanda devrim ve yenilgi travmasından sonra yeniden güç kazanmasını sağlamanın en iyi yönteminin geniş tabanlı liberal parlamenter cumhuriyet olduğunu kabul ediyorlardı. Bunun en iyi kanıtı, Ordu Komutanlığı'nın Ebert hükümetini desteklemeye hazır olması ve darbe sırasında memurların pasif direnişidir.

Yine de, sağ muhalefet kanadının içindeki daha radikal unsurların cumhuriyete yönelik tehdidi, Kapp darbesinin başarısızlığa uğramasından sonra da ortadan kalkmadı. Aksine, darbenin elebaşlarma verilen şaka gibi hafif cezalar (darbeye katılan 775 subaydan yalnızca altısının ilişiği kesilmiş ve von Lüttwitz emeklilik haklarının tümünden yararlanarak emekli edilmişti), başlıca komplocuların çoğunun yerinde kaldığını gösteriyordu. Bunlar, cumhuriyetin ilk günlerinde mantar gibi bitiveren gizli sağcı topluluklara, milis örgütlerine ve *völkisch** gruplara girebiliyorlardı. Çağdaş bir yorumcu, demokrasiyi devirmeye ant içmiş bu türden en az 59 grubu tespit etmiştir; ancak bu durum cumhuriyetçi sistemin sağdan gelen uyumlu ve tutarlı bir muhalefetle karşı karşıya olduğunu düşünmemize neden olmamalıdır. Bu gruplar çoğu kez yalıtılmış durumda ve sınırlı sayıdaydı; ortak hedeflerden veya güçlü liderler-

26 Fischer, "A very German revolution?", s. 20-23.

(*) Völkisch: Nasyonal sosyalistlerin Almanca "volk" (halk) kelimesinden türettikleri bu kelimenin dilimize çevrilmesi mümkün değildir. Yakın karşılığı için "ırkçı" düşünülebilir. Zaten Hitler başta olmak üzere, nasyonal sosyalistler halk ve ırk kelimelerini sık sık birbirinin yerine kullanıyorlardı. Ara milliyetçilik, etnik halkçı milliyetçilik olarak da çevrilebilir – yay.haz.n.

den yoksunlardı; faaliyetlerine yönelik yasal denetimden kaçmak için sık sık isim değiştiriyor veya dağılıp sonra yeniden bir araya geliyorlardı.

Räterrepublik'in yok edilmesinden ve ardından gelen Beyaz Terör'den sonra Bavyera, Alman sağının kalbi ve Orta Avrupa'daki karşı devrimcilerden oluşan bir ağın merkezi haline geldi. Gustav Ritter von Kahr, Reichswehr kumandanı General Otto von Lossow ve polis şefi Albay Hans Seisser'den oluşan muhafazakâr bir kliğin yönetiminde, yetkililer Berlin'de federal hükümet tarafından yasaklanan sağcı örgütlenmelerin faaliyetlerine göz yumdu; resmi fonlar cumhuriyet karşıtı davaya yardımcı olmak amacıyla hortumlandı. Güneyde yardıma kavuşan siyasi sığınmacılardan biri de sempatizan toprak sahipleri ve yerel polis şefinin koruduğu Yüzbaşı Ehrhardt oldu; Ehrhardt 1921'de Bavyera'da Organisation Consul'ü kurdu. Bunu takip eden 14 ay boyunca bir siyasi cinayetler furyası yaşandı; bu cinayetlerin iki amacı vardı: Kasım 1918'de Almanya'ya ihanet eden "hainlere" Ortaçağ'daki *Femegericht*'ler (hiçbir resmi yargı sisteminin bulunmadığı zamanlarda hızlı ve acımasız şekilde adalet uygulayan milisler) gibi "adalet" dağıtmak ve sol bir ayaklanmayı provoke edip yeniden canlanan sağ hareketin bu ayaklanmayı bastırmasını ve askerî bir diktatörlüğün kurulmasını sağlamak. Bu "Feme" cinayetlerinin Ağustos 1921 ile Haziran 1922 arasında yaklaşık 350 siyasi cinayeti kapsadığı tahmin edilmektedir. Kurbanların çoğunluğunu, cumhuriyet sistemi içinde çalışmaya hazır olan memurlar; muhbirler ve Organisation Consul'ün eski üyeleri oluşturuyordu ancak Ehrhardt öne çıkan cumhuriyetçi siyasetçileri de hedefliyordu.

Bu cinayetlerin arasında en ses getirenleri, suikast kampanyasını başlatan ve bitirenler oldu: Hükümet bakanları Matthias Erzberger ve Walther Rathenau suikastları. 1917 barış antlaşmasında ve ateşkes görüşmelerindeki rolü kadar Almanya'nın Versailles Antlaşması kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiğine dair halka yaptığı açıklama nedeniyle de sağın nefret ettiği Erzberger daha önce bir suikast girişiminden kurtulmuştu; ancak düşmanları nihayet onu Baden'deki Bad Griesbach

kaplıcalarında tatil yaparken yakaladı. 26 Ağustos 1921'de Merkez Partisi'nden bir çalışma arkadaşıyla birlikte yürüyüş yaparken, Nasyonalist bir ölüm timinin saldırısına uğradı. Erzberger toplam 12 kurşun yarasıyla öldü; suikastçılar Heinrich Tillessen ve Heinrich Schultz ise Münih'e dönerek buradan sempatizan karşı devrimciler tarafından saklanacakları Macaristan'a kaçtı; Macaristan'daki sağ hükümet suçluları iade etmeyi reddetti.[27]

Erzberger cinayetini, USPD parti başkanı Hugo Haase cinayeti izledi. Haase, Reichstag'ın merdivenlerinde vurularak öldürüldü; yanındaki eski şansölye Philipp Scheidemann ise suikast girişiminden sağ kurtuldu. Ancak halkta büyük öfke uyandıran ve yetkilileri "Feme"ye karşı ciddi önlemler almak zorunda bırakan saldırı, Dışişleri Bakanı Walter Rathenau'ya yapılan oldu. Yahudi ataları ve (Avrupa'da bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasını içeren) ileri siyasi görüşleri nedeniyle sağın zaten nefret ettiği Rathenau, dışişleri bakanı olarak Müttefiklerle *Erfüllungspolitik*'i (antlaşma hükümlerini yerine getirme siyaseti) uygulayarak ve Sovyetler Birliği'yle Rapallo Antlaşması'nı imzalayarak şimşekleri üzerine çekti. 24 Haziran 1922 sabahı Rathenau, Berlin'in Grunewald banliyösündeki evinden Wilhelmstrasse'deki ofisine gitmek üzere yola çıktı. Saat 11'i biraz geçe, sağcı suikastçıların bulunduğu bir otomobil, Rathenau'nun aracını hafif silahlarla kurşun yağmuruna tuttuktan sonra otomobilin camından içeri bir el bombası attı. Dışişleri Bakanı, başından ve göğsünden yaralandı; doktor gelmeden önce ölmüştü.

Ancak suikast, sol bir isyana veya milliyetçi duyguların kabarmasına yol açmaktan ziyade, katillere yönelik halktan gelen büyük bir öfke patlamasına ve sendikalar, demokrat partiler ve cumhuriyetçi dernekler tarafından düzenlenen kitlesel gösteriler biçiminde cumhuriyete destek verilmesine neden oldu. Gerçekten de, halkın suça karşı öfkesi o kadar büyüktü ki, Organisation Consul suikast kampanyasını askıya alarak bir süre saklanmanın siyasi açıdan daha doğru olacağına karar verdi. Fakat Rathenau cinayetinin milliyetçi şiddet dalgasını durdur-

27 Bkz. Jones, *Birth of the Nazis*, s. 216 ve Gerwarth, "Central European counter-revolution", s. 183-184.

Münih Birahane Darbesi'nin elebaşları, 1924 baharında duruşmalarından önce poz veriyor. General Ludendorff ortanın sağında, Hitler'in yanında duruyor (Bundesarchiv, Bild 102-00344A / Heinrich Hoffmann / CC-BY-SA).

maktan öte sonuçları vardı. Kendilerini gerçek vatanseverler ve "Alman ruhunun" savunucuları olarak; cumhuriyetçi muhaliflerini ise 1918'de orduyu sırtından bıçaklayan hain "Kasım Suçluları" olarak gösteren cumhuriyet karşıtı sağcılara karşı parlamenter demokrasi yanlılarının ahlâki bir üstünlük sağlamasına ve sağcıları katil aşırı uçlarla özdeşleştirmesine olanak verdi. Aynı zamanda Rathenau kısa sürede hayatını cumhuriyet ve Alman halkı için feda eden bir cumhuriyet şehidine dönüştü. Pratik açıdan, Rathenau cinayeti nihayet Reichstag'ı sağdan gelen tehdide karşı önlem almaya ve 18 Temmuz 1922'de Cumhuriyeti Koruma Kanunu'nu kabul etmeye itti. Bu kanun, aşırı örgütleri yasaklamakla ve siyasi şiddet davalarının görüleceği özel mahkemeler kurmakla kalmıyor, çağdaş terörle mücadele yasalarında olduğu gibi, aşırılık içeren dil ve görsel kullanımını da yasaklıyordu.[28]

28 Bkz. Manuela Achilles, "Reforming the Reich: democratic symbols and rituals in the Weimar Republic", (ed.) Kathleen Canning, Kerstin Brandt ve Kristin McGuire, *Weimar Publics/Weimar Subjects: Rethinking the Political Culture of*

Yine de 1923 yılı yeni cumhuriyete yeni sorunlar getirdi ve bu sorunlar, hem soldan hem de sağdan gelen tehditleri yeniden canlandırdı. Para biriminin çöküşü (bkz. Üçüncü Bölüm) ve halkın ekonomik krizin sona erdirilmesi yönündeki feryatlarıyla, siyasi yelpazenin her iki ucundaki cumhuriyet karşıtı güçler açısından, demokratik siyasi düzene yeni zorluklar çıkarmaları için koşullar uygun görünüyordu. Ruhr ve Orta Almanya'da sol cenahta huzursuzluk artar ve Bavyera'da sağcı güçler büyürken, Cumhurbaşkanı Ebert acil durum ilan etti ve orduya kapsamlı yetkiler verdi. Komünistlerin Ekim ayında SPD ile koalisyon hükümetine girerek "yüzlerce proleter" toplamaya başladığı Saksonya ve Thüringen'de ordu, seçilmiş hükümeti devirmekte ve Berlin tarafından atanmış bir Eyalet Komiseri atamakta tereddüt etmedi; ancak Bavyera'daki sağcı güçlere karşı harekete geçmeyi reddetti.

Bu durum, daha önce pek bilinmeyen yerel bir siyasetçiye Kasım 1923'te ilk kez iktidara oynama fırsatı verdi. Mussolini'nin meşum "Roma'ya Yürüyüş"ünden ilham alan Adolf Hitler ve kurmayları, ilk önce Münih'te iktidara el koyma ve ardından bunu "Berlin'e Yürüyüş" için bir başlangıç noktası olarak kullanma planı yaptı. 8 Kasım 1923 akşamı, Naziler Münih'te Bürgerbraukeller'i kuşattı ve Eyalet Komiseri von Kahr ile üç yetkiliyi rehin aldı. Ancak başlangıcı iyi kotarılmış olmakla birlikte, darbe girişimi kısa sürede bir komediye dönüştü. "Ulusal devrim"in başladığını ilan eden Hitler Bürgerbraukeller'den ayrıldı ve rehineler serbest bırakıldı. Yetkililer verdikleri sözlerden derhal dönerek Nazilerin karşısına polis ve askerî birlikleri çıkardı. 9 Kasım sabahı, darbenin devam etmesine karar verildi ve öğlen Nazi fırtına birlikleri kitlesel olarak Savaş Bakanlığı'na doğru yürüyüşe geçti. Odeonplatz'a vardıklarında, yolun silahlı polis tarafından kesildiğini gördüler. Polis, durmalarını söyledikten sonra bir kez yaylım ateşi açtı. Gerçek kurşunlarla karşı karşıya gelen Naziler

Germany in the 1920s, Oxford, 2010 ve Manuela Achilles, "Nationalist violence and republican identity in Weimar Germany: the murder of Walter Rathenau", (ed.) Christian Emden ve David Midgley, *German Literature, History and the Nation: Papers from the Conference 'The Fragile Tradition', Cambridge 2002*, cilt 2, Bern, 2004.

dağılarak kaçtı. Hitler ve General Ludendorff gibi diğer elebaşları tutuklanırken Nazi liderliğinin kalanı yurt dışına kaçtı.

Hitler'in bölgede önde gelen pek çok siyasetçinin cumhuriyet karşıtlarına yönelik sempatisini ve milis faaliyetlerini açığa çıkarabileceğinin farkında olan Bavyera eyalet yönetimi, Reich yetkililerini, davanın Leipzig'deki Reich Mahkemesi'nde değil, Münih'te özel bir Halk Mahkemesi'nde görülmesine ikna etmeyi başardı. Sonuçta duruşmalarda tam bir parodi sergilendi. Milliyetçilere yakınlığı gayet iyi bilinen bir yargıcın başkanlığında, mahkeme Hitler'in savcının tanıklarına hakaret etmesine ve mahkemeye uzun siyasi nutuklar atmasına izin verdi. Ludendorff'un darbedeki rolü örtbas edildi ve ihtiyar beraat etti; Hitler ise yalnızca beş yıl hapis cezasına çarptırıldı; oysa vatana ihanet faaliyetleri için ölüm cezası verilebilirdi. Bu duruşma, siyasi şiddet davalarında sağ cenahtan şüphelilere karşı, sol cenahtan olanlara kıyasla çok daha yumuşak olan "Weimar yargısının yanlı standartlarını"[29] her şeyden daha fazla ortaya koymuştur. Almanya'da 1918-1922 arasında bariz siyasi bir amaçla işlenen 400 cinayetten 354 tanesi sağ kanattan ve 22 tanesi sol kanattan katiller tarafından işlenmişti. Bu 22 cinayetin faillerinden 17'si, 10'u ölüm cezası olmak üzere ağır cezalara çarptırıldı. Sağ kanattan 354 katilin 326'sı hiçbir ceza almadı. Sol kanattan bir siyasi tutuklunun ortalama hapis cezası süresi 15 yıldı. Sağ kanattan olanlarda bu ortalama dört aydı.[30]

Yine de 1923, cumhuriyette siyasi kargaşanın üst sınıra ulaştığı yıl oldu. Bundan sonra para birimi istikrar kazanıp yabancı yatırımlar can çekişen ekonomiyi canlandırırken, demokratik devlet de görece istikrara kavuştu. Ancak doğumundaki zorlu koşullar, cumhuriyete kendisini ömrü boyunca takip edecek acı bir miras bırakmıştı ve aşırı solla radikal sağı cumhuriyet sistemiyle uzlaştırmayı daha da zorlaştırıyordu. Hal böyleyken, şüphesiz, Almanya Birinci Dünya Savaşı sonrasında bu tür zorluklarla karşılaşan tek ülke değildi. Avrupa'da ve dünyada köklü rejimler, savaştan hemen sonra işçi sınıfı huzursuzlu-

29 Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich*, Londra, 2003, s. 196.

30 Emil Julius Gumbel, *Vier Jahre politischer Mord*, Berlin, 1922, s. 78-80.

ğuna ve devrimci ayaklanmalara sahne oldu ve bunlar yetkililer ve/veya sağcı unsurlar tarafından şiddetli bir tepkiyle karşılandı. Yalnızca Almanya ve Avusturya ile Macaristan gibi diğer mağlup uluslar değil, İtalya ve Britanya İmparatorluğu gibi galip güçlerin yanı sıra Orta ve Doğu Avrupa'nın yeni ulusları da, farklı hizipler güç kullanımı yoluyla bu ülkelerin siyasi yönelimini etkilemeye çalıştıkça uzun milis şiddeti dönemlerinden geçti. Aynı zamanda, 11 Kasım 1918 ateşkesi Batı Cephesi'nde silahların bırakılması anlamına geldiyse de başka yerlerde tüm şiddetiyle kan dökülmeye devam etti. İç savaş, Rusya ve Baltık ülkelerini kasıp kavururken 1922'de Britanya'dan bağımsızlığını kazandıktan kısa süre sonra İrlanda Bağımsız Devleti'nde de patlak verdi. Diğer taraftan, savaş sonrası Doğu Avrupa ve Orta Doğu'da toprak sınırlarının çizilmesinde, Paris'teki barışın mimarları kadar sınır ötesi çarpışmalar, silahlı müdahaleler ve bizzat savaş da aynı derecede etkili oldu.

Bu çatışmaların bazılarıyla karşılaştırıldığında, Almanya'daki siyasi çalkantı özellikle olağandışı veya şiddetli görünmemektedir. Hem çağdaşları hem de tarihçiler tarafından Kasım Devrimi'ni takip eden kargaşa ve şiddeti tanımlamak için "iç savaş" teriminin kullanılmasına karşın, radikal solda silahlı bir isyana yönelik tutarlı veya bütünlüklü bir plan yoktu; şiddetli çatışmalar gerçekleştiğinde ise bunlar kıran kırana savaşlardan ziyade küçük ölçekli çarpışmalar oluyordu. Savaş sonrası Almanyası'nda siyasi şiddet daha çok tepkiseldi; Ocak 1919'daki Spartakist Ayaklanma'dan sonra hükümet ve sağcı milisler, solun silahlı bir ayaklanma gerçekleştirmesinden korkarak, düzeni sağlamak ve siyasi iradelerini ülkeye dayatmak için güç kullanmaya kalkıştı; bu durum, baskıyla karşılaşınca karşılık veren solu daha da radikalleştirdi. Buna rağmen Almanların büyük çoğunluğunun siyasi tercihlerini göstermek için barışçıl gösterileri veya grev eylemlerini şiddetli çatışmaya tercih ettiğinin unutulmaması gerekir. Evet, bu türden gösteriler özellikle 1920'lerin başındaki sıcak ve bazen histerik siyasi ortamda şiddete dönüşebiliyordu; ancak ateş edenlerin daima azınlık olduğu gerçeği apaçık ortadadır.

Tüm bunlar, Weimar Cumhuriyeti'nin ilk günleri hakkındaki yaygın kanıların bazılarını sorgulamamızı sağlamalıdır. Elbette "kriz yılları" söz konusuydu; bu yıllar yalnızca şiddet ve çalkantıyla dolu olmakla kalmıyor; aynı zamanda daha olumlu bir anlamda, bu belirsizlik ve kargaşa, geleceğin ucunun açık olduğu ve iyi ya da kötü her şeyin olabileceği anlamına geliyordu. Bundan monarşinin tahkimi, askerî diktatörlük ya da bir Bolşevik İşçi Devleti değil, yüksek düzeyde halk desteğine sahip ılımlı bir parlamenter demokrasi çıktı. Almanların ezici bir çoğunluğunun (1912'den beri gerçekleştirilen ilk ulusal seçim olan) Ocak 1919 Ulusal Meclis seçimlerinde "Weimar Koalisyonu"ndaki partilere oy vermesi, MSPD ve liberaller tarafından önerilen ılımlı parlamenter demokrasi türünü geniş bir halk kitlesinin desteklediğinin kanıtıdır. Eski imparatorluk sisteminin kaleleri (ordu ve memurlar) arasında bile, çoğunluk yeni sistemi kabul etmeye ve bu sistemin içinde çalışmaya istekliydi. Subayların pek çoğu pragmatik bir görüşü benimseyerek geniş tabanlı liberal parlamenter cumhuriyetin, Almanya'nın anarşiye ve iç savaşa kaymasını önlemenin tek yolu olduğunu ve monarşinin yenilgisinin ve çöküşünün askerî reform fırsatları sunduğunu kabul ediyordu. Benzer şekilde, bürokrasi içinde de muhafazakâr ve monarşi yanlısı güçler yeni ılımlı cumhuriyetçilikle görece uzlaşmıştı ve zaman içinde cumhuriyete karşı sevgi olmasa bile "işlevsel bir bağlılık" gelişti. Gerçekten de Prusyalı memurlar, Kapp darbesinin yenilgiye uğratılmasında faydalı olmuş; Dışişleri Bakanlığı da Almanya'nın çıkarlarına en uygun olanın cumhuriyete karşı çıkmaktansa onunla işbirliği içinde çalışmak olduğunu çabuk fark etmişti. Yine, Rathenau cinayetini takip eden halk galeyanı ve Ruhr Krizi sırasında cumhuriyete yönelik destek, yeni demokrasiye bağlılığın yüzeysel kalmadığını göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

İLIMLILAŞTIRMA MÜCADELESİ: WEIMAR'IN SİYASİ KÜLTÜRÜ

Weimar Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki zor koşullar, daha sonraki gelişiminde de pek çok açıdan belirleyici oldu. Onur kırıcı bir askerî yenilgiyle travmatik bir devrim ve siyasi şiddet döneminin sonucunda 9 Kasım 1918'de cumhuriyetin ilanının kendisi de devrimi sahiplenmeye ve halkın devrimci ateşinin radikal mecrasını değiştirmeye yönelik geçici bir hamleydi. Bu, varlığını ilan edenler tarafından bile istenmeyen ve sevilmeyen, meşruiyetten ve "cumhuriyetçilerden yoksun bir cumhuriyet"ti. Almanya için cumhuriyet seçeneğini ehven-i şer olarak görenlerin geçici desteğini aldıysa da, vatandaşlarının gerçek bir ilgisi veya bağlılığı söz konusu değildi. Üstüne üstlük, "kriz yıllarının" siyasi çöküntüsü, Alman siyasetini ve toplumunu derinlemesine ve onulmaz şekilde bölmüş; yeni anayasanın kusurları ve içerdiği tavizlerle birleşince ölüm fermanı doğarken yazılmıştı.

Geçtiğimiz 80 yılın büyük bir kısmında tarihçiler Weimar demokrasisini bu şekilde yorumlamaya meyletmiştir. Bu yorumda büyük bir doğruluk payı bulunmaktadır; savaş ve devrimin (ve tabii derinlemesine bölünmüş toplumun ve imparatorluğun otorite yanlısı siyasi kültürünün) cumhuriyete tatsız bir miras bıraktığı ve 1919'da varılan anayasal çözümün yeni

devletin farklı vizyonları arasında mükemmel bir uzlaşma sağlamaktan çok uzak olduğu bir gerçektir; ancak hikâye bundan ibaret değildir. Özellikle, siyasi partiler ve Reichstag tartışmalarını geleneksel olarak merkeze koyan yaklaşımın ötesine geçen yakın tarihli çalışmalar, uzun süredir sahip olduğumuz "cumhuriyetçilerden yoksun cumhuriyet" fikrini sorgulamış ve Weimar döneminde farklı bir siyasi kültürün (veya kültürlerin) ortaya çıktığını ve en azından Büyük Buhran'ın başlangıcına kadar şaşırtıcı derecede canlı kaldığını ileri sürmüştür.

Weimar anayasası

Weimar anayasası, gelişmiş demokrasi ilkelerini içerecek şekilde hazırlanmıştı ve Britanya, Fransa ve ABD deneyimlerinden önemli etkiler taşıyordu. Aynı zamanda, geçmişle de bir dereceye kadar sürekliliği sağlaması amaçlanmıştı. Bu haliyle, liberal demokratik düşünceyle imparatorluktan miras kalan daha gelenekçi ve muhafazakâr bir siyasi kültür arasında bir uzlaşma teşkil ediyordu. Bir yandan da Kasım Devrimi deneyimi dolayısıyla ayaktakımının iktidarından korkan ve özellikle ulusal kriz dönemlerinde güçlü bir yönetimin gerekli olduğuna ikna olanların sayısı çoktu. Dolayısıyla Weimar anayasasının mimarları, "her ikisi de savaş sırasında ve sonrasında devlete yabancılaşmış olan gaddar bir burjuvaziyle isyancı bir işçi sınıfı"[1] arasında uzlaşma sağlayacak bir belge oluşturmayı hedeflemişti. Sonuçta, bir yandan Almanya toplumu içindeki önemli grupların sahip olduğu hakları korurken bir yandan da halkın demokrasi ve özgürlük taleplerini içeren, sınıf uzlaşması fikrine dayalı bir devlet ortaya çıktı.

"Monarklar arasında bir sözleşme" olan 1871 anayasasından farklı olarak Weimar anayasası, iktidarın nihayetinde halka ait olduğu beyanıyla başlıyordu. İmparatorluk gibi cumhuriyet de iki kanatlı bir parlamentodan oluşuyordu. Parlamentonun alt kanadı (Reichstag) doğrudan seçimle; üst kanadı (Reichsrat)

1 Anthony McElligott, "Political Culture", (ed.) Anthony McElligott, *Weimar Germany*, Oxford, 2009, s. 30.

Weimar demokrasisinin kalbi: Reichstag oturumu, Ağustos 1927 (Bundesarchiv, Bild 102-04640 / CC-BY-SA).

ise federal devletlerin (*Länder*) her birinin seçilmiş meclisleri tarafından dolaylı seçimle belirleniyordu. Reichstag, orantılı temsiliyet sistemiyle 20 yaşın üzerindeki tüm Almanlar tarafından dört yılda bir seçiliyordu. Böylece siyasi partilere "halk oylamasında aldıkları oyların yüzdesiyle orantılı sayıda sandalye veriliyordu."[2] Ancak bu seçim sisteminde tek bir siyasi partinin parlamentoda genel çoğunluğu alması zordu; dolayısıyla zayıf koalisyon hükümetlerinin kurulması kural haline gelmişti (cumhuriyetin 15 yıllık ömrü boyunca, 10 tanesi Ocak 1919-Mayıs 1924 arasında olmak üzere 20 farklı hükümet kuruldu ve yalnızca 3 hükümet Reichstag'da çoğunluğa sahip olabildi). Bu durum aynı zamanda tek bir menfaate yönelik küçük veya aşırı uçtaki partilerin (bunların çoğu hükümetin cumhu-

2 Paul Bookbinder, *Weimar Germany: The Republic of the Reasonable*, Manchester, 1996, s. 42.

riyetçi sistemine temelden karşıydı) Reichstag'da temsil edilmesine ve hükümetin çalışmasını sekteye uğratmasına da yol açıyordu.

Hükümetin başındaki Şansölye, Cumhurbaşkanı tarafından atanıyordu ancak yasa geçirmek için parlamentonun onayı gerektiğinden Şansölyenin parlamentoda çoğunluğa sahip olması bekleniyordu. Ayrıca, Şansölye kabinesini seçerken Reichstag'ın onayını almak zorundaydı ve güvenoyu alamadığı takdirde kabinesiyle birlikte istifa etmesi gerekiyordu. Reichstag'ın tüm üyeleri yasa teklifi verebiliyordu ve yasa tasarıları basit oy çokluğuyla geçiyordu. Bu tasarılar daha sonra üst kanadın onayına sunuluyordu. Reichsrat'ın yasayı veto etme yetkisi bulunmakla birlikte, alt kanattaki vekillerin üçte ikilik çoğunluğu vetoyu reddettiği takdirde veto geçersiz kılınıyordu. Sonuçta, *Länder*'in teoride ulusal yasama üzerinde çok az gücü olmakla birlikte, Weimar'ın parti siyasetinin parçalı yapısı dolayısıyla uygulamada üst kanadın veto ettiği yasa tasarıları çoğu zaman rafa kaldırılıyordu. Olağandışı koşullarda (teklif edilen kanun özellikle ihtilaflıysa veya dış ilişkilerde ciddi bir etki yaratacaksa) Cumhurbaşkanı, teklifin yasalaşmadan önce referandumla halka sunulması gerektiğine karar verebiliyordu. Anayasa değişiklikleri de diğer tüm yasalarda olduğu gibi alt kanadın üyeleri tarafından teklif edilebiliyordu ancak bunların kabul edilmesi için Reichstag'da üçte ikilik oy çokluğu gerekiyordu.

Şansölye ülkenin günlük yönetiminden sorumluyken, devlet başkanının törensel ve siyasi rollerini Cumhurbaşkanı yerine getiriyordu. Sağ kanattaki çoğu siyasetçi parlamentoya çok fazla yetki verme konusunda temkinliydi; dolayısıyla cumhurbaşkanlığının siyaseten Reichstag'ı dengelemesi hedefleniyordu. Cumhurbaşkanı, yedi yıllık bir dönem için genel seçimle doğrudan seçiliyordu (hassas siyasi durum nedeniyle halk oylaması yerine Ulusal Meclis tarafından seçilen ve yedi yıllık dönemi tamamlayamadan ölen ilk cumhurbaşkanı Friedrich Ebert istisnaydı) ve yasamanın ötesinde ve üstünde kapsamlı yürütme gücüne sahipti. Askerî meselelerde son söz, silahlı kuvvetlerin yüksek komutanı olarak cumhurbaşkanındı. Cumhur-

başkanı, meclisi toplama ve feshetme yetkisine sahipti; ayrıca (Kaiser gibi) Şansölyeyi ve Reich hükümetini atama ve feshetme yetkisi de vardı. Bunların yanı sıra anayasanın 48. maddesi, "kamu düzeni ve güvenliğinin ciddi şekilde bozulması veya tehlikeye düşmesi" durumunda Cumhurbaşkanına sivil hakları askıya alma ve ülkeyi kararname ile yönetme; devlet yönetimlerini anayasa veya federal yasa uyarınca yükümlülüklerini yerine getirmeye zorlamak için güç kullanma yetkisi veriyordu.[3] 35 yaşın üzerindeki tüm Alman vatandaşları, o sırada Reichstag üyesi olmadıkları takdirde cumhurbaşkanlığı seçiminde aday olabiliyordu. Cumhurbaşkanının meclisin güvenoyunu kaybetmesi durumunda, Reichstag, Cumhurbaşkanının görev süresi dolmadan önce "çekilmesi" için bir referandum yapılmasını kararlaştırabiliyordu. Bunun için, alt kanatta üçte ikilik çoğunlukla güvensizlik oyu verilmesi gerekiyordu (43. madde).

Weimar anayasası, cumhuriyet yönetiminin kurumsal yapısını belirlemenin yanı sıra Alman vatandaşlarının haklarını da madde madde sayıyor ve Alman toplumundaki ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerin bir kısmını dengeleyecek yasalara yönelik halkın taleplerini karşılamayı hedefliyordu. Anayasa, Amerikan modeline dayalı bir Yüksek Mahkeme tanımlıyordu; bu mahkeme siyasetin üstündeydi ve vatandaşların devletle ihtilafa düşmesi durumunda başvurabileceği bir merciydi. Ayrıca anayasada kanun önünde eşitlik (109. madde), ifade ve toplanma özgürlüğü (114, 118 ve 123. maddeler), kadınlara eşitlik (109. madde), ekonomik adalet (151. madde) ve grev hakkı (159. madde) gibi belirli temel sivil haklar garanti ediliyordu. Anayasayla, ilk kez Bismarck tarafından 1880'lerde getirilen işsizlik yardımı, sağlık sigortası ve emekli maaşı sistemini daha da ileri götürerek bir refah devleti (161. madde) kuruluyor ve toplumun dezavantajlı kesimlerine yardım etmenin devletin görevi olduğu ilkesine yer veriliyordu (bu ilke, cumhuriyetin savaş sonrasındaki halefinin temelini teşkil edecekti). İlköğretim zorunlu tutulmuştu; Reich hükümeti, devlet meclis-

3 "The Consitution of the German Republic", (ed.) Anton Kaes, Martin Jay ve Edward Dimendberg, *The Weimar Republic Sourcebook*, Berkeley, 1994, s. 48.

leri ve yerel topluluklar, zorunlu eğitimin sağlanmasından ortaklaşa sorumluydu. Oy verme hakkı 20 yaşın üzerindeki tüm kadınları da kapsayacak şekilde genişletilmişti; kadınlar erkeklerle eşit oy hakkına sahipti. Eşit oy hakkı, bir yıl önce ABD'de kabul edilmişti ancak Britanya'da 1928 ve Fransa'da 1944 yılına kadar kadınlara erkeklerle eşit oy hakkı tanınmadı.

Weimar anayasasının kazanımları zamanının çok ötesine geçiyordu: Anayasa, parlamenter demokrasi ve refah devletini tesis ediyor; temel insan haklarını garanti altına alıyor; *Kaiserreich* döneminde Almanya'nın başına musallat olan siyasi ve toplumsal sorunların bir kısmını çözmeyi hedefliyordu. Ancak Alman toplumundaki derin ayrımları ortadan kaldırmayı başaramadı: Sanayi, toprak ve kamu hizmetleri reformları gerçekleştirilemedi ve bunlar özel sektörün eline bırakıldı; silahlı kuvvetler, mülkiye ve üniversiteler, yeni cumhuriyete pek fazla ısınamamış olan muhafazakâr üst ve üst-orta sınıfların hâkimiyetinde kaldı. Bunun nedeni, anayasanın zorunlu olarak farklı siyasi güçler arasında bir uzlaşma olması ve bir bütün olarak Alman halkına istikrar ve güvenlik sağlamayı hedeflemesi olarak görülebilir. Sol cenahtakiler, Kasım 1918'den beri Almanya'yı pençesine almış olan şiddet ve belirsizliği uzatmadan daha radikal toplumsal ve ekonomik reformları dayatamıyordu. Yine de, cumhuriyetin kurucuları bir dereceye kadar hüsnükuruntuyla maluldü: "SPD liderliği, meşru anayasa reformunu yapısal değişimin takip edeceğini umuyordu";[4] ancak gerçekte büyük şirketlerdeki, gayrimenkullerdeki, ordu ve yargıdaki yerleşik menfaatlerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olacak devlet müdahalesi olmadan çok az kökten değişiklik gerçekleştirilebildi. Bunun tek istisnası, Weimar döneminin büyük kısmında cumhuriyetçiliğin beklenmedik kalesi haline gelen Prusya oldu. Ulus düzeyinde pek çok imparatorluk yetkilisi görevinde kalırken, Prusya için aynı durum geçerli değildi. Sosyal demokrat devlet başkanı Otto Braun ve içişleri bakanı Carl Severing liderliğindeki "bölgesel ve yerel hükümet... pek çok monarşist yetkilinin yerine cumhuriyetçilerin getirilmesini... polis

4 Geoff Layton, *From Bismarck to Hitler: Germany 1890-1933*, Londra, 1995, s. 79.

gücünde reformların yapılmasını, yasadışı askerî ve paramiliter faaliyetlerin bastırılmasını ve aşırı sağcıların tüm eylemlerinin gittikçe daha büyük cezalara çarptırılmasım sağladı."[5]

Üstelik yeni cumhuriyet bir ölçüde anayasal belirsizlikle de maluldü; nihai güç halkın temsilci meclisinde miydi yoksa devletin halk tarafından seçilen başkanında mı? Anayasayı hazırlayan liberal entelektüeller, demokratik *Volksstaat* (vatandaş devleti) ideallerini, iktidarın güçlü bir yürütmenin elinde toplandığı muhafazakâr devlet arzusuyla birleştiren bir siyasi sistem oluşturmaya çalışmıştı. Sonuç, en azından kuramda, parlamenter kuvvetler ayrılığıyla dengelenen "güçlü" bir cumhurbaşkanlığı sistemi oldu. Bu "radikal ölçüde farklı iki görüş" arasındaki gerilim, "Weimar Cumhuriyeti'nin altından geçen fay hattı"[6] olarak görülmüştür. Başlangıçta burada hiçbir çelişki olmadığı düşünülmüşse de, geriye dönüp bakıldığında, Reichstag seçimlerinde kullanılan nispi temsil sisteminde veya 48. madde kapsamında Cumhurbaşkanına verilen acil durum yetkilerinde Weimar'ın daha sonraki siyasi bölünmesi ve diktatörlüğe kaymasının kökleri rahatlıkla görülebilir. Eksikleri ne olursa olsun, seçim sistemine, meclis seçimlerini mümkün olduğunca demokratik hale getirme niyetiyle haklı gerekçelerle karar verilmişti. Benzer şekilde, 48. maddede geçmişin imparatorluk otoriteciliğinin veya geleceğin totaliter tiranlığının yankılarını tespit etmek de zor değildir; ancak diktatörlüğe yol açanın acil yetkilerin verilmesi değil, bu yetkilerin kullanılma yöntemi ve anlayışı olduğunun unutulmaması gerekir. 48. madde, cumhuriyetin "kriz yıllarında" hızla yasa çıkarmak ve olağan hukuki sürecin çok ağır işlediği durumlarda cumhuriyeti korumak için bir araç olarak sık sık kullanıldı. Gerçekten de, bu yetkiler sadece Ruhr krizi ve 1923'teki aşırı enflasyon döneminde en az 63 kez kullanılmıştır. Ancak bu dönemde Cumhurbaşkanı Ebert tarafından, maddeyi yazanların amaçladığı şekilde uygulanmıştır: Kargaşa zamanında cumhuriyeti ve Alman halkı-

5 Conan Fischer, "'A very German revolution?' The post-1918 settlement re-evaluated", *Bulletin of the German Historical Institute*, cilt 28, sayı 2, 2006, s. 19.

6 McElligott, "Political Culture", s. 28.

nı savunmak için kısa süreli bir önlem olarak. Fakat 1925'ten sonra olduğu gibi, Cumhurbaşkanlığı makamında cumhuriyetçilik ve demokrasi fikrine karşı en iyi tabirle çelişkili duygular taşıyan biri bulunduğunda, 48. madde Reichstag'ı devre dışı bırakarak eski imparatorluk seçkinlerinin otoriter siyasal kültürünü canlandırmanın bir aracı haline gelmiştir.

Weimar parti sistemi

Weimar Cumhuriyeti'nin siyasi kültürü, bir bütün olarak Alman toplumu gibi, son derece parçalıydı ve ideoloji, sınıf ve mezhebe dayalı, birbirine düşman pek çok alt kültürün egemenliğindeydi. Weimar'ın siyasi partilerinin tümü, birbiriyle hiç kesişmeden veya birbirine teğet olarak bunların birine ya da diğerine uyuyordu. Toplumsal birliğin sık sık telaffuz edilmesine ve birden fazla hizbin geleneksel bağlılıkları aşan bir *Volkspartei* (halk partisi) haline gelmek istemesine rağmen, her bir parti kendi devlet ve toplum görüşüne bağlı kalıyor; yerleşik toplumsal çevrelerden destek alıyor ve kendi seçmenlerinin ötesine hitap etmek için çok az çaba harcıyordu. Aynı zamanda, bu partilerin çoğu yeni cumhuriyeti, devletin ne olması gerektiğine dair kendi ideolojik görüşlerine dayalı yeni bir siyasi sistemin eninde sonunda yerine geçeceği geçici bir yönetim şekli; Friedrich Meinecke'nin deyişiyle bir *Notbau*[7] (geçici yapı) olarak görüyordu.

Alman siyasi partilerinin çoğunun 1918-1919 kışında yeniden örgütlenmesine karşın, imparatorluk ve cumhuriyet Almanyası arasında parti sistemi açısından ciddi bir devamlılık vardı. Weimar Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren dokuz ana siyasi partinin beş tanesi, İmparatorluk Reichstagı'nın ana siyasi hizipleriyle bire bir aynıydı veya bu hiziplerden evrilmişti (bkz. Ek 1). Weimar siyasetine hâkim olan bireylerin çoğu, savaştan önce Reichstag'a girmiş; Wilhelm ve cumhuriyet dönemlerini kapsayan bir siyasi kariyerden yararlanmıştı (Ebert, Bremen'de on yıldan fazla yerel siyaset yaptıktan sonra 1912'de Reichs-

7 Friedrich Meinecke, *Die Deutsche Katastrophe*, Berlin, 1947, s. 88.

tag'a girmişti; Scheidemann 1883'ten beri siyasette aktifti ve Matthias Erzberger'le aynı yılda, 1903'te Reichstag'a seçilmişti. Gustav Stresemann da 1907'de Ulusal Liberal Parti'nin temsilcisi olarak seçilmişti). Bu durum, imparatorluk ile cumhuriyetin siyaset sınıfları arasında büyük bir tutarlılık sağlıyordu.

Buna rağmen, savaş ve devrim deneyiminin Alman siyaseti ve toplumu üzerinde dönüştürücü bir etkisi oldu; geleneksel siyasi bağları koparıp yenilerini kurdu. Birinci Bölüm'de gördüğümüz gibi, savaş ve devrim emek hareketinde bir ayrışmaya yol açtı ve böylelikle SPD'yi Alman işçi sınıfının yegâne siyasi temsilcisi olmaktan çıkararak, Sosyal Demokrat ve Marksist idealleri savunan üç (1922'den itibaren iki) siyasi partiden biri haline getirdi. Aynı şekilde, 1918'deki siyasi yeniden düzenleme ilk başta 19. yüzyıl Alman liberalizminin iki kanadının farklılıklarının üstesinden gelerek birleşik bir liberal parti oluşturması için bir fırsat sunmuş gibi görünse de, farklı devlet görüşleri ve Ulusal Liberallerin lideri Gustav Stresemann'ın ılhakçı konumu, nihayetinde "burjuva merkezin" imparatorluk zamanında olduğundan çok daha parçalı bir şekilde Weimar dönemine girdiği anlamına geliyordu. Wilhelmci sağın çeşitli partileri, farklılıklarının üstesinden gelip tek bir siyasi grup oluşturma konusunda daha başarılı olduysa da, devrim ve eski düzenin çökmesi, savaş sırasında çoktan başlamış olan radikalleşme sürecini daha da derinleştirdi.

SPD, Weimar dönemine Almanya'daki siyasi partilerin en güçlüsü olarak, net bir ideolojik görüş ve yerleşik bir örgütlenme tabanıyla girdi. 20. yüzyılın başlarında, SPD 1 milyondan fazla üyesiyle dünyanın en büyük siyasi partisiydi; 1917'den sonra iki rakip Marksist partinin kurulmasına karşın, uzun zamandır Sosyal Demokratları doğal siyasi savunucuları olarak görme "doktrinini benimsemiş" ve toplumsallaşmış olan işçi sınıfı sayesinde bu desteğin büyük kısmını Weimar dönemine taşıyabildi. SPD, 1912 ile 1932 arasında istikrarlı bir şekilde en büyük partiydi ve savaş zamanında devletle ve "burjuva" partileriyle işbirliği deneyimi, 1918'den sonra yeni cumhuriyet düzeninin galibi olmalarını sağladı. Ancak, ortodoks Marksist

ideolojiye bağlılıkları, cumhuriyetin kurulmasında diğer tüm partilerden daha fazla rolü bulunan SPD'nin içindekilerin çoğunun, liberal demokrat düzeni ütopyacı sosyalist geleceğe giden yolda salt bir adım olarak gördüğü anlamına geliyordu. İşçi sınıfının savunucusu olarak SPD'nin konumu, partinin kendini daima düzenin dışında görmesine neden oluyordu ve bu da ideolojik konumunu paylaşmayanlarla tam bir işbirliğine gitmesine engel oluyordu. Bu nedenle, 1923'te muhalefete çekildi ve 1928'e kadar orada kaldı. Bu, Reichstag'ın en büyük partisinin çoğunlukla (o sıradaki hükümete gayri resmi olarak destek sağlasa veya hoşgörü gösterse bile) hükümet koalisyonunun dışında olduğu ve dolayısıyla hükümeti zayıflattığı ve Weimar döneminin ortalarında göreli istikrar ve refah için oy verenler arasında itibar kazanma şansından SPD'yi mahrum ettiği anlamına geliyordu.

Solda bir başka yerde, daha radikal bağımsız sosyalistler (USPD), savaştan ve cumhuriyetin kurulmasından sonra yönlerini ve bağlılıklarını kaybettiler. Tek birleştikleri nokta, savaşta sosyalist desteğe muhalefet etmek olduğu için, barış sağlandığında varoluş sebeplerini büyük ölçüde kaybettiler. Almanya Komünist Partisi'nin (KPD) kurulmasıyla, USPD içindeki ideolojik bölünme öne çıktı; Ekim 1920'de parti bölündü, çoğunluğu Komünistlere katıldı; geri kalanlar ise iki yıl daha kör topal devam etti, daha sonra SPD'ye katıldı.

Komünist Parti, ideolojik olarak ve örgütlenme açısından çok daha güçlüydü. KPD, kuruluşundan itibaren parlamenter demokrasiye kökten karşı çıktı; devrim yapma ve komünist ütopyayı kurma hedeflerini savundu. Yalnızca burjuva partileri değil, ılımlı soldaki "reformistler" ve "oportünistler" de sınıf düşmanları olarak görülüyor ve (Moskova'dan dikte edilen şekliyle) parti çizgisinden sapanlar partiden acımasızca ihraç ediliyordu. Yine de cumhuriyetin ilk yıllarında, amaçlarına ulaşmada en iyi taktiklerin hangileri olduğu konusunda kendi içlerinde hatırı sayılır bir ayrım vardı. 1921'deki Mart Eylemi ve 1923'te Thüringen, Saksonya ve Ruhr'daki ayaklanmaların gösterdiği gibi, şiddetli devrimi savunanlar parti içinde hâlâ

güçlüydü; ancak KPD, Sovyet ustalarından bir yandan doğrudan eylemden vazgeçerek SPD ile birleşik bir cephe oluşturmaları için baskı görüyor, diğer yandan daha fazla toplumsallaşmaya çalışıyordu. Bu durum, 1925'te Almanya Komünist Partisi'ni Stalin'in sıkı kontrolü altına sokacak şekilde Ernst Thälmann'ın lider atanmasıyla, partinin resmi çizgisi haline geldi. Bundan sonra parti, "gelecekte bir mücadeleye hazırlanırken... cumhuriyete sıcak bakmadığını beyan etmek; seçimlerde başarı elde etmeye çalışmaya devam etmek ve Reichstag'da muhalefet rolünü oynamanın yanı sıra sendikalarda çalışmak"[8] anlamına gelen "güçlerin birleşmesi" siyasetini izledi. Yine de bu siyaset, özellikle de 1920'lerin başındaki şiddet yanlısı taktikler, işçi sınıfının büyük çoğunluğunu yabancılaştırdığından kendilerine kitlesellik kazandırmadı. KPD'ye oy veren taban kitle, vasıfsız işçi sınıfı ve işsizler olmaya devam etti ve parti, Alman işçi sınıfının çoğunluğuna ulaşmayı başaramadı (kapitalizmin eninde sonunda çökeceği öngörülerinin gerçekleşiyor gibi göründüğü en kötü Buhran günlerinde bile, Komünistler seçimlerde SPD ile Nazilerin arkasında kaldı). Moskova'dan dayatılan katılıkla birlikte bu durum, KPD'nin Büyük Buhran'ın sunduğu fırsatlardan yararlanabilmesini de, 1929'dan sonra Nazi tehdidine karşı bir direniş örgütleyebilmesini de ciddi şekilde engelledi.

Siyasi sol, aynı amaçlara (işçi sınıfının özgürleşmesi ve sosyalist bir toplumun kurulması) ulaşmak için temelden farklı yöntemler benimseyen iki parti arasında bölünmüştü; merkez ise daha da bölünmüştü.

1918'de imparatorluk döneminin iki ana liberal partisini birleştirme girişimi hiçbir sonuç vermedi ve Alman liberalizmi kabaca *Kaiserreich* dönemindeki çizgilerle bölünmüş olarak kaldı. Bir yanda Alman Demokrat Partisi (DDP) ilerici toplumsal siyasete inanıyor; daha merkezi bir devlet ve Versailles Antlaşması'nın revize edilmesi talepleriyle cumhuriyeti destekliyordu. Diğer yanda, Alman Halkçı Parti (DVP), cumhuriyete karşı daha ikircikliydi; başlangıçta cumhuriyet yerine anayasal monarşiyi desteklemişti ve sınırsız özel teşebbüsü savunuyordu.

8 John Hiden, *The Weimar Republic*, 2. baskı, Harlow, 1996, s. 39.

Siyasi bölünme: Komünist, Nazi, Katolik Merkez, Sosyalist ve diğer siyasi görüşlere sahip eylemciler, Temmuz 1932 Reichstag seçimleri sırasında partilerinin seçim afişlerini sergiliyor (Bundesarchiv, Bild 102-03497A / Bilinmiyor / CC-BY-SA).

Bu partilerin her ikisi de, sağcı DNVP ve içindeki ideolojik ayrışmaları telafi eden güçlü mezhep kimliği nedeniyle seçimlerde büyük destek alan Katolik Merkez Partisi'yle orta sınıfın oyları için rekabet ediyordu. 1920'lerin sonunda ekonomik ve siyasi durum kötüleştiğinde geleneksel destekçileri kendilerini bırakıp Almanya'nın sorunlarına daha kökten çözümler sunan partilere yönelince, liberal partiler ayakta kalmakta gittikçe daha fazla zorlanır oldu. Gustav Stresemann'ın 1929'daki ölümü, DVP'yi lidersiz ve seçimlerdeki en büyük avantajından mahrum bıraktı. Diğer yandan, destekçilerinin önemli bir kesimini 1920'lerin sonunda ortaya çıkan orta sınıf hizip partilerine (Ekonomi Partisi, *Deutsche Bauernpartei* [Alman Çiftçi Partisi] vb.) kaptırması, DDP'yi 1930'da, seçimlerde hezimete uğramaktan kurtulma çabasıyla daha milliyetçi Devlet Partisi olarak isim değiştirmeye itti.

Siyasi sağ ise aksine, amaçlarında çok daha net ve tutarlı görünüyordu. Weimar döneminin büyük bir kısmında, sağ ka-

nattan cumhuriyete muhalefet, eski Muhafazakâr Parti ve Özgür Muhafazakâr Parti'nin; Pan-Alman Birliği, Hıristiyan Toplum Partisi ve ırkçı *Deutschvölkische Partei* [Alman Halkçı Parti] ile bir bileşimi olan Alman Nasyonal Halkçı Parti'ye (DNVP) odaklandı. Fakat sağ kanat, liberalleri dışarıda bırakan bir birleşmeyi sağlayabildiyse de DNVP, monarşist toprak sahipleri ve subaylardan sosyalizm karşıtı iş adamlarına, alt orta sınıftan milliyetçilerden muhafazakâr Hıristiyanlara ve aşırı ırkçılara kadar her türden sağcı ve cumhuriyet karşıtı fikri bünyesine alarak ideoloji ve destek açısından son derece bölünmüş olarak kaldı. Gerçekten de, Kont von Westarp liderliğindeki eski Muhafazakârlar, DNVP'ye pek gönülsüz katılmış ve Weimar dönemi boyunca kendi ayrı örgütlenmelerini korumuştu (1930'da tamamen ayrılarak Muhafazakâr Halk Partisi KVP'yi kurdular); parti aktivistlerinin büyük çoğunluğunu oluşturan çeşitli milliyetçi dernek ve topluluklar ise kendilerine dayatılmaya çalışılan her türlü merkezi denetime direndi. DNVP'yi bir arada tutanın, monarşiyi yeniden kurmayı taahhüt etmesi olduğu ileri sürülmüştür;[9] ancak partinin arkasındaki birleştirici ilkeyi, cumhuriyet sistemine karşı ortak düşmanlık olarak tarif etmek muhtemelen daha doğru olacaktır. Parti programında açıkça "Hohenzollernler tarafından kurulan monarşinin yeniden hayata geçirilmesi" çağrısı yer alıyorduysa da, DNVP içindeki pek çok kesim cumhuriyete olduğu kadar monarşiye karşı da ikircikliydi.

Reichstag'ın 1924'ten sonraki en büyük ikinci partisi olan DNVP, cumhuriyet sisteminin içinde esaslı bir muhalefet yapmaya hazırlananlarla demokrasiye tümden karşı olanlar arasında bölünmüştü. İki kez (1925 ve 1927'de) hükümette yer almasına karşın, DNVP cumhuriyet döneminin ortasındaki yıllar boyunca bu hizipler arasındaki iç kavgaya sahne oldu. Bu kavga, ancak 1928'de basın sektörünün kalantorlarından diktatör Alfred Hugenberg'in parti başkanı seçilmesiyle çö-

9 Stephen E. Hanson, *Post-Imperial Democracies: Ideology and Party Formation in the Third Republic France, Weimar Germany and Post-Soviet Russia*, Cambridge, 2010, s. 144-145.

zümlendi.[10] Hugenberg liderliğinde parti sağa kaydı ve Young Planı'na karşı "Ulusal Muhalefete" Nazileri dahil etmek gibi vahim bir karar aldı. Bu hamle, bir zamanlar Milliyetçilere bağlı olanlardan gitgide daha fazla destek alan NSDAP'a fayda sağlamaktan başka bir işe yaramadı.

DNVP'den de sağda, cumhuriyete daha da kökten karşı olan milliyetçi ve Yahudi karşıtı (*völkische*) gruplar bulunuyordu. Bunlar, savaş ve devrimin ardından ortaya çıkmıştı; çoğunun kökenleri Pan-Alman Birliği veya savaş zamanındaki Atayurt Partisi gibi savaş öncesi milliyetçi baskı gruplarına dayanıyordu, ancak aşırı milliyetçilik veya Prusya muhafazakârlığıyla siperlerdeki yoldaşlığa dayanan muğlâk bir sosyalizmi harmanlayan yeni ve radikal bir devlet ve toplum görüşüyle birlikte devrimin ardından ortaya çıkanlar da vardı. 1919'da bu gruplardan sadece Münih'te en az on beş tane vardı; 1920'lerde bu topluluklar "sosyalist ve cumhuriyetçi sola" karşı kitle gösterileri ve siyasi ajitasyon yoluyla "kapsamlı bir kültürel savaş" açtı.[11] Bütün bu cumhuriyet karşıtı aşırı toplulukların arasından çıkan bir grup, 1933'te artık bir kitle hareketi olduğunu iddia etmenin temellerine sahipti.

1919'da Münih'te kurulan *Deutsche Arbeiterpartei* (Alman İşçi Partisi, DAP), işçi sınıfına, yanlış tanımlanmış bir sosyalizmle birleştirilmiş milliyetçilik ve Yahudi karşıtlığını vaat ediyordu. Savaş sırasında bir Bavyera alayında çarpışmış olan ve sonrasında askerî istihbarat tarafından DAP gibi grupların faaliyetlerini takip etmesi istenen hırçın bir Avusturyalı olan Adolf Hitler, kısa süre sonra partiye katıldı. Hitler'in etkisiyle parti, adına "Nasyonal Sosyalist" ibaresini ekledi ve Versailles Antlaşması'nm kökten revize edilmesi, tek lider altında güçlü merkezi bir yönetimin kurulması ve radikal sosyalist, büyük şirketleri destekleyen ve ırkçı siyaset uygulanması için çağrıda bulu-

10 Bkz. Larry Eugene Jones, "German Conservatism at the crossroads: Count Kuno von Westarp and the struggle for control of the DNVP, 1928-30", *Contemporary European History*, cilt 18, sayı 2, 2009, s. 147-177.

11 Peter Fritzche, "The NSDAP 1919-1934: From Fringe Politics to the Seizure of Power", Jane Caplan, *Nazi Germany*, Oxford, 2008, s. 54 [*Nazi Almanyası*, çev. İdem Erman, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2012].

nan 25 maddelik bir programı benimsedi.[12] 1921'de Hitler, Anton Drexler'in elinden liderliği almış; parti, kendi gazetesi *Völkischer Beobachter*'i [*Halkın Gözcüsü*] çıkarmaya başlamış ve çoğunlukla eski *Freikorps* üyelerinden oluşan *Sturmabteilung* (Fırtına Birliği, SA) adını taşıyan bir milis kanadı oluşturmuştu. Yine de Weimar döneminin büyük bir kısmında NSDAP, Weimar siyasetinde marjinal ve bölgesel bir güç olarak kaldı. Bavyera'da güçlü bir takipçi kitlesine sahip olmalarına karşın Naziler 1924'te yalnızca, Alman Völkisch Özgürlük Partisi (*Deutschvölkische Freiheitspartei*, DVFP) ve Nasyonal Sosyalist Özgürlük Hareketi'nin (NSFB) kısa ömürlü Yahudi karşıtı bir seçim ittifakı olan *Völkischer Block*'un [Völkisch Blok] parçası olarak ulusal seçimlere girebildi. Hitler'in Aralık 1924'te hapishaneden salıverilmesinden ve partinin yasal yollardan amacına ulaşma taahhüdüyle 1925'te yeniden kurulmasından sonra bile, Nasyonal Sosyalistlerin seçimlerdeki performansı düşük kaldı. Weimar döneminin ortalarında çok az destek buldular ve 1928 Reichstag seçimlerinde yalnızca 12 koltuk kazanabildiler. Şanslarının çarpıcı biçimde dönmesini sağlayan şey, Büyük Buhran'm başlangıcı oldu. Bu yeni ekonomik kriz, Nazilerin kendilerini yükselen işsizliği kontrol altına alamıyor gibi görünen daha yerleşik partilere radikal bir alternatif olarak sunmasına olanak tanıdı; hem işsizlerden, hem de statü kaybından ve komünistlerin iktidarı ele geçirmesinden korkan orta sınıf seçmenlerden destek kazandılar. 1923'te, parti Reichstag'm en büyük partisi olan SPD'nin yerini almıştı ve sağcı Şansölye Franz von Papen tarafından olası koalisyon ortağı olarak görülüyordu.

Görüldüğü gibi Weimar'ın, öne çıkan siyasi partilerin pek çoğunun demokrasiye kökten karşı olduğu, son derece derinden bölünmüş bir siyasi kültürü vardı. Çeşitli siyasi partilerin derin ideolojik ayrımlarıyla güçlü sınıf ve kültürel kimlikleri, demokratik sistemin sorunsuz işlemesini daha da zorlaştırıyordu; koalisyon hükümetinin kural haline geldiği bir siyasi

12 "The Twenty-five Points", (ed.) Anton Kaes, Martin Jay ve Edward Dimendberg, *The Weimar Republic Sourcebook*, Berkeley, 1994, s. 124-126.

sistemde bu durum, uzlaşmayı ve ortak bir zemin yakalamayı güçleştirerek ciddi bir sorun teşkil ediyordu. Yine de, göreceğimiz gibi, bu ayrımlar sanıldığı kadar aşılmaz değildi. Bazı gruplar Weimar döneminin ortalarında cumhuriyetçi düzenle asla uzlaşmadıysa da, farklı partilerin farklılıklarının üstesinden gelerek birlikte çalışması mümkün oldu; hatta demokrasiye karşı olanların bazıları da yapıcı muhalefet yapmaya hazırlandı.

Parlamento dışı siyaset

Weimar Almanyası, son derece bölünmüş ama aynı zamanda gayet siyasi bir toplumdu. Alman siyasetinin oldukça parçalı doğası ve siyasi ilişkilerle kesişen güçlü sınıf ve mezhep bağları, siyasi olanla olmayan arasındaki sınırları çoğu zaman muğlâklaştırıyordu. Weimar Cumhuriyeti'nde, özellikle de 1920'lerin başında ve 1929'dan sonra gerilimin tırmandığı dönemlerde, sıradan ve masum görünen eylemler siyasi önem kazanabiliyordu. Dahası, Büyük Savaş'ın dehşetlerine rağmen (ya da onlar yüzünden), Weimar Almanyası son derece militarize bir toplum olarak kaldı; özellikle cumhuriyet 1929'dan sonraki nihai ve ölümcül kriz ve istikrarsızlık dönemine girdikten sonra, silahlı üniformalı milisler, Weimar siyasi kültürünün önemli bir unsuruydu

Parlamento grubu örgütlenmesi, Weimar'ın siyasi partilerinin her birinin örgütlenmesinin sadece küçük bir kısmını oluşturuyordu. Bu durum genellikle bütün siyasi partiler için geçerlidir ama Almanya'da durum özellikle böyleydi. Weimar devletinin federal yapısı, her bir partinin, belediye, bölge, eyalet ve ulus düzeylerindeki seçimlerde grubun destek sağlayabilmesi ve rekabet edebilmesi için tasarlanmış büyük ve karmaşık bir örgütsel yapıya sahip olmasını gerektiriyordu. Aynı zamanda, Weimar siyasi partilerinin çoğunun güçlü ideolojik, sınıf ve mezhep kimlikleri, destekçileri harekete geçirebilmeye yönelik kapsamlı paralel örgütlenmelerinin bulunduğu anlamına da geliyordu. Bunlara spor, eğitim grupları ve sosyal grupların yanı sıra gençlik örgütleri ve paramiliter "savunma" birlikleri de

dahildi. Bu durum, Merkez Partisi ve SPD gibi kimlikleri toplumun belirli kesimlerine dayanan ve seçmenleri için salt siyasi temsiliyetin ötesinde ve üstünde bir rol oynayan partiler için özellikle geçerliydi.

Bu kesinlikle yeni bir gelişme değildi. 1870'ler ve 1880'lerde Bismarck'ın zulmünü yaşama deneyimi, hem işçi sınıfı hem de Katolik kimliğinin gelişmesinde önemli bir etken olmuştu ve SPD, Sosyalizm Karşıtı Yasa'yı delmenin bir aracı olarak sosyal örgütlenmelerden bol bol yararlanmıştı. Pek çok açıdan, devlet zulmüne karşı mücadele, Sosyal Demokratların "sanayi işçileri için... Marksizmin hem işyerinde hem de özel hayatta gündelik olarak yaşanan bir tür laik din haline geldiği... bir paralel toplum"[13] geliştirmesine olanak tanımıştır. Aynı şekilde, Merkez Partisi'nin Alman Katolikliğinin siyasi kanadı olma statüsü, Katolik sendika hareketi, kiliseler ve gençlik gruplarıyla siyasi olan ve olmayan arasındaki ayrımları muğlaklaştıran güçlü bağlar kurması anlamına geliyordu. Bu iki parti, parlamento dışındaki örgütlerle en güçlü bağlara sahipti; ancak bu konuda tek değillerdi. DDP'nin de liberal Hirsch-Dunker sendikalarıyla güçlü bağları vardı; KPD ve Nazilerin, ideolojik tek tipliği sağlayacak ve partiye bağlılığı güçlendirecek kendi gençlik örgütlenmeleri bulunuyordu.

Aynı zamanda, toplumun kutuplaşması ve "kriz yıllarındaki" şiddetli siyasi çatışmalar, cumhuriyete yeni siyasi eylemcilik türleri miras bıraktı. 1918'den sonra, orta sınıflar seslerini duyurmak için işçi hareketinin siyasi taktiklerini (sokak gösterileri, grev, vb.) benimsedikçe, siyaset gittikçe daha fazla parlamentonun ve kapalı siyasi toplantıların dışına; sokağa taşındı. Benzer şekilde, 1918-1919'un kaotik siyasi ortamında, hem solun hem de sağın destekçileri kendi devlet ve toplum görüşlerini "Bolşevizm"in ve karşı devrimci monarşizmin hissedilen tehditlerine karşı savunmak için gönüllü olarak silahlanmıştı. Aynı zamanda, "savaş deneyimi miti" şiddeti meşrulaştırmak için kullanılıyor ve hem eski toprakların, hem de hiçbir çatışmaya tanık olamayacak kadar genç olanların kavgayı yüceltme-

13 Fritzsche, *The NSDAP 1919-1934*, s. 130.

sine yol açıyordu. Siyasi şiddet, genç erkekler için hem bir kabul töreni, hem de erkekliklerini kanıtlama aracı haline geldi; paramiliter bir yapıya üyelik ise onlara aidiyet duygusu sağlıyordu. Bu etkenlerin tümü, kamusal alanın simgesel olarak işgal edilmesiyle ve şiddetli çatışmalarla muhaliflere siyasi baskı uygulamanın bir aracı olarak Weimar'ın siyasi partileriyle ilişkili milis örgütlerinin, yani Mücadele Birlikleri'nin (*Wehrverbände*) doğmasına yol açtı.[14]

Freikorps hareketinden çıkan cumhuriyet karşıtı sağcı Mücadele Birlikleri, Weimar'ın en eski ve en tehlikeli milis örgütleriydi. Bunların arasında en öne çıkanı, milliyetçi gaziler derneği *Stahlhelm* idi. 1920'de 30 yerel şubeye dağılmış yaklaşık 2 bin üyesi varken, saflarına eski *Freikorps* üyelerinin katılmasıyla 1924'te 300 şube ve 100 bini aşkın üyeye sahip oldu. Ayrıca gittikçe siyasileşti ve herhangi bir partiden bağımsızlığını koruduğu halde, Franz Seltde ve Theodor Duesterberg liderliğinde muhafazakâr DNVP ile bağ kurdu; Young Plam'na karşı kampanya yürüttü ve 1931'de sağcı Harzburg Cephesi'ne katıldı.

Erzberger ve Rathenau gibi üst düzey Kabine bakanlarının öldürülmesi ve mahkemelerin bu cinayetlere yumuşak yanıtı (bkz. sayfa 63-67), ılımlı solun bir kısmının, cumhuriyeti savunmanın tek yolunun örgütsüz eylemcilerin kendi paramiliter savunma gücünü kurması olduğu sonucuna varmalarına yol açtı. Dolayısıyla Sosyal Demokrat Otto Hörsing, parti arkadaşları ve Merkez Partisi ile DDP'den temsilcilerle birlikte, 1924'te cumhuriyeti gayri resmi savunma gücü olarak *Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold*'u [Siyah Kızıl Sarı Reich Bayrağı] kurdu. Bunun kökleri, komünistler veya milliyetçilerin Ruhr

14 Bkz. Dirk Schumann, *Political Violence in the Weimar Republic, 1918-1933*, çev. Thomas Dunlap, New York, 2009; Robert Gerwarth, "The Central European counter-revolution: paramilitary violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War", *Past and Present*, sayı 200, 2008, s. 181; Richard Bessel, "The 'Front Generation' and the Politics of Weimar Germany", (ed.) Roseman, M., *Generations in Conflict; Youth Revolt and Generation Formation in Germany 1770-1968*, Cambridge, 1995; Dirk Schumann, "Political Violence, Contested Public Space, and Reasserted Masculinity in Weimar Germany", (ed.) Kathleen Canning, Kerstin Brandt ve Kristin McGuire, *Weimar Publics/Weimar Subjects: Rethinking the Political Culture of Germany in the 1920s*, Oxford, 2010.

krizi ve hiperenflasyonun yol açtığı istikrarsızlıktan yararlanmaya çalışmasını engellemek için Nisan 1923'te kurulmuş olan cumhuriyetçi savunma birimlerine uzanıyordu. Ancak *Reichsbanner*, daha geniş bir siyasi hedefle kurulmuştu: "cumhuriyetçilerin, yıllardır yalnızca düşmanlarının hâkim olduğu kamusal alanda nihayet varlık göstermesini sağlamak."[15] Herhangi bir siyasi partiyle görünüşte bir bağı bulunmayan bu grup, hızla Weimar Koalisyonu'nun sosyalistler ve sendikalarla güçlü bağları bulunan milis kanadı haline geldi ve 1930'a gelindiğinde, az çok SPD'nin milis kolu olmuştu. Gücünün doruğa ulaştığı 1926'da 3 milyonu aşkın üyesi vardı ve kuruluşundan Naziler tarafından 1933'te dağıtılmasına kadar, hiçbir zaman bir milyon aktif üyenin altına düşmedi; dolayısıyla Almanya'nın en büyük milis gücüydü.

Reichsbanner'in kurulması üzerine, KPD de kendi milis kanadı *Roter Frontkämpferbund*'u (Kızıl Cephe Savaşçıları Birliği, RFB) kurdu. Bu kanat büyük oranda SPD ve KPD tarafından 1923 krizi sırasında Thüringen ve Saksonya'da yetiştirilen "Proleter Yüzler" olarak adlandırılan silahlı işçi gruplarından çıktı. 1925'te Almanya'nın şehirlerine dağılmış 558 yerel şubede 40 bin üyesi bulunuyordu. Komünist Parti'den bağımsız olduğunu beyan etmesine karşın RFB, komünist siyasetçilerin ve mitinglerin, sağcı katillerin saldırılarından korunmasına yardımcı oldu ve KPD için üye toplamada kilit rol oynadı. 1927'de 111 bin üyesi vardı; Buhran baş gösterdikten ve siyasi anlaşmazlıklar sokaklara gittikçe daha fazla yansımaya başladıktan sonra bu rakam daha da arttı.

Bu solcu milis grupları, birçok açıdan, radikal sağın uyguladığı siyasi şiddete bir yanıttı. Cumhuriyetin ilk günlerinde, bu tür saldırılar *Freikorps* ve *Feme*'den geliyordu; ancak 1929'dan sonra sağcı siyasi şiddet büyük oranda tek bir kaynaktan; Nasyonal Sosyalist *Sturmabteilung*'dan (SA) geldi. 1920'de Nazilerin spor kulübü olarak kurulan "Kahverengi Gömlekliler" (Afrika ve Ortadoğu'da hizmet yapan askerlere yönelik üretilmiş, imalat fazlası ordu ceketlerini üniforma olarak giymeleri ayırt

15 Schumann, *Political Violence in the Weimar Republic*, s. 152.

edici özellikleriydi), aslında üst düzey Nazi liderlerinin üniformalı korumaları olarak kurulmuştu; ancak zaman geçtikçe, muhaliflere korku salacak ve Nazilerin mesajını kabul etmeyenlere karşı zor kullanacak bir katiller çetesinin siyasi olarak faydalı olduğu gittikçe daha bariz hale geldi. 1920'lerin başlarında *Freikorps*'un dağılması, SA'nın saflarını kalabalıklaştırdı ve daha önceki düzenli ordu askerleriyle Hermann Ehrhardt, Ernst Röhm ve Franz Pfeffer gibi eski *Freikorps* üyeleri, SA'nın 1926'da 6 bin kişilik dağınık bir gruptan 1930'da 60 bin kişilik disiplinli bir güce dönüşmesine yardımcı oldu. Ancak, SA'nın üye sayısı arttıkça, bağımsızlığı ve etkisi de arttı. Nazi Partisi'nin en şiddetli ve sosyalist üyelerinin adresi olan SA, yasal yollarla güç kazanmaya çalışma stratejisinden son derece hoşnutsuzdu; Hitler'in Eylül 1930 seçimlerinden sonra siyasi eylemciliği milis şiddetiyle harmanlama kararı bu gerilimi biraz hafifletti.

Cumhuriyetçilerden yoksun bir cumhuriyet mi?

Gördüğümüz gibi, imparatorlukla cumhuriyet arasında siyasi partiler ve kişiler açısından kayda değer bir devamlılık vardı. Weimar'm siyaset sınıfı yaş, eğitim, siyasi deneyim ve toplumsal arka plan açısından son derece homojendi; bu da, ideolojik farklılıklarına karşın, Weimar döneminin Alman siyasetçilerinin birlikte şaşırtıcı derecede iyi çalıştığını gösteriyordu. Dahası, seçim sistemi hükümetlerin birbiri ardına devrilmesine neden olurken, Weimar'ın nispi temsil sisteminin göze çarpan zayıflığı, bir dereceye kadar art arda kabine kuran bireylerin sürekliliğiyle dengeleniyordu: 15 yıllık bir dönemde 19 farklı kabinede, 223 bakanlık koltuğu yalnızca 79 siyasetçi tarafından doldurulduğu; bunların % 19'u beş veya daha fazla kez makam sahibi oldu. Otto Gessler (DDP), Mart 1920'de Noske'nin azledilmesinden sonra savunma bakanı oldu ve Haziran 1928'e kadar, Şansölye hangi partiden olursa olsun makamını koruyarak 13 farklı kabinede yer aldı. Heinrich Brauns'un (Merkez Partisi) benzer bir bakanlık kariyeri vardı; Gustav Stresemann

(DVP), 1923'te iki kez şansölye olduktan sonra 1929'da ölene kadar başarılı bir dışişleri bakanı olarak hizmet etti. Bu durum, normal koşullarda Weimar'm siyaset sınıfının uzlaşmaya hazır olduğunu ve sistemin içinde çalışmanın yollarını geliştirdiğini gösterir; bu da en azından 1930-1932'de yaşanan nihai krize kadar siyasette bir dereceye kadar devamlılık olmasını sağlamıştır.[16]

Ayrıca, siyasi katılım düzeylerini ölçüt olarak kabul edersek, Almanların cumhuriyet sistemine genellikle sanıldığı kadar yabancılaşmış olmadığı açıkça görülür. Weimar vatandaşları, siyasi partilere ve bunlarla ilişkili toplumsal örgütlere, gençlik ve milis örgütlerine önemli oranda katılıyor ve çeşitli biçimlerde siyasi eylemler gerçekleştiriyordu. İmparatorluk zamanında seçimlere katılım oranı yüksekti ve cumhuriyette de bu durum devam etti; nüfusun % 60 ila 80'i yerel ve ulusal seçimlerde oy kullanıyordu. Savaş sonrası Federal Cumhuriyetin seçime katılma oranlarıyla karşılaştırılırsa, bu oran ancak 1972'de aşılmıştır; 2010 yılında İngiltere'de genel seçime katılma oranı ise % 61'di. Dolayısıyla Alman seçmenlerin demokratik sisteme, 20. yüzyılın başlarında savaş sonrası kuşaklardan veya modern İngilizlerden, daha az siyasi ya da daha yabancılaşmış olmadığını görürüz. Bundan, Weimar Almanyası'nın zayıf demokratik kurumlara ve geleneklere sahip siyasi olarak gelişmemiş bir ulus olmaktan ziyade, çekişmeli seçimler ve yoğun seçim propagandalarının hâkim olduğu heyecan verici bir siyasi kültüre sahip olduğu sonucu çıkmaktadır. Alman halkının büyük çoğunluğu cumhuriyete yabancı veya kayıtsız kalmaktan ziyade, "cumhuriyete olumlu şekilde katılıyor ve az çok... refah devletinin meziyetlerinden yararlanıyordu."[17]

Benzer şekilde, demokratik sürece katılanların çoğunluğunun ve cumhuriyeti desteklediğini açıkça beyan edenlerin önemli bir kısmının demokratik devleti ehven-i şer olarak destekleyen "rasyonel cumhuriyetçiler" (*Vernunftrepublikaner*)

16 Bkz. McElligott, "Political Culture", s. 36-37.

17 Anthony McElligott, "Introduction", (ed.) Anthony McElligott, *Weimar Germany*, Oxford, 2009, s. 2.

olarak adlandırılan iyi gün dostları olduğu yönündeki ısrarlı tezi de sorgulamalıyız. Kasım Devrimi ve sonrasında gerçekleşen Ulusal Meclis seçimleri sırasında ılımlılara yönelik ezici destek, halkın monarşinin yeniden tesis edilmesine veya daha radikal bir sol devlete yönelik bir isteğinin olmadığını açıkça kanıtlamıştır. Bu durum, "kriz yıllarında" cumhuriyete ve siyasetçilerine yönelik sol ve sağdan gelen şiddetli saldırılara halkın destek vermemesiyle tekrar tekrar vurgulanmıştır. Özellikle Matthias Erzberger ve Walter Rathenau suikastları bir öfke ve tiksinti dalgasına ve cumhuriyeti destekleyen kitlesel gösterilere yol açmıştır. Aristokrat Kont Harry Kessler, Berlin'de Lustgardten'de Rathenau cinayetinin ertesi günü hükümet yanlısı bir gösteriyi günlüğüne şu şekilde kaydetmiştir: "Rathenau'nun katillerine yönelik öfke derin ve sahici. Cumhuriyete bağlılık da öyle; savaştan önceki monarşik 'vatanseverlik'ten çok daha derinlere iniyor kökleri."[18] Bazen öne sürüldüğünden daha sahici bir şekilde demokrasiye bağlılık gösterenler yalnızca anonim kitleler değildi. Geleneksel olarak cumhuriyete karşı, olsa olsa ikircikli olarak görülen ordu, memurlar, yargı ve büyük şirketlerin içinde bile cumhuriyet düzeninin Almanya için en uygun seçenek olduğunu savunan önemli ve etkili (dışişlerinden sorumlu devlet bakanı Kont von Maltzan ile sanayici Peter Klöckner ve Paul Silverberg gibi) bazı bireyler vardı. Nihayet, 1932'de bile cumhuriyet yanlısı *Reichsbanner*'in bir milyonu aşkın üyesiyle Almanya'nın en büyük milis birliği olduğu gerçeği, en karanlık günlerinde bile cumhuriyetin vatandaşlarından büyük destek alabildiğini göstermektedir.

Aynı zamanda vatandaşlarının gözünde Weimar'ın meşruiyetten yoksun ve halkın özdeşleşebileceği birleştirici mitler ve simgeler geliştirmekte başarısız olduğu şeklinde sık sık tekrarlanan tezin de yeniden değerlendirilmesi gerekir. Pek çok sağcının, cumhuriyeti temelde sosyalizm gibi uluslararası siyasi öğretilerin ışığında dış mihrakların dayattığı, "Almanlığa aykırı" ve köklü monarşi geleneğiyle Almanya'ya tamamen yaban-

18 Count Harry Kessler, *The Diaries of a Cosmopolitan, 1918-1937*, çev. Charles Kessler, Londra, 2000, s. 184.

cı bir düzen olarak addettiği doğruysa da,[19] cumhuriyetin destekçileri, Alman tarihine ve geleneğine başvurarak bu tür tezlere karşı çıkabiliyordu. *Sonderweg*'i [özgün yol] ilginç bir şekilde tersyüz eden bazı cumhuriyetçi yorumcular, Bismarck imparatorluğunu "halkımızın ağacında kuru bir dal" olarak görüyordu; 1848 liberal milliyetçiliğinin mirasçısı olarak Weimar Cumhuriyeti, "temelde meşru ve gereğine uygun milli bir devlet şekli" idi.[20] Dahası, yetkililer "genç demokrasiyi Alman kültür ve tarih geleneğine dahil etmeye yönelik bilinçli bir stratejinin parçası olarak" cumhuriyetle "ulusal, tarihi ve kültürel öneme sahip olaylar" arasında sürekli bağlantı kurmaya çalışıyordu.[21]

Weimar Cumhuriyeti'nin, kendine ait bir siyasi simgesellikten yoksun olduğu ve bu durumun kendisini muhafazakâr milliyetçi ve komünist muhalifleri karşısında dezavantajlı konuma düşürdüğü konusundaki sürekli ısrarlara karşın, cumhuriyet aslında yerini aldığı imparatorluk rejimiyle karşılaştırıldığında bu tür simgeleri geliştirmek konusunda daha başarılıydı. 1870'ten sonra, Bismarck ulusal simgelerin oluşturulması meselesine şahsen kayıtsız kalmıştı; tek bir para birimi veya merkez bankası gibi pratik ulusal kurumları oluşturacak yasaların çıkarılmasıyla daha fazla ilgiliydi. Hohenzollern monarşisinin siyah, kızıl, beyaz renkleri, ancak 1896'da resmi Alman bayrağı olarak kabul edilmişti; ulusal bayramlar yoktu ve imparatorluk bir ulusal marş kararlaştırmayı asla başaramamıştı.

Buna karşılık, cumhuriyet yetkilileri yeni devletin ortak ulusal simgeleri meselesini çabucak ele aldı ve Ekim 1919'da İçişleri Bakanlığı'nda bir federal sanat uzmanı (*Reichskunstwart*) tayin edilerek kendisine monarşik devletin eski simgeleri-

---

19 Bkz. Eric D. Weitz, *Weimar Germany: Promise and Tragedy*, Princeton, 2007, s. 92-101 ve Robert Gerwarth, "The Past in Weimar History", *Contemporary European History*, cilt 15, sayı 1, 2006, s. 8-10.

20 Eric Bryden, "Heroes and martyrs of the Republic: Reichsbanner *Geschichtspolitik* in Weimar Germany", *Central European History*, cilt 43, sayı 4, 2010, s. 646, 663.

21 Nadine Rossol, *Performing the Nation in Interwar Germany: Sport, Spectacle and Political Symbolism, 1926-1936*, Basingstoke, 2010, s. 81.

ni (ulusal bayraktan armaya, para ve pullardan ulusal anıtlar ve devlet törenlerine kadar her şeyi) demokratik cumhuriyet için daha uygun olanlarla değiştirme acil görevi verildi. Anayasa çerçevesinin belirlenmesi gibi, bu da devamlılıkla yeniliğin dengelenmesine yönelik zor bir görevdi: Bir yandan yeni demokratik cumhuriyet kendini otoriter imparatorluğun debdebesinden kurtarmak istiyor, diğer yandan bu tür simgelerin meşrulaştırılmasında geleneksel ve emsal olanların önemli bir rolü olduğunu teslim ediyordu. Bu amaçla, cumhuriyetin devlet simgesi haline gelen Alman kartalı, Prusya monarşisinin hanedanlık simgesini hatırlatıyordu; 1848 liberal devrimcilerinin demokrasi ve milliyetçiliğe gönderme yapan siyah, kızıl, sarı bayrağı, ulusal renkler olarak kabul edildi ve *Deutschlandlied* (1797'de yapılan bir besteye 1841'de yazılan güfteyle) 1922'de ulusal marş olarak resmen kabul edildi. Bu kararlar, tartışmasız alınmadı ve (neredeyse diğer her şeyde olduğu gibi) sol ile sağ arasında sert kavgalara konu oldu. Ancak cumhuriyetin, vatandaşlarının özdeşleşebileceği ve devletin ruhuna uygun ulusal simgeler bulma meselesini son derece ciddiye aldığı gerçeği, bazı çağdaşlar ve tarihçilerin öne sürdüğü gibi siyasette "simgeler ve fantezinin" gerekliliğine kayıtsız kalmadıklarını gösterir.[22]

Bu sırada, Edwin Redslob başkanlığındaki *Reichskunstwart*, cumhuriyetçi devletin alamet-i farikası olarak görülen cemaat ve birliktelik anlayışını destekleyecek bir ulusal simgecilik ve siyasi arena çerçevesi geliştirmek için çok çalışıyordu.[23] Cumhuriyetçi simgecilikle yoğun şekilde donatılmış (Walther Rathenau (1922), Cumhurbaşkanı Ebert (1925) ve Gustav Stresemann'ın (1929) resmi cenaze törenleri, Cumhurbaşkanı Hindenburg'un (1929) göreve başlama töreni ve Anayasa Günü

22 Almanya'nın milli marşı ve bununla ve diğer ulusal simgelerle ilgili tartışmaların tarihi için bkz. Michael E. Geisler, "In the Shadow of Exceptionalism: Germany's National Symbols and Public Memory after 1989", (ed.) Michael E. Geisler, *National Symbols, Fractured Identities: Contesting the National Narrative*, Lebanon, New Hampshire, 2005.

23 Nadine Rossol, "Performing the Nation: Sports, Spectacles, and Aesthetics in Germany, 1926-1936", *Central European History*, cilt 43, sayı 4, 2010, s. 630.

Cumhuriyetçi militarizm mi? Kalabalık Reichsbanner kıtaları, Weimar Anayasası'nın onuncu yılında, 11 Ağustos 1929'da Berlin'de Brandenburg Kapısı'ndan geçerek yürüyor (Bundesarchiv, Bild 102-08216 / Bilinmiyor / CC-BY-SA).

kutlamaları gibi) bir dizi ulusal gösteri aracılığıyla yetkililer "ırka değil, demokrasi ilkeleri ve ideallerine bağlılık ve kişisel fedakârlık"[24] kavramlarına dayalı yeni bir cumhuriyetçi vatanseverliğin odak noktalarını sağlamaya çalıştı. Hiçbir zaman resmi bayram olarak kabul edilmese de (tasarı Reichsrat tarafından kabul edilmiş ancak Reichstag tarafından hiçbir zaman yasalaştırılmamıştı) Anayasa Günü (11 Ağustos), cumhuriyetin hedeflerini ve ideallerini kutlamak için gittikçe daha önemli bir fırsat haline geldi. 1921'deki ufak çaplı başlangıçlardan itibaren bu, yaygın toplumsal etkinliklerden resmi törenlere kadar uzanan cumhuriyetçi vatanseverliğin gerçekten popüler bir ifadesine dönüştü. Berlin'deki kutlamaların öne çıkanlarından biri, *Reichsbanner*, sendikalar, Alman Memurlar Derneği, Yahudi Savaş Gazileri Örgütü, yerel korolar ve diğer yurttaş gruplarının dahil olduğu, 1927'de katılımcı sayısı 12 bin kişiyken ertesi yıl

24 Manuela Achilles, "With a passion for reason: celebrating the Constitution in Weimar Germany", *Central European History*, cilt 43, sayı. 4, 2010, s. 670.

30 bin kişiye çıkan, şehir merkezinde düzenlenen fener alayıydı.[25] 1929'da, anayasanın kabul edilmesinin onuncu yıl kutlamalarına sadece Berlin'de yüz binlerce insan katılırken, taşrada da buna yakın kalabalıklardan bahsediliyordu.[26] Buhran sırasında kamu harcamalarında kesintiye gidilmesi nedeniyle kutlamaların çapı küçültüldüyse de, bu özel gün halk arasında o kadar kabul görmüştü ki, Naziler tarafından kaldırılana kadar kamu takviminin bir vazgeçilmezi olarak kaldı.

Böylece 1920'ler, cemaat, birliktelik ve kendini feda etme kavramlarına dayalı bir tür cumhuriyetçi vatanseverliğin doğuşuna tanıklık etti. Bu, 19. yüzyıldaki ulusal birlik savaşıyla, daha yakın tarihli, daha şiddetli demokrasi mücadelelerinin yanı sıra, Birinci Dünya Savaşı'nın zorluklarının ve kayıplarının da bilincinde olan bir vatanseverlikti. Ancak, "duyularla algılanabilen soyutlamaları tasvir etme"[27] zorunluluğundan da mustaripti. Bu zor ancak imkânsız olmayan bir görevdi; cumhuriyet yetkilileri ve Weimar Koalisyonu'ndaki partiler bu göreve dört elle sarıldı. Federal sanat uzmanlığı makamının kurulması, bu yeni milliyetçilik türünün popülerleşmesinde simgelerin öneminin bilincinde olduklarını ve yeni devlet için bu tür simgeleri belirlerken devamlılık ve değişiklik ihtiyacını anladıklarını gösterir. Aynı zamanda, Ebert ve Stresemann için düzenlenen resmi cenaze törenleri ya da her yıl düzenlenen Anayasa Günü kutlamaları gibi önemli ulusal günlerdeki siyasi arena, bütününe bakıldığında genel olarak kabul edilenden çok daha olumlu şekilde tepki veren bir kitleye bu simgelerin sunulması için bir ortam sağlıyordu.

Benzer biçimde, Alman demokrasisinin güçsüz ve etkisiz; demokratik kurumların ve geleneklerin eksikliğiyle malul olduğu fikrini de gözden geçirmemiz gerekir. Reichstag ve siyasi partilerin gücü ve etkisi imparatorluk döneminde sınırlıydıysa da, Almanların neredeyse 50 yıllık bir erkeklere ge-

25 Rossol, "Performing the Nation", s. 630.

26 Bkz. Achilles: "With a passion for reason", s. 684 ve Rossol, *Performing the Nation*, s. 66-71.

27 Achilles, "With a passion for reason", s. 679.

nel oy hakkı ve katılımcı siyaset deneyimi bulunuyordu. Bu süre boyunca, Almanya'da "gerçekten rekabetçi ve temsilci siyasi partiler"[28] ve Alman siyasetine Weimar dönemine kadar hâkim olan bir siyaset sınıfı gelişmişti. Büyük Buhran'ın başlangıcına kadar, Reichstag ve demokratik devletin diğer kurumları çoğunlukla düzgün işledi. Üstelik Weimar vatandaşlarının çoğu, en iyi ihtimalle cumhuriyetçi yönetim sistemine aktif destek vermekten ve en kötü ihtimalle bu sistemin çerçevesi içinde yapıcı bir şekilde çalışmaktan memnundu. Siyasi örgütlere üyelik ve seçimlere katılım oranlarını demokrasinin sağlamlığının ölçütleri olarak ele alırsak, Weimar Almanyası pek çok modern liberal demokrasiden çok daha güçlü görünmektedir. Anthony McElligott'un belirttiği gibi, "1932'de aynı anda yaşanan pek çok krizin doruk noktasında bile, seçmenlerin kabaca üçte biri, açıkça veya genel olarak anayasayı destekleyen partilere oy verdi; beşte biriyse açıkça demokrasi yanlısı olmamakla birlikte, cumhuriyete karşı alenen mücadele etmeyen partileri destekledi." Dolayısıyla, "Weimar Cumhuriyeti'nin 'cumhuriyetçilerden yoksun bir cumhuriyet' olduğu tezi bariz şekilde yanlıştır."[29]

28 Hanson, *Post-Imperial Democracies*, s. 128.

29 McElligott, "Political Culture", s. 29.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUAZZAM ENFLASYON VE WEIMAR EKONOMİSİ

Daha milattan önce 3. yüzyılda, "güneşin altında yeni bir şey olmadığı"[1] tespit edilmişti. 2008-2009'da Zimbabwe'de hiperenflasyon, küresel bankacılık krizi, kredi daralması ve onu takip eden durgunluk gibi yakın tarihteki olaylar, pek çok kişinin aklına Weimar Cumhuriyeti'nin ekonomik istikrarsızlığını getirmiştir. İnternete hızlı bir şekilde göz atıldığında, çok sayıda (farklı ekonomik uzmanlık düzeylerindeki) çevrimiçi yorumcunun Kuzey Amerika ve Avrupa ekonomilerinin, 1920'lerde Almanya'nın izlediği yola girdiği konusunda ciddi uyarıları görülebilir. Ancak bankalara hücum edenler, fiyat artışı, işsizlik ve borçlarını ödeyemeyen Avrupa ekonomilerini kurtarmaya yönelik uluslararası müdahalelerle ilgili haberler, iki savaş arası Almanya'nın sorunlu ekonomik durumunu akıllara getirse de, bu türden modern krizler 1920'lerdekilerle karşılaştırıldığında sönük kalmaktadır. Hiperenflasyon ve buhran deneyimleri o kadar travmatikti ki, Alman kolektif belleği ve kültüründe derin izler bıraktı. Bugün hâlâ hayatta olup Alman parasının çöküşünün neden olduğu güçlükleri hatırlayan insanlar vardır; onlar ve benzerleri, anılarını sonraki kuşaklara aktarmıştır ve değersiz kâğıt paraların el arabalarıyla taşındığı-

1 Ecclesiastes 1:9.

na (ve genellikle el arabalarının çalınıp içindeki kâğıt parçalarının bir kenara atıldığına) dair (muhtemelen uydurma) hikâyeleri[2] veya enflasyon ve buhranın yol açtığı açlık ve acıları duymamış çok az Alman vardır. Bu anekdotlar, bugün bile gücünü korumaktadır; dolayısıyla anılar henüz tazeyken ne kadar güçlülerdi kim bilir?

Cumhuriyetin çöküşünün ne derecede ekonomik veya siyasi etmenlerin bir sonucu olduğu, ateşli tartışmalara konu olmuştur. Bazı tarihçiler dönemin şiddetli ekonomik dalgalanmalarının nihai sorumlusunun siyasi kararlar olduğunu ileri sürerken, diğerleri Almanya'nın sorunlarının temelde kontrol edilemeyen ekonomik güçlerin sonucu olduğu görüşünü benimsemektedir. Benzer şekilde, Almanya'nın ekonomik sorunlarının kökeninde hak etmediği uluslararası konumunun mu yattığı, yoksa hiperenflasyon, ekonomik durgunluk ve buhrandan, aslen dahili etkenlerin mi (özellikle örgütlü işçi sınıfının veya büyük şirketlerin aşırı gücünün) sorumlu olduğu da çok tartışılmıştır. Göreceğimiz üzere, Birinci Dünya Savaşı sonrasında şiddetli ekonomik zorluklarla karşılaşan tek Avrupa ülkesi Almanya değildi. Sadece bir örnek olarak, 1921-1922'de Avusturya kronunun çöküşü, markın çöküşü kadar büyük olmuş ve Almanya'nın hiperenflasyonunun en düşük noktasından neredeyse bir yıl önce gerçekleşmişti. Ayrıca, Alman parasının 1923'ün ortasındaki ani çöküşünün ve bu çöküşü takip eden ekonomik ve siyasi krizin kökeni, cumhuriyetin karşı karşıya kaldığı pek çok sorunun kökeni gibi, monarşinin çöküşünden çok önce gerçekleşen olaylarda ve alınan kararlarda aranmalıdır.

Almanya'nın ilk ekonomik mucizesi

Ekonomi, Almanya'nın birleşmesinde ve Büyük Güçler arasındaki yerini sağlamlaştırmasında önemli bir rol oynamıştır. Ren ve Silezya eyaletlerinde sanayinin muazzam şekilde gelişme-

2 Bkz. Bernd Widdig, *Culture and Inflation in Weimar Germany*, Berkeley, 2001, s. 5-6.

sinden kaynaklanan Prusya refahı, Almanya'ya hâkimiyet yarışında Prusya'nın Avusturya'yı geride bırakmasına yardımcı olmuştu; *Zollverein* [gümrük birliği] ise Alman ulusal devletinin ekonomik ve siyasi temellerinin atılmasını sağladı. Birleşmeden sonra, devlet altyapı gelişimini (özellikle de demiryolları ve kanalları) finanse etmeye devam ederken, 1873'te tek para biriminin kabul edilmesi ve 1875'te Reichsbank'ın kurulması, bütünlüklü bir finans sisteminin oluşturulmasına yardımcı oldu. Aynı zamanda, Almanya'nın yoğun sanayileşme ve nüfus patlamasıyla "çifte devrim" yaşaması, Avrupa'nın lider sanayi gücü olarak Büyük Britanya'ya nihayet kafa tutmasını sağladı. 1895-1911 arasında Alman sanayisi, yılda ortalama % 2 ila 5 arasında büyüdü; enflasyon düşüktü (% 1'den az) ve neredeyse hiç işsizlik yoktu. Çelik, makine takımları ve kimyasal madde sektörü gibi sektörler başı çekerken, Siemens, AEG, BASF ve Krupp gibi şirketler; sermaye yatırım akışı, araştırma ve geliştirmeye odaklanma ve eğitimli iş gücü sayesinde kendi alanlarında dünya liderleri haline geldi. 1914'e gelindiğinde, Almanya'nın gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH) Britanya'nınkinden büyüktü ve Fransa'nınkinin neredeyse iki katıydı.

Ancak ekonomi siyasi olarak Almanya'yı birleştirirken, toplumsal olarak bölünmüş kalmasını sağlamaya da yardımcı oldu. 1870'ten sonra sanayideki hızlı büyüme, derin toplumsal sorunları beraberinde getirdi ve "tarihçiler tarafından, açıkça kriz yaşayan bir modernliğin kaynağı olarak görüldü."[3] Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, sanayileşme insanların yaşam ve çalışma biçimlerini kökten değiştirdi; büyük ölçüde işverenlerin insafına kalmış devasa bir kentli işçi sınıfı hızla ortaya çıktı. Aynı zamanda, ilk Alman ekonomik mucizesinin (*Wirtschaftwunder*) yarattığı refah, son derece eşitsiz dağılmıştı. 1911'de, Prusya toplumunun % 10'luk en üst dilimi, servetin % 63'üne sahipti; oysa sıradan Almanların çoğu yoksullukla boğuşuyordu. İşçi sınıfı için güvencesiz, kısa süreli istihdam kural haline gelmişti. İnsanlar yeni sanayi tesislerinde iş aramak üzere kırsal

3 Brett Fairbairn, "Economic and Social Developments", James Retallack, *Imperial Germany, 1871-1918*, Oxford, 2008, s. 62.

Almanya'da Nüfus Artışı (1870-1910)
(milyon)

Yıl	*Toplam*	*Nüfusu 2 binin üzerindeki kentlerde yüzde oram*
1871	41,1	36,1
1880	42,2	41,1
1890	49,4	42,5
1900	56,4	54,4
1910	64,9	60

Kaynak: Geoff Layton, *From Bismarck to Hitler: Germany 1890-1933* (*Bismarck'tan Hitler'e Almanya: 1890-1933*), Londra, 1995, s. 11.

Ağır Sanayide Karşılaştırmalı Üretim (1870-1910)
(milyon ton)

Yıl	*Almanya*	*Britanya*
a) Kömür		
1871	37,7	119,2
1880	59,1	149,3
1890	89,2	184,5
1900	149,5	228,8
1910	222,2	268,7
b) Çelik		
1871	0,14	0,41
1880	0,69	1,32
1890	2,13	3,64
1900	6,46	4,98
1910	13,10	6,48

Kaynak: Geoff Layton, *From Bismarck to Hitler: Germany 1890-1933*, Londra, 1995, s. 11.

Büyük Güçlerin Karşılaştırmalı Gayri Safi Yurtiçi Hasılaları (1914)
(milyar dolar)

Avusturya-Macaristan	*Fransa*	*Almanya*	*İtalya*	*Rusya*	*Britanya*	*ABD*
100,5	138,7	244,3	91,3	257,7	226,4	511,6

Kaynak: David Stevenson, *With Our Backs to the Wall*, Londra, 2011, s. 420.

alanları terk ettikçe, kasabalar ve şehirlerin nüfusu arttı; çoğu işçi, aileleriyle birlikte korkunç derecede kalabalık ve sağlıksız koşullarda yaşamak zorunda kaldı. 1913'te bile Berlinlilerin % 30'u, tek odaya beş altı kişi sığacak şekilde yaşıyordu. Bu koşullarda hastalıklar artmıştı; 1890'larda ücretler ve yaşam koşulla-

rı iyileştikçe ölüm oranları azaldığı halde, 1910'larda bile bazı kentlerde çocuk ölüm oranları % 40'lara ulaşıyordu.

Böylesine sefalet ve güvencesizlik içindeki Alman işçiler, kişisel durumlarını iyileştirmek, ek gelir sağlamanın (yasal ve yasadışı) yollarını aramak ve iş arkadaşlarıyla karşılıklı yardımlaşma ağları oluşturmak yoluyla mümkün olduğunca hayatta kalmaya çalışıyordu. Bireyler olarak zayıf oldukları halde toplu hareket ettikleri takdirde büyük bir pazarlık gücüne sahip olabileceklerini anlayan Alman işçiler, diğer sanayileşmiş ülkelerdeki işçiler gibi, 1860'larda sendikalar kurmaya başladı. 1890'larda, üç farklı (ve çoğu zaman birbirine karşıt) sendikacılık damarı gelişmişti: SPD ile yakın bağları bulunan sosyalist "Özgür" Sendikalar; Merkez Parti'yle ilişkili Hıristiyan (ya da Katolik) Sendikalar ve adlarını 1868'de şemsiye örgütlenmesini kuran iki liberal reformcudan alan sol liberal "Hirsch-Dunker" sendikaları.

Sendikacılık ve sosyal demokrasinin gelişmesi, Alman toplumunun üst kademelerinde bulunan pek çok kişi için korkutucuydu. Soldan geldiği düşünülen tehditle mücadele etmek için, Bismarck 1880'lerde bir havuç-sopa yaklaşımı benimsedi; bir yandan SPD'yi yasadışı ilan ederken, diğer yandan sanayi toplumunun eşitsizliklerinin bazılarını dengelemek için "devlet sosyalizmi" siyasetini devreye soktu. Sağlık sigortası (1883), kaza sigortası (1884) ve yaşlılık ve engellilik sigortasının (1889) uygulamaya konması, Sosyalizm Karşıtı Yasa döneminde yeraltında gelişen SPD'nin desteğini azaltmaya yaramadı; ancak işverenlerin, çalışamayacak kadar hasta, yaşlı veya güçsüz olanlara katkı ödediği, çok ihtiyaç duyulan bir güvenlik ağı sağladı. Bu önlemler, Alman refah devletinin temellerini oluşturdu ve 1890'lardaki ekonomik iyileşme ve sendikalarla işverenler arasındaki toplu sözleşme yoluyla elde edilen kazanımlarla birlikte, pek çok Almanın yaşam ve çalışma koşullarının iyileşmesini sağladı. Reel ücretler 1871-1913 arasında yaklaşık % 80 arttı; çalışma haftası ise 1870'lerde haftada 72 saatten, 20. yüzyılın ilk yıllarında ortalama haftada 57 saat veya altına indi.

Savaşın finansmanı ve enflasyon

Bu büyüme dönemi, 1914'te savaşın patlak vermesiyle aniden durdu. Savaşan ülkelerin hiçbirinin, savaşın, ekonomilerine getireceği yükü tamamen kavrayamadığını söylemek doğru olur. Ancak, Almanya'da coğrafya ve siyaset, sorunları daha da derinleştiriyordu. Saar havzası, Alsace ve Silezya, kömür ve demir cevheri gibi temel maddeleri sağladığı halde, Almanya özellikle de savaş döneminde sanayisini işler durumda tutmak için gerekli pek çok hammaddeyi hâlâ ithal etmek durumundaydı. Ancak, İngilizlerin denizlerdeki hâkimiyeti ve Almanya'nın Avrupa'nın merkezindeki coğrafi konumu, İtilaf Devletlerinin yalnızca Almanya'nın değil Avusturya-Macaristan'daki müttefiklerinin de gıda ve diğer elzem malları ithal etmelerini ciddi şekilde kısıtlayan çok etkili bir ambargo uygulamalarına olanak tanıyordu. Aynı şekilde siyasi çekinceler, hükümetin, savaşın maliyetini halkı vergilendirerek karşılamaya çalışmasını önlüyordu.

1914'te savaş çıktığında, herkes çatışmanın kısa sürmesini bekliyordu; hükümet, ithalat fiyatlarının artmasını göze almak ve vergileri artırarak halkı kışkırtmaktansa savaşı kazanma kumarını oynadı; yenilen düşmanlarından alacağı savaş tazminatlarıyla borçlarını kapatmanın hesabını yaptı (Fransa da aynı hesabı yaptı). Eylül 1914 ile Eylül 1918 arasında yetkililer, sıradan Almanları on yıl sonra % 5 kazanç vaadiyle yatırım yapmaya çağırdıkları altı aylık dokuz savaş kredisi (*Kriegsanleihen*) çıkardı. 1916'ya kadar toplanan para devletin kısa süreli yükümlülüklerini karşılamaya yetiyordu. Ancak Almanya'nın askerî şansı azaldıkça savaş bonolarına yatırım yapmaya istekli Almanların sayısı gitgide düştü ve giderler gelirleri gölgede bırakmaya başladı. Bunun üzerine hükümet bir savaş kazançları vergisiyle ciro vergisi getirdi; ancak vergiler de toplam savaş harcamalarının % 20'sinden azını karşılayabildi. 1917'ye gelindiğinde, askerî harcamalar gayri safi milli hasılanın (GSMH) yarısını oluşturuyordu; bu oran 1913'te yalnızca % 3'tü. Ulusal gelir de bu arada düşüyordu. Gelir ve giderler arasındaki uçurumu dengelemek isteyen hükümet, borçlarını nakit karşılığın-

da Reichsbank'a satarak (kamu borcunu paraya tahvil ederek) piyasadaki banknot miktarını çok ciddi biçimde artırdı.

1914'e kadar, diğer Avrupa ülkeleri gibi Almanya da bir mark banknotunun değerinin tek bir altın marka eşit olduğu ve (en azından teoride) istendiğinde altına tahvil edilebilen bir altın standardını koruyarak tedavüldeki banknot miktarını sınırlı tutmuştu. 1875 tarihli Banka Yasası'na göre Reichsbank basılan banknotların üçte birini karşılamaya yetecek kadar altın bulundurmakla yükümlüydü. Ancak savaş ilerledikçe, diğer savaşan ülkeler gibi Almanya da bu tür kısıtlamaları gittikçe daha fazla ihlal ederek tedavüldeki banknot miktarının devasa boyutlara gelmesine neden oldu. Almanya aynı zamanda büyük gıda ve savaş malzemesi ihtiyacını finanse etmek için –Britanya'nın iki katı kadar– külçe altın ihraç ediyordu. Sonuç olarak, ulusal borç şişerek 150 milyar mark oldu (savaştan önce yıllık ulusal borç yaklaşık 5 milyardı); Alman hükümetinin sadece Hollanda'ya borcu 1.600 milyon marktı. İtilaf devletlerinin para birimlerinin tersine, markın değeri hızla düştü ve Almanya savaştan, 1914'tekinin yaklaşık yarısı değerindeki bir para birimiyle çıktı.

Dolayısıyla yenilgi, Alman nüfusu gibi Alman ekonomisini de bitirdi. Almanya müttefiklerine kıyasla ekonomisini canlandırmakta daha başarılı olmuştu ve Avusturya'nın aksine 1918'de büyük çaplı bir ekonomik çöküş ve kitlesel açlıkla karşı karşıya değildi; ancak savaş ekonomisini düzenlemek konusunda Britanya'ya kıyasla çok daha başarısızdı. Müttefik ambargosunun neden olduğu kıtlıklar ile savaş seferberliğinde erkeklerin ve kaynakların ekonomik olarak yer değiştirmesinin yanı sıra doğrudan vergilendirme yoluyla savaşı finanse etmeme kararının mali sonuçları, 1918-1919 kışında Hohenzollern hanedanının çöküşünde ve parlamenter cumhuriyetin kuruluşunda rol oynadı.

Enflasyondan hiperenflasyona

Yeni hükümet nahoş bir şekilde kendini, seleflerinin geride bıraktığı ekonomik ve mali karmaşayı düzenleme zorunluluğu-

nun yanı sıra, hem soldan hem de sağdan gelen siyasi muhalefet ve ekonomik baskılarla karşı karşıya buldu. Sanayi ve tarımsal üretimin savaştan önceki düzeylerine döndürülmesi; savaş enflasyonunun neden olduğu ezici mali krizle başa çıkılması; Kasım Devrimi'nin sonucunda ortaya çıkan daha eşitlikçi bir sanayi ilişkileri sistemine ve toplumsal yaşama yönelik beklentilerin karşılanması; ayrıca seferberliğin sona erdirilmesi ve barış ekonomisine dönüşün sağlanması gerekiyordu. Savaştan önceki dönemde Almanya'nın ekonomik başarısına katkıda bulunan tüm temel etkenler yerli yerinde durduğu halde, dört yıllık savaş, nüfusu ciddi oranda azaltmış ve normal ekonomik yaşamı derinlemesine kesintiye uğratmıştı. Üstüne üstlük, yeni cumhuriyet rejimi 800 binden fazla gaziye, 530 bin savaş duluna ve 1,2 milyon yetime maaş bağlamanın yanı sıra, Weimar anayasasında vaat edilen iddialı yeni refah devletinin maliyetini karşılamakla da yükümlüydü.

Temelde, savaşın ekonomik mirası Weimar Koalisyonu'na iki seçenek bıraktı: Vergileri artırmak veya hükümet giderlerini kısmak. Savaştan sonraki belirsiz siyasi durumda, her iki seçenek de nüfusu yabancılaştırmaya ve daha fazla zorluğa ve toplumsal huzursuzluğa yol açacağından cazip değildi (ya da uygulanabilir değildi de denebilir). Sonunda, artık Almanya'yı yöneten demokrat siyasetçiler hiçbirini yapmamayı seçti. Savaştan hemen sonra hükümet işçi cephesindeki huzursuzluğu bertaraf etmek için kendini tam istihdam siyaseti uygulamak zorunda hissetti; Niall Ferguson bu siyaseti "işçi sınıfına savaş tazminatı" ödemek olarak ifade etmiştir.[4] Hükümet bunun için vergileri azaltmayı ve ulusal borcun artmasına göz yummayı seçti; böylece insanların harcayacak daha fazla paralarının olacağını, bunun da talebi artırarak istihdam yaratacağını umuyordu. Bütçe açığını kapatarak seferberliğin sona erdirilmesiyle ortaya çıkan sorunların üstesinden gelinecek, istihdam alanları yaratılacak ve yeni refah projelerinin maliyetinin karşılanması

4 Niall Ferguson, "The German Inter-War Economy: Political Choice Versus Economic Determinism", (ed.) Mary Fulbrook, *Germany Since 1800*, Londra, 1997, s. 270-271.

sağlanacaktı. Ancak bu siyasetin temelinde enflasyonun devam etmesine izin vermek yatıyordu.

Almanya'nın uluslararası durumu meseleleri daha da kötüleştirdi. Deniz aşırı sömürgelerine el konması ve ordusuyla donanmasının küçülmesi Alman hükümetine tasarruf fırsatı sağladıysa da, Almanya'nın Silezya ve Alsace gibi kilit önemdeki sanayi bölgeleri dahil olmak üzere savaştan önceki topraklarının yaklaşık % 13'ünü kaybetmesi (ve dolayısıyla kömür üretiminin % 16; demir cevheri üretiminin % 48 oranında düşmesi) bu fırsatı boşa çıkardı. Üstelik "Almanya ve müttefiklerinin saldırganlıkla dayattıkları savaşın sonucu olarak İtilaf Devletleri ve bağlı devletlerle bunların vatandaşlarına verdiği kayıpları ve zararı"[5] tazmin etmek zorunda kaldı; bu tazminata savaş maaşları ve Ren bölgesinin işgal edilmesinden doğan maliyetler de dahildi. Bu, tam da savaşın ekonomik enkazıyla başa çıkmaya çalışan hükümetin zaten kötü olan mali durumunu daha da kötüleştirdi. Sonuçta ılımlı sol siyasetçilerin ekonomi siyaseti konusunda eli kolu iyice bağlandı: Barış ekonomisine geçişi ve refah devletini finanse etmek için şart olan devasa kamu giderlerini karşılamak için vergileri artırırlarsa, milliyetçi sağ cenahtaki siyasi muhalifleri tarafından Müttefiklerin tazminat taleplerini karşılamak için Almanlara vergi uygulamakla suçlanacaklardı. Müttefikleri Almanya'nın tazminat ödeyemeyeceğine ikna etmek; ödenecek miktarı ve ödeme takvimini yeniden müzakere etmeye çalışmak ve bu sırada Almanya'nın ekonomik sorunlarından salt Versailles Anlaşması'nı ve savaş tazminatlarını sorumlu tutarak "sorunları dışarıya havale etmek",[6] çok daha siyasi bir çözüm gibi görünüyordu. Gerçekten de bazı tarihçiler, 1920'lerin başında halkın Almanya'nın ekonomik sorunlarının kaynağı olarak tazminatları görmesinin sağlanmasından (böylece dikkatlerin enflasyonun aslında iç etkenlerden kaynaklandığına ilişkin göstergelerden uzağa çekilmesinden) ve Almanya'nın ekonomik istikrar ve refaha ancak tazminatla-

5 H. W. V. Temperley (der.), *The German Treaty Text*, Londra, 1920, s. 116.

6 Eberhard Kolb, *The Weimar Republic* 2. baskı, çev. P. S. Falla ve R. J. Park, Abingdon, 2005, s. 181.

rın iptal edilmesiyle kavuşabileceği mitinin yayılmasından, Almanya'nın tazminat siyasetini yöneten kamu görevlileri ve iş adamlarının sorumlu olduğunu öne sürmüştür.[7]

Yine de enflasyon, Almanya'nın savaş sonrası ekonomisinin canlandırılmasına bir dereceye kadar yardımcı oldu. Markın değerinin düşmesi, uyanık iş adamlarının hammadde, mamul madde veya sanayi tesisi satın almak için kredi almasına ve sonra kredinin değeri birkaç ay sonra iyice düştüğünde geri ödemesine olanak sağladı. Bu sayede ekonomik büyüme oranı 1922'nin ortalarına kadar yüksek kaldı ve işsizlik neredeyse tamamen ortadan kalktı. Düşük vergiler de talebi canlandırmaya yardımcı oldu ve Almanya, daha düşük enflasyona sahip bazı Avrupa ülkelerinden çok daha sorunsuz şekilde barış ekonomisine geçmeyi başardı.[8] Hatta Carl-Ludwig Holtfrerich, bütçe açığını kapatma siyasetinin, Weimar Cumhuriyeti'nin 1920-1921'de darboğaza giren ve çok daha yüksek işsizlik oranlarına sahip olan (1921'de Britanya'da % 17 iken Almanya'da % 1,8) diğer Avrupa ekonomileriyle etkili şekilde rekabet edebilmesini sağlayan yaratıcı ve başarılı bir siyaset olduğunu öne sürecek kadar ileri gitmiştir.[9]

Ancak bu büyüme, kaçınılmaz çöküşün başlangıcından ibaretti. Hükümetin bütçe açığını kapatma siyaseti devam ettirilemedi. Görünürde büyüme ve refahın olduğu dönemde bile her şeyin yolunda gitmediğine dair bariz göstergeler vardı. Ekonomik büyüme ve tam istihdam, hükümetin ekonomik siyaseti se-

7 Bkz. John Hiden, *Republican and Fascist Germany*, Harlow, 1996, s. 113. Almanya'nın ödeme gücü hakkında devam eden tartışma için bkz. Gerald D. Feldman, "The reparations debate", *Diplomacy and Statecraft*, cilt 16, sayı 3, 2005, s. 487-498.

8 Bkz. Gerald D. Feldman, *The Great Disorder: Politics, Economics and Society in the German Inflation, 1914-24*, New York, 1997, s. 837-839 ve Niall Ferguson, *Paper and Iron: Hamburg Business and German Politics in the Era of Inflation*, Oxford, 1995, s. 408-419.

9 Bkz. Carl-Ludwig Holtferich, *The German Inflation 1914-1923: Causes and Effects in International Perspective*, Berlin, 1986. Holtferich'in kuramı, 1922'ye kadar büyümeyi teşvik eden "iyi enflasyon" ile daha sonra ekonomik kaosa yol açan hiperenflasyon arasında yapay bir ayrım yaptığı ve enflasyonun toplumsal ve psikolojik yönlerini göz ardı ederek salt ekonomik verilere dayalı son derece dar bir yaklaşım sergilediği için eleştirilmiştir.

bebiyle Alman toplumunda gittikçe artan gerilimi zar zor maskeliyordu. Tarımsal ürünlere yönelik fiyat denetimleri çiftçileri yabancılaştırırken, kira denetimleri büyük şehirlerde ev kıtlığına yol açtı. Sıradan Almanları daha da kaygılandıran şey, fiyatlar yükselmeye devam ederken markın satın alma gücünün hızla düşüşü oldu. 1914 ile 1920 arasında, hayat pahalılığı 12 kat arttı (ABD'de üç, Britanya'da dört, Fransa'da ise yedi kat arttı). Dört kişilik bir aile, Nisan 1919'da haftada 60 markla doyarken, bu tutar Aralık 1920'de 114 marka, bir yıl sonraysa 249 marka çıkmıştı. Çay ve yumurta gibi temel gıda maddeleri, savaş öncesine kıyasla yaklaşık 30-40 kat pahalanmıştı. 1922 yılında Almanya zaten "doludizgin giden enflasyondan" mustaripken, tüketiciler tamamen dara düşmüştü. Sadece Temmuz ayında, gıda fiyatları % 50 arttı; bir banka memurunun yıllık maaşı ailesinin bir aylık gıdası masrafını ancak karşılayabilir hale geldi.

Bu durum toplumsal ve siyasi gerilimleri artırmaktan başka işe yaramadı; "piyasada öfke ve işçi sınıfı militanlığını sürekli besledi".[10] Markın satın alma gücü düştükçe Alman şehirlerinde grevler, protestolar ve ayaklanmalar baş gösterdi. Sabit maaşlı devlet memurları, ücretleri fiyat artışlarıyla orantılı artmadığı için özellikle büyük darbe aldı ve Şubat 1922'de, "Alman tarihinin ilk (ve son) büyük memur grevi" gerçekleşti.[11] Halkın geneli ne olup bittiğini çok az anlayabiliyordu; bu durum da insanların çaresizliğini artırdı ve toplumsal gerilimi körükledi. Çoğu kişi suçlayacak birilerini ararken çeşitli günah keçileri buldu: yabancılar, sendikalar, büyük şirketler, savaş zenginleri ve özellikle de Yahudiler. Bavyera'da banknotlara *Judenfetzen* (Yahudi konfetisi)[12] denmeye başladı; hiperenflasyona kayış hızlanırken, Yahudi dükkânlarına ve işyerlerine yönelik Yahudi karşıtı saldırılar aniden arttı. Hükümet, tedavüldeki para miktarının sorunla ilgisi olduğunu reddederek ve enflasyon-

10 Richard Bessel, "Germany from War to Dictatorship", (ed.) Mary Fulbrook, *German History Since 1800* içinde Londra, 1997, s. 238.

11 *A.g.e.*, s. 238.

12 Adam Fergusson, *When Money Dies: The Nightmare of the Weimar Hyper-Inflation*, Londra, 2010, s. 180.

Berlin'de Dört Kişilik Bir Ailenin Mark Cinsinden Haftalık Geçim Maliyeti (1920-1923)

Dönem	*Gıda*	*Barınma*	*Isınma/ aydınlanma*	*Giyim*	*Çeşitli*
Ağustos 1913 - Temmuz 1914	9,8	5,5	1,9	5,9	5,8
Ocak 1920	86	8	12	70	44
Haziran 1920	128	9	22	84	61
Aralık 1920	144	9	22	70	82
Ocak 1921	139	9	22	70	80
Haziran 1921	142	925		63	72
Aralık 1921	249	10	41	128	129
Ocak 1922	257	11	43	128	109
Haziran 1922	466	14	96	350	269
Aralık 1922	8.154	193	2.084	8.361	6.202
Ocak 1923	13.098	300	3.467	11.725	8.577
Haziran 1923	98.579	1.045	22.287	73.889	56.782
Ağustos 1923	6.307.538	9.800	1.755.761	4.783.333	4.120.458
Eylül 1923	162,2 milyon	360.000 milyon	49,2 milyon	110,7 milyon	104,8 milyon
Ekim 1923	51.561,3 milyon	24,6 milyon	9.838,4 milyon	49.605,6 milyon	33.309 milyon
Kasım 1923	9.354,3 milyar	38,3 milyar	1.650,9 milyar	5016,7 milyar	4.015 milyar

Kaynak: Carl-Ludwig Holtfrerich, *The German Inflation 1914-1923*, New York, 1986, s. 40-41.

la fiyat artışının, savaş tazminatları yüzünden Alman ekonomisine dayatılan insafsız taleplerin bir sonucu olduğu repliğini tekrarlamaya devam ederek bu eğilimi bir anlamda teşvik etti.

1923 yılının başında, Alman para biriminin tamamen çöküşü için her şey hazırdı. Alman siyaseti Müttefiklerin tazminat taleplerinden kaçınmakla bu talepleri yerine getirmek arasında daima bocalamıştı. İlk taksit, Ağustos 1921'de tam zamanında ödendi; ancak Aralık ayında Almanya sonraki taksidi ödeyemeyeceğini açıkladı ve borçların ertelenmesini talep etti. Bu, gelecekteki olayların uğursuz bir habercisi oldu. Temmuz 1922'de Almanlar zorunlu tazminat ödemesini yine gerçekleştiremeyeceğini beyan etti. Savaş borçlarını ödemeleri için ABD'nin baskısı altındaki Britanya, Fransa'ya kredi borcunu ödemesi için çağrı yaptı. Zaten mali zorluklar yaşayan ve savaş sonrası ekonomisi büyük oranda Alman kömürüne ve kok kömürüne bağımlı olan Fransız hükümeti, Almanya'yı borçlarını ödemeye zorlamanın yollarını umutsuzca aramaya başladı. Daha önce Almanya nihai tazminat rakamı için geçici teklifleri red-

dettiğinde Düsseldorf ve Darmstadt'ı işgal etmiş olan Fransızlar, Almanya'nın baskı uygulandığında ödeyebileceğini biliyordu. Kasım 1922'de, ilk taslağı Kapp darbesi sırasında oluşturulan, Almanya tazminat ödemeye ikna edilemezse sanayi açısından önem taşıyan Ruhr bölgesini işgal etme planını yeniden devreye sokma kararı alındı. Sonraki Ocak ayında tazminatlarla ilgili pazarlıklar tıkanınca, Ren bölgesindeki Fransız güçlerine gizli talimat gönderilerek Ruhr'u işgal etmeye hazırlanmaları söylendi.

11 Ocak 1923 sabahının erken saatlerinde, Fransız ve Belçika birlikleri Ruhr'a girerek Essen ve Gladbeck'i ele geçirdi; dört gün içinde bölgenin tümü işgal edilmişti. Buna karşılık Alman Şansölyesi Wilhelm Cuno bölge halkına işgalcileri "pasif direnişle" karşılamaları; iş bırakmaları ve işgal güçleriyle işbirliği yapmamaları çağrısında bulundu. Tüm partilere ve sınıflara mensup Almanlar çağrıya cevap verdi ve bir süreliğine ulus, Ağustos 1914'tekine benzer bir "cumhuriyetçi vatanseverlik" dalgasına kapıldı; ancak bu kez halk "İmparatorluk Almanyası'nm yabancı toprakları fethetmeye yönelik askerî kampanyasına tamamen zıt bir şekilde, Almanya'yı yabancı işgaline karşı savunmaya yönelik barışçıl bir kampanyaya"[13] katıldı. Tek sorun, pasif direnişin bir bedelinin olması ve bu bedelin hiç de ucuz olmamasıydı. Taktik her zaman geçici olarak görüldü; hükümet krizi çözmek için bir anlaşma müzakere ederken uygulanacaktı. Fakat aylar geçti ve anlaşma falan olmadı; Ruhr'dan vergi alamayan ve Fransızların el koyduğu kömüre ulaşamayan hükümet, kalan son altın rezervini gıda ve yakıt ithal etmek için tüketmek zorunda kaldı.

Aynı zamanda, Ruhr bölgesindeki halkın neredeyse tamamına işsizlik maaşı ödemenin getirdiği ek maliyetleri karşılamak için hükümet banknot basmayı hızlandırdı. Şubat 1923'te tedavüldeki banknot miktarı haftada 450 milyar artarken Mart başında "değişken borçlar" bir günde 800 milyar yükseldi. Enflas-

13 Conan Fischer, "Continuity and Change in Post-Wilhelmine Germany: From the 1918 Revolution to the Ruhr Crisis", (ed.) Geoff Eley ve James Retallack, *Wilhelminism and its Legacies*, New York, 2003, s. 213.

Muazzam Enflasyon Sırasında Döviz Kurları

Tarih	*Alman Markı - İngiliz Sterlini*	*Alman Markı - ABD Doları*
Ocak 1920	233	64,8
Temmuz 1920	152	39,5
Ocak 1921	243	64,9
Temmuz 1921	278	76,7
Ocak 1922	811	191,8
Temmuz 1922	2.200	493,2
Ocak 1923	83.190	17.972
Temmuz 1923	1.594.760	353.412
Ağustos 1923	21.040.000	4.620.455
Eylül 1923	449.375.000	98.860.000
Ekim 1923	112.503.000.000	25.260.208.000
Kasım 1923	9.604.000.000.000	4.200.000.000.000

Kaynaklar: Edgar, Viscount D'Abernon, *An Ambassador of Peace*, Londra, 2. cilt, 1929, s. 298-300; Matthew Stibbe, *Germany 1914-1933*, Harlow, 2010, s. 99.

yonun doruk noktasında, 30 kâğıt fabrikası, 150 matbaa firması ve 2 bin matbaa makinesi, bitmeyen banknot akışını sağlamak için 24 saat aralıksız çalışıyordu. 17 Ağustos 1923'te yaptığı bir konuşmasında, Rudolf Havenstein, bizzat kendi gözetiminde Reichsbank'ın her gün 20 milyar marklık yeni banknot bastığını ve bunun beş milyarının büyük miktarlı banknotlar olduğunu böbürlenerek açıklıyordu. Sonuç, hiperenflasyona balıklama dalış oldu.

1923 ilkbaharına dek, markın düşüşü çarpıcı ancak sabit ve dolayısıyla bir dereceye kadar kontrol edilebilir oldu; ancak yazın hiperenflasyon hızlanınca, markın değer kaybı ve fiyatların artışı artık aylık hatta günlük bile değil, saat başı hissedilir hale geldi. Mayıs ve Haziran 1923 arasında, bir yumurtanın fiyatı 800 marktan 2.400 marka; bir litre sütün fiyatı ise 1.800 marktan 3.800 marka çıktı. Ruhr'da ücretler iki katma çıkarken fiyatlar üç katma çıktı. 1.000 marklık banknot (1876'dan beri tedavüle giren en yüksek miktarlı banknot), üretim maliyeti değerinden çok olduğu için tedavülden kaldırıldı ve 10, 20, 50 milyon marklık banknotlar tedavüle girdi. Para o kadar hızlı değer kaybediyordu ki, 5.000 marklık bir fincan kahve bitene kadar, değeri 8.000 mark oluyordu; "parayla yapılabilecek tek şey... onu mümkün olduğu kadar hızlı şekilde başka bir şeye

çevirmekti."[14] Başlıca ticaret biçimi takas haline geldi; bir parça kömürle bir sinema bileti, bir şişe parafinle bir gömlek alınabiliyor ve ev sahibesine kira ayda yarım kilo tereyağıyla ödeniyordu.

Sonuçta korkunç bir insan sefaleti ortaya çıktı. Özellikle düzenli maaş alan devlet memurları (kıdemli memurların yanı sıra kâtipler, demiryolu çalışanları ve postacılar); öğrenciler, emekli, malul ve yetim maaşı alanlar mahvoldu. Bu gruplar, bursları veya maaşlarındaki artış, enflasyonun hızına yetişemediği için enflasyondan özellikle zarar gördü. Aynı şekilde, "büyük oranda veya tamamen faizle geçinenler" (tasarruf sahipleri, ev sahipleri, ipotek alacaklıları veya savaş bonolarına yatırım yapanlar), *Mark gleich Mark* (bir mark bir marktır) ilkesiyle özetlenebilecek şekilde bir gecede bütün tasarrufları veya yatırımları değerini kaybedince ağır darbe yedi.[15] Çalışan kesim enflasyonun korkunç etkilerine karşı görece yalıtılmış olsa da, 1923'teki kargaşa sırasında sendikalar fiyat artışlarına karşılık gelen ücret artışları için müzakere edemediğinden işçi sınıfının yaşam standardı düştü. Aynı zamanda, hiperenflasyon ve Ruhr krizinin neden olduğu ekonomik altüst oluş, Stinnes-Legien Anlaşması'nm (bkz. sayfa 50) sekiz saatlik iş günü gibi önemli maddelerini tek taraflı olarak revize etmek için işverenlere bahane sağladı.[16]

Enflasyon Döneminde Fiyatlar (Alman Markı)

Mal	*1913*	*1923 Yazı*	*Kasım 1923*
1 kg ekmek	0,29	1.200	428.000.000.000
1 yumurta	0,08	5.000	80.000.000.000
1 kg tereyağı	2,70	26.000	6.000.000.000.000
1 kg biftek	1,75	18.800	5.600.000.000.000
1 çift ayakkabı	12	1.000.000	32.000.000.000.000

Kaynak: Geoff Layton, *Democracy and Dictatorship in Germany 1919-63*, Harlow, 2009, s. 51.

14 Fergusson, *When Money Dies*, s. 109.

15 Kolb, *The Weimar Republic*, s. 185.

16 Bkz. Conan Fischer, "'A very German revolution?' The post-1918 settlement re-evaluated", *Bulletin of the German Historical Institute*, cilt 28, sayı 2, 2006, s. 28.

Enflasyonun doruk noktasında para tamamen değersiz hale geldi. Burada 1 milyon markalık banknotlar not defteri olarak kullanılırken görülüyor (Bundesarchiv, Bild 102-00193 / CC-BY-SA).

Ancak, enflasyonun etkileri Alman toplumunda eşit olarak hissedilmedi. Kırsal kesimde yaşayanlar, temel maddelere (gıda ve yakacak odun) zaten erişebildiklerinden kasaba ve şehirlerde yaşayanlardan çok daha iyi durumdaydı ve dolayısıyla yaşamlarını sürdürebilmek için paraya daha az bağımlıydı. Ayrıca bazı çiftçiler ve toprak sahipleri, "borçlarını temizlemek veya ucuz krediyle (ya da gıdayla takas ederek) yeni makineler satın almak için hiperenflasyonu kullanmayı" başardı.[17] Bunlara ek olarak, "orta sınıfın yok edildiği" ile ilgili yerleşik fikrin sorgulanması gerekir. Geoff Layton'ın belirttiği gibi, "enflasyondan kimin kazanıp kimin kaybettiğini anlamanın anahtarı, bir bireyin gelirinde ve ne kadar borcu olduğunda yatmaktadır."[18] Borcu olanlar değersizleşmiş marklarla kredilerini veya ipoteklerini ödeme şansına sahipken, işini bilen işletmeciler ucuz krediler ve şişirilmiş kârlardan yararlanarak çaresiz ve saf insanlar-

17 Matthew Stibbe, *Germany 1914-1933: Politics, Society and Culture*, Harlow, 2010, s. 118.

18 Geoff Layton, *From Bismarck to Hitler: Germany 1890-1933*, Londra, 1995, s. 94.

dan toprak, işletme, sanat koleksiyonları ve gayrimenkul satın alabildi. Almanya'nın önde gelen sanayicilerinin çoğu, birleşme ve devralmalarla bir dizi büyük sanayi kuruluşu (*Konzerne*) oluşturdular, ancak daha sonra bunların mali açıdan güçsüz ve dayanıksız olduğu ortaya çıktı. Doktorlar ve avukatlar gibi meslek sahiplerinin işleri çok azaldıysa da bir dereceye kadar ücretlerini ayarlayabildikleri için pek çok kişiden daha iyi durumdaydılar. Aynı şekilde bazı küçük işletmeciler (özellikle de 1924'te para biriminin istikrarının sağlanması art arda iflaslara neden olduğunda) battı; dükkân sahipleri ya bir tür takas sistemine geçerek veya alıp başını giden kara borsadan yararlanarak ayakta kalmayı genellikle başardı. Dahası, enflasyon dönemi ve ardından gelen para biriminin istikrarının sağlanması, yalnızca (ekonomik ve toplumsal statülerinin göz ardı edildiğini düşünen kıdemli memurların öfkesini uyandıracak şekilde) memur maaşlarında değil, gençlerle yaşlılar, kadınlarla erkekler ve vasıflı işçilerle vasıfsızlar arasında da bir "eşitleme eğilimine" yol açtı.[19]

Ancak maddi zorluklar işin yalnızca bir yönüydü. Bunun kadar, belki bundan da önemlisi, enflasyon döneminin Alman nüfusu üzerindeki kültürel ve psikolojik etkisi oldu. Gerçekten kaybetmiş olsunlar olmasınlar, orta sınıfların bazı kesimleri arasında, enflasyonun ve 1923'ün sonlarından itibaren ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik önlemlerin toplumsal ve ekonomik durumlarına bir saldırı olduğu ve bunun "proleterleşmelerine" neden olacağı yönünde genel bir kanı vardı. Bu yalnızca servet ve bolluk meselesi değildi. Onlara göre, devrimin toplumsal ve siyasi çalkantılarıyla enflasyon döneminin ekonomik kargaşası, eğitimli meslek sahibi sınıfların geleneksel alanı olan kişisel eğitime (*Bildung*) saygıyı silip atmış, geriye eğitim ve kültürün değil, servetin ve gücün borusunun öttüğü daha materyalist bir kültür bırakmıştı. Bu açıdan profesörler, doktorlar, avukatlar ve kıdemli memurlar, yalnızca eski refahlarını değil, hak ettiklerini düşündükleri toplumsal üstünlük ve itibarlarını da kaybettiklerine inanıyordu.

19 Kolb, *The Weimar Republic*, s. 185.

Aynı zamanda, insanların üzerindeki maddi baskılar, ahlâki bakış açılarını da kökten değiştirmelerine neden oldu. Hiperenflasyonun en kötü zamanlarında hayatta kalmak için pek çok Almanın yasaları esnetmek veya çiğnemek zorunda kaldığı gerçeği, yasal ve yasa dışı ticari işlemler arasındaki sınırların muğlâklaştığı yeni bir ahlâki ortam yarattı. İşçi sınıfı iki yakasını bir araya getirebilmek için fuhuş ve adi suçlara yönelirken, yeterli bilgi ve araca sahip olanlar daha kazançlı beyaz yakalı suçlarına bulaştı. Vergi kaçırma, dolandırıcılık, yolsuzluk ve para spekülasyonu yaygınlaştı. Bir zamanlar asla yolsuzluğa bulaşmayan Prusya devlet memurlarının maaşları geçinmelerini sağlayamaz olunca, yolsuzluk ayyuka çıktı ve rüşvet sıradanlaştı. Asayiş neredeyse tamamen çöktü ve Alman hapishanelerinin nüfusu günde ortalama 100 bin mahkûm arttı. Bu, savaş sonrasında suçlarda görülen genel artışın bir parçasıydı ancak istatistikler, 1923'te davalar ve mahkûmiyetlerde ciddi bir artışa işaret etmektedir. "Sermayenin veya kazançların sürekli eriyip gitmesinin ve geleceğin belirsizliğinin yarattığı derin ve ru-

Almanya'da Cezai Mahkûmiyetler (1910-1926)

Yıl	*Toplam dava*	*Toplam mahkûmiyet*	*Kadın*	*Erkek*
1910	685.751	538.225	86.926	51.315
1911	693.346	544.861	89.192	50.874
1912	722.745	573.976	91.653	55.949
1913	690.403	555.527	88.462	54.155
1914	560.024	454.064	77.870	46.940
1915	349.308	287.535	75.400	63.126
1916	350.400	287.500	86.400	80.399
1917	357.146	294.584	102.806	95.651
1918	408.147	341.526	127.923	99.498
1919	418.064	348.247	85.454	64.619
1920	733.458	608.563	118.749	91.171
1921	797.552	651.148	130.550	76.932
1922	760.706	636.817	113.884	71.124
1923	968.883	823.902	134.943	86.040
1924	827.021	696.668	114.488	43.276
1925	682.092	575.745	93.367	24.771
1926	700.201	589.611	89.344	24.066

Kaynak: Richard Bessel, *Germany After the First World War*, Oxford, 1993, s. 242.

hu kemiren etki",[20] etik standartlarının düşmesine ve eski tutumluluk, çalışkanlık ve dürüstlük erdemlerinin kusur değilse bile aptalca bir duygusallık olarak görüldüğü bir atmosferin doğmasına yol açtı.

Para birimine istikrar kazandırılması ve Dawes Planı

Hiperenflasyon gittikçe kötüleşirken, Leipzig, Dresden ve Potsdam'da ücretlerin (değersizleşmeden önce harcanabilmeleri için) günlük ödenmesini talep eden grevler ve gösteriler düzenlendi. 20 Temmuz'da Breslau'da isyanlar başladı; bin kişi tutuklandı ve Berlin'de açık hava mitingleri yasaklandı. Saksonya'da, Sosyal Demokrat başbakan KPD'yi iktidar koalisyonuna dahil etti ve polisi desteklemek için 30 bin kişilik bir destek gücü oluşturdu; bu hamle, sol darbe korkularını güçlendirerek nihayetinde merkezi hükümetin ve ordunun Saksonya hükümetini azletmesine yol açtı. Ağustos ayının başında, merkez sağcı Wilhelm Cuno hükümeti nihayet son buldu ve yerini DVP lideri Gustav Stresemann başkanlığındaki büyük SPD, DDP, Merkez Partisi ve DVP koalisyonuna bıraktı.

Yeni yönetim, krizle baş etme konusunda hızlı davrandı: 26 Eylül'de Cumhurbaşkanı Ebert acil durum ilan etti; anayasanın yedi maddesini askıya aldı ve Savunma Bakanı Gessler ile Ordu Komutanı Hans von Seeckt'e yürütme yetkisi verdi. Bir aydan kısa bir süre sonra, 13 Ekim'de anayasanın 76. maddesi uyarınca bir *Ermächtigungsgesetz* (Geçici Yetki Kanunu) kabul edilerek Stresemann'a durumu kontrol altına almak için ne gerekiyorsa yapma yetkisi verildi. İki gün sonra Maliye Bakanı Hans Luther, altınla değil sanayi ve tarım varlıklarıyla desteklenen geçici para birimi *Rentenmark*'ın piyasaya sürülmesiyle Alman ekonomisinin çöküşünü durdurmak üzere tasarlanmış yasaları kabineye sundu.

Ancak bu önlemler başlangıçta hükümetin mali sorunlarını ve halk ayaklanmalarını durdurmakta yetersiz kaldı. 26 Ey-

20 Fergusson, *When Money Dies*, s. 236.

lül'de Gustav von Kahr Bavyera'da iktidarı ele geçirdi ve sağcı bir yarı diktatörlük rejimi kurdu; bu sırada "kara Reichswehr" (Almanya'nın silahlı kuvvetlerini desteklemek üzere von Seeckt tarafından silah altına alman eski *Freikorps* savaşçıları) 1 Ekim'de Berlin yakınındaki Kürstin kışlasında bir darbe girişimi gerçekleştirdi. Kasım ayında giderler gelirlerin bin katı olmuş, Maliye Bakanlığı yetkilileri maaşlarının bir kısmını patates olarak almaya başlamış ve hükümetin elinde ordu ve polise maaş ödeyecek nakit kalmamıştı. 6 Kasım'da yeni bir gıda isyanı Berlin'i vurdu; çaresiz tüketiciler dükkânları yağmaladı ve iki gün sonra Hitler, meşum Birahane Darbesi'ni Münih'te sahneye koydu.

13 Kasım'da, yeni *Rentenmark*'ın tedavüle sokulmasından iki gün önce bankacı Hjalmar Schacht Ulusal Para Temsilcisi olarak atandı. Döviz kurunda bir sterlin 18.000 milyar marka (bir dolar 4,2 trilyon marka) ulaşana kadar, dolayısıyla bir mark banknotu bir altın markın trilyonda biri haline gelene kadar enflasyonun yükselmeye devam etmesine izin verildi. Böylece Schacht ve Luther altın markı 1913 döviz kuruna yeniden eşitleyebildi (bir dolar 4,2 mark) ve eski para birimi kolaylıkla yeni *Rentenmark*'a tahvil edilebildi: 1 trilyona bir. Bu yeni para birimi tedavüldeyken, teminatı olan (3,2 milyar altın mark değerindeki) varlıklar *Rentenbank* tarafından yönetilecekti. *Rentenbank*, DNVP üyesi ve Prusya eski maliye bakanı August Lenze başkanlığında maliye uzmanları, siyasetçiler ve bankacılardan oluşan bir kurumdu. Yeni döviz kurunun belirlendiği gün (20 Kasım), Almanya'nın enflasyon stratejisinin başlıca mimarlarından Rudolf Havenstein öldü. Reichsbank Başkanı olarak yerini, acil durum parasının (*Notgeld*) artık yasal ödeme aracı olarak kabul edilmeyeceğini beyan ederek ve borçlandırmayı reddederek "bir haftadan kısa sürede"[21] istikrarı sağlayan Schacht aldı.

Sonraki iki ayda kamu hizmetlerine başka katı tasarruf tedbirleri de uygulandı: Posta ücretleri altın esasına bağlandı; devlet demiryollarında istihdam edilen personelin % 10'u işten çı-

21 *A.g.e,.* s. 211.

karıldı ve resmi maaşlar savaştan önceki düzeylerine çekildi. Ayrıca üç acil gelir kararnamesiyle altın esaslı vergiler çıkarıldı ve enflasyon kârlarına ciddi vergi getirilerek devlet gelirinin önemli ölçüde canlandırılması sağlandı (gelir ve gider arasındaki bütçe açığı % 99 iken neredeyse anında % 92'ye düştü; Aralık 1923'te ise artık yalnızca % 44'tü); böylece hükümet Mart 1924'te bütçeyi dengeleyebildi. Fakat bu önlemlerin zincirleme etkisi bazılarını daha da zor durumda bıraktı: % 100 faiz oranları ve kredi sıkıntısı fiyat artışına ve iflaslara yol açarken işsizlik alıp başını gitti. Noel'de 1,5 milyon işsiz vardı; bu sayı Kasım başındaki sayının iki katıydı. Bu durum, fiyatlar düşerken bile bazı ailelerin hâlâ yiyecek ve barınma ihtiyacını karşılayamadığı anlamına geliyordu; orta sınıflar ve emekli aylığı alanlar işsizlik maaşından yararlanamadığı için yine en büyük darbeyi yiyenler oldu. Pek çok kişi belediye aşevlerinden veya yardım kuruluşlarından medet umarken bunlar da enflasyondan zarar gördü. Bütün bunlar, halkın yönetime güven duymasını engelledi ve Stresemann'ın koalisyon ortaklarını gerdi; SPD, KPD, milliyetçiler ve "proto-Faşistler"den oluşan beklenmedik bir birleşimin Stresemann'm ikinci kabinesini 23 Kasım 1923'te güvensizlik oyuyla devirmesine yol açtı.[22]

Bu arada hem Ruhr işgalini hem de tazminatların Alman ekonomisine getirdiği ek yükü sona erdirmek amacıyla Müttefiklerle görüşmeler sürüyordu. Müttefiklerin Almanya'nın daha önce tazminat ödeyemeyeceği beyanıyla ilgili düşünceleri ne olursa olsun, markın çöküşü bunun bir söylemden ziyade bir gerçek olduğunu açıkça göstermişti. Fransızlar bile, iflas etmiş ve çaresiz bir Almanya'nın işlerine gelmeyeceğine ikna olmuştu; 30 Kasım'da Savaş Tazminatları Komisyonu, 1921 tarihli Londra Ödeme Takvimi'nde şart koşulan ödeme prosedürlerinin gözden geçirilmesi için iki uzman komitesinin kurulmasını tavsiye etti. Amerikalı bankacı Charles G. Dawes başkanlığındaki komite, Nisan 1924'te raporunu tamamlayarak bir yandan Fransızların güvence altına alınmış sürekli ödeme takvimi talebini yerine getirmenin bir yolunu bulurken, bir yan-

22 Fischer, "Continuity and Change in Post-Wilhelmine Germany", s. 211.

dan da Weimar Cumhuriyeti'nin üzerindeki mali baskıyı hafifletecek ekonomik ve siyasi bir taviz verilmesini önerdi. Dawes Planı olarak adlandırılan bu plan, Temmuz-Ağustos 1924'teki Londra Konferansı'nda onaylandı ve Almanya'ya ekonomisini düzlüğe çıkarmasına yardımcı olacak 800 milyon marklık bir kredi verilmesini ve tazminat ödemelerinin 1925'e kadar ertelenmesini sağladı. Bu tarihten sonra cumhuriyet yıllık 1 milyar mark ödeyecek ve bu tutar 1928-1929'da 2,5 milyara çıkarılacaktı. Ödeme takvimi –veya toplam tutar– belirtilmemişti, ancak gelecekteki ödemelerin garantisi olarak Müttefikler, Almanya'nın demiryollarının denetimini kendilerine devretmesi ve bir Müttefik para temsilcisinin atanmasını kabul etmesi konusunda ısrar etti.

Sağ partilerin tümü plana kıyasıya saldırdıysa da, plan Reichstag tarafından 29 Ağustos'ta kabul edildi ve enflasyonla istikrar önlemlerinden mustarip Almanlara neredeyse anında biraz rahatlama sağladı. Faiz oranları % 30'a düşerken işsizlik yarıya indi; bu sırada bir dizi uluslararası kredi (Almanya, 1924 ile 1926 arasında sırf ABD'den 200 milyon sterlin kredi aldı; 1929'da toplamda yaklaşık 1 milyar sterlin kredi almıştı)[23] ve yatırım, resmi işsizlik rakamının 436 bine indirilmesine yardımcı oldu. Yine de 1928'de Almanya'nın Dawes Planı'nda belirtilen şekliyle yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği anlaşılmıştı ve Milletler Cemiyeti meseleyi değerlendirmek için Amerikalı yatırımcı Owen D. Young başkanlığında bir konferans düzenledi. Görüşmeler gergin geçti ve çok uzun sürdü; ancak sonunda, 7 Haziran 1929'da savaş tazminatları için Young Planı olarak bilinen yeni bir ödeme takvimi açıklandı. Bu plana göre 59 yıl içinde toplam 112 milyar mark ödenecekti; plan, Alman bankaları ve demiryolları üzerindeki Müttefik denetimini kaldırıyordu. Dawes Planı'nın talep ettiği yıllık ödemeleri % 20 oranında azalttığı halde, Young Planı DNVP ve Nasyonal Sosyalistlerin ortak muhalefetiyle karşılaştı ve Reichstag tarafından ancak Mart 1930'da onaylanabildi. Fakat plan kabul edilir edilmez Büyük Buhran patlak verdi ve

23 Fergusson, *When Money Dies*, s. 235.

ABD Başkanı Herbert Hoover 1931'de borçların ertelenmesini önerdi. Ertesi yıl Lozan Konferansı planı iptal ederek savaş tazminatlarını tamamen sona erdirdi.

Muazzam enflasyonun bağlamı

Weimar Almanyası'yla ilgili anlatıların çoğunda ekonomik zorlukların yeni demokrasiye bağlılığı zayıflattığı ve 1933'te Nazilerin iktidarı ele geçirmesinin yolunu açtığı konusunda görüş birliği vardır. Fakat Almanya iki savaş arası dönemde ekonomik sarsıntı geçiren tek ülke değildi. Diğer mağlup İtilaf Devletleri de Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nınkilere benzer ekonomik, toplumsal ve siyasi zorluklarla karşılaştı; ancak muzaffer güçlerin çoğunun da savaştan ciddi ekonomik sorunlarla çıktığı genellikle unutulmaktadır. Almanya gibi Fransa da savaşın maliyetini karşılamak için savaş tazminatlarını garantileme kumarını oynamıştı ve hükümet giderleri gelirlerini yılda 12 milyon frank kadar geçtiği halde vergileri artırmakta isteksiz davranıyordu. Fransızların para biriminin değeri, sterlin karşısında Aralık 1924'te 90 franktan Temmuz 1926'da 240 franka kadar geriledi. İtalya da savaşın maliyetini karşılama yöntemi olarak borçlanmaya ve para basmaya koyulmuş ve böylelikle liretin satın alma gücü 1915 ile 1918 arasında % 25 oranında düşmüştü. Bu durum artan işsizlikle (1919'da 2 milyon işsiz vardı) ve işçi sınıfı militanlığıyla birleştiğinde Ekim 1922'de Mussolini'nin Faşistlerini iktidara getirmede önemli rol oynadı. Savaşın maliyetini genel olarak iyi idare etmeyi başaran Britanya bile savaştan sonra kısa bir enflasyon dönemi yaşadı.

Almanya'da hiperenflasyon, Batı Avrupa'da yaşananlardan çok daha ciddiydi ama savaş müttefikleri Avusturya ve Macaristan'da yaşanan ekonomik çalkantılarla benzerlik taşıyordu. Farklı etnik bileşenlere sahip Habsburg İmparatorluğu'nun çöküşü, yeni ulusal sınırlarla Avusturya'yı başlıca yakıt ve gıda kaynaklarından (Çekoslovakya kömürü ve Macaristan tahılı) ve sanayisinin ayakta kalabilmesi için çok ihtiyaç duyduğu

doğal kaynaklardan koparılmış, yoksul ve güdük bir devlet olarak ortada bıraktı. Sınaî üretim, 1920'de savaştan önceki düzeyinin % 30'una kadar düşmüş, tarımsal üretim ise 1913'tekinin yarısına inmişti. Macaristan nüfusunun üçte biri işsizdi ve yaşam standartları, savaştan önceki döneme kıyasla % 40 oranında düşmüştü. Bunlar Almanya'nınkine benzer bir savaş maliyetiyle birleşince çok ciddi yiyecek kıtlıklarına ve doludizgin enflasyona yol açtı. Avusturya kronu Alman markından bile daha hızla değer kaybedince panik halinde satın almaya, gıda istiflemeye ve siyasi huzursuzluğa yol açtı. Ağustos 1922'de sterlinin değeri 350 bin Avusturya kronuydu (1922'de sterlin yaklaşık 22 kron değerindeydi) ve yalnızca Milletler Cemiyeti'nin müdahalesi ekonominin çöküşünü ve dolayısıyla Avusturya Cumhuriyeti'ni kurtarabildi. Macaristan'da da benzer bir hikâye vardı: 1919'da para biriminin değeri, savaştan önceki değerinin yalnızca % 10'una eşitken, 1923'te % 0,3'üne kadar düştü. Avusturya'da olduğu gibi, hükümet sırf uluslararası kurtarma paketi ve katı tasarruf önlemleri sayesinde para birimine istikrar sağlayarak Orta Avrupa ekonomisini yeniden normalleştirebildi.

Gördüğümüz gibi Almanya, ekonomiye uzun vadeli bir yapısal zayıflığı miras bırakan şiddetli bir hiperenflasyon ve ardından travmatik bir istikrar sağlama dönemi geçiren tek ülke değildi. Almanya'nın hiperenflasyonu, Avusturya'daki gibi yaygın açlık vakalarına da, İtalya'daki gibi iktidarın faşistler tarafından alınmasına da yol açmadı. Pekiyi Almanya neden ekonomik istikrarsızlığın diğer adı haline geldi? Birinci neden, enflasyon ve istikrar döneminden en fazla etkilenenlerin, neredeyse 50 yıllık bir refah ve büyüme döneminin ardından bu deneyimi özellikle travmatik olarak gören, toplumun en eğitimli ve kendini en açık şekilde ifade edebilen kesimi olmasıdır. İkinci neden, ekonominin çöküşünün, zaten beklenmedik bir yenilgiyle aşağılanarak zedelenen ulusal gurura bir darbe daha vurmuş olmasıdır. Savaş, devrim ve neredeyse iç savaşın üzerine gelen hiperenflasyon, eski belirlilik halinin ve değerlerin paramparça olarak yerini kaosla düzensizliğe bıraktığı hissini güçlendirmiştir.

"Altın yirmili yıllar": İstikrar ve refah mı?

Dawes Planı'nın uygulamaya konmasıyla Almanya savaş, yenilgi, devrim ve ekonomik kriz travmasının ardından bir nebze normalliğe dönmeyi başardı. 1924'te para biriminin istikrarının sağlanmasıyla 1929'da Büyük Buhran'm başlaması arasında geçen dönem genellikle *die goldenen zwanziger Jahre* (Altın Yirmili Yıllar) olarak anılır. Bu, cumhuriyet açısından görünürde siyasi istikrarın olduğu, Almanya'nın kültürel ve ekonomik patlama yaşadığı bir dönemdi. Ancak devrimin ve enflasyonun sonuçlarının gölgesi hissediliyordu ve ekonomiyi, gelebilecek her türlü yeni krize özellikle açık hale getiriyordu. Ayrıca olgulara yakından bakıldığında, en azından ekonomik açıdan, Almanya'nın altın yirmili yıllarının parıltısının sahte olduğu görülür.

Weimar ekonomisinin, kısmen devrimin ve Almanya'ya daha fazla düzenleme ve toplumsal hareketlilik dayatmaya yönelik ideolojik çabaların mirasından, kısmen de Büyük Savaş sırasında devletin ciddi biçimde büyümesi ve ekonomik yaşama nüfuz etmesinden kaynaklanan derin "yapısal" zayıflığı, sorunun bir bölümünü oluşturuyordu. "Modernleşme" ve "rasyonelleşme" zamanın popüler kelimeleriydi; Amerika'dan ithal edilen "modern" işletme modellerinin uygulanmasının sonucunun işten atılmalar olacağından korkan sendikaların muhalefeti karşısında devlet, bunları teşvik etmek için çok çabalıyordu. Ağustos 1919'da *Reichswirtschaftsrat*'ın (Reich Ekonomi Konseyi) kurulması, Weimar ekonomisinde "örgütçülüğün" yayılma eğiliminin belirtisiydi. Bu konsey, işverenleri ve işçileri temsil eden 326 üyeden oluşuyordu ve her iki gruba da faydalı olacak bir diyalog başlatmayı hedefliyordu. Ancak nihayetinde emekle sermaye arasındaki uçurumu kapatmada etkisiz olduğu ortaya çıktı ve 1934'e kadar varlığını sürdürdüyse de işverenlerle sendikalar arasında savaş sonrasındaki anlaşma geçerliliğini yitirince, 1923'ten sonra ekonomik yaşamda oynadığı rol iyice önemsizleşti.

Bu eğilime eşlik eden ve bununla ilişkili başka bir eğilim de, savaş sırasında işçi sıkıntısı ve ekonomik hareketlilik konu-

sunda yardımcı olması için devreye sokulan ekonomik çıkar gruplarının gücünün gittikçe artması ve savaş bittikten sonra da ayrıcalıklı konumunu koruması oldu. Özellikle şirketler, savaştan önce edindikleri, fiyatları belirleme ve ürünleri standartlaştırma amacıyla kartel oluşturma alışkanlığını sürdürdü (1925'te 2.500 olan kartel sayısı, 1930'da 3 bini aşmıştı). Enflasyondan sonra, sermayenin yoğunlaşmasının ve birleşmelerin ekonomik büyümenin anahtarı olduğu yönünde yaygın bir inanç oluştu ve 1920'lerin ortalarında bir dizi şirket birleşmesi yaşandı (örneğin 1925'te I.G. Farben, 1926'da Vereinigte Stahlwerke ve Daimler-Benz); bu durum risk almaktan kaçınan, aşırı sermayeli ve durgunlaşan bir sanayi sektörünün belirtisi olarak görülmüştür.[24] Bu büyük sanayi kuruluşları (*Konzerne*), *Reichsverband der deutschen Industrie* (Alman Ulusal Sanayi Birliği) gibi, 1918'den sonra kurulan çok sayıdaki yeni ekonomik kuruluşlara ve baskı gruplarına katıldı. Tümü, Reichsbank gibi geleneksel kurumlarla birlikte, ekonomi siyaseti üzerinde etkili olmak için yarışıyordu. Rekabetçi ve birbiriyle bağlantılı çıkar gruplarının ve kurumların bu karmaşık çekişmesi, sonunda kararsızlık ve tutarsızlığa yol açarak hükümetin Büyük Buhran'ın zorluklarına etkin şekilde tepki vermesini engelledi.[25]

1924'ten sonra reel ücretler yavaş yavaş yükselirken barınma maliyetleri ve temel tüketim maddelerinin fiyatları da arttı. Aynı şekilde, istikrar ve kalkınma döneminde istihdam rakamları da değişkendi. 1925'te Almanların % 7'si işsizken, bu rakam 1926'da % 18'e fırladı. Daha sonra 1927'de yeniden % 8 ila 9'a düştü; 1928'de tekrar yükselişe geçti ve bu eğilim 1933'e kadar devam etti. Benzer şekilde, sözde altın yirmili yıllardaki ekonomik performans da beklenenin yakınından bile geçmiyordu. Wilhelm döneminin dinamik, araştırmaya dayalı ekonomisinin aksine, Weimar'ın sanayi üretimi neredeyse can çeki-

24 Theo Balderston, *Politics and Economics in the Weimar Republic*, Cambridge, 2002, s. 69.

25 Weimar "örgütçülüğü" ve ekonomik kurumları ile çıkar grupları hakkında daha fazla bilgi için, bkz. Harold James, "The Weimar Economy", (ed.) Anthony McElligott, *Weimar Germany*, Oxford, 2009, s. 106; Ferguson, "The German Inter-War Economy", s. 269-270.

şiyordu: Teknolojik ilerlemeler birkaç tane köklü sanayiyle sınırlıydı (kimyasal madde, madencilik, otomotiv); bütün bu dönem boyunca verimlilik ve büyüme yerlerde süründü (hatta yakın tarihli bir çalışmada, 1913 ile 1929 arasında toplam faktör verimliliğinde hiç artış olmadığı ortaya konmuştur[26]). Üstelik Almanya'nın ihracata bağımlı olması, dünya ticaretinde savaş sonrasında yaşanan daralmayla büyük bir darbe almasına neden oldu. 1913 ile 1929 arasında ticaret % 31 azalırken Alman ihraç ürünlerinin değeri 1925'te savaştan önceki değerinin % 87'sine düşmüştü. 1929'a gelindiğinde, Britanya ve ABD'ye ihracat 1913'tekinin beşte üçü kadardı ve Alman ihracatının toplam GSMH'ye katkısı savaştan önce % 17,5 iken bu oran 1925 ile 1929 arasında yalnızca % 14,9 oldu. Bütün bunlar, Almanya'nın enflasyondan sonra ekonomik kalkınmasının sınırlı olduğu anlamına geliyordu; bu gerçek, zayıf veya hasta bir ekonomiden bahseden çağdaşların gözünden kaçmamıştır.[27]

Aynı zamanda, enflasyon bazı önemli açılardan Almanya'nın küresel ekonomik istikrarsızlığa karşı benzersiz zaafıyla ektiklerini de biçti. 1924'te paraya istikrar kazandırılmasından sonra Almanya küresel bir "borç döngüsüne" hapsoldu ve böylelikle dünya çapında bir ekonomik kriz yaşanması durumunda özellikle hassas hale geldi. Almanya'nın Britanya ve Fransa'ya ödediği savaş tazminatları, bu ülkeler tarafından kendi savaş borçlarını ABD'ye ödemek için kullanıldı ve Almanya'nın ekonomik kalkınmasını başlatması planlanan yabancı sermayenin büyük bölümünü de ABD karşıladı. Ayrıca hükümet ve bankalar, 1920'lerin başından yeterince ders almamış olacaklar ki vergileri artırmayı reddederek yüksek faiz oranlarıyla borç almaya devam etti. Böylece bayındırlık işlerine büyük yatırımlar yapabildiler ve savaş tazminatlarını ödeyebildilerse de aynı zamanda devletin mali durumunun dünya piyasalarındaki dalgalanmalara tehlikeli bir şekilde açık olmasına neden oldular.

---

26 Bkz. Albrecht Ritschl, *Deutschlands Krise und Konjunktur 1924-1934: Binnenkonjunktur, Auslandsverschuldung und Reparationsproblem zweichen Dawes-Plan und Transferperre*, Berlin, 2002.

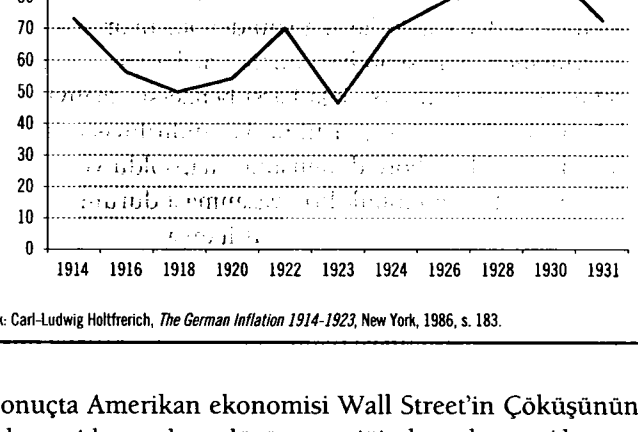
27 James, "The Weimar Economy", s. 106-107.

Sınai Üretimde Ortalama Yıllık Büyüme Oranları (yüzde)

	1913-1918	*1918-1925*	*1925-1929*	*1929-1932*
Metal üretimi	0,8	-2,9	5,1	-28,1
Metal işleme	4,2	2,3	6,7	-20,9
Madencilik	0,8	0,6	5,9	-31,3
Kimyasal madde	5,0	2,4	8,8	-9,4
Tekstil	0,1	-1,7	-0,4	-6,8
Gaz, su, elektrik	5,8	5,8	7,7	-7,8
İnşaat	0,2	-	-	29,9

Kaynak: Harold James, *The German Slump*, Oxford, 1986, s. 115.

Endüstriyel Üretimde Büyüme
(1914-1931)

Kaynak: Carl-Ludwig Holtfrerich, *The German Inflation 1914-1923*, New York, 1986, s. 183.

Sonuçta Amerikan ekonomisi Wall Street'in Çöküşünün ardından aniden serbest düşüşe geçtiğinde, yalnızca Alman ekonomisinin bel bağladığı yabancı yatırımlar suyunu çekmekle kalmadı, hem önceki kredilerin geri ödenmesini talep eden Amerikalı yatırımcıların hem de ABD'ye karşı yükümlülüklerini yerine getirebilmek için savaş tazminatlarını isteyen Britanya ve Fransa'nın Almanya'ya baskısı da gittikçe arttı. Bu baskılar altındaki Alman şirketleri iflas ederek milyonlarca kişinin işsiz kalmasına neden oldu. Üstüne üstlük, zaten borç batağı içindeki Alman hükümeti, ekonomik açmazdan kurtul-

mak için hizmetleri, refah harcamalarını ve kamu sektöründeki ücretleri kısmak ve vergileri artırmaktan başka çıkar yol göremedi. Bu tasarruf önlemleri halk arasında hoşnutsuzluk yaratmakla kalmadı, talebi de düşürdü (böylece her şeyi daha da berbat etti) ve mali sistemde ve bankacılık sisteminde çok ciddi bir etkiye yol açtı.

Büyük Buhran

Almanya'da hisse senedi fiyatları zaten 13 Mayıs 1927'de (Wall Street'in Çöküşünden iki yıl önce) ciddi bir düşüşü görmüştü ve Amerikan piyasası canlandığında bile Alman hisse senetleri düşük kalmıştı.[28] Durgunluğun ilk belirtileri 1928'de görülmüşse de küresel ekonomik gerilemenin genel etkileri hissedilmeye başladıktan sonra Alman ekonomik krizi bir felakete dönüştü. Amerikan şirketleri Ekim 1929'daki hisse senetleri piyasasının çöküşünün ardından küçülmeye giderken, Alman ekonomisine 1924'ten sonra sürekli kısa vadeli yatırım akışı kesildi. Yabancı nakit akışına bel bağlamış olan Alman şirketleri bunun üzerine genellikle işçi çıkararak maliyetleri kısmaya çalıştı. Dünya ticaretindeki ani daralma Alman ihracatını yarıya indirerek imalatçıların üzerinde daha da fazla baskı yarattı. Kemerler sıkılıp hem ülkede hem de uluslararası piyasalarda talep azalırken, kesintiler işsizliği daha da artırdı; ayrıca

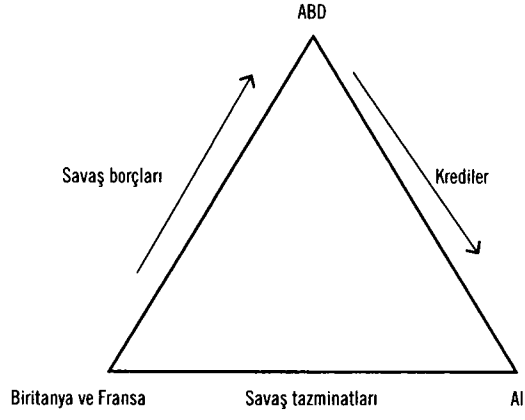
Alman Dış Borçları (1931)

Ülke	*Toplam borç (milyon mark)*
ABD	5.265
Hollanda	1.174
Britanya	1.100
İsveç	797
İsviçre	512
Fransa	475
Belçika	51
İtalya	46

Kaynak: R. Overy, *The Penguin Historical Atlas of the Third Reich*, Londra, 1996, s. 16.

28 Balderston, *Politics and Economics*, s. 82.

1920'lerde Savaş Tazminatları Üçgeni

çoğu şirket yabancı yatırım olmadan rekabete dayanamayarak tamamen iflas etti ve pek çok insanın işsiz kalmasına yol açtı. 1929-1930 kışında işsiz sayısı 2 milyona; 1931'de 3 milyona ve Eylül 1932'de 5,1 milyona çıktı; 1933 başında 6,1 milyondan fazla Almanın işsiz kalmasıyla zirveyi gördü. Ancak "kocası işçi olan kadınlar ve ailesiyle yaşayan gençler çoğunlukla... her aileye yalnızca bir işin yettiğini düşünen yetkililer tarafından işsiz sayısına dahil edilmediğinden"[29] bu rakamlar bile 1930'ların başındaki işsizliğe dair gerçekçi bir tablo çizmekte yetersiz kalır. Buhranın etkilerinden çok az Alman kurtulabildi. Vasıflı ve vasıfsız işçiler uzun süreli işsizlikle ve bunun sonucunda çaresizlik ve itibar kaybıyla karşı karşıya kaldı. Eşleri ve aileleri, işsizlik maaşının sınırlı kaynaklarıyla geçinmeye zorlandı. Ancak etkilenen sadece işçi sınıfı olmadı; "Buhran ayrıca orta sınıfı da dibe çekti. Küçük ölçekli dükkân sahiplerinden hukuk ve tıp mezunlarına kadar herkes mallarının ve hizmetlerinin gittikçe daha az talep edildiği bir dünyada hayatta kalmaya çalışıyordu. Ekonomik konumlarındaki düşüş,

29 William L. Patch, *Heinrich Brüning and the Dissolution of the Weimar Republic*, Cambridge, 1998, s. 143.

yoksulluk ve işsizliğin getirdiği itibarsızlaşma ve gurur kırılmasıyla katmerleniyordu."[30]

Weimar Cumhuriyeti aynı zamanda 2007-2009 krizine uzaktan benzeyen bir bankacılık krizinin pençesine düşmüştü. Ekonomi büyük oranda güvene dayalıdır. İnsanlar ceplerindeki paranın belirli bir değeri olduğuna veya banka hesaplarındaki paranın güvende olduğuna inandığı sürece her şey yolunda gider. Ancak bu inanç sarsıldığında panik, korkuları genelde gerçeğe dönüştürür. Eylül 2007'de İngiliz Northern Rock bankasının tasfiye edileceğinden korkan yatırımcılar tasarruflarını çekmek için bankaya akm edince yaşanan durum tam da budur. Benzer bir panik, Nisan-Mayıs 1929'da Almanya'da Paris'teki savaş tazminatı pazarlıklarının tıkanacağı korkusu baş gösterdiğinde yaşandı. Aynı şekilde, Eylül 1930'da NSDAP'ın seçimlerdeki beklenmedik başarısı, pek çok Almanın sağcı bir darbeden korkarak tasarruflarını çekmesine yol açtı. Ancak en ciddi para çekme krizi, 1931'de Avusturya'da Credit-Anstalt'ın çöküşünün Alman bankalarının batacağı korkusuna yol açmasıyla yaşandı. Reichsbank'm Haziran'da altın rezervlerinin tehlikeli biçimde azaldığını açıklamasıyla ve böylelikle enflasyon anılarım ve toptan çöküşe yönelik korkuları canlandırmasıyla işler daha da kötüye gitti. Haziran başlarında Danatbank (*Darmstädter-und-Nationalbank*) ve Dresdener Bank gibi "batmayacak kadar büyük" olarak görülen birkaç kurumun iflas ettiğine dair söylentiler yayıldı; panik arttı ve böylece 13 Temmuz ile Ağustos başı arasında bütün bankalar kapandı. Bunun üzerine hükümet büyük bir kurtarma paketiyle her iki bankayı da etkili bir şekilde kamulaştırdı, bir Bankalardan Sorumlu Reich Temsilcisi atadı ve mali suçlarla itham edilenleri yargılayacak özel mahkemeler kurdu.

İflaslar hızla artınca ve üretim % 31 oranında düşünce, Alman hükümeti kendini vergi gelirlerindeki düşüşle işsizlik maaşı giderindeki artış arasında sıkışmış buldu. 1929-1930'da sosyal yardımlar hükümet giderlerinin % 40,3'ünü oluşturuyordu ve Buhran devam ettiği sürece bu rakamın da artacağı var-

30 Layton, *From Bismarck to Hitler*, s. 132.

1931 bankacılık krizi: *Darmstädter-und-Nationalbank*'ın battığını öğrenen tasarruf sahipleri paralarını çekmek için bankaya hücum ediyor (Bundesarchiv, Bild 102-12023 / Georg Pahl / CC-BY-SA).

sayılıyordu. Ağustos 1930'da, kayıtlı işsizlerin % 15,7'si sosyal yardıma muhtaçtı ve bu sayı, 1931'de % 26,8'e; 1932'de % 38,9'a yükseldi. Bu kabul edilemez bir durumdu; merkez sağdaki partiler hükümetin duruma el koyarak bütçeyi dengelemesini ve şirketlerin biraz nefes almasını sağlamasını talep etti. Diğer yandan SPD aslen işçi sınıfı tabanını krizin korkunç tahribatından korumaya yoğunlaşmıştı ve işsizlik maaşının kesilmesini değil artırılmasını istiyordu. Buhranın tetiklediği siyasi kriz Altıncı Bölüm'de ayrıntılarıyla anlatılacak; burada sosyal sigorta sisteminde kitlesel işsizliğin neden olduğu büyük açığın nasıl ele alınacağı konusunda SPD ile DVP'nin uzlaşamaması sonucunda Hermann Müller'in Büyük Koalisyonu'nu (1928-1930) devirenin, nihayetinde kamu harcamaları meselesi olduğunu söylememiz yeterlidir. Böylece inisiyatif cumhurbaşkanına geçti ve cumhurbaşkanı da Mart 1930'da Heinrich Brüning'i şansölye olarak atadı. Almanya'nın ekonomik sorunlarının kaynağının Müttefiklere olan borcu olduğuna inanan Brüning, şansölye olarak ilk hedefinin ekonomiyi savaş tazminatı

ödemelerinin yükünden kurtarmak olduğunu beyan etti. Temmuz 1932'de tazminat ödemelerine son verebilmesi açısından Brüning nihayetinde başarılı olduysa da, bunun bedeli Almanya'da ekonomik ve siyasi krizin derinleşmesi oldu. Borçlanamayan hükümet çareyi hizmetleri azaltmak, sosyal yardımlara ve kamu sektörünün maaşlarına kesinti uygulamak ve vergileri artırmakta buldu. 8 Aralık 1931'de Brüning (dördüncü) acil kararnameyi yayımlayarak ücretleri % 10, maaşları % 9, kiraları % 7,5 oranında düşürdü ve işlem vergisini (*Umsatzsteuer*) % 0,85'ten % 2'ye çıkardı. Bu önlemler devletin mali durumunu biraz düzeltirken talebi daha da düşürdü.

Adolf Hitler genellikle, bir bayındırlık programıyla ekonomiyi canlandırmaya yönelik siyaset uygulayarak Almanya'yı Buhrandan kurtarmış olmakla onurlandırılır. Nazilerin ekonomi siyaseti bu kitabın kapsamının dışında kalmakla birlikte, Almanya'nın düze çıkmasının Hitler'in uyguladığı siyasete mi yoksa sadece uluslararası ekonomi döngüsündeki bir yükselişe mi bağlı olduğu konusunda çok ciddi tartışmalar olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.[31] Alman ekonomisinin (Japonya, ABD ve Britanya ekonomilerinde olduğu gibi) 1932 yazında düze çıkma işaretleri vermeye başladığına dair kanıtlar bulunmaktadır. Sonuçta, Naziler iktidarı ele geçirdikten sonra Almanya'nın liderlerinin mali ve parasal yaklaşımlarını deflasyondan reflasyona çevirebildiği doğrudur. Ancak bu bizi yanıltmamalıdır: Bu durum Alman siyasetinin en tepesine içkin bir ekonomik muhafazakârlığın veya cehaletin sonucu değildi. Uzmanlardan oluşan bir komisyon daha 1931 yılında bu tür önlemleri

31 Bkz. Adam Tooze, "The Economic History of the Nazi Regime", (ed.) Jane Caplan, *Nazi Germany*, Oxford, 2008, s. 170-171; Adam Tooze, *Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy*, Londra, 2006; Dan P. Silverman, *Hitler's Economy: Nazi Work Creation Programs, 1933-1936*, Cambridge, Mass., 1998; Richard Overy, *The Nazi Economic Recovery 1932-1938*, Cambridge, 1996; Harold James, *The German Slump: Politics and Economics 1924-1936*, Oxford, 1986, 10. Bölüm; Harold James, "Innovation and Conservatism in Economic Recovery: The Alleged 'Nazi Recovery' of the 1930s", (ed.) Thomas Childers ve Jane Caplan, *Re-evaluating the Third Reich*, New York, 1993; Raymond L. Cohen, "Fiscal Policy in Germany During the Great Depression", *Explorations in Economic History*, cilt 29, 1992, s. 318-342.

tavsiye etmişti; Brüning'in Mayıs 1932'deki düşüşü ise kısmen, işsizlerin Elbe'nin doğusundaki büyük arazilere yerleştirilmesi planından kaynaklandı. Halefi şansölye Franz von Papen, bu krizi 1932'nin sonlarında kamu giderlerini artırarak çözmeye çalıştı; Kurt von Schleicher'in kısa ömürlü şansölyeliğinin temel özelliklerinden biri ise Aralık 1932'de istihdam oluşturma programları vaat eden bir "Acil Durum Programının" açıklanması oldu. Buhranla başa çıkmaya yönelik radikal ve yenilikçi önlemler alınamaması, daha ziyade Weimar siyasetçilerinin ve halkının, krizi çözümlemek amacıyla daha önce denenmemiş yöntemler denemek için gereken istek ve araçlardan yoksun kalacak kadar enflasyonun hezimetine uğramış olmalarının bir sonucuydu. Enflasyon, devletin iddialı bayındırlık projelerini finanse edecek krediler alma olanağını yok etmiş ve Almanya'nın ekonomik sorunlarının Keynesçi çözümünü imkânsız hale getirmişti. Aynı zamanda, yeniden bütçe açığının kapatılmasının yeni bir enflasyon dönemine yol açacağına dair çok gerçek bir korku vardı ve 1923'te yaşanan panik ve karmaşa hafızalarda hâlâ tazeyken bu riski almak düşünülemezdi bile. Bunun üzerine bir de bu tür önlemlerin Almanya'yı aşırı sol veya aşırı sağın ellerine teslim edecek bir seçim hezimetine yol açacağı yönündeki yaygın endişeyi eklersek, bu ürkekliğin nedenlerini anlayabiliriz.

Tarihçiler ve ekonomi uzmanları, Weimar Cumhuriyeti'nin hiperenflasyona gömülmesini açıklamak için çeşitli karmaşık kuramlar geliştirmiştir,[32] ancak tümü, başlıca nedenin sadece tedavülde çok fazla banknot olması olduğu fikrinde birleşir. Ancak temelde, Almanya'nın 1922-1923'teki mali çöküşünün suçu, mali yönetim hataları, savaş tazminatlarını ödeme konusunda dış baskılar ve iç toplumsal ve ekonomik ayrımların zehirli bir karışımına atılabilir. Bunlar Almanya'nın 1870 ile 1914 arasında sanayi ve ekonomi alanındaki hızlı büyümesi ile imparatorluk rejiminin zafer kumarı oynaması ve savaş maliyetlerini

32 Temel kuramların ayrıntılı bir incelemesi için, bkz. Balderston, *Politics and Economics*, s. 36-53.

karşılamak için düşmanlarına büyük bir tazminat dayatmasının uzun vadeli sonuçlarıdır. Sonuç olarak, Almanya 1918'den sonra, zaten enflasyona yatkın olan, şiddetli derecede istikrarsız ve kökten sarsılmış bir ekonomiden mustarip oldu. Weimar siyasetçileri bu zehirli mirasla başa çıkmak için adım atmaktan siyasi kaygılarla kaçınırken, ülke içindeki huzursuzluğu gidermek için bütçe açıklarını kapatmaya ve barış ekonomisine sancısız geçişi kolaylaştırmaya bel bağladı. Almanya muzaffer Müttefiklerin savaş tazminatları aracılığıyla ekonomisine getirdiği ek yükle başa çıkmak zorunda olmasaydı bu durum o kadar da sorun olmayabilirdi. Almanya'nın Müttefiklerin taleplerini karşılayamayacağı konusundaki sürekli açıklamaları ne derece gerçek olursa olsun, Ruhr krizinin büyük bir ekonomik çöküş getirdiğine şüphe yoktur. Buna siyasi bir felaket eşlik etmediği halde, hiperenflasyon bir hoşnutsuzluk ve istikrarsızlık mirası bırakmış, bu miras da on yılın sonunda ekonomik kriz tekrar vurduğunda Weimar siyasetçilerinin üstüne karabasan gibi çökmüştür.

Böylelikle, "Muazzam Enflasyon" muhtemelen, krizlerle dolu Weimar Cumhuriyeti'nin en büyük travması olmuş ve çoğu Almanın sonraki on yıllar boyunca paraya ve ekonomiye bakışına damgasını vurmuştur. Çoğu kişi, özellikle de görece yüksek yaşam standardına alışık olan ve mali durumlarında böylesine kökten bir değişimle baş etmeye hiç hazırlıklı olmayanlar büyük zorluklar yaşadı. Ancak enflasyonun etkileri maddi kaygıların çok ötesine, çok daha derine uzanıyordu. Weimar'ın altın yıllarıyla Hitler'in yükselişine damgasını vuran iki ekonomik kriz arasında doğrudan bir nedensel bağ olduğu eskiden beri savunulmaktadır. Cumhuriyet döneminde siyasi ve ekonomik kaygıların birbirinden pek uzak olmadığı doğruysa da, Alman demokrasisinin 1930'lardaki çöküşünü salt enflasyon ve kitlesel işsizlik travmalarının bir sonucu olarak görmek biraz basite kaçmak olur. Avrupa'da ve başka yerlerdeki diğer ülkeler 1920'lerin ortasında ve 1930'ların başında benzer ekonomik kargaşalar yaşadı ve bunların siyasi sonuçları Almanya'dakinden farklı oldu. Dolayısıyla, Buhranın ve hiperenflasyonun

etkileri, Weimar demokrasisinin çöküşüne katkıda bulunan etkenler veya önemli katalizörler olarak görülebilirse de, yalnızca başka etkenlerle birlikte ele alındıklarında Nazizmin zaferine açıklama sağlayabilir.

REVİZYONİZM VE İSTİKRAR ARAYIŞI: WEIMAR'IN DIŞ POLİTİKASI

"Alman tarihindeki süreklilikler" meselesi çoğunlukla ateşli geçen çok sayıda tartışmaya konu olmuştur. Tarihçilerin, imparatorluğun *Weltpolitik*'i [dünya siyaseti] ile Nazilerin *Weltmacht* (dünya iktidarı) güdüsü arasında uzun zamandır paralellikler çizdiği dış siyaset arenasında bu durum özellikle geçerlidir. Ancak ilk Alman demokrasisinin dış siyaseti burada nereye oturmaktadır? Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın "doymuş bir iktidar" olmaktan çok uzak olduğu inkâr edilemez; savaş sonrası barış antlaşmasının revize edilmesi, ömrü boyunca Weimar'ın dış siyasetinin temel ilkesi olmuştur. Weimar Cumhuriyeti'nin dış siyasetiyle Üçüncü Reich'mkinin arasındaki temel farkın, nihai amaçlardan ziyade metodolojide olduğu ileri sürülmüştür. Versailles Antlaşması'nın hükümleriyle kendini savunma araçlarından yoksun kalan, Müttefiklere devasa bir tazminat ödemeye zorlanan, sadece deniz ötesi sömürgelerinden değil Alsace-Lorraine'den ve doğuda büyük miktarda toprağından da mahrum kalan Almanya, 1918'den sonra kendini aşağılanmış ve haksızlığa uğramış hissediyordu ve halkının büyük kısmı savaştan önceki ihtişama özlem duyuyordu. Cumhuriyetin demokrat devlet adamları, antlaşmanın revize edilmesinin barışçıl yollarla sağlanmasını ve savaştan önceki topraklara

ve itibara dönmekle sınırlı kalmasını hedeflese de, Hitler yalnızca savaş sonrası barış antlaşmasını şiddet yoluyla alaşağı etmeye kararlı olmakla kalmıyor, hayallerinde 1914'ten önceki sınırlarla da yetinmiyordu. Gerçekten de bazıları Nazi dış siyasetini, cumhuriyet döneminin "birbiriyle çelişen amaçlar ve araçların ölümcül birleşiminden vazgeçemeden amaçlarına (doğu sınırlarının revizyonu) tutarsız yollardan (barışçıl revizyon) erişememesinin" yarattığı öfkenin "mantıksal sonucu" olarak görmüştür.[1]

Versailles Antlaşması

Alman İmparatorluğu'nun dış siyasetine nasıl güvenlik sorunu ve iki cephede savaş korkusu hâkimdiyse, Weimar Cumhuriyeti'nin dış siyasetine de benzer şekilde Versailles Antlaşması'nın gölgesi düşüyordu. Weimar dönemi boyunca Alman siyasetinde neredeyse tamamen görüş birliğine varılan tek konu bu antlaşmaydı. Her türlü siyasi görüşten Almanlar, antlaşmayı mantıksız ve kabul edilemez buluyor ve nefret edilen bu belgenin revize edilmesi veya reddedilmesi için bıkıp usanmadan çabalıyordu. Bunun nedeni kısmen, antlaşma koşullarının Almanlara sunulma biçimiydi. Askerî liderliğin 1918 sonbaharında iktidarı sivil yetkililere devretmekteki istekliliğinin başlıca sebeplerinden biri, geniş tabanlı bir sivil yönetimin Müttefiklerle barış antlaşması müzakerelerini yürütmeye daha uygun olacağı yönündeki inanıştı. Ancak sonuçta müzakere olmadı. Paris Barış Konferansı'na katılan Alman delegasyonuna 7 Mayıs 1919'da bir barış antlaşması taslağı sunulmuş ve bu taslağı değerlendirip yazılı yorum yapmaları için kendilerine yalnızca iki hafta tanınmıştı. Almanya'ya geri döndüklerinde, antlaşmanın şartları o denli sert bulunmuştu ki, hükümet böyle bir sözleşmenin altına imza atmaktansa istifa etmeyi tercih etti. İmtiyazların müzakere edilmesine yönelik girişimler (Milletler Cemiyeti'ne derhal üyelik ve savaş suçu meselesini soruşturacak bir komis-

1 Imanuel Geiss, "German Foreign Policy in the Weimar Republic and the Third Reich, 1919-1945", (ed.) Panikos Panayi, *Weimar and Nazi Germany: Continuities and Discontinuties*, Harlow, 2001, s. 144.

Paris Barış Konferansı'ndaki Alman delegasyonu (Bundesarchiv, Bild 183-R01213 / CC-BY-SA).

yonun kurulması talebi) sonuçsuz kalmış ve Almanlara sadece, kendilerine sunulduğu şekliyle antlaşmayı imzalama veya Müttefikler tarafından işgal edilme seçeneği dayatılmıştı. Bu koşullarda delegasyonun belgeyi imzalamaktan başka şansı yoktu ve 28 Haziran'da –protestolar eşliğinde– imzaladı.

Antlaşmanın koşullarına göre, Almanya 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra Fransa'dan alınan Alsace ve Lorraine topraklarını kaybetti (51. madde); Batı Prusya ve Posen Polonya'ya devredilerek meşum Leh Koridoru oluşturuldu ve Doğu Prusya yeni ve muhtemelen düşman devletlerle çevrili bir halde Reich'ın kalanından yalıtılmış oldu (27-28 ve 87-88. maddeler); "Almanca konuşulan sanayi bölgesi" Eupen-Malmedy "şüpheli bir plebisitten sonra"[2] Belçika'ya verildi (34. madde); Yukarı Silezya'nın ekonomik olarak en önemli kısmı olan Kuzey Schleswig ve Memel (Niemen), sırasıyla 1920, 1921 ve 1923'te gerçekleştirilen plebisitlerden Danimarka, Polonya ve Litvanya'yla birleşme yönünde çoğunluk kararı çıkması sonrasında kaybedildi.

2 Wolfgang Elz, "Foreign Policy", (ed.) Anthony McElligott, *Weimar Germany*, Oxford, 2009, s. 50.

Almanya deniz ötesi sömürgelerinin tümünü Müttefiklere teslim etmeye zorlandı (119. madde); Saar havzası 15 yıllığına Milletler Cemiyeti'nin idaresine geçti ve Fransa'ya kömür madenlerinin kullanımı konusunda imtiyaz tanındı (45. madde). Yeni Avusturya Cumhuriyeti'nin kuzey batıdaki büyük komşusuyla birleşme arzusuna karşın, bu türden bir *Anschluss* [iltihak] yoluyla 19. yüzyılın *Grossdeutschland* [Büyük Almanya] hayallerinin gerçekleştirilmesi yasaklandı (80. madde). Alman ordusunun seferberlik hali sona erdirildi ve ordunun gücü Mart 1920'nin sonundan itibaren, en fazla 4 bini subay olmak üzere 100 bin adamı geçmeyecek şekilde yedi piyade ve üç süvari tümeniyle sınırlandırıldı (159-63. maddeler). Genelkurmay başkanlığı (Müttefikler tarafından Bismarck günlerinden beri Alman militarizminin kaynağı olarak görülüyordu) dağıtıldı ve Almanya'nın geliştirmesine ve depolamasına izin verilen silahlara çok ciddi kısıtlamalar getirildi.[3] Zorunlu askerlik yasaklandı ve gönüllülerin en az 12 yıllığına (subaylar için 25 yıl) askere yazılması zorunlu tutuldu; böylece yoğun başvurularla izin verilenden fazla asker eğitilemeyecekti. Ayrıca gizli askerî eğitime tabi tutulmaları ihtimaline karşı polis, sahil güvenlik ve gümrük memurlarının eğitimine ve sayısına da kısıtlamalar getirildi. Donanma, yaklaşık 15 bin adamlık bir sahil güvenlik gücüne ve 36 gemiye indirgendi ve zırhlı gemilerle denizaltıların kullanımı (181. madde) ile savaş uçakları (198. madde) ve tanklar gibi modern askerî teçhizat da yasaklandı. Bütün bunların üstüne, Almanlar ayni ve nakdi olarak savaş tazminatı ödemek yoluyla savaş kayıplarını telafi edecekti (233-235. maddeler). Bunların tümü, "Almanya ve müttefiklerinin saldırganlığı nedeniyle savaşın bir sonucu olarak İtilaf Devletleri ve Bağlı Devletlerle bunların vatandaşlarının uğradığı kayıp ve zararın tamamından Almanya ve müttefiklerînin sorumlu olduğunu İtilaf Devletleri ve Bağlı Devletler doğrulamakta ve Almanya kabul etmektedir"[4] şeklindeki meşum Savaş Suçu Hükmü 231. madde tarafından

3 Bkz. H. W. V. Temperley (ed.), *The German Treaty Text*, Herny Frowde/Hodder & Stoughton, Londra, 1920, s. 97-99.

4 *A.g.e.*, s. 116.

gerekçelendiriliyordu. Son olarak, antlaşmanın koşullarının yerine getirilmesini sağlamak için Ren nehrinin batısında kalan bir toprak şeridi toplam 15 yıllığına Müttefikler tarafından işgal edilecekti; Ren bölgesinin tamamı askerden arındırılmış bölge ilan edildi; Almanya'nın bölgede herhangi bir istihkâm inşa etmesi ve askerî teçhizat ya da personel bulundurması yasaklandı (428. ve 42-43. maddeler).

Almanlar için –yalnızca siyaset sınıfmdakiler için değil, nüfusun tamamı için– bu koşullar hiçbir şekilde kabul edilemezdi. Yalnızca adaletsiz değil, aynı zamanda aşağılayıcıydı: Ulusal onura bir darbeydi. Bunun pek çok nedeni vardı. Sorunun bir kısmı, başta siyasi sağdakiler olmak üzere Almanların pek çoğunun Almanya'nın savaşı tamamen kaybettiğini kabullenemeyişinden kaynaklanıyordu. Halka ordunun Batı Cephesi'ndeki çöküşünün, savaş alanındaki mağlubiyetinin değil, sol kanattan güçler tarafından "donanma ve ordunun bilerek kötürüm bırakılmasının"[5] bir sonucu olduğunu ilan eden eski Feldmareşal von Hindenburg'dan aşağı kalır yanı olmayan bir şekilde, Friedrich Ebert, 10 Aralık 1918'de dönen birliklere yaptığı talihsiz konuşmasında "sizi hiçbir düşman mağlup etmemiştir"[6] demişti. Bu tür beyanlar, Alman ordusunun Müttefikler tarafından yenilmeyip ayaklanma ve devrim güçlerince "sırtından bıçaklandığı" şeklindeki yaygın görüşe ve dolayısıyla *Dolchstosslegende*'ye (sırttan bıçaklama miti) yol açtı. Böylece Almanya'nın yenildiğini kabullenemeyenlerin zihninde Versailles Antlaşması, doğrudan Kasım Devrimi ve ondan doğan cumhuriyetle ayrılmaz bir şekilde bütünleşti.

Ayrıca, Almanya'nın antlaşmanın şartlarını müzakere etme hakkı ve fırsatından mahrum bırakılması da anlaşmanın intikamcı ve adaletsiz olduğu hissini kuvvetlendirdi. Müttefiklere karşı adil olmak gerekirse, başlangıçtaki niyetleri bu değildi. Başlangıçta, ilgili tüm tarafların (muzafferler kadar mağlupların

---

5 Paul von Hindenburg, "The Stab in the Back", (ed.) Anton Kaes, Martin Jay ve Edward Dimendberg, *The Weimar Republic Sourcebook*, University of California Press, Berkeley, 1994, s. 15.

6 Gregor Dallas, *1918: War and Peace*, Londra, 2000, s. 168.

da) Avrupa'da yeni düzenin kurulmasında söz hakkına sahip olacağı, kapsamlı ve çeşitli konuları içeren bir barış konferansı öngörmüşlerdi. Ancak bu tür büyük planlar gelişmelere yenildi: Rusya'da devrim ve Habsburg ile Osmanlı İmparatorluklarının çöküşü, önemli oyuncuların bir kısmının sahneden çekildiği ve dolayısıyla görüşlerini beyan edemeyeceği anlamına geliyordu. Ayrıca Müttefiklerle bağlı güçler arasındaki ön görüşmeler sürerken, mağlup İttifak devletleriyle her türlü müzakerenin Müttefiklerin birliğinin ne kadar kırılgan olduğunu açığa vuracağı netleşti. Barış anlaşmasının nasıl şekil alacağı konusunda pek görüş birliği yoktu. ABD Başkanı Woodrow Wilson, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve "yeni diplomasi" ilkelerini vurgulayan "yeni bir dünya düzeni" kurmak istiyordu. Yeni demokratik devletler oluşturulmasının ve Milletler Cemiyeti kurumunun savaş sonrası barışçıl bir dünya kurulmasında anahtar roller oynayacağını öngörüyordu. Diğer yandan Fransızların bu türden büyük tasarıları yoktu; aslen kendi güvenlikleriyle ilgileniyorlardı ve Almanya'yı mümkün olduğunca zayıflatmak istiyorlardı. Buna karşılık Britanya, Almanya'nın İngilizlerin donanma ve ekonomideki üstünlüğüne yönelik tehdidini bertaraf etme amacına zaten ulaşmıştı ve Paris Barış Konferansı'ndaki asıl amacı, Bolşevizmin batıya doğru yayılmasına karşı bir bariyer görevi görebilecek ve kıta Avrupası'nda Fransız gücünü dengeleyebilecek, istikrarlı ve birleşik bir Almanya'nın varlığını sürdürmesini sağlamaktı. Dolayısıyla, kapsamlı bir barış konferansına yönelik planlar, Almanların şartları müzakere etmesine izin verilirse "Üç Büyükler" arasındaki derin ayrımlar ve anlaşmazlıkların açığa çıkacağından ve Almanya'nın daha ılımlı bir barış anlaşması sağlamak için (Fransız dışişleri bakanı Talleyrand'ın 1814-1815'te yaptığı gibi) Müttefikleri birbirine düşürebileceğinden korkulduğu için bir yana bırakıldı.

Bütün bunların üstüne, Almanya'da nihai barış koşullarının Başkan Wilson'ın On Dört Maddesi'nden çok farklı olmasına dönük bir öfke de vardı.[7] Askerî liderlik Ekim 1918'de havlu

7 On Dört Madde, Başkan Woodrow Wilson'ın 18 Ocak 1918'de Kongre'de yaptığı konuşmada belirttiği şekliyle ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine

attıktan sonra bile, siyasetçiler ve halk arasında, barış antlaşmasının bu ilkelere dayalı olacağı yönünde yaygın bir görüş vardı. Dolayısıyla, Versailles *diktat*'ı olarak gördükleri şey önlerine konduğunda, Almanlar "iğrenç bir şekilde aldatıldıklarını"[8] düşündü. Almanlar söz konusu olduğunda, muzafferler sadakate korkunç şekilde hıyanet etmişti. Almanların gözünde, önlerine konan barış antlaşması, Wilson'ın "açıklıkla belirlenmiş barış şartlarının" gülünç bir taklidiydi; denizaşırı topraklarına el konması ise "sömürgelere dair hak iddialarının... özgür, açık fikirli ve tarafsız bir şekilde düzenlenmesine" pek benzemiyordu.[9] Dahası, Avusturya'yla bir *Anschluss*'un [iltihak] yasaklanması ve Çekoslovakya, Polonya ve Romanya'da hatırı sayılır boyutlardaki Alman nüfusun varlığı, "ulusların kendi kaderini tayin hakkının" yalnızca Müttefiklerin işine geldiği zaman geçerli olduğu gerçeğini ortaya koyuyordu.

Antlaşmanın maddelerine gelince, bunlar da gereksiz şekilde intikamcı ve orantısız olarak görülüyordu. Toprak kaybı kesin bir darbeydi; bazıları (yalnızca yarım yüzyıldır Alman olan) Alsace-Lorraine ve denizaşırı sömürgelerin kaybını acı reçete olarak kabullenmeye hazırken, Leh Koridoru'nun oluşturulması ve doğuda atadan kalma toprakların kaybedilmesini kabul edebilecek çok az kişi vardı. 18. yüzyıldan beri Prusya Krallığı'nın parçası olan ve Büyük Friedrich'in düşmanlarından kazandığı Silezya, Posen ve Batı Prusya'nın psikolojik olarak önemi çok büyüktü. 19. yüzyılda buralar, Lehler ve Yahudilerin sürülmesi, Leh toprak sahiplerinin mülklerinin zorla satın alınması, yeniden yerleştirme planları ve okullarla kamu hizmetlerin-

---

neden olan ahlâki ilkelerdi ve Amerika'nın savaştaki hedeflerinin bir beyanını oluşturuyordu. Bu ilkeler, denizlerde seyrüsefer serbestliği, serbest ticaret, Alman ve Avusturya birliklerinin işgal altındaki tüm topraklardan çekilmesi, bağımsız bir Polonya devletinin kurulması ve savaş öncesi diplomasiye hâkim olan gizli antlaşmalar ve ittifaklar sisteminin sona erdirilmesini içeriyordu. Wilson'ın konuşmasının tam metni ve açıklamalar şu adreste bulunabilir: http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=62 (erişim tarihi 11/02/2011).

8 Elz, "Foreign Policy", s. 53.

9 "President Wilson's Fourteen Points", aktaran Harry Harmer, *Friedrich Ebert*, Londra, 2008, s. 50-51.

de Leh dilinin kullanımına yönelik yasaklar dahil olmak üzere defalarca "Almanlaştırma" girişimlerine maruz kalmıştı. Yine bu sırada Amerika'nın Batısı ile benzerlik gösteren bir şekilde Doğu Avrupa'yı Almanya'nın "cephe bölgesi" olarak gören Alman fikri *Drang nach Osten* (doğuya yöneliş) buralarda ortaya çıktı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Slav halklarının aşağılığına ilişkin ırkçı pan-Alman görüşleri, savaş zamanının "ilkel koşulları, boşluğu, pisliği, hastalıkları ve her yere yayılmış bitleriyle Doğu'nun tuhaf yapısına"[10] ilişkin söylemleriyle birleşerek Lehlerin kendilerini yönetmekten aciz geri kalmış bir halk olduğu anlayışını doğurdu. Alman ulusunun ayrılmaz parçası ve Junkerliğin merkezi olan bu toprakların bu tür insanların eline teslim edilme zorunluluğu özellikle hakaret olarak görülüyordu.

Aynı şekilde, savaş tazminatlarına yönelik talep de mantıksız, düşmüş Almanya'ya bir tekme vurmayı ve eski ekonomik gücüne kavuşmasına engel olmayı amaçlayan kasıtlı bir hamle olarak kabul ediliyordu. Sorun tazminat talebinden çok Almanya'ya dayatılan tazminat miktarıydı. Savaşı kim kaybederse kaybetsin bir tür tazminat ödemesinin gerekeceği her zaman biliniyordu. Bu normal bir uygulamaydı: Fransa, Napoléon savaşlarından sonra 700 milyon franklık bir savaş tazminatı ödemişti; daha yakın bir tarihte de Almanya Frankfurt Antlaşması'yla (1871) Fransa'dan 5 milyar franklık ve Brest-Litovsk Antlaşması'yla (1918) Rusya'dan 3 milyar altın rublelik savaş tazminatı talep etmişti. Çoğu Alman, Müttefiklerin talep ettiği tazminatın, gerçekçi olmadığını düşündükleri miktarına itiraz ediyordu. 1919'da Almanya'ya 20 milyar altın marklık tek seferlik bir ödeme talebi sunulmuştu; bu ödeme, komite tarafından kararlaştırılarak Mayıs 1921'de Almanya'ya sunulacak olan nihai rakamın bir ön ödemesi olacaktı. Pratikte Almanya Versailles Antlaşması'nı imzaladığında boş bir çek imzalamaya zorlandı. Bu yeterince kötü değilmiş gibi, Savaş Tazminatları Komisyonu Almanya'nın önüne 42 yılda ödenecek 226.000 mil-

10 Vejas Gabriel Liulevicius, *The German Myth of the East: 1800 to the Present*, Oxford, 2009, s. 137.

yar altın marklık nihai olmayan bir rakam koyduğunda Almanlar neye uğradığını şaşırdı. Kendi tekliflerini bir ay sonra yaptılar: 30 milyar altın marklık mütevazı bir tek seferlik ödeme. Bu, Britanya ve Fransa için kabul edilemezdi; Fransız birlikleri Düsseldorf ve Darmstadt'ı işgal etti. Nisan 1921'in sonunda, Savaş Tazminatları Komisyonu, 152 milyar altın marklık genel bir toplam belirledi ve Mayıs ayının başında Britanya ve Fransa Berlin'e Almanlar bir ay içinde bu miktarı ödemeyi kabul etmediği takdirde Ruhr'un işgal edileceğini bildiren bir ültimatom verdi. Almanların kabul etmek dışında bir seçeneği yoktu. Savaş tazminatının ilk taksidi, Ağustos ayında tam zamanında ödendi fakat enflasyon hızla yükselirken Almanya'nın bir sonraki ödemeyi yapacak kadar nakit biriktiremeyeceği gitgide bariz hale geldi.

Ancak, muhtemelen en çok acı vereni, savaşın sorumluluğunun zorla kabul ettirilmesi oldu. "Savaş suçu" uluslararası ilişkilerde yeni bir kavramdı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, çatışma nedenleri genellikle barış sürecinin dışında bırakılıyordu ve bunun sonucunda kural olarak kaybeden kimse ödemeyi yapan o oluyordu. Bu ilke 1919'da uygulanmıştı; ancak savaşın galipleri Almanya'yı, dört yıllık savaşın tüm ölüm ve yıkımlarının tek sorumlusunun kendisi olduğunu kabul ettiği bir belge imzalamaya zorlayarak, katı siyaseti yasal meşruiyetle cilalamak istedi. Britanya Başbakanı David Lloyd George, 1921'de Londra Konferansı'nda "Almanların savaş konusundaki sorumluluğu... antlaşmanın temelini oluşturmuştur ve bu gerçek inkâr edildiği veya bundan vazgeçildiği takdirde antlaşma bozulur"[11] diyerek bu durumu büyük ölçüde kabul ediyordu. 231. madde, antlaşmanın temel taşıydı; bu hüküm diğer tüm hükümlerin, özellikle de Müttefiklerin savaş tazminatının savaş aylıklarının maliyetini karşılayacak büyüklükte olması gerektiği iddiasının gerekçesini oluşturuyordu.

Bu haliyle bu hükme Almanya yüksek sesle itiraz etti. Savaş suçu suçlamalarına karşılık, Alman Dışişleri Bakanlığı *Auswär-*

11 R. Butler ve J. Bury (ed.), *Documents in British Foreign Policy (First Series)*, cilt XV, 1954, s. 258-259.

tiges Amt, savaşın sorumlusunun Almanya olmadığını kanıtlamak için acilen "dikkatle seçilmiş, düzenlenmiş ve (gerekiyorsa) yanlışlığı kanıtlanmış"[12] resmi belgeler yayımlamaya başladı. Savaş suçu suçlamasını reddetme arzusu o kadar güçlüydü ki, Versailles Antlaşması'na yönelik saldırıların yayımlanmasını teşvik ve finanse etmek üzere Dışişleri Bakanlığı'nda özel bir bölüm kuruldu.

Böylelikle Almanya büyük bir revizyonist güç haline geldi ve 1919'dan sonra dış siyasetinin ana teması Versailles Antlaşması'nın hükümsüz kılınması oldu. Almanya bu isteğinde yalnız değildi. Savaş sonrası barış anlaşmasını amaçlarının hüsrana uğraması veya umutlarının suya düşmesi olarak gören çok sayıda Avrupa devleti vardı. Muzaffer güçler arasında bile Paris Barış Konferansı'ndan çıkan anlaşmadan son derece hoşnutsuz olan uluslar vardı. Müttefikler Londra Antlaşması'nda (1915) verdikleri sözleri tutamadığında İtalyan delegasyonu müzakerelerden ayrılmıştı; yeni Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin çoğu ise arabulucuların belirlediği sınırlarından memnun değildi. Fransa bile antlaşmanın son haliyle güvenliğini sağlamaktan uzak olduğuna inandığı için ve Almanya'nın çok daha katı şekilde kontrol altına alınmasını tercih edeceği için revizyonist bir güç olarak görülebilir. Ancak antlaşmaların revize edilmesine yönelik en güçlü istek mağlup uluslardan geliyordu. Bir zamanlar devasa bir çok-uluslu imparatorluğun başı ve kalbi olan Avusturya, yaklaşık 3 milyon Avusturyalının sınırları dışında kaldığı parçalanmış bir devlete indirgenmişti. Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını tanımaya; Güney Tirol, Trieste ve Istria'yı İtalya'ya bırakmaya ve silahlı kuvvetlerini 30 bin kişiye indirmeye zorlanmıştı. Benzer şekilde, Trianon Antlaşması'yla (1920) Macaristan, topraklarının üçte ikisini ve nüfusunun neredeyse % 60'ını kaybetti (salt Romanya'ya verilen topraklar Macaristan'a kalanlardan büyüktü); 3 milyon etnik Macar Macaristan'ın dışında kaldı ve ülke, doğal kaynaklarının ve sanayisinin büyük bölümünü kaybetti. Hem

12 Alan Sharp, *Consequences of the Peace - The Versailles Settlement: Aftermath and Legacy, 1919-2010*, Londra, 2010, s. 6.

Avusturya hem de Macaristan savaş tazminatı ödeyecekti; ancak 1921-1922'de ekonomilerinin çökmesiyle miktar kararlaştırılmadan kaldı ve sonuçta Müttefikler talepleri için bastırmayınca Almanya'ya yönelik baskı daha da arttı.

Alman revizyonizmi: Geçiştirme

Versailles Antlaşması'nın revize edilmesi gereği, Weimar döneminde Alman siyasetinde herkesin fikir birliği ettiği tek meseleydi. Ancak bunun nasıl sağlanacağı konusunda bir uzlaşma yoktu. Bir yandan sonuçları ne olursa olsun antlaşmanın koşullarının açıkça çiğnenmesini savunanlar vardı. Bu muhafazakârlar, Müttefiklere boyun eğilmesinin Ata Yurduna ihanet anlamına geldiğini; savaş tazminatlarının ödenmemesi; silahsızlandırma hükümlerinin yok sayılması; topraklarla ilgili hükümlerin reddedilmesi ve hükümsüz kılınması gerektiğini ileri sürüyordu. Ancak Almanya'nın içerideki istikrarsızlığı ve uluslararası yalnızlığı göz önüne alındığında bu tutum pek gerçekçi değildi. Muhtemelen bu yüzden bu tür popülist duygular genellikle, büyük bir sanayi ülkesinin yönetilmesine ilişkin pratiklerle uğraşmak zorunda kalmadan konforlu muhalefet sıralarından Almanya'nın sorunları hakkında ahkâm kesme lüksüne sahip olan DNVP ve aşırı sağdaki partiler tarafından dillendiriliyordu. Diğer yandan cumhuriyetçi partiler daha gerçekçi bir görüşü benimseyerek barışı şimdilik kabul ederken gelecekte belirsiz bir tarihte hükümsüz kılmaya çalışıyordu. Dolayısıyla Weimar Almanyası antlaşmanın revize edilmesini sağlamak için iki alternatif stratejiyle karşı karşıyaydı: Güç kullanarak barış antlaşmasının revize edilmesine hazırlık yapmak amacıyla, ittifakları güvence altına almak ve askerî gücünü yeniden kazanmak için Versailles Antlaşması'nın dayattığı kısıtlamaları geçiştirmeye çalışmak veya Batılı Güçlerle, müzakereler ve uzlaşma yoluyla Alman çıkarlarını güvence altına almaya ve yeniden Büyük Güç olmaya çalışmak. Her iki strateji de art arda gelen hükümetler tarafından değişen başarı dereceleriyle denendi; ancak başlangıçta geçiştirmeye odaklanıldı.

Neredeyse barış antlaşmasının kabul edildiği andan itibaren, Almanya yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmaya çalıştı. Hükümetin savaş suçlularını teslim etmeyi başarılı şekilde reddetmesi, Hollanda'nın, eski Kaiser'i Müttefiklere teslim edememesiyle pekişti ve Şubat 1920'de bir tıkanmaya neden oldu. Nihayet, Almanya'nın savaş suçları suçlamalarını soruşturmak için Leipzig'de özel bir Reich mahkemesi kurmayı taahhüt etmesiyle uzlaşmaya varıldı. Ancak birkaç gelişigüzel yargılama girişimiyle bir avuç mahkûmiyet dışında bir sonuç elde edilmedi. Antlaşma şartlarına uymaktan kaçınma konusunda elde edilen bu erken başarı, milliyetçilerin diğer hükümlerin de bu kadar hızlı ve kolay şekilde atlatılabileceğini düşünmesine neden oldu; oysa hiç de öyle olmadı. Yeni Reichswehr Genelkurmay Başkanlığı'na yönelik yasağı geçiştirmek için genelkurmayın işlevlerini çeşitli bakanlıklara dağıtarak biraz yol alabildiyse de, Müttefikleri 200 bin kişilik bir orduya ikna etme çabaları sonuç vermedi. Dahası, Kapp darbesi ve Ren bölgesinde ayaklanan solculara karşı operasyonlar sırasında askerden arındırılmış bölgenin ihlal edilmesi, Fransız birliklerinin Frankfurt'u işgal etmesine neden oldu; bu, antlaşmanın ihlal edilmesine hiçbir koşulda göz yumulmayacağının açık bir göstergesiydi.

Yine de, sivil hükümet daha uzlaşmacı bir siyasete kayarken bile, Versailles Antlaşması'yla kendisine dayatılan ekonomik ve diplomatik kısıtlamalardan kaçma çabası içinde bir yandan da Rusya'yla ortaklaşmaya çalıştı. En başından beri antlaşmanın revize edilmesi için en büyük umudu Batı'yla işbirliği ve müzakerede değil, Avrupa'nın öteki parya devleti Sovyetler Birliği'yle daha yakın ilişkilerde gören bir kesim vardı. Sovyet Rusya'nın dünyanın ilk komünist devleti olduğu düşünüldüğünde, bu görüşün sıklıkla sağcılar tarafından ifade edilmiş olması ironiktir. Dışişleri Bakanlığı'nm Rusya dairesinin başkanı Baron Adolf Georg Otto (Ago) von Maltzan ile Reichswehr başkanı Hans von Seeckt gibi Prusyalı aristokratların yanı sıra önde gelen bazı işadamları, Almanya'nın ilk fırsatta Rusya ile daha yakın ekonomik ve askerî ilişkiler kurmaya çalışması gerektiğini ileri sürüyordu. Ancak bu, Bolşevikler ve Alman siyasi ve

askerî seçkinleri arasındaki bariz ideolojik farklılıkların düşündürdüğü kadar tuhaf bir durum değildi. Polonya'ya karşı ortak husumetleri, Berlin'le Moskova arasında bir bağ oluşturuyordu ve Dışişleri Bakanlığı'nda, Bolşevik rejiminin kalıcı olmayacağı, er ya da geç batının siyasi ve ekonomik normlarına daha uygun bir şeye yerini bırakacağı konusunda yaygın bir beklenti vardı. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'yle daha yakın bağlar kurma siyaseti, Sovyet sonrası rejimle ilişkilerin yolunu yapma olarak görülüyordu; bazı makamlarda ise 19. yüzyılda Prusya dış siyasetine hâkim olan, geleneksel doğuya yönelişin basitçe yeniden canlanması olarak kabul ediliyordu. En büyük revizyon şansının İtilaf Devletleri'yle çatışmaktan ziyade uzlaşmakta yattığını savunanlar bile, sırf ekonomik olarak düze çıkılmasına ve Rusya'nın savaş tazminatı taleplerinin önlenmesine (bu olasılığın ucu Versailles Antlaşması'nın 116. maddesiyle kuramsal olarak açık bırakılmıştı) yardımcı olacak bir araç olarak doğudaki ilişkileri normalleştirmeye çalıştırmakta bir sakınca görmüyordu. Oysa Rusya, ekonomik ve askerî yenilenme ve kalkınma için de fırsatlar sunuyordu. Batı'nın Alman mallarına sürekli ayrımcı gümrük vergileri uygulaması, Almanya'nın (daima ekonomisinin kilit önemdeki bir parçası olan) ihracat ürünleri için yeni pazarlar araması anlamına geliyordu; Sovyet devletiyse acil dış sermaye yatırımına ihtiyaç duyuyordu. Ayrıca Reichswehr'de, Müttefiklerin yasaklarını delerek İtilaf Devletleri Denetim Komisyonu'nun keskin gözlerinden uzakta modern silahlar geliştirme ve yeni bir ordu eğitme umudunu Rus steplerinde görenler vardı. Ruslar ise geliştirilen askerî teknolojiyi paylaşma umuduyla bunu kabul etmeye dünden razıydı.

Barışın ardından, Almanya'daki 1,2 milyon Rus savaş esirinin (ve Rusya'daki 100 bin Almanın) ülkesine iadesi meselesi, teması sürdürmek için bir araç olarak kullanıldı. Bu amaçla 19 Nisan 1920'de bir anlaşma imzalandı ve bir yıl sonra Rus-Alman ticaret anlaşmasıyla 1921 sonbaharında ticaret yasalarını beraberinde getiren resmi diplomatik elçiliklerin açılışı gerçekleşti. Aynı zamanda, daha Ocak 1920'de "askerî işbirliğine yönelik ön temaslara" izin verilmiş ve Eylül 1921'de General

Kurt von Schleicher'in Berlin'deki dairesinde kıdemli Alman ve Rus subaylar arasında gizli toplantılar düzenlenmiş; bu arada Rus topraklarında uçak, mühimmat ve zehirli gaz fabrikalarının kurulması için 75 milyon mark aktarmak üzere bir paravan şirket kurulmuştu.[13]

Bu işbirliği, 16 Nisan 1922'de Rapallo Antlaşması'nın imzalanmasının yolunu açtı. Bu bir güç birliği değildi ancak iki devlet arasında tam diplomatik ilişkiler kuran, tüm savaş zararlarıyla tazminatlarından feragat etmeyi kabul ettikleri ve birbirlerine en çok gözetilen ulus payesi verdikleri bir dostluk antlaşmasıydı. Bunu, 11 Ağustos'ta Reichswehr ile Kızıl Ordu arasında, mevcut askerî işbirliğini genişleten ve Kazan'da bir tank üssüyle Lipetsk'te bir havacılık okulunun geliştirilmesini sağlayan gizli bir Askerî Anlaşma izledi. Müttefikler, bu "kutsal olmayan ittifak" karşısında dehşete düşmüştü ve bunu Versailles Antlaşması'nın hükümsüz kılınmasına yönelik, Almanların başını çektiği komplonun bir parçası olarak görüyordu. Bu durum ayrıca Almanya'da da şaşkınlıkla karşılandı. Cumhurbaşkanı Ebert Almanya'ya pek bir avantaj sağlamayıp ülkenin Batılı Güçleri karşısına almasına neden olduğuna (bir derece haklılık payıyla) inandığı anlaşmaya şiddetle karşı çıktı. Sosyal Demokratlar ise Rusya'yla daha iyi ilişkilerin KPD'nin etkisini artıracağından korkuyordu. Yine de, Rapallo "doğuya keskin bir dönüşe... işaret etmiyor",[14] batıdaki uzlaşma siyasetinin bir tamamlayıcısı olarak görülüyordu. Rusya'yla anlaşma, savaş sonrası Almanya'nın yalnızlığını sona erdirerek doğu cenahını güvence altına aldı ve doğuda ticari bağlarla ekonomik yeniden yapılanmanın yolunu açtı. Aynı zamanda, eskiye dayanan kuşatılma kâbusunun gerçekleşmesini önlerken Polonya'ya ortak baskı uygulamanın bir yolunu sağladı ve bazı muhafazakârlara göre Polonya'ya karşı ortaklaşa askerî harekât olasılığını ortaya çıkardı; bu da eninde sonunda Versailles Antlaşması'nın geçersiz kalmasına yol açacaktı.

13 Elz, "Foreign Policy", s. 23.

14 Peter Krüger, "The European East and Weimar Germany", (ed.) Eduard Mühle, *Germany and the European East in the Twentieth Century*, Oxford, 2003, s. 12.

Alman revizyonizmi: *Erfüllungspolitik*

Fransızların Nisan 1920'de Frankfurt'u işgal etmesinden sonra, sivil hükümet Müttefiklerin tazminat taleplerine boyun eğmekten ve bu taleplere uymaya çalışarak taleplerin gerçekçi olmadığını kanıtlamaktan; böylece de antlaşmanın barışçıl bir şekilde yeniden revize edilmesini sağlamaktan başka şansı olmadığını anladı. Bu içeride ekonomik kalkınma, dışarıda uzlaşma ve taviz verme çifte siyaseti, *Erfüllungspolitik* (antlaşma hükümlerini yerine getirme siyaseti) olarak anılmaya başladı. Bu siyaset Şansölye Josef Wirth ve dışişleri bakanı Walther Rathenau ile yakından bağlantılıydı. Erzberger'le birlikte Wirth de Merkez Partisi'nin en ilericilerinden biri olarak görülüyordu ve Hermann Müller ve Konstantin Fehrenbach yönetiminde maliye bakanı olarak hizmet ettiği sırada Almanya'nın hassas mali durumuna istikrar kazandırmanın bir aracı olarak ilerici bir vergi rejimini desteklemişti. DVP Mayıs 1921'de hükümetten çekilince Fehrenbach yönetimi çöktüğünde 42 yaşında şansölye olarak atanan (böylece Alman tarihinin en genç şansölyesi olmuştu) Wirth, Versailles Antlaşması'nın savaş tazminatı hükümlerini sürekli geçiştirmeye çalışmaktan hiçbir şey elde edilemeyeceğine ve Müttefikleri Almanya'nın tazminat ödeyemeyeceğine inandırmanın tek yolunun, ödemek için her türlü çabayı göstermek olduğuna inanıyordu.

Kısa vadede antlaşma hükümlerini yerine getirme siyaseti, başarısızlığa mahkûm görünüyordu. Ülke içinde kesinlikle popüler değildi; ayrıca cumhuriyetin ve destekçilerinin vatansever olmadığı ve Almanlıktan uzak olduğu konusunda milliyetçi sağın argümanlarını bir nevi destekliyordu. Aynı zamanda, her iki tarafın da savaş tazminatları sorununun üstesinden gelmekteki başarısızlığına karşın (1919 ile 1922 arasında düzenlenen toplam 12 uluslararası konferans, kördüğümün çözülmesi bir yana, Fransızları kızdırıp İngilizlerin de sözde müttefiklerinden gittikçe daha fazla şüphe duymasına yol açmıştı), uluslararası durum bu tür bir siyasete uygun değildi. Özellikle Fransa için savaş tazminatlarında herhangi bir indirime gidil-

mesi ne mümkün ne de kabul edilebilirdi. Almanya gibi Fransa da savaştan "ekonomik olarak tükenmiş ve net borçlu" şekilde çıkmış; enflasyon ve işgücü kıtlığıyla beli bükülmüştü. Ekonomik durumları konusunda gittikçe daha fazla kaygılanan Fransızlar, hem Almanlardan gelecek nakitle mali sorunlarını çözmek hem de Alman ağır sanayisi ile gizli askerî potansiyeline darbe vurarak ekonomik güvence sağlamak amacıyla savaş tazminatları konusunda takıntılı hale gelmişti. Savaş tazminatlarının güvence altına alınamaması, Fransızların güvenlikle ilgili korkularını yoğunlaştırırken, Rapallo Antlaşması da "dolaylı yoldan da olsa Fransız güvenliğine ciddi bir tehdit oluşturan gizli kapaklı bir askerî ittifak" ve Weimar Cumhuriyeti'nin Almanya'nın eski saldırgan milliyetçiliğini maskelemek için tasarlanmış bir vitrinden ibaret olduğunun yeni bir kanıtı olarak görülüyordu.[15]

Almanya Temmuz 1922'de borcunu ödeyemediğinde, Fransızlar bunun bardağı taşıran son damla olduğuna karar verdi ve kendilerine ait olduğunu düşündüklerini almak için harekete geçti. Fransız ve Belçika birlikleri, Alman hükümetini Versailles Antlaşması uyarınca yükümlülüklerini yerine getirmeye zorlamak ve o da olmazsa savaş tazminatlarını kömür, kok kömürü, kereste ve demiryolu teçhizatı biçiminde bizzat kendileri almak amacıyla 11 Ocak 1923'te Ruhr'a girdi. Buna karşılık Alman hükümeti Ruhr halkına işgale "pasif direnişle" yanıt verme çağrısı yapıp arabuluculuk etmesi için Britanya ve ABD'ye başvurdu. Ancak hükümetin zaten kötü olan mali durumu, dokuz aylık pasif direnişin dayanılmaz ağırlığı altında ezilince, ülke hiperenflasyona ve daha fazla sefalete gömüldü. Eylül ayında Almanya çöküşün eşiğine gelmişti ve yeni şansölye Gustav Stresemann'ın pasif direnişi bitirme çağrısı yapmak dışında hiçbir seçeneği yoktu. Çoğu Alman bunu Fransızlara karşı aşağılayıcı bir teslimiyet olarak gördüyse de Stresemann başka çarenin olmadığını kabul ediyordu; Almanya Fransa'ya savaş açamayacak kadar güçsüzdü, dolayısıyla tek umudu uzlaşmacı bir tutum benimsemek ve Britanya'yla Amerika'nın sa-

15 Bkz. Conan Fischer, *The Ruhr Crisis, 1923-1924*, Oxford, 2003, s. 7-9, 22.

vaş tazminatları konusunda tavizkâr bir çözümü zorlamak üzere müdahale etmesini beklemekti. Sonraki olaylar bu siyaseti haklı çıkardı. Ruhr işgali Alman ekonomisini neredeyse tuzla buz etmişti ama aynı zamanda Fransa'ya da büyük bir mali yük getirmiş ve uluslararası piyasalarda frangı ciddi şekilde zayıflatmıştı. Britanya Fransa'yı mali ve askerî olarak desteklemeyi reddetti ve Ocak 1924'te Fransızların, Amerikalıların bankacı Charles Dawes başkanlığında bir komisyon kurulmasına yönelik girişimini kabul etmekten başka çaresi kalmamıştı. Bu komisyon, Almanya'nın savaş tazminatlarını nasıl ödeyebileceği meselesini enine boyuna araştıracaktı. Sonuçta Almanların tazminat ödemeleri için elverişli bir takvim sağlamakla kalmayıp, Alman ekonomisinin canlanmasını da kolaylaştıracak bir plan ortaya çıktı (bkz. Üçüncü Bölüm).

Stresemann zamanında dış siyaset

Gustav Stresemann'ın şansölyeliği kısa sürdü ancak hem hükümetin başında olduğu sırada hem de sonrasında dışişleri bakanı olarak (Ekim 1929'da henüz 51 yaşındayken zamansız ölümüne dek tüm hükümetlerde bu görevi üstlendi), cumhuriyetin korunması için gerekli olan zor ve sevilmeyen kararları alabilecek siyasi ve ahlâki cesarete sahip olduğunu kanıtladı. 1878'de Berlin'de doğan Stresemann, 1907'de Ulusal Liberal Parti'nin temsilcisi olarak Reichstag'a girmeden önce işadamı olarak başarılı bir kariyer yapmıştı. Savaş sırasında ateşli bir milliyetçi ve ilhakçıyken, yenilgi ve devrim deneyimi onu derinden sarstı ve siyasi kariyerini tehlikeye attı. 1918'de birleşik bir liberal partinin kurulmasının önündeki en büyük engellerden biri, ilericilerin ilkesiz bir milliyetçi olarak görülen Stresemann'a karşı güvensizliğiydi. Fakat zaman geçtikçe Stresemann yeni cumhuriyet sisteminin Almanya'yı sağcı bir diktatörlükten ve komünist devrimden korumanın en iyi yolu olduğunu anladı. Arketipik bir "rasyonel cumhuriyetçi" olarak görülen Stresemann'ın yeni rejime uyum sağlamasının kökleri aslında cumhuriyeti ehven-i şer olarak görmesinden daha derin-

lerde yatıyor ve uzlaşma ihtiyacına gerçekten inanmasına dayanıyordu.[16] Aynı zamanda, savaş Stresemann'ı Alman refahının anahtarının ekonomik rekabet ve toprak genişletme değil, ABD'nin ekonomik meydan okuması karşısında Avrupa devletlerinin ortak çıkarları olduğuna ikna etmişti. Bu durumda, Almanya'nın önceliği tekrar batının "güvenilir müttefiki" (*bündnisfähig*) haline gelmek olmalıydı. Bu argüman ekonomik menfaate dayanıyordu ama aynı zamanda bu tür bir menfaatin uluslar arasında daha fazla işbirliği ve anlayışa yol açabileceğini varsayıyordu. Ruhr krizi, Stresemann'ı, karşılıklı bağımlılığın başka bir yönünün daha bulunduğuna ikna etti: Alman güvenliği Fransız güvenliğine bağlıydı. Fransa Almanya'nın yeniden canlanmasından korktuğu sürece komşusunu bastırmak için elinden geleni yapacaktı.

Alman ekonomisi toparlanmaya başlarken, Dawes Planı da en azından o sırada, antlaşmanın revizyonunun en iyi yolunun çatışma değil uzlaşma ve müzakere olduğunu uzun zamandır savunan Stresemann ve Wirth gibilerini haklı çıkaracak şekilde savaş tazminatları açmazını çözmüş gibi görünüyordu. Fakat Almanya'nın yolunda hâlâ uluslararası engeller vardı. Savaş tazminatları meselesi, muhafazakâr milliyetçiler hariç herkes için makul ve kabul edilebilir bir temelde çözümlenmiş olabilirdi fakat Versailles Antlaşması'nın diğer hükümleri değişmeden kalmıştı ve Almanya uluslar topluluğuna tamamen yeniden entegre olmaktan hâlâ çok uzaktı.

Neredeyse Dawes Planı kabul edilir edilmez yeni bir krizin patlak vermesi tehlikesi ortaya çıktı. Aralık 1924'te Askerî Denetim Komisyonu'nun antlaşmanın silahsızlandırma hükümlerinin ciddi boyutlarda ihlal edildiğini kanıtlayan bir rapor hazırlamasının ardından, Müttefikler işgal altındaki Ren bölgesinin Köln çevresindeki bölümünün, planlandığı gibi Ocak 1925'te boşaltılmamasına karar verdi. Ruhr krizi sırasındaki şiddetli anlaşmazlıktan bu kadar kısa bir süre sonra İngilizlerle Fransızların uzlaştığının bu bariz kanıtı, Alman Dışişleri Ba-

16 Jonathan Wright, *Gustav Stresemann: Weimar's Greatest Statesman*, Oxford, 2002, s. 165.

Gustav Stresemann (solda) Locarno'da Britanya Dışişleri Bakanı Austin Chamberlain (ortada) ve Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand ile birlikte (Bundesarchiv, Bild 183-R03618 / CC-BY-SA).

kanlığı'nda tehlike çanlarını çaldı. Bakanlık, yeni İngiliz Dışişleri Bakanı Austin Chamberlain'in desteklediği Fransa'yla karşılıklı savunma paktının, tam da ufukta karşılıklı anlaşma olasılığının göründüğü sırada Almanya'yı kalıcı olarak yalnız bırakacağından ve Fransızların inadını pekiştireceğinden korkuyordu. Aynı zamanda Stresemann, Köln bölgesinin zamanında boşaltılamamasının ülke içindeki sağcı muhaliflerde yaratacağı etkinin de gayet farkındaydı.

Dolayısıyla, "Fransızların güvenlik iddialarını ve Almanların antlaşmanın revize edilmesi taleplerini dengeleme"[17] çabasıyla, Stresemann daha sonra "büyük ölçekli bir barış taarruzu"[18] olarak adlandıracağı, ilk kez 1922'de Cuno yönetimi tarafından teklif edilmiş olan üç taraflı Ren Bölgesi Paktı fikrini canlandır-

17 Zara Steiner, *The Lights That Failed: European International History, 1919-1933*, Oxford, 2005, s. 387.

18 Jonathan Wright, "Stresemann and Locarno", *Contemporary European History*, cilt 4, sayı 2, 1995, s. 121.

dı. 1925'in başlarında, Almanya Dışişleri Bakanlığı, müttefik birliklerinin Ren bölgesinden çekilmesine ilişkin planın revize edilmesini ve Fransız-Alman sınırının güvence altına alınmasını içerecek bir anlaşma teklifi yaptı. Fransızlar ilk başta, özellikle de 26 Nisan'da Almanya'nın savaş zamanındaki "diktatörü" Feldmareşal Paul von Hindenburg'un cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra tereddüt etti. Bu durum, Fransızların, Weimar Cumhuriyeti'nin eskinin saldırgan, milliyetçi Almanyası'nın kılık değiştirmiş halinden ibaret olduğu konusundaki şüphelerini artırdı, ancak Britanya ve ABD'nin teşvikiyle teklif ciddiye alındı. En ihtilaflı konu, Almanya'nın doğu sınırlarına dair herhangi bir güvencenin bulunmamasıydı; Stresemann en fazla Polonya ve Çekoslovakya'yla karşılıklı tahkim antlaşmaları önermeye hazırdı; Fransızlar bunun doğudaki müttefiklerini tehlikeye maruz bırakacağından korkuyordu. Uzun müzakereler ve nota trafiğinden sonra (bu sırada Stresemann hem Almanya'yı Reichswehr'le askerî bağlarının kapsamını açığa vurmakla tehdit eden Rusya'nın hem de DNVP'nin baskısı altındaydı), İsviçre Locarno'da teklifin tartışılması için bir dışişleri bakanlığı konferansı düzenlenmesi kararlaştırıldı. Konferans 5 Ekim 1925'te açıldı ve 11 gün sonra anlaşmaya varıldı. Sonuçta ortaya çıkan Locarno Antlaşmaları 1 Aralık'ta Londra'da imzalandı. Antlaşmalar, katılan tüm ulusların güvenlik korkularını gidermek ve toprak anlaşmazlıklarına bir son vermek üzere hazırlanmıştı. Karşılıklı Güvence Antlaşması, beş Avrupa gücünün (Almanya, Fransa, Britanya, Belçika ve İtalya) Almanya'nın Fransa ve Belçika'yla mevcut sınırlarını güvence altına almasını ve Ren bölgesinin askerden arındırılmasının devam etmesini sağladı. Almanya Fransa ve/veya Belçika'ya savaş açmamayı taahhüt etti ve üç gücün tümü her türlü anlaşmazlığı tahkim için Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi kabul etti. Britanya ve İtalya antlaşmanın garantörleri oldu ve saldırganlık kurbanlarına yardım etmeyi üstlendi; tüm imzacı taraflar kendilerini savunmak dışında askerî harekât gerçekleştirmeyeceklerini taahhüt etti.

Locarno, Weimar Almanyası'nın dış dünyayla ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturdu. DNVP ve aşırı sağın güçlü mu-

halefetiyle karşılaştığı halde, anlaşmanın kabul edilmesi Avrupa'da, daha sonraki zorluklara karşın, en azından Stresemann'ın 1929'daki ölümüne dek süren bir yumuşama dönemini başlattı. Almanya'nın uluslararası konumunu ciddi ölçüde iyileştirdi ve Müttefiklerin Ren bölgesi işgalini sürdürmenin gerekçelerini bulmalarını iyice zorlaştırdı. Aynı zamanda ABD, Britanya, Fransa, İtalya ve Polonya'yla daha fazla ticari antlaşma ve yabancı yatırımın yolunu açtığı için cumhuriyetin mali durumunu düzeltti. Bundan sonra Almanya eski bir düşmandan ziyade bir eşit olarak muamele gördü ve Milletler Cemiyeti'ne üyelik yoluyla uluslararası topluluğa yeniden kabul edilmesinin önündeki pürüzler giderilmiş oldu.

Bu olasılık ilk kez Eylül 1924'te yeni seçilen Britanya Başbakanı Ramsey MacDonald tarafından ortaya atıldı ancak kısa süre sonra sorunlar baş gösterdi. Girişim her ne kadar Stresemann tarafından, Almanya'nın yeniden Büyük Güç haline gelmesine yönelik bir adım olarak olumlu karşılandıysa da, bunun Weimar'm Sovyetler Birliği'ne taahhütleriyle ne kadar uyuşabileceği net değildi. Kızıl Ordu'yla askerî işbirliğinin değeri meselesine şüpheyle yaklaşan esaslı bir komünizm karşıtı olan Stresemann (şansölyeyken bu duruma bir son vermeyi denemiş ancak Reichswehr aldırmayarak devam etmişti[19]), Rusya'yla yakın ilişkileri asla Batılı Güçlerle uzlaşma kadar önemli görmemişti; ancak Almanya'nın taahhütlerini dengelemenin bir aracı olarak bu ilişkilerin öneminin farkındaydı. Bunun nedeni kısmen, Sovyetler Birliği'yle yakın ilişkileri Polonya'ya baskı yapmanın bir yolu olarak görmesinden kaynaklanıyordu; bunun yanı sıra Batı'yla daha yakın ilişkiler kurmak adına Almanya'nın doğu seçeneğinden vazgeçmesine Hindenburg, Seeckt ve milliyetçi sağın şiddetle karşı çıktığının da bilincindeydi.[20] Dolayısıyla Almanya'nın Cemiyet'e girişinin ancak Almanya'yla Rusya'nın arasının bozulmaması koşuluyla gerçekleşebileceğini savundu. Müttefikler bunu kabul etmedi ve konu kapandı. Müzakereler Locarno'dan sonra yeniden başladıysa da, Alman-

19 Wright, *Gustav Stresemann*, s. 270.

20 Wright, "Stresemann and Locarno", s. 123-124.

ya, Fransa'nın aynı ayrıcalığın Polonya'ya da tanınarak dengelenmesi gerektiği önerisine kesinlikle karşı çıkarak kendilerine daimi üyelik verilmesi konusunda ısrar edince tekrar tıkandı. Buna rağmen yaz aylarında Almanya'nın Cemiyet'e üyeliğinin yolu açılmış oldu ve Polonya'nın geçici konsey üyesi olmasını kabullenmek zorunda kalsa da Almanya'nın üyeliği 10 Eylül'de resmi olarak kabul edildi.

Bu arada Almanlar Sovyetler Birliği'yle, Locarno Antlaşmalarının imzalanmasından önce başlayan ve devam eden müzakerelerde bulunuyordu. Sovyetler, kapitalist devletler arasındaki ayrılıklardan yararlanma taktiklerini tehlikeye atan ve gelecekte komünizme karşı bir kapitalist haçlı seferi olasılığı doğuran Stresemann'ın Batı'yla sorunsuz ilişki siyaseti nedeniyle paniğe kapılarak Aralık 1924'te Rapallo'da yapılan siyasi ve askerî anlaşmayı genişletmeyi önerdi. Daha doğrudan ve önemli kazanımlar taahhüt ettiği için Batı'yla müzakerelere öncelik vermek isteyen Almanlar, lafı dolandırdı; sonuçta bir ticaret anlaşmasından başka bir yükümlülük altına girmek istemiyorlardı. Böylelikle, 24 Nisan 1926'da Almanya Rusya'yla bir ticaret anlaşması yaptı. Bu anlaşma, büyük ölçüde Batı'yla yakınlaşma siyasetinin tek taraflı olduğu ve çok fazla ödün verdiği yönündeki ülke içindeki eleştirilere karşı çıkmayı amaçlıyordu. Ancak, Almanya'nın bağımsızlığını ve aynı zamanda siyasi ve ekonomik çıkarlarına, coğrafi konumuna ve Büyük Güç olarak statüsüne uygun olduğunu düşündüğü şekilde davranma hakkını göstermek açısından büyük bir simgesel öneme sahipti.[21]

Weimar Cumhuriyeti'nin Cemiyet'e girişini garantileyen Stresemann'ın Fransa ile Fransızların güvenlik kaygılarını tamamen ortadan kaldırmaya ve nihayet Almanya'yı yabancı işgalinden kurtarmaya yönelik kapsamlı bir anlaşma konusunda büyük umutları vardı. Fakat bu türden nihai bir anlaşma hayalden ibaret kaldı. Genel bir Fransız-Alman anlaşmasıyla ilgili umutlar, Fransızların isteksizliğiyle ve 1928'deki ABD baş-

21 Bkz. David Cameron ve Anthony Heywood, "Germany, Russia and Locarno: The German-Soviet Trade Treaty of 12 October 1925", (ed.) Gaynor Johnson, *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-29*, Londra, 2004.

kanlık seçimine kadar savaş tazminatlarıyla ilgili hiçbir ilerleme kaydedilemeyeceği gerçeğiyle karşılaşınca suya düştü. Yine de Locarno'dan sonra daha iyi ilişkilerin kurulması sayesinde İngiliz ve Alman siyasetçiler, Ren bölgesinin işgalini gittikçe daha fazla tarihi bir yanılgı olarak görmeye başladı ve Ocak 1926'da İngilizler yalnızca Wiesbaden'da simgesel bir güç bırakarak birliklerini Köln'den çekti. Müzakereler devam etti ve Ağustos 1927'de Stresemann Ren bölgesindeki işgalci güçlerin 60 bin kişiye indirilmesini ve Fransa'yla kapsamlı bir ticaret antlaşmasının imzalanmasını sağlamayı başardı.

Kısa süre sonra Fransızlar Amerikalıların "resmi bir dostluk deklarasyonu" yapmasına yönelik bir girişimde bulundu. Avrupa'nın güvenlik sistemine dahil olmamak konusunda kararlı olan ABD Devlet Bakanı Frank Kellogg, Aralık 1927'de çok taraflı bir barış paktı önerisiyle buna karşılık verdi. Ulusal Siyaset Aracı Olarak Savaştan Feragat Edilmesine Yönelik Uluslararası Antlaşma ya da bilinen adıyla Kellogg-Briand Paktı, "imzacılarının savaştan feragat etmesini buyuruyordu ancak nasıl uygulanacağını belirtmiyordu" ve "nihai biçimiyle taslak, kendini savunmaya ve mevcut antlaşma yükümlülüklerini yerine getirmeye yönelik savaşları içermeyecek şekilde hafifletilmişti."[22] Yine de halk arasında hoşnutluk yarattı ve zayıflayan Locarno ruhunu yeniden canlandırmak için bir fırsat doğurdu. Ayrıca Almanya'nın yeni bir sayfa açtığına Müttefikleri inandırma siyasetiyle uyumluydu; dolayısıyla Versailles Antlaşması'nın revize edilmesi ve diğer uluslarla eşitliğin yeniden sağlanması konusunda bir adım atılmış oldu. Durum böyleyken, Stresemann hevesle fırsatı değerlendirdi ve Almanya, Kellogg tekliflerini kabul eden ilk ulus oldu.

Yine de Ren bölgesi ve savaş tazminatları konusunda nihai anlaşma, azımsanamayacak önemde bir hedef olarak kaldı. 1929 yılının başında, hükümet Almanya'nın Dawes Planı kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğinin ve bir anlaşmaya varılmadığı takdirde yabancı yatırımcılarının Alman ekonomisine güvenini kaybedeceğinin açıkça farkındaydı. Al-

22 Steiner, *The Lights That Failed*, s. 573.

manya'nın, 1924 anlaşmasının gerektirdiği savaş tazminatlarının yıllık taksitlerini tam olarak ödemek zorunda kalınca ABD kredilerinin faizlerini ödemek için yeterli kaynak bulamayacağı bariz olduğundan, Amerikalı bankacılar Dawes Plam'mn revize edilmesine yönelik tekliflere bir ölçüde açıktı. Fransızlar da savaş borçlarını hesaba kattığı sürece revizyonu kabul etmeye hazırdı. Bu amaçla Milletler Cemiyeti, Amerikalı girişimci Owen D. Young başkanlığında sorunu inceleyecek bir komisyon kurdu. Sonuçta ortaya çıkan Young Planı (bkz. Üçüncü Bölüm), Ren bölgesinin tahliye edilmesi sorunuyla birlikte Ağustos 1929'daki Lahey Konferansı'nda gergin müzakerelere sebep oldu. İngilizlerle Fransızlar savaş tazminatlarından alacakları pay konusunda birbirine girdi ve Fransızlar birliklerini Ren bölgesinden çekmeyi kabul etmeleri karşılığında Almanya'dan imtiyazlar kopartmaya çalıştı. Ancak Stresemann Fransızların savaş tazminatları ve borçları konusunda bir anlaşmaya Almanlar kadar çok ihtiyaç duyduğunun farkındaydı ve Young Planı'm imzalamamakla tehdit ederek Fransızların, işgal güçlerini 30 Haziran 1930'da tahliye etmeyi kabul etmelerini sağladı.

Stresemann'dan sonra dış siyaset

İşgal altındaki Ren bölgesinin kurtuluşunu sağlamak, Stresemann'ın son başarısı oldu ve bunun tamamlandığını görecek kadar yaşayamadı. Ekim 1929'un başında Stresemann'a inme indi; felç oldu, konuşma yetisini kaybetti ve birkaç gün sonra öldü. Destekçileri, Stresemann'ı "Almanya'yı Ruhr işgalinin batağından Büyük Güçlerin saflarına yükselten ve solla sağ arasında, cumhuriyeti istikrara kavuşturan çok önemli bir bağ kuran" kişi olarak görüyordu.[23] Londra'da *The Times* kendisinden "Alman Cumhuriyeti'ne sayısız hizmette bulunmuş", "bir bütün olarak Avrupa için gösterdiği çabaları da aynı derecede kıymetli" olan "zeki ve gerçekçi bir vatansever" olarak bahsederken,[24] Paris'te halkın üzüntüsü "o kadar yaygın ve iç-

23 Wright, *Gustav Stresemann*, s. 493.

24 *The Times*, 4 Ekim 1929.

ten" idi ki, "neredeyse önemli bir Fransız devlet adamı ölmüş" gibiydi.[25] Ancak kendi ülkesindeki sağcı muhalifler için Almanya'yı Batı'ya satan bir hainden başka bir şey değildi. Öldüğü zaman Stresemann, DNVP ve Naziler tarafından düzenlenen Young Planı'na ilişkin bir referandumla mücadele etmeye hazırlanıyordu. 1929'da Almanya'nın 1919'da kendisine dayatılan uluslararası kısıtlamalara tabi olmadığı doğru olsa da, barışçıl revizyon siyaseti milliyetçilerin talep ettiği daha kapsamlı sonuçları sağlayamamıştı. Eupen-Malmedy'nin mali tavizler karşılığında Almanya'ya iade edilmesi planı, Ağustos 1926'da Fransızlar tarafından sekteye uğratılmıştı. Mali baskı uygulayarak Polonya'yı sınırın revize edilmesine ikna etme çabaları ise Polonya ekonomisine yönelik uluslararası bir kurtarma operasyonuyla suya düşmüştü. Dolayısıyla, Stresemann'ın önceki beş yılda elde ettiği başarılara karşın, Almanya'nın başlıca hedefleri (savaş tazminatlarının son bulması, doğudaki toprakların geri alınması ve silahlanmada eşitlik) gerçekleşememişti.

Stresemann'ın ölümünden sonra Dışişleri Bakanlığı, partiden çalışma arkadaşı Julius Curtius'un ellerine teslim edildi. Savaş sırasında topçu subayı olarak iki şeref madalyası alan esaslı bir milliyetçi olan Curtius, selefinin izlediği Batı yanlısı siyaseti değiştirmeyi uzun zamandır istiyordu; ancak dışişleri bakanı olarak neredeyse ilk icraatı Young Planı'nı Reichstag'dan geçirmek oldu. Bu da aşırı sağın nefretini kazanmasına neden oldu ve DNVP, *Stahlhelm* ve Nazilerin amansız saldırılarının hedefi haline geldi. Curtius, Heinrich Brüning hükümetinde de dışişleri bakanı olarak kaldı ancak neredeyse başlangıçtan itibaren Alman dış siyaseti vites değiştirdi. Brüning iktidara geldiğinde siyaseten ne uzlaşmacı ne de çatışmacı bir programa bağlıydı ve bunun sonucunda siyaseti çoğunlukla arada kaldı; ülkedeki muhalifleri tarafından "ya hiç taviz vermemekle ya da yeterince 'milli' olmamakla" suçlanıyordu.[26] Ancak yalnızca uluslarara-

25 Count Harry Kessler, *The Diaries of a Cosmopolitan 1918-1937*, Londra, 2000, s. 368.

26 Wolfgang J. Helbich, "Between Stresemann and Hitler: The foreign policy of the Brüning government", *World Politics*, cilt 12, sayı 1, 1959, s. 26.

Cumhurbaşkanı Hindenburg (ortada) ve Prusya Devlet Başkanı Otto Braun'un (sağda) Ren bölgesinin işgalden kurtuluşu kutlamalarına katılmak üzere Koblenz'e gelişi, 22 Temmuz 1930 (Bundesarchiv, Bild 102-10168 / Bilinmiyor / CC-BY-SA).

sı arenada başarı kazanmasının ülke içindeki konumunu güçlendirebileceğinin farkında olduğundan, yeni şansölye Almanya'nın istikrarsız ekonomik ve siyasi durumunu güçlendirecek acil kazanımlar elde etmek umuduyla daha iddialı bir dış siyaset izlemekte kararlıydı. İç siyasetin kutuplaşması ve 1929'dan sonra yeniden ekonomik krizin ortaya çıkması, gerçekte, Stresemann'ın aksine Brüning'in siyasetinin meyve vermesini bekleyemeyeceği anlamına geliyordu: Sonuç elde etmesi gerekiyordu, hem de acilen.

Brüning çoğu zaman Müttefikleri, Almanya'nın ekonomik krizinin gerçek sebebi olarak gördüğü savaş tazminatlarını iptal etmeye ikna etmek umuduyla felakete yol açan bir ekonomi siyaseti izlemiş olmakla suçlanır. Oysa "Almanya'nın Avrupa'daki en yüksek işsizlik oranına sahip olmasını" ya da bunun getireceği zorlukları asla planlamamıştır.[27] Zaten bu, toplumun bahtsız kesimine yönelik babacan tavrına tamamen ay-

27 William L. Patch, *Heinrich Brüning and the Dissolution of the Weimar Republic*, Cambridge, 1998, s. 151.

kırı olurdu. Şansölyenin başlangıçtaki niyeti aslında ticaret fazlasının oluşmasına izin vermek ve böylece ihracat sektöründe istihdam yaratıp uluslararası arenada savaş tazminatlarını savunanları susturarak Britanya ve Fransa'ya Young Planı'm revize etmeleri için baskı yapmaktı. Ancak kısa süre sonra ticaret fazlasının 1930'da 1,6 milyondan 1932'de 2,9 milyona çıkmasına karşın ihracatın artmadığı, sadece ithalattan daha yavaş küçüldüğü anlaşıldı. Bu gerçek, aşırı sağdan gelen baskılarla birleştiğinde, hükümeti yeni bir yola soktu ve daha etkin ve ısrarcı bir dış siyaset izlemeye başlamasına yol açtı. Ocak 1931'de Milletler Cemiyeti Konseyi, Almanya'nın Leh azınlık siyasetinin ayrımcı olduğu ve iki ülke arasındaki sınır çekişmesinin kaynağında bunun yattığı görüşünü üstü kapalı bir şekilde kabul etti. Bundan kısa bir süre sonra, Almanya İngilizlere 1918'e kadar Alman Doğu Afrikası olan bölgeyi kendi sömürge varlığına katma planlarından vazgeçmesi konusunda yaptığı baskılarda başarıya ulaştı. Aynı zamanda Alman hükümeti, diğer Avrupa güçleriyle silahlanmada eşitlik iddiasında, Rusların ve İtalyanların (ve bir dereceye kadar İngilizlerin) desteğini de kazanabildi.

Bu arada Curtius ve Bernhard von Bülow (*Weltpolitik*'in 1890'lardaki mimarının yeğeni ve Haziran 1930'dan itibaren Dışişleri Bakanı), Avusturya'yla bir *Zollunion* (gümrük birliği) sağlanması için bastırıyordu. İlk başta Brüning gönülsüzdü; selefi gibi o da *Anschluss*'a yönelik bu tür hazırlık hamlelerinin ancak savaş tazminatları iptal edildikten sonra gerçekleştirilebileceğini düşünüyordu. Ancak Avusturyalı işadamlarının Almanya'yla daha yakın ekonomik bağlar konusunda gittikçe artan umutsuz çağrıları karşısında Şubat 1931'de pes etti. Gizlice bir antlaşma taslağı hazırlandı ve kabine tarafından 18 Mart'ta kabul edildi; üç gün sonra da dünyaya duyuruldu. Diplomatik bir fırtına koptu; Fransa ve Britanya (19. yüzyıldaki *Zollverein*'ın Alman birliğinin alameti olması gibi, bu antlaşmanın da iki devlet arasında siyasi bir birliğin habercisi olduğundan korkuyordu), konunun Milletler Cemiyeti'ne taşınmasını talep etti. Ancak bu plan kısa süre sonra patlak veren olayların

gölgesinde kaldı. 11 Mayıs'ta Avusturya'nın en büyük bankası Credit-Anstalt'ın iflası ve ardından Avusturya-Alman bankacılık krizi, Avusturya hükümetinin Batılı Güçlerden mali yardım arayışıyla projeden çekilmesi sonucunda, öngörülen gümrük birliğini suya düşürdü.

Gümrük birliği fiyaskosu, Curtius'a işini kaybettirdi çünkü Brüning'in desteğini, fikir başarılı da başarısız da olsa tüm sorumluluğu kendisinin üstlenmesi kaydıyla alabilmişti. Dışişleri Bakanlığını bizzat Şansölye üstlendi. Ekonomi siyasetini (ve genellikle bunun sonucunda muhalefetin kopardığı yaygarayı) Müttefiklere baskı yapmanın bir aracı olarak kullanmaktan çekinmeyen Brüning, Haziran 1931'deki Chequers Konferansı'nda ikinci acil durum kararnamesinin neden olduğu kargaşayı, devrim tehdidinin yanı sıra ekonomik çöküşü de önlemek için savaş tazminatlarının ertelenmesinin zorunlu olduğunun bir kanıtı olarak sundu. Bu yaklaşım son derece başarılı oldu ve 20 Haziran'da ABD Başkanı Herbert Hoover savaş tazminatlarının bir yıllığına dondurulduğunu açıkladı. Ancak Brüning hedefine ulaştığını göremeden koltuğundan ayrıldı; Mayıs 1932'de Hindenburg'un etrafındaki muhafazakâr hizip tarafından yerinden edildi.

Hükümet değişikliği, yeni, daha sert şekilde revizyonist bir dış siyaseti beraberinde getirdi. Fransa'yla uzlaşmaya yanaşmayan Brüning İngilizlerle müzakere ve işbirliği konusunda isteklilik sergilemişti; oysa uluslararası düzeyde yeni hükümete karşı soğukluk, halefini daha etkili ve tek taraflı bir yol izleyerek Temmuz 1932'de can çekişen Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu'ndan çekilmeye zorladı. Aynı zamanda yeni şansölye Franz von Papen savaş tazminatlarına son verilmesini garantilemeyi başardı; ancak bunun için Almanya'nın 3 milyar marklık nihai miktarı ödemeden önce kredibilitesini üç yıl içinde düzeltmesi gerekiyordu. Bu plan halktan o kadar büyük bir tepki gördü ki planı imzalayan delegasyon ülkeye döndüğünde çürük yumurta yağmuruna tutuldu. Ancak Lozan Anlaşması ve Papen'in bir bütün olarak dış siyasetteki "yeni yolu", sonraki olayların gölgesinde kaldı ve başka bir savaş tazminatı günde-

me gelmedi. Papen ile halefi Kurt von Schleicher'in hızlı düşüşü ve Ocak 1933'te Adolf Hitler'in şansölye atanmasıyla anlaşma asla onaylanmamış oldu ve Almanya böylelikle başka hiçbir ödeme yapmadı.

Versailles Antlaşması'na yönelik tutumlarda açıkça görüldüğü gibi, Weimar Almanyası hep Birinci Dünya Savaşı'nm gölgesinde kaldı. Savaşın beklenmedik şekilde kaybedilmesinin üstüne gelen antlaşma hükümleri, bir aşağılanma ve büyük bir hakaret olarak görüldü. Versailles Antlaşması'na neredeyse istisnasız muhalefet edilmesinin Weimar Cumhuriyeti'nin parçalı siyasi arenasındaki birkaç uzlaşma noktasından birini oluşturduğu düşünülebilir; oysa sol ve sağ, ılımlılarla radikaller, cumhuriyetçilerle milliyetçiler arasındaki en ihtilaflı alanlardan biriydi. En başından itibaren, merkez sol "Weimar Koalisyonu" tarafından barış antlaşmasının zorla ancak gönülsüzce imzalanması, hain olarak damgalanmalarına ve muhaliflerinin gözünde bizzat cumhuriyetin hakir görülmesine neden oldu. Sonradan barış anlaşmasının revize edilmesi gereğinde bir ortaklaşma olduysa da, bu hedefe ulaşmanın aracının ne olacağı konusu derin ayrılıklara ve ateşli kavgalara yol açtı. Dolayısıyla, Weimar dönemindeki Alman dış siyaseti, Batılı Güçlerle çatışma ve uzlaşma ile antlaşma koşullarının ihlali ve uygulanması arasında gidip geldi. Sonuçta, birbiri ardına gelen şansölyeler ve dışişleri bakanları iç siyasetin gerekleriyle jeopolitiğin taleplerini dengelemeye çalıştıkça, dış gözlemcilere bütün bunlar genellikle özensiz veya kasıtlı şekilde çarpıtılmış geliyordu.

1923'e gelindiğinde ihlal denemeleri, ekonomik çöküş ve Ruhr işgali dışında hiçbir şey sağlamamıştı. Bu durum Almanya'nın uluslararası ilişkilerdeki temel zayıflığını en dar görüşlü gericiler hariç herkese göstermişti; sorumluluk sahibi ve ılımlı siyasetçilerin tümü, Almanya'nın eski statüsüne kavuşmasının ve içeride yaşadığı zorlukların bazılarını çözebilmesinin tek yolunun müzakereler olduğuna ikna olmuştu. Her şey bir yana, Stresemann ve destekçileri, Almanya'nın kurtuluşunun ekonomide olduğunu görmüş; "Versailles prangasından" kurtulma-

nın yolunun yalıtılmışlıktan ve muhalefetten değil, uluslararası topluluğa daha fazla entegre olmaktan geçtiğini anlamıştı. Fakat Stresemann'ın uluslararası ilişkilerde yumuşama siyaseti Almanya'nın yeniden Avrupa siyasetinin ana oyuncularından biri haline gelmesine büyük katkıda bulunduysa da, Stresemann savaş tazminatlarına ilişkin nihai anlaşma, silahlanma eşitliği, Avusturya'yla birleşme ve doğuda kaybedilen toprakların geri alınması hedeflerini gerçekleştiremedi. Sonuçta Almanya'nın bu amaçlara ulaşmada mesafe kat etmesi, ancak Adolf Hitler'in saldırgan ve savaşçı siyasetiyle mümkün olabildi.

Stresemann'ın ölümünden sonra uzlaşma ve taviz siyaseti bırakıldı. Büyük Buhran Avrupa'yı pençesine alıp, İtalya ve Japonya'daki saldırgan milliyetçi rejimler emperyalist maceralara atılmaya başladığında, tüm ülkelerin hükümetleri taviz vermekten uzaklaşarak kendi ekonomik ve siyasi çıkarlarını korumaya yoğunlaştı. Aynı zamanda, aşırı uçlardaki partilerden gelen yeni iç baskılar, Brüning ve Papen hükümetlerinin, içerideki sorunları dış siyasetteki başarılarla yatıştırma umuduyla daha ısrarcı bir siyaset izlemeye başlamalarına neden oldu. Bu siyaset bir nebze başarılı olduysa da (Temmuz 1932'de savaş tazminatları fiilen son buldu), sonuçta radikal sağın elini kuvvetlendirdi. Nazilerin desteğini azaltmak bir yana, bu küçük zaferler milliyetçilerin, revizyonun ancak çatışmayla sağlanabileceği iddiasını doğrular gibi görünüyordu. Hitler'in gerilimi tırmandırma siyasetinin 1936'da Ren bölgesinin yeniden silahlandırılması ve 1938'de Avusturya'yla *Anschluss* konusunda görünürde sağladığı başarı, bu tür fikirleri daha da güçlendirdi ve sonuçta Hitler 1918'de kaybedilen doğu topraklarını geri almak için Eylül 1939'da Polonya'yı işgal ettiğinde Britanya ve Fransa'yla savaşa zemin hazırladı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

WEIMAR TOPLUMU VE KÜLTÜRÜ

1918 ile 1923 arasındaki dönemin siyasi ve ekonomik kargaşalarından sonra, Weimar Cumhuriyeti 1924 ile 1929 arasında kısa bir göreli barış ve refah dönemi yaşadı. Bu dönemde, Almanya bir tür ekonomik ve siyasi normalliğe dönmüş ve sonuçta dünyanın modern sanayileşmiş ülkeleri arasında yerini yeniden alacağı bir konsolidasyon dönemine girmişe benziyordu. Ancak imparatorluk döneminde Alman toplumunda bulunan derin ayrımlar varlığını sürdürdü ve bazı durumlarda daha da belirginleşti. "Weimar Koalisyonu" partilerinin ilerici toplumsal siyaset aracılığıyla demokrasiye bağlılık anlayışını geliştirme ve maddi koşulları iyileştirme çabaları, toplumdaki dezavantajlı kesimlerin durumunu bir nebze olsun iyileştirdiyse de, büyük zenginlik ve statü farklılıkları devam etti ve özellikle 1928'den sonra devletin refahı sağlamaya yönelik harcamaları sürekli bir çekişme konusu oldu. Büyük Savaş'ın beraberinde getirdiği ve kadınların özgürleşmesi ve kuşak çatışması gibi toplumsal anlaşmazlık alanlarına yoğunlaşan demografik değişiklikler ise bu tür yerleşik toplumsal ayrımları yalnızca körüklemiş oldu. Bu sorunlar, 1914'ten önce de vardı ancak 1920'lerde yeni bir anlam kazandı.

Weimar Almanyası aynı zamanda, bir tarihçinin sözleriyle,

"modern Avrupalıların toplumsal ve kültürel geleneklerinin sınırlarını test ettiği bir mahşer laboratuvarı"[1] haline geldi. Modernliğin getirdiği toplumsal değişiklikler cumhuriyetin ilk yıllarının siyasi ve ekonomik kargaşalarıyla birleşince dönemin kültüründe yansımasını geniş şekilde bulan güçlü bir endişe doğurdu. Alman ressamlar, mimarlar ve bilim insanları, Avrupa avangardının vitrini oldu ve Almanya, yeni fikirlerin ve yeni teknolojilerin kaynağı olarak itibar kazandı. Ancak pek çok Alman bu kentli modernlik kültürüne ciddi şekilde yabancılaşmıştı; Alman işyerlerinin "Amerikanlaşmasından" caz müziğine kadar her şeye saldırıyor ve avangart sanatı dejenere, dekadan ve Almanlıktan uzak görüyordu.

Eski seçkinler: Aristokrasi ve subaylar

Askerî bozguna ve cumhuriyetin ilanına dair haberler, Prusya aristokrasisi tarafından şok ve dehşetin bir karışımıyla karşılanmıştı. Pek çok *Junker* için (bkz. s. 9) Alman devleti Hohenzollern monarşisiyle göbekten bağlıydı ve biri olmadan diğerinin de olamayacağı düşünülüyordu. Çoğu, monarşiden cumhuriyete geçişte, inandıkları ve çocukluktan itibaren güvenip hayran oldukları her şeyin çöküşünü görüyordu. Bu durum, güçlü bir yerinden edilme hissine ve kaygıya yol açtı; Weimar anayasasına içkin olan birkaç toplumsal mühendislik önleminden biri, aristokrat rütbelerinin ve unvanlarının kaldırılması, bu hisleri daha da kuvvetlendirdi. Ayrıca eski toplumsal ve ticari faaliyet yürüten seçkinlerin DVP ve DNVP ile hâlâ siyasi seslerini duyurabilmelerine karşın, etkileri, en azından Hindenburg'un cumhurbaşkanlığının son günlerine kadar, Bismarck ve II. Wilhelm günlerine kıyasla son derece azalmıştı.

Ancak, büyük şirket ve toprak sahipleri önemli ölçüde siyasi ve ekonomik etki sahibi olmaya devam etti. Devrimden sonra, daha fazla sivil ayaklanmaya yol açacağından ve şehirlere yiyecek tedarikini tehlikeye atacağından korktuğu için Weimar Koalisyonu toprak reformu gerçekleştirmeye istekli değildi. Dola-

1 David Clay Large, *Berlin: A Modern History*, Londra, 2001, s. 158.

yısıyla aristokratların sahip olduğu büyük arazilere dayalı Prusya sistemi varlığını korudu, hatta hazine tarafından sübvanse edildi. Toprakların % 41'i bu sınıfa aitti ve çoğu yüzyıllardır aynı ailenin elindeydi. Bu büyük toprak sahipleri, yerel yönetimlerde siyasi nüfuz sahibi olmaya devam etti; hatta 1927'de bile Prusya'daki yerel yetkililerin (*Landräte*) % 24'ü asilzadeydi. Doğu Prusya'da, *Landschaft*'ın 32 üyesinden yalnızca altı tanesi *Junker* iken, kalanların çoğunun her birinin 200 hektardan büyük arazileri vardı.[2] Ancak Prusyalı *Junker*'lerin ciddi ölçüde siyasi nüfuz kazanmaları Cumhurbaşkanı Hindenburg'un yaşlılığında gerçekleşti. Zaten toprak sahiplerinin ve askerî seçkinlerin menfaatlerine sempati duyan yaşlı feldmareşal, 1927'de sekseninci yaş günü dolayısıyla kendisine Neudeck mülkü hediye edilince, bu çevreye daha da fazla dahil oldu. Bundan sonra Hindenburg zamanının çoğunu mümkün olduğunca kırda geçirdi ve aristokrat komşularıyla sosyalleşirken, tarımsal fiyatlarla kişisel olarak ilgilenen bir büyük toprak sahibi haline geldi. Böylelikle *Junker*'ler cumhuriyetin siyasi ve ekonomik yaşamında orantısız bir nüfuza sahip olabildi ve bir dereceye kadar, imparatorluk zamanında sefasını sürdükleri seçkin konumuna yeniden ulaşabildi.

Eski aristokrasi, Reichswehr'in üst kademelerinde hâkim olmaları dolayısıyla kamusal yaşamda da önemli bir etkiye sahipti. Savaş zamanındaki 3,8 milyon kişilik ordunun (hatta savaştan önceki 700 bin kişilik daimi ordunun da) Versailles Antlaşması'nın talep ettiği gibi 100 bin kişiye indirilebilmesi için, her dört subaydan üçü, yani toplamda 20 bin kişi görevden alınmıştı. Görevde kalanlar büyük ölçüde savaş sırasında ve/veya öncesinde alaylara komuta eden kıdemli subaylar ile Genelkurmay'da görevli genç muvazzaf subaylar ve savaş alanında bölüklere komuta eden az sayıda kıdemsiz subaylar (NCO'lar) veya kıdemli astsubaylar oldu. Muvazzaf subayların ve/veya kurmay subayların tercih edilmesi, savaş zamanındaki subayların on ikide on birini oluşturan orta sınıf yedek subayların çoğunun sivil yaşama dönmesi ve savaş sonrasında orduda eski im-

2 F. L. Carsten, *A History of the Prussian Junkers*, Aldershot, 1989, s. 155-158.

paratorluk seçkinlerinin hâkimiyetinin sürmesi anlamına geliyordu. Çoğu asilzade, oğullarının devrimden sonra yeni cumhuriyet ordusunda görev yapmasını reddettiyse de, 1922'de artık bu tür itirazlar son bulmuş ve askerlik genç aristokratlar için tekrar saygın bir meslek olarak görülmeye başlamıştı. Yine de, Ordu Komutanlığının temel hedefi, genişletilmiş ordunun çekirdeğini oluşturabilecek profesyonel ve son derece etkili bir savaş gücü oluşturmaktı. Dolayısıyla terfiler asla yalnızca sınıfsal veya toplumsal statüye göre yapılmıyordu. Subaylık başvurusunda bulunan asilzadelerin yine de minimum eğitim şartlarına uygun olmaları; görevlendirilebilmeleri için dört buçuk yıllık eğitim programını başarıyla tamamlamaları ve böylece zekâ ve yeteneklerini kanıtlamaları gerekiyordu. Gerçi bu durum da alt sınıflardan gelen erkeklere kıyasla daha yüksek bir eğitim standardına sahip olan üst ve orta sınıftan gelen erkeklerin şansını artırıyordu. 1925'te, 38 generalin 21'i asilzadeydi; Reichswehr'deki 90 yarbayın da 40'ı aristokrat ailelerden geliyordu. 1931'de, 41 generalin 19'u ve 104 yarbayın 38'i asilzadeydi. Ordunun tamamında asilzadeler orantısız bir şekilde temsil ediliyordu; 1920'de ordu gücünün % 21,7'si asilzadeyken, bu oran 1926'da % 20,5'e düşmüş ancak 1932'de tekrar % 23,8'e çıkmıştı. Bu oranlar nüfusun tamamıyla karşılaştırılmalıdır: Aristokrasi, nüfusun yalnızca yaklaşık % 0,14'ünü oluşturuyordu. Weimar siyasetçileri, bu dengesizliğin farkındaydı ve SPD defalarca sistemi değiştirmeye ve Fransız ordusunda olduğu gibi, NCO'ların kendiliğinden subay kademesine terfi etmeye hak kazanmasını sağlamaya kalkıştı; hatta bunu 1929'daki parti konferansında, partinin savunma siyasetinin temel prensiplerinden biri olarak benimsedi. Ancak, Reichswehr'in toplumsal bileşimini (ve dolayısıyla siyasi güvenilirliğini) değiştirmeye yönelik bu tür çabalar, subayların uzlaşmaz tutumu ve askerî personelin itirazları nedeniyle sonuçsuz kaldı.[3]

3 Bkz. Karl Demeter, *The German Officer-Corps in Society and State 1650-1945*, çev. Angus Malcolm, Londra, 1965, s. 47-58; G. A. Craig, *The Politics of the Prussian Army 1645-1945*, New York, 1964, s. 393-396; Carsten, *A History of the Prussian Junkers*, s. 161-162; David Stone, *Fighting for the Fatherland: The Story of the German Soldier from 1648 to the Present Day*, Londra, 2006, s. 308.

Kırsal alan

Aristokrasinin eski toplumsal, ekonomik ve siyasi gücünü bir dereceye kadar koruduğu başka bir alan da kırsal bölgelerdi, özellikle de Elbe nehrinin doğusunda tahıl yetiştirilen bölgeler. Bu durumun nedeni kısmen, geleneksel hayat tarzlarının ve bağlılıkların kırsal alanda daha uzun ömürlü olması ve kısmen de bir dereceye kadar sınıf bariyerlerini aşan metropol kapitalizmi karşısında gittikçe gelişen bir dayanışma duygusuydu. Avrupa'nın kalanında olduğu gibi Almanya'da da kentleşme eğilimi 19. yüzyılın ortalarından itibaren topluma damgasını vurmuştu ancak monarşinin çöküşü ve yeni cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte bu eğilim yoğunlaşmış ve öne çıkmış görünüyordu. Almanya'nın kırsal bölgelerindeki pek çok kişi açısından cumhuriyetin gelişi, "sosyalizm, tarımsal fiyatlarda daha fazla devlet denetimi ve parlamento siyasetine kentli tüketicinin sesinin hâkim olması anlamına geliyordu";[4] daha iddialı bir işgücü; statü kaybı; daha az çalışma saatiyle daha fazla ücret almak için sürekli kentlere yığılma da bu korkularını pekiştiriyordu. Prusya'da tarım, yıllardır kalitesiz toprak, pazarlara ulaşmayı zorlaştıran yetersiz altyapı, yüksek üretim maliyetleri ve düşük verimlilikten mustaripken, bunlar düşük gıda fiyatları, yurtdışının artan rekabet gücü ve yüksek faiz oranlarıyla birleşince tarım sektörü için zorlu bir ekonomik ortam yaratıyordu. Enflasyon sırasında borçlarını ödemeyi başaranlar bile 1924'ten sonra hızla yeniden borçlandı ve 1927'ye gelindiğinde çoğu çiftçi ayakta kalabilme mücadelesi veriyordu.

Hükümet kırsal kesimin borçlarını hafifletmek için çeşitli planlar geliştirdi. 1924'te Marx hükümeti tarıma yönelik koruyucu vergiler getirdi ve 1926'da Doğu Prusya'daki büyük toprak sahipleri için ucuz kredi ve vergi muafiyetleri öngören program uygulamaya kondu (bu temelde savaş öncesi sübvansiyon sistemine bir dönüştü). Bu önlemler, 1928-1929'da Doğu Prusya için geliştirilen ve büyük toprak sahiplerini mali olarak daha fazla güvence altına almak amacıyla arazilerine milyarlar-

4 Matthew Stibbe, *Germany 1914-1933*, Harlow, 2010, s. 119.

ca markı kanalize eden bir ekonomik yardım programıyla desteklendi. Ancak dünya ekonomik krizinin başlamasıyla bu tür önlemler ne yazık ki yetersiz kaldı. Uluslararası fiyatlar aniden düşerken, çiftçiler ürünlerine alıcı bulamamaya başladı ve iflasın eşiğine geldi. Hükümet bu gidişata dur demek için Temmuz 1930'da bir Doğuya Yardım Kanunu (*Osthilfe*) çıkardı; bu kanun borçların ertelenmesi için 650 milyon mark ve işsizlerin boş arazilere yerleştirilmesi için ayrıca 225 milyon mark sağlanmasını öngörüyordu. Ertesi yıl bu miktarlar sırasıyla 950 milyon mark ve 250 milyon marka çıkarıldı. Ancak bu büyük miktarlar bile yetersiz kaldı ve 1931'in sonunda, kâr etmeyen büyük çiftliklerin arazilerinin parçalanmasını ve işsizlere dağıtılmasını öngören kapsamlı toprak reformu tasarıları kabineye getirildi. Bu tasarılar reddedilmesine rağmen *Junker*'lerin şiddetli protestosuyla karşılaştı. *Junker*'ler yaşlanan cumhurbaşkanının yasa taslağını reddetmesini ve nihayetinde Brüning hükümetinden desteğini çekmesini sağladı.

Orta sınıflar

Weimar'ın toplumsal katmanları arasında en fazla orta sınıflar tarih araştırmalarına konu olmuştur. Başlangıçta kitlesel olarak Weimar koalisyonunu destekleyen *Mittelstand*, siyasi, ekonomik ve kültürel statüsünü kaybetme korkusuyla yavaş yavaş önce DNVP'ye, ardından *Wirtschaftspartei* (Ekonomi Partisi) gibi özel çıkar ve hizip partilerine ve nihayet de Nazilere yöneldi. Bu "proleterleşme" (toplumsal konumunu kaybederek işçi sınıfına dahil olma) korkusu, Weimar dönemi boyunca alt orta sınıfların kâbusu oldu ve hiperenflasyonun ve Büyük Buhran'ın yarattığı ekonomik kargaşa bu durumu daha da kötüleştirdi. Pek çoğu sıkıntılarının kaynağı olarak büyük şirketlerin zenginlerini suçluyordu ama onları asıl korkutan sol ve sendikalardı; piyasa güçlerinin elinden kurtulabilseler bile mal varlıklarının ve konumlarının radikal sosyal yasalar ve/veya şiddetli devrim tarafından ellerinden alınacağını düşünüyorlardı.

Tarih boyunca bütün ülkelerdeki orta sınıf seçmenler gibi, Weimar *Mittelstand*'ı da zar zor kazandıkları paralarla ödedikleri vergilerin, "tembel" ve beceriksiz işçilerle "sosyal yardım beleşçilerine" yönelik masraflı refah projeleri için çarçur edildiğine inanıyordu. Ancak, belki de en büyük öfkeyi doğuran, enflasyon döneminin kalıntıları oldu; öyle ki "enflasyonun hasarlarını onarmaya yönelik kaygılar, Weimar Cumhuriyeti'nin siyasi istikrarının zayıflatılmasına hizmet etti."[5] *Rentenmark*'ın tedavüle sokulmasının, eski sistemde borç alan ve verenlerin üzerinde çok ciddi etkileri olmuştu. Bu borçlar ya eski para birimiyle birlikte değersizleşmiş, borcu resmen silerek borçluyu yükümlülüklerinden kurtarmış ve borç vereni parasız bırakmış; ya da borçları yeni paraya çevirmenin bir yolunu bulmak gerekmişti. Halkın baskısıyla, 16 Temmuz 1925'te, enflasyondan kazançlı çıkanların mal varlıklarını, kaybedenlere yeniden dağıtmak üzere tasarlanan Revalüasyon Yasası kabul edildi, ancak sorunların karmaşıklığı ve bazı tutarların büyüklüğü, revalüasyon ödemelerinde hızla ertelemeye gidilmesine yol açtı. Bu durum insanların revalüasyon ilkesine karşı dava açmasına engel olmadı ve 1925'le 1933 arasında bu türden yaklaşık 2 milyon dava açıldı; yüz binlerce kişi enflasyon sırasında yaşadığı kayıplar için yeterince tazminat alamadığını, işçilerle sosyal yardım alanların ekonomik kaostan faydalanarak daha yüksek ücretler için pazarlık edebildiğini düşünüyordu.

Fakat diğer tüm toplumsal gruplar gibi orta sınıflar da homojen olmaktan çok uzaktı. Tarihçiler genellikle orta sınıfları üst (akademisyenler, doktorlar, avukatlar vb.) ile alt (dükkân sahipleri, tüccarlar vb.) olarak ikiye ayırmıştır; ancak eski ve yeni olarak da ayrılabilirlerdi. Üst orta sınıflar bir dereceye kadar toplumdaki yerlerini daha iyi koruyabilirken, bu durum onları daha şanssız vatandaşları etkileyen kaygılardan muaf kılmadı. Özellikle, eğitim ve *Bildung*'a yönelik saygının ve bunların değerinin azaldığını düşünerek kaygılanıyorlardı; enflasyon ve bunalımın

5 David B. Southern, "The Impact of the Inflation: Inflation, the Courts and Revaluation", (ed.) Richard Bessel ve E. J. Feuchtwanger, *Social Change and Political Development in Weimar Germany*, Londra, 1981, s. 55.

getirdiği zorluklar, bir "akademik proletarya" korkusu yaratarak meslek sahibi sınıfları DNVP ve Nazilerin kucağına attı.[6] Eski alt orta sınıflar olarak adlandırılan, esnaf, zanaatkâr ve dükkân sahiplerinden oluşan kesimin geçim kaynağı ve değerleri "idealleştirilmiş bir sanayi öncesi geçmiş görüşüne dayanıyordu."[7] Bu onlara güçlü bir toplumsal kimlik anlayışı kazandırdı ancak savaş sonrası dönemde kitlesel üretim ve büyük ölçekli perakendecilerin (bu eğilimler savaştan önce de vardı ancak 1918'den sonra yoğunlaştı) gittikçe artan rekabeti karşısında sınaî modernliğe yönelik korkuları ve itirazları arttı. Yeni alt orta sınıflar, mağaza çalışanları gibi hizmet sektöründekilerle, kâtipler ve kıdemsiz devlet memurları gibi diğer beyaz yakalı işçilerden; kültürel eleştirmen Siegfried Kracauer'in deyişiyle "maaşlı kitlelerden" (*Die Angestellen*) oluşuyordu.[8] 1907 ile 1925 arasında bu tür çalışanların sayısı 1,3 milyondan 5,3 milyona çıktı; ancak bu büyüme beraberinde iş güvencesizliğini de getirdi. Aynı zamanda emek piyasasına giren kadınlar ücretleri aşağı çekti (beyaz yakalı kadın işçiler erkek meslektaşlarına kıyasla ortalama % 33 daha az kazanıyordu) ve iş rekabetini artırdı.

İşçi sınıfı

Alman orta sınıflarının, özellikle de serbest çalışan tüccarların ve perakendecilerin inandığının aksine, Almanya'nın savaş sonrası ekonomik kargaşalarından en fazla zarar gören, her zamanki gibi kentli yoksullar oldu. 1924'ten sonra yaşam standartları yavaş yavaş iyileşmeye başladıysa da, hükümetteki Sosyal Demokratların hem ulusal hem de bölgesel düzeydeki çabalarına rağmen, işçilerin yaşamı zordu ve Weimar Almanyası'nda zenginlik ve yoksulluk hâlâ uçlardaydı. Sendikaları kanunen tamamen tanıyan ve sekiz saatlik çalışma gününü kabul

6 Bkz. Bernd Widdig, "Cultural Capital in Decline: Inflation and the Distress of Intellectuals", (ed.) Kathleen Canning, Kerstin Brandt ve Kristin McGuire, *Weimar Publics/Weimar Subjects: Rethinking the Political Culture of Germany in the 1920s*, Oxford, 2010.

7 Stibbe, *Germany*, s. 114.

8 Bkz. Siegfried Kracauer, *The Salaried Masses*, çev. Quintin Hoare, Londra, 1998.

eden (bunların her ikisi için de örgütlü işçiler uzun yıllardır mücadele ediyordu) Stinnes-Legien Anlaşması ileri bir adımdı ancak tüm işçilere eşit fayda sağlamadı ve yalnızca işçilerle işverenler arasında değil, işçi sınıfının farklı kesimleri arasında da anlaşmazlığa neden oldu. Savaştan hemen sonra ve enflasyon döneminde, işçi sınıfından kentliler uygun fiyata gıda, yakacak ve ev bulmakta ciddi sıkıntılar çekti ve dolayısıyla tüberküloz gibi bulaşıcı hastalıklara yatkın hale geldi. Resmi bir araştırmanın sonuçlarına göre, 1929'da bile hâlâ et, ekmek, süt ürünleri, meyve ve sebze tüketimi savaştan öncekine kıyasla çok düşüktü. Savaş dulları, yetimleri ve gaziler, enflasyondan ve sonrasındaki hükümet kısıntılarından özellikle zarar gördü ve beyaz yakalı çalışanlarda olduğu gibi, vasıfsız işçiler için "altın yirmili yıllarda" bile çok az iş güvencesi vardı.

Yetkililer bu sorunları hafifletmek için bazı girişimlerde bulunduysa da bunlar genellikle dağınık ve düzensizdi. Sosyal Demokratlar dikkatlerini temel seçmen kitleleri olan vasıflı işçilere yöneltip onların haklarını savunarak kendilerini işçi sınıfının partisi olarak sunarken, kentli proletaryanın, haklardan mahrum ve vasıfsız kesimlerini ve evsizleri bir dereceye kadar yok saydı. KPD de "kentli yoksulları son derece küçümseme eğilimindeydi"[9] ve bu durum, pek çok vasıfsız genç işçinin 1930'dan sonra neden komünizm yerine Nazizmi benimsediğini açıklamakta yardımcı olabilir. Aynı zamanda, yeni nesil orta sınıf sosyal hizmet görevlileri, hemşireler ve sosyal reformcular, kentli yoksulların sorunlarını ele almak için yeni aydınlanmacı ve bilimsel yöntemleri uygulamaya kalkışınca, yardım etmeye çalıştıkları halde sosyal hizmetlerin müdahaleci ve kibirli tutumuna öfkelenen kişilerin engellemeleri ve itirazlarıyla karşılaştılar. Benzer şekilde, yetkililer, oyalanmak için işçi sınıfı mahallelerinde takılan ve savaşın, ebeveyn otoritesini tamamen ve geri dönülmez şekilde çökerttiğine ve suç oranlarında ani bir yükselişe neden olduğuna yönelik korkuları doğrular nitelikteki gençlerden oluşan çeteleri (ya da 1929'dan sonra işsiz gençleri) kontrol etmeye çalışıyordu.

9 Stibbe, *Germany*, s. 112.

Yine de, özellikle Prusya'daki Sosyal Demokrat yetkililer, işçilerin yaşamlarını iyileştirmek için ellerinden geleni yaptı: Sosyal sigorta ve emekli maaşlarını artırdı; yeni ve düşük fiyatlı evlere yatırım yaptı ve böylece durumu daha iyi olan işçilerin eski, aşırı kalabalık apartmanlardan, içinde elektrik ve tuvalet bulunan temiz ve modern apartman dairelerine taşınmalarına olanak tanıdı. Ayrıca yetişkinlere yönelik eğitimin kapsamının genişletilmesi sayesinde işçilere daha fazla eğitim ve öğrenim olanağı da sağlandı. Çeşitli hayır ve eğitim kurumları tarafından özellikle çalışan erkeklere yönelik olarak hazırlanmış akşam kursları veriliyordu. Gerçi müfredat, iş eğitimi veya daha iyi istihdam olanakları sağlamak yerine "işçilerin bilincini artırmak ve onları siyasi ve toplumsal değişimin bir gücü haline getirmek"[10] üzere tasarlanmıştı; dolayısıyla bu tür kursların faydası ve etkisi tartışmalıdır. *Realgymnasien* ve *Oberrealschulen* ile orta öğretimi kitlelere açan ve *Gymnasien* tarafından sağlanan klasik eğitimin yerine bilim ve tekniğe odaklanan daha modern bir müfredat sunan imparatorluk döneminin eğitim reformlarını temel alan anayasanın 146. maddesi, maddi durumu ve kökenine bakılmaksızın herkese en iyi yaşam olanaklarını sunan iyi bir eğitimin sağlanacağı "organik olarak gelişmiş" devlet okullarını öngörüyordu. Ayrıca, bu okulların genç Almanlara iyi işleyen bir demokrasi için şart olan önemli yetilerin yanı sıra yurttaşlık sorumluluğu anlayışını da aşılayacağı umuluyordu.

Reich hükümetinin bu hedeflere ulaşma olanağı biraz sınırlıydı. Bunun nedeni kısmen bizzat anayasanın hükümleriydi; merkezi hükümet yüksek öğretimden sorumluyken, tek tek devletler orta ve ilköğretim üzerinde denetime sahipti. Yine de Prusya'daki SPD yetkilileri eğitim sistemini daha eşitlikçi ve anayasada ifade edilen ilkelere uygun hale getirmek için yılmadan çalıştı. Öğrencilerin Alman okul sisteminin üç ana dalından hangisine yerleştirileceklerini belirleyen sınava girme yaşını yükselttiler; dallar arasında geçişe daha fazla olanak tanıyan

10 Paul Bookbinder, *Weimar Germany: The Republic of the Reasonable*, Manchester, 1996, s. 158.

bir sistem getirdiler ve daha fazla kadının üniversiteye girmesini sağlamak için kızlarla erkeklere sağlanan fırsatlar arasındaki uçurumu kapatmaya çalıştılar. Bütün bu önlemler, maddi durumu daha kötü olan öğrencilerin yaşam fırsatlarını iyileştirmek ve daha fazla toplumsal hareketliliği teşvik etmek için tasarlanmıştı çünkü sadece *Gymnasien*'e devam edenler üniversiteye gidebilecek ve devlet memurluğu, hukuk ve tıp gibi alanlara yönelebilecekti. Fakat reformcular, sosyal demokrat eğitim siyasetinin laikleştirici eğiliminden dehşete düşen Merkez Partisi'nin ve bizzat eğitim sisteminin muhalefetiyle karşılaştı. Çoğu öğretmen ilkesel olarak cumhuriyete karşıydı ve ezber gibi eski eğitim yöntemleri standart olarak kaldı.

Toplumsal cinsiyet ve cinsellik

1920'ler, çoğu açıdan 1960'lardakinden çok daha radikal olduğu halde o kadar sert ve aleni olmadığı için genellikle azımsanan bir cinsel devrime tanıklık etti. Yalnızca Almanya'da değil, Batı dünyasının tamamında geleneksel cinsiyet rollerine, seks ve cinsellik kavramsallaştırmalarına farklı başarı dereceleriyle meydan okundu. Buna, Birinci Dünya Savaşı'nın derin demografik etkisi olanak verdi. Doğrudan veya dolaylı şekilde, savaş kadınların çalışma ve davranış biçimini, hatta görünümünü değiştirdi. Kadınlar askere alınan ve savaşa gönderilen erkeklerin boşluğunu doldurmak için ilk kez kitlesel olarak iş yerine girdi. Orta sınıftan kadınlar savaş zamanında sosyal yardım faaliyetlerinin sorumluluğunu alırken, işçi sınıfından kız kardeşleri de eskiden erkeklere özgü olan daha iyi ücretli, vasıflı mesleklere kayabildi; bu değişiklikler kendilerine o zamana kadar sahip olmadıkları bağımsızlığı sağladı ve savaş zamanında ulusun ayakta kalmasında oynadıkları önemli rol sayesinde devlet ve toplum tarafından kabul görmelerine olanak tanıdı. Kadınların savaş zamanındaki deneyiminin bu özgürleştirici yönünü cephedeki sevdiklerinden haber beklemenin kaygısı gölgeliyordu ama hem kamusal alana kaymaları hem de savaş sırasında yaşanan zorluklar, Alman kadınlarının bilincini artıra-

rak toplumsal haklarının ve görevlerinin sert bir şekilde farkına varmalarını sağladı.[11]

Kadınların savaş sırasındaki rolü, kadınların oy kullanma hakkına karşı direnci bir dereceye kadar kırabildi ancak hâlâ cinsiyet rollerindeki değişikliklere karşı kemikleşmiş bir direnç ve cinsiyet dengesizliğine dair derin bir kaygı vardı. Milyonlarca erkeğin savaş alanında ölmesi ve yüz binlercesinin de koca, baba ve ailenin geçimini sağlayan kişi olarak normal işlevlerini fiziksel veya zihinsel sakatlanmanın etkisiyle yerine getiremez hale gelmesi, yaklaşık 2 milyon genç kadını evlenme olasılığından yoksun bırakan bir "erkeklik krizine" yol açtı.

Yeni cumhuriyet bu meselelere bir ölçüde kısmen muğlâk bir yaklaşım benimsedi. Halkın Temsilcileri Konseyi'nin ilk icraatlarından biri, 12 Kasım 1918'de 20 yaşın üzerindeki tüm kadın ve erkeklere eşit oy hakkı tanınması oldu; bu hamle daha sonra yeni anayasaya da dahil edildi. Fakat devlet de istihdam ve toplumsal ilişkilerde savaş öncesi normlara dönmek için can atıyordu ve çoğu kadın, savaş sonrasında seferberliğin sona ermesiyle savaş sırasındaki işlerinden atıldı. Ayrıca, Weimar anayasasının 109. maddesi, kadın ve erkeklere yalnızca "prensipte" eşit vatandaşlık hakları tanıyordu; dolayısıyla "yerel, eyalet veya devlet düzeyindeki yasaların anayasayı farklı yorumlamasının" ucunu açık bırakıyordu.[12] Benzer şekilde, anayasa aile yaşamını karı koca arasındaki eşitliğe dayalı olarak görürken; mülkiyet, çalışma ve çocuk yetiştirme konularında erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyetini öngören 1900 tarihli Medeni Kanun, değişmeden kalmıştı. Dolayısıyla 1920'de kadınlara tanınan vatandaşlık hakları, kadınların eş ve anne olarak rollerini teyit etmeyi ve savaşın aile yaşamında ve cinsler arası ilişkilerde yarattığı çatlağı yamamayı hedefliyordu.

Fakat savaşın ve sanayileşmenin getirdiği değişiklikler, Weimar anayasasının mimarlarının ve hatta 13 yıl sonra Hitler'in Nasyonal Sosyalist rejiminin geri alamayacağı kadar derindi.

11 Kathleen Canning, "Women and the Politics of Gender", (ed.) Anthony McElligott, *Weimar Germany* içinde, Oxford, 2009, s. 147-148.

12 *A.g.e.*, s. 153.

Kadınlara oy hakkının tanınması, yepyeni bir oy tabanı yarattı ve 1919-1920'de siyasi partiler bu taban için amansızca yarıştı. Ancak bütüne bakıldığında hem kadın aktivistler hem de kadın seçmenler, toplumsal, dini veya kültürel değerlerini en iyi şekilde yansıtan partilere bağlı kaldı; Katolik kadınlar genellikle Merkez Partisi'ni desteklerken işçi sınıfından kadınlar SPD'yi destekledi ve saire. Siyasi olarak aktif olan orta sınıftan kadınların çoğu oy hakkını kazanınca parlamenter siyasete sırtını dönerek sosyal hizmetler ve reformla ilgilendi; bu eğilim çoklukla "geleneksel cinsiyet rollerine dönme arzusunun" bir kanıtı olarak görülmüştür.[13] Oysa çoğu kadın için bu iki alan dışlayıcı olmaktan ziyade birbirini tamamlıyordu ve Alman kadınlar erkek vatandaşlara kıyasla daha düşük oranlarda oy kullansa da, Weimar Cumhuriyeti'nin, kadınların siyasete katılımı konusundaki sicili çoğu Avrupa ülkesininkinden daha iyiydi: 1924'te İngiliz Avam Kamarası'na yalnızca dört kadın parlamenter seçilmişti; buna karşılık 1927'de Reichstag'da 35 ve Prusya Meclisi'nde 40 kadın parlamenter vardı.

Aynı zamanda kadınlar "evin sınırlarını gittikçe daha fazla aşarak tüketimin gösterişli dünyasına giriyordu."[14] Firmalar toplumun bu gittikçe daha iyi eğitimli, bağımsız ve ödeme gücüne sahip kesiminin sunduğu görülmedik kâr potansiyelinin varlığını keşfederken, ev eşyalarıyla moda ürünleri reklamlarının odağına kadınlar gitgide daha fazla yerleşti. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda işyerinden toplu olarak çıkarılmalarına rağmen, 1920'lerde inanılmaz sayıda kadın iş gücüne yeniden katıldı. 1925'ten sonra, ekonomik rasyonelleşme eğilimi, ucuz ve vasıfsız işçi olarak gittikçe daha fazla sayıda kadının emek piyasasına girmesine yol açtı. Beyaz yakalı kadın işçilerin sayısı 1907 ile 1925 arasında % 200 arttı; yani, hizmet sektöründe istihdam edilenlerin üçte ikisi kadındı. Bu durum net gelirleri sayesinde evin ve ailenin kısıtlamalarından bir ölçüde özgürleşmiş, genç, evlenmemiş bir kadın nesli ortaya çı-

13 Katharina von Ankum (ed.), *Women in the Metropolis: Gender and Modernity in Weimar Culture*, Berkeley, 1997, s. 6.

14 Eric Weitz, *Weimar Germany: Promise and Tragedy*, Princeton, 2007, s. 56.

Bop saçlı ve "kısa" etekli modaya uygun modern "Yeni Kadın" görünümü, Amerikalı aktris Louise Brooks gibi kadın şöhretler tarafından temsil ediliyordu.

kardı. Bireyselliklerini göstermek, uğraşları ve davranışlarıyla kendilerine farklı bir kimlik edinmek için bu geliri çoklukla moda, kozmetik, magazin dergileri, sinema, spor faaliyetleri ve diğer eğlencelere harcamayı tercih ediyorlardı. Savaştan önceki dönemin uzun saçları, korseleri ve uçuşan elbiseleri gitti; bop kesim saçlar (nam-ı diğer *Bubikopf*), kısa etekler ve kolsuz dar elbiseler geldi. Josephine Baker, Louise Brooks ve Marlene Dietrich gibi şöhretlerin temsil ettiği dağınık saçlı vamp kadın imgesi yaygınlaştı ve moda bilincine sahip, aynı zamanda sinemaya gitmekten hoşlanan genç kadınlar tarafından tak-

lit edildi. Savaş sırasında ve sonrasında erkeklerin yokluğu, çoğu kadının geleneksel eş ve anne rollerini üstlenme umudundan tamamen vazgeçip enerjilerini kariyerlerine odaklamaları anlamına gelirken, toplumdaki cinsiyet dengesizliği de flörtleşme kurallarını değiştirmişti. Kadınların sayısı erkeklerinkinden çok fazla olduğundan, eş bulma rekabeti amansızdı ve kadınlar seks ve cinselliğe karşı daha liberal tutumlar benimseyerek daha iddialı hale geldi.

Her ne kadar Weimar döneminde daha öncekine kıyasla daha fazla kadın işgücüne katıldıysa da, bu kadınların statüsü düşük kaldı ve zaman kötüleşince işini ilk kaybedenler onlar oldu. Edebiyat, reklam ve popüler kültürde "yeni kadın" imgesi ne kadar yaygın olursa olsun, bu imgenin, çoğu Alman kadının yaşamıyla pek de örtüşmediği sıklıkla belirtilmiştir. "Yeni kadın" fenomeni, aslen büyük şehirlerle sınırlı kalan kentli tüketici kültürünün bir ürünüydü ve kırsal bölgelerde çok az "yeni kadın" vardı. Ayrıca, 1925 nüfus sayımında, 4,2 milyon kadın (Almanya'nın yetişkin kadın nüfusunun üçte biri) ücretli olduğunu belirtirken, bunların yarısı düşük ücretli manuel işlerde çalışıyordu.[15] Hizmet veya sekreterlik sektöründeki yeni beyaz yakalı pozisyonları genç, işçi sınıfından kadınlara bir derece toplumsal hareketlilik sağlasa da, bu kadınların büyük çoğunluğu kendilerini geleceği olmayan işlerde çok düşük ücretle uzun saatler boyunca çalışırken buldu. Bunun yanı sıra, Alman kadınların üçte ikisi hâlâ çalışmıyordu ve hepsi de çalışmadan geçinebilecek kadar zengin değildi. Büyük Buhran'dan önceki yıllarda, genç ve bekâr kadınlar, erkeklerden daha fazla sosyal yardım alıyordu; bunun nedeni kısmen işverenlerin iş başvurusu yapanlar arasından erkekleri tercih etmesiydi. 1929'dan sonra istihdam rekabeti iyice kızışınca işler daha da kötüleşti. Hükümetin büyüyen krize bulduğu çarelerden biri, evli kadınların kamu hizmetlerinde çalışmasını yasaklamak olunca, daha geleneksel cinsiyet rollerine dönüş resmi olarak onaylanmış oldu. Aynı zamanda, çalışan kadınlar genellikle erkek egemen emek

15 Tim Mason, "Women in Germany, 1925-1940: family, welfare, work", *History Workshop Journal*, cilt 1, s. 1976, 78-80.

iş sisteminde öfke ve kaygıya hedef oluyordu: Sendikalar fabrikaların "kadınlaştırılmasına" bunun rasyonelleşme eğiliminin tamamlayıcı bileşeni olduğu gerekçesiyle saldırırken, genç kadınlar (yalnızca tüm partilerden siyasetçiler tarafından değil, bazı yaşlı feministler tarafından da) "havai" ve "uçarı" oldukları, ciddi toplumsal ve siyasi meseleler yerine moda ve iyi vakit geçirmekle ilgilendikleri gerekçesiyle istenmiyordu.[16]

Weimar döneminde Alman kadınların yaşadığı değişim ve zorluklar pek de kendine özgü değildi. Savaşan tüm uluslar, savaş sırasında kadın iş gücünden yararlanmış ve Büyük Savaş'tan ciddi cinsiyet dengesizlikleriyle çıkmıştı; bunlar, sadece Avrupa'da değil dünyanın her yerinde devam eden sanayileşme ve modernleşme süreçleriyle birlikte cinsiyet rollerinde ve davranışlarında önemli değişikliklere neden oldu. Benzer şekilde, 1920 ve 1930'larda Avrupa'nın her yerinde seks ve cinsellikle ilişkili konulara yönelik ilgi ve tartışmalarda bir artış yaşandı.[17]

Öte yandan, toplumsal cinsiyet ve cinsellik Weimar ekonomisinin ve siyasetinin kırılganlığını pekiştiren derin bir kaygının da odağındaydı. Birinci Dünya Savaşı'nda onca erkeğin ölümü 1914'ten önce başlayan doğum oranlarındaki düşüşle (1933'te Avrupa'nın en düşük doğum oranı Almanya'daydı) birleşince "'cinsiyet karmaşası' ve 'ahlâksızlık' endişelerini körükledi".[18] Savaş sırasında yalnızca Almanya'da değil tüm Avrupa'da ulusal sağlık ve verimlilikteki düşüşle ilgili tartışmalara hâkim olmaya başlayan öjenik [ırk ıslahını savunan] fikirler, daha fazla ve daha iyi askerler yetiştirme arzusundan besleniyordu ve savaş sonrası dönemde Alman ırkının sağlığı hakkın-

16 Dagmar Reese, *Growing Up Female in Nazi Germany*, Ann Arbor, 2006, s. 48, 192.

17 Bu dönemdeki toplumsal cinsiyet ve cinsellik sorunlarına dair karşılaştırmalı bir perspektif için, bkz. Alys Eve Winterbaum, Lynn M. Thomas, Priti Ramamurthy, Uta G. Poger ve Tani E. Barlow (ed.), *The Modern Girl Around the World: Consumption, Modernity and Globalization*, Kuzey Carolina, 2008; Virginia Nicholson, *Singled Out*, Oxford, 2008; Martin Pugh, *We Danced All Night: A Social History of Britain Between the Wars*, Londra, 2008, s. 124-170; Richard Overy, *The Morbid Age: Britain between the Wars*, Londra, 2009, s. 93-135.

18 Julia Roos, *Weimar Through the Lens of Gender: Prostitution Reform, Women's Emancipation, and German Democracy, 1919-33*, Ann Arbor, 2010, s. 4.

da saplantılı bir endişenin ortaya çıkmasına yol açtı.[19] Askerî yenilginin hemen sonrasında, bu endişeler; kamu sağlığına, nüfus artışına ve genel ahlâka karşı bir tehdit oluşturduğu düşünülen cinsel yoldan bulaşan hastalıkların yayılmasındaki belirgin artışa odaklandı. Ancak Weimar dönemi devam ettikçe, bu kaygılar gittikçe çocuk yerine kariyer yaparak milli görevlerini aksatan gençlerin (özellikle genç kadınların) sözde gevşek cinsel ahlâkında yoğunlaştı.

Bu türden düşünceler salt milliyetçilerin veya dindar sağcıların tekelinde değildi; liberaller, cumhuriyetçiler ve kadın hareketinin üyeleri tarafından da sık sık dile getiriliyordu. Kadının bir cinsel hayatının olduğunu kabul etmekle birlikte, orta sınıftan cinsel reformcular bunu üreme amaçlı görüyordu ve nihayetinde geleneksel görüşlerle hem kadınların eş ve anne olarak "uygun görülen" rollerine ilişkin hem de "ırk sağlığı" ve savaş zamanındaki kayıpların telafi edilmesiyle ilgili artan kaygıları destekliyordu. Devlet, 119. maddedeki, evliliğin ve anneliğin hükümetin desteği ve korumasından yararlanması gerektiğine ilişkin beyanın arkasında duruyor ve "aile değerlerini" vurgulayan refah ve halk sağlığı programlarına fon ve pratik destek sağlıyordu. 1927 tarihli Zührevi Hastalıklarla Mücadele Kanunu (*Reichsgesetz zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten*) gibi şaşırtıcı derecede liberal önlemler bile (bu kanun, İskandinavya'da yürürlükte bulunan ve nüfusu 15 binin üzerindeki kentlerde seks işçiliğini yasallaştıran, genelevleri yasadışı ilan eden ve böylece ferdi seks işçilerinin oda kiralamasını kolaylaştıran benzer bir yasadan uyarlanmıştı), en azından kısmen de olsa Almanya'nın demografik düşüşünü durdurma ümidiyle yürürlüğe konmuştu. Görünürdeki bu çelişki, Laurie Marhofer'in, Weimar devletinin, "refahın etik davranışa" ve kişisel ve ulusal sağlıkta iyileşmeye "yol açtığı yeni bir toplumsal yönetim sistemi" kurma arzusu diye tarif ettiği şeyin bir ifadesi olarak görülebilir.[20]

---

19 Bkz. Paul Weindling, *Health, Race and German Politics between National Unification and Nazism, 1870-1945*, Cambridge, 1989.

20 Bkz. Laurie Marhofer, "Degeneration, sexual reform, and the politics of the Weimar Republic", *German Studies Review*, cilt 34, sayı 3, 2011, s. 532.

Yine de cumhuriyet yönetiminde Almanya'nın cinsel hoşgörü cenneti olduğuna dair (tarihçiler arasında bugün bile var olan) bir algı gittikçe güçleniyordu. Filizlenmekte olan Cinsel Reform hareketi, sağlıklı, zevkli ve üretken bir cinsel yaşama sahip olma konusunda çiftlere tavsiyelerde bulunurken, liberal feministler, sosyalistlerle ve komünistlerle güç birliği yaparak kürtajın serbest bırakılması ve doğum kontrolüne yönelik kısıtlamaların kaldırılması için kampanyalar yürütüyordu. Almanya'da gey ve lezbiyenlere yönelik 26 dergi çıkıyordu (ancak bunların çoğu sınırlı sayıda ve daha da sınırlı süreyle çıkıyordu) ve 1929'da salt Reich başkentinde, tamamen eşcinsel müşterilere hizmet veren 65 ila 80 bar (*Dielen*) ve lezbiyenlere yönelik 50 kulüp bulunduğu tahmin ediliyordu. Berlin polis şefi, 1922'de başkentte yaklaşık (jigololar hariç) 100 bin eşcinsel bulunduğunu tahmin ediyordu; bu sayı, 1930'da 350 bine yükseldi.[21] Bu alt kültür, Berlin'i Avrupa'nın her yerinden (ve özellikle Britanya'dan) gelen seks turistlerinin uğrak yeri haline getiren uluslararası bir üne yol açtı ve meşum Eldorado travesti barı gibi kuruluşların, önde gelen turizm rehberlerinde yer almasını sağladı.[22] Aynı zamanda, 1919'da Prusya Sosyal Demokrat hükümetinin sağladığı bir fonla *Institut für Sexual-Wissenschaft*'ı (Cinsel Bilim Enstitüsü) kuran ve 1924'te devlete devreden Dr. Magnus Hirschfeld, eşcinselliğe yönelik daha fazla anlayış ve hoşgörü için yılmaksızın kampanyalar yürüten etkili bir gey hakları hareketinin başını çekti. Erkek seks işçiliğini ve erkekler arasında cinsel ilişkiyi yasaklayan Alman ceza yasasının 175. bendinin yürürlükten kaldırılmasına ve yerine rüşt çağını (21 yaş ve üstü) getiren yeni bir yasanın onaylanmasına yönelik 1929 oylaması, genellikle daha önce "sapkın" cinsellik olarak görülen şeye karşı gittikçe artan hoşgörünün kanıtı olarak görülmüştür; ancak son zamanlarda bu yorum sor-

21 Bkz. Mel Gordon, *Voluptuous Panic: The Erotic World of Weimar Berlin*, Los Angeles, 2001, s. 92-94.

22 Bkz. John Chancellor, *How to be Happy in Berlin*, Londra, 1929, s. 136-137. İngiliz "seks turizmiyle" ilgili daha fazla bilgi için bkz. Colin Storer, *Britain and the Weimar Republic: The History of a Cultural Relationship*, Londra, 2010, 1. Bölüm.

gulanmaya başlamıştır. Yasa değişikliği önerisi, eşcinsel özgürleşme hareketi arasında çok büyük tartışmalara neden oldu; hareketin çoğu üyesi, bunun yalnızca bir "özgürleşme illüzyonu" olduğunu ileri sürerken, reform tasarısını sunanlar ise eşcinselliğin "doğaya aykırı" olduğunu savunmaya devam ettikleri halde yalnızca "başarısız" ve uygulanamayan bir yasayı değiştirmek amacıyla bu işe kalkışmışlardı.[23] Dolayısıyla, Weimar Cumhuriyeti'nin görünürdeki cinsel hoşgörüsünün bir ölçüde, gerçeklikten ziyade hayal gücünün bir ürünü olabileceği öne sürülmüştür.

Kentli cumhuriyet

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, 19. yüzyılın sonunda başlayan kentleşme eğilimi hızla devam etti. Almanya'nın her yerindeki kasaba ve kentler, milyonlarca genç Alman iş bulmak için buralara aktıkça büyümeye devam etti ve tarımsal doğuyla sınaî batı arasındaki ayrım daha da büyüdü. Kent, Weimar'ın siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşamının merkezi haline gelirken belediyeler de vatandaşla hükümetin yeni demokratik devletteki ana etkileşim noktasına dönüştü. Büyük metropol merkezlerinde yürütülen büyük ölçekli kamu binaları ve sosyal hizmet projeleri, "Weimar deneyinin başarısı veya başarısızlığının barometreleri haline geldi ve... cumhuriyetin günümüze kadar devam eden şekilde belediyelerle yakından özdeşleşmesini teşvik etti."[24] Ancak Weimar Cumhuriyeti ve kültürüyle en fazla özdeşleşen, "Kızıl" Berlin oldu. Her ne kadar "Weimar'ın Berlin, Berlin'in de Weimar olduğunu"[25] söylemek çok ileri gitmek olsa da, 1920'lerde Reich başkentinin diğer büyük Alman kentleri arasında eşitlerin birincisi (*primus inter pares*) olmaktan ilk kez çıkıp Almanya'nın önde gelen siyasi, kül-

23 Bkz. James Kollenbroich, *Our Hour Has Come: The Homosexual Rights Movement in the Weimar Republic*, Saarbrücken, 2007 ve Marhofer, "Degeneration, sexual freedom, and politics", s. 538-539.

24 John Bingham, "The 'Urban Republic'", (ed.) Anthony McElligott, *Weimar Germany*, Oxford, 2009, s. 127.

25 Weitz, *Weimar Germany*, s. 41.

türel ve toplumsal merkezi olarak Münih ve Dresden'in önüne geçtiği kesinlikle doğrudur.

Modernleşme ve rasyonelleşmenin toplumsal uyumu sağlayabileceğini düşünen Sosyal Demokrat belediye yetkililerinin himayesinde, Berlin benzersiz bir büyüme dönemi yaşadı: 1925'te nüfusu 4 milyondu ve bu nüfus, yılda 80 bin ila 100 bin kişi artmaya devam etti. Bu, Weimar'ın gittikçe daha rasyonel ve teknolojik hale gelen tüketici ekonomisi ve toplumunun hem bir sonucu hem de itici gücüydü. 1928 yılına gelindiğinde, Berlin, Londra ve New York'tan sonra dünyanın üçüncü büyük kentiydi. Bu artan nüfusu barındırabilmek için şehir plancıları, kent ortamını dönüştürmek amacıyla modern fikirleri benimseyerek "çalışma, yaşam, boş zaman faaliyetleri ve ticaretin... farklı bölgelerde yer almasını" sağlayacak şekilde kenti rasyonelleştirdi.[26] Berlin'de ve Reich'ın diğer kentlerinde, eski gecekondu bölgeleri temizlenerek yerine, içinde elektrik, sıhhi tesisat ve merkezi ısıtma gibi modern konfor unsurları bulunan 500 ila 1.000 haneden oluşan yeni banliyö toplu konutları planlandı. Bruno Taut gibi popüler genç mimarlar bu yeni konutları tasarlamak için görevlendirilirken, şehrin ulaşım sistemi onarıldı; banliyö sakinlerini şehir merkezinde işe ve alışverişe taşımak üzere yer üstünden ve altından giden raylı sistemlerde (S-Bahn ve U-Bahn) en son teknoloji kullanıldı.

Aynı zamanda, kentin görünümü de dönüştürüldü. Artan nüfus ve yeni teknoloji kentlere gittikçe daha fazla ulaşım aracı getirirken, yayalar artan trafikle mücadele etmek zorunda kaldı. 1928'de yapılan bir araştırmaya göre, Berlin merkezindeki Potsdamer Platz'dan saatte 2.753 araç geçiyordu. Yetkililer 1924 yılında buraya, bir kilometre uzaktan görülebilen devasa ve simgesel bir modernist trafik ışığı dikti.[27] Çağın genç ruhunu yakalamak için kente makyaj yapıldı: 19. yüzyılın neo-klasik ve neo-gotik binaları gitti, yerine beton, cam ve çelikten işlevsel ofis blokları ve alışveriş merkezleri geldi. Bunun en iyi

26 Adelheid von Saldern, "'Neues Wohnen': Housing and Reform", (ed.) Anthony McElligott, *Weimar Germany*, Oxford, 2009, s. 210.

27 Weit, *Weimar Germany*, s. 43.

Gece Berlin: Berlin Potsdamer Platz'daki modernist trafik kulesi, Aralık 1924 (Bundesarchiv, Bild 102-00892 / CC-BY-SA).

örneği, Erich Mendelsohn'un Columbus House'udur. 1920'lerde reklamcılık daha önce görülmeyen "hacim ve sofistikelik"[28] düzeylerine ulaştı ve on yıl süresince, duvarlar ve panoları kaplayan el ilanları ve posterlerin yanına, yeni tüketici kültürünün mallarını pazarlayan ışıklı neon tabelalar eklendi.

Kent gece de hareketliydi; adeta kitlesel eğlence sunan bir açık büfe gibiydi. 1926'da Funkturm radyo kulesi inşa edildi ve Berlin'i Almanya'nın modern yayıncılık ve iletişim sektörünün merkezine yerleştirdi. Potsdamer Platz'daki Haus Vaterland ise 1.000 kişilik bir sinema salonu, dünyanın en büyük kafesi ve farklı temalara sahip çeşitli barları tek bir çatı altında Berlinlilere sunuyordu. Alman film sektörü, savaş sırasında ABD, Fransa ve Danimarka'dan ithalatın durdurulmuş olmasından büyük fayda sağladı; ayrıca hükümetin bu yeni araçtan propaganda amacıyla yararlanmak istemesi sayesinde devlet fonlarından faydalandı ve daha fazla örgütlendi. Özellikle tüm büyük Al-

28 Julia Sneeringer, "The shopper as voter: women, advertising and politics in post-inflation Germany", *German Studies Review*, cilt 27, sayı 3, 2004, s. 478.

man prodüksiyon şirketlerinin 1917'de birleşmeye zorlanması, Almanya'nın Weimar dönemindeki en büyük ve en tanınmış prodüksiyon şirketi Universum Film A.G.'yi (Ufa) ortaya çıkardı. İki savaş arasında Almanya'da sinemaya gitmek, popüler boş zaman faaliyetlerinden biri olarak kaldı. 1925'te Almanya'da 3.878 sinema salonu vardı; bu sayı, beş yıl sonra 5 bine çıktı. Weimar döneminde çekilen filmlerin çoğu (özellikle de en fazla seyirci bulanlar) sürükleyici komediler veya duygusal melodramlar olduysa da, aynı dönemde sinema ciddi bir sanat biçimi olarak kabul gördü ve Alman yönetmenlerin sanatsal vizyonu ve geliştirdikleri teknolojik yenilikler, dünya çapında ün kazandı. Ufa'nın Berlin'deki Neuebabelsberg stüdyoları, ustaları çalışırken izlemek isteyen profesyoneller ve eleştirmenler için bir Hac yeri haline geldi ve pek çok Anglo-Amerikan yönetmen, 1920'lerin Alman sinemasına borçlu olduklarını açıkça beyan etti.

Kitlesel sporlar da popüler hale geldi; 1930'da dünya ağır siklet şampiyonu olan Max Schmeling gibi sporcular, ulusal kahramanlara dönüştü. Bu spor düşkünlüğünün özellikle modern bir yanı vardı: Avus yarış parkurunda haftada altı gün düzenlenen bisiklet ve motor yarışları inanılmaz derecede popülerdi ve Manfred von Brauchitsch ve Fritz von Opel gibi sürücülerin adı ağızlardan düşmüyordu. Aynı zamanda, Berlin merkezinde bulunan Kurfürstendamm'daki gösterişli barlar ve gece kulüpleri, hoş vakit geçirmek için gidilecek yerler olarak uluslararası ün kazandı. 1918'de sansürün kaldırılması, genç kadınların çeşitli şekillerde soyunduğu striptiz kulüpleri ve müstehcen kabarelerin sayısında ciddi bir artışa yol açtı. Siyasi ve ekonomik krizin en kötü günlerinde bile, Berlin'in gece kulüpleri ve dans salonlarında sorunlarından uzaklaşmaya hazır pek çok Alman vardı. Acı enflasyon deneyimi, tutumluluğun faydasızlığını göstermiş ve çoğu insanı, hazır fırsatları varken kazançlarını iyi vakit geçirmek için harcamanın çok daha iyi bir fikir olduğuna ikna etmişti.

Ancak bu şaşaalı dış görünüşün altında, Weimar'ın kent manzarasının daha karanlık bir yanı da vardı. Yoksulluk, mah-

rumiyet, korku ve yabancılaşma, Almanya'nın büyük şehirlerinde mali durumu daha kötü olanların üzerine karabasan gibi çökmüş; Nazi propagandası "büyük şehirlerdeki zor yaşam koşulları, anonimlik ve ahlâki çöküşle kırsal ve geleneksel yaşam tarzlarını acı bir şekilde karşı karşıya getirmişti."[29] Hayatta kalmak için her gün mücadele etmek zorunda kalan işçi sınıfından pek çok Alman, özellikle cumhuriyetin ilk ve son dönemlerindeki kaotik ekonomik ve siyasi koşullarda iki yakasını bir araya getirmek için her şeyi yapmaya hazırdı. 1920'ler "Berlin'de suçun altın çağı"[30] olarak anılmaktadır; şüphesiz Weimar döneminde kanunsuzluk ve bozuk düzene ilişkin halk arasında yaygın bir algı bulunuyordu. 1929'da yıllık yaklaşık 15 bin kayıp kişi vakası bulunduğu ve Berlin polisinin hırsızlıktan cinayete kadar yılda 50 bin şikâyeti ele aldığı tahmin ediliyordu. Sırf başkentteki hırsızlık mahkûmiyetlerinin sayısı, 1919 ile 1923 arasındaki üç yılda, savaştan önceki üç yıla kıyasla % 81 artmıştı; çalıntı mal almaktan mahkûm olanların sayısı ise % 245 daha fazlaydı. Ülke çapında adi suçlardan yıllık mahkûmiyet sayısı 1910'da 538.225'ten, 1923'te 823.902'ye fırladı. Enflasyon döneminden sonra suç oranları düşmeye başladığında bile, bu oranlar savaştan önceki düzeylerine inene kadar, çocuk suçlular, fuhuş ve cinayet alanlarında odaklanan yaygın bir suç algısı bulunuyordu.[31]

1913 ile 1918 arasında, ceza gerektiren suçlardan hüküm giyen ergenlerin sayısı ikiye katlandı ve gençler arasında suç oranları 1920'lerin ilk yılları boyunca artmaya devam etti. Ancak 1923 tarihli Çocuk Adaleti Yasası cezai ehliyet yaşını düşürdükten ve hâkimlere ceza verme konusunda daha fazla serbestlik tanıdıktan sonra oranlar düşmeye başladı. Bu durum Weimar'ın kozmopolit tüketici kültürünün ahlâksızlıkla malul olduğu iddialarını doğrular gibi görünüyordu. Savaş sıra-

29 Bingham, "The 'Urban Republic'", s. 129.

30 Giles MacDonough, *Berlin*, Londra, 1997, s. 214.

31 Detlev Peukert, *The Weimar Republic*, Londra, 1993, s. 150. Ayrıca bkz. Richard Wetzell, *Inventing the Criminal: A History of German Criminology, 1880-1945*, Chapel Hill, 2000, s. 109-120.

sında işgücüne katılan kadın ve çocukların artan sayısının ve erkek otorite figürlerinin çoğunun ölmesinin, geleneksel ataerkil Alman toplum yapısını temelde zayıflattığı ve suçun ve cinsel ahlâksızlığın yayılmasına yol açtığı düşüncesi geniş kabul görüyordu.

Çocuk suç oranları Weimar'ın ahlâksızlığına dair muhafazakâr suçlamaları doğrular gibi görünürken, son derece aleni yürütülen seks ticareti de bu iddiaları pekiştiriyordu. Sanayileşme ve kentleşme, seks işçiliğini profesyonellerin kapalı kapılar ardında yaptığı bir şeyden, kalabalık kent alanlarında faaliyet gösteren amatörlerin mesleğine dönüştürmüştü. Çoğu kadın için seks işçiliği, "ekonomik krizle başa çıkmanın bir yolu" ve düşük ücretler ya da işsizlik durumunda veya kadın, erkek aile reisinden ayrıldığında "iki yakasını bir araya getirmenin tek kaçınılmaz yöntemi" idi.[32] O dönemdeki ve daha sonraki feminist yazarların iddia ettiğinin aksine, Almanya'nın Weimar dönemindeki seks işçileri şaşırtıcı derecede kendine güvenli ve bağımsızdı; yetkililere baş kaldırıyor, kendi sendikalarını kuruyor ve toplumun genelinde çeşitli bireyler ve hizmetler tarafından destekleniyorlardı.

Yine de, seks işçiliği riskli bir işti ve bu işi yapanlar potansiyel şiddet tehdidi altında yaşıyordu. Weimar dönemindeki en meşhur seri katillerin her üçünün de kurbanlarının arasında seks ticaretiyle uğraşan (erkek ve kadın) pek çok kişinin olması, seks işçilerinin faaliyetleri sırasında her gün karşılaştığı riskin büyüklüğünü göstermektedir. Hanover Kasabı olarak adlandırılan Fritz Haarmann, 1919 ile 1924 arasında 24 sokak serserisini ve erkek seks işçisini öldürdü; Karl Grossmann'ın 1921'de yakalanmadan önce yaklaşık 50 kadını öldürdüğü düşünülüyordu. Aralarından en ünlüsü olan Düsseldorf Vampiri Peter Kürten ise Nisan 1931'de dokuz cinayet ve yedi cinayet teşebbüsünden hüküm giydi; ancak toplam 79 saldırıda bulunduğunu itiraf etti ve bunlar arasında 17 yıllık bir dönemde gerçekleştirdiği pek çok cinayet, tecavüz ve çocuklara yönelik cin-

32 Victoria Harris, *Selling Sex in the Reich: Prostitutes in German Society, 1914-1945*, Oxford, 2010, s. 55.

sel taciz bulunuyordu. Hatta, Haarmann ve Grossmann vakalarında yamyamlık iddiaları da vardı; canilerin savaş sonrası zorlu geçen yıllarda kurbanlarının etini sattığı dedikoduları ortalıkta dolaşıyordu. Halk bu üç adamın, basında en ince ayrıntısına kadar anlatılan ve "kentsel anonimlik ve varoşlardan gelen tehdit ile ilgili endişelerin ifadesinde çok güçlü bir araç" olan "anonim katil mitini" pekiştiren suçlarına karşı adeta şehvetli bir ilgi duyuyordu.[33]

Fakat Weimar Almanyası'nın pek çok vatandaşının inandığı gibi bir günah batağı olduğu yanılgısına kapılmamamız gerekir. "Almanya'nın en fazla şiddet içeren şehri kesinlikle Berlin değildi"[34] ve uluslararası standartlara göre Almanya'daki suç oranları istisnai derecede yüksek sayılmazdı.[35] Weimar Almanyası, Avrupa'nın en büyük ve en modern polis güçlerinden birine sahipti ve Berlin dedektif gücünün cinayet bürosu *Kriminalpolizei*, Almanya ve diğer kıta ülkelerindeki benzer güçler için bir model olarak kullanılıyordu. "Seri katil" (*Serienmörder*) terimini bulan Ernst Gennat'ın enerjik yönetimi altında, Berlin "*Kripo*"sunun cinayet bürosu, parmak izi alma, balistik testler ve psikolojik profil oluşturma gibi tekniklerin öncülüğünü yaparak, Weimar'ın ekonomik ve toplumsal siyasetin diğer alanlarında açıkça görülen rasyonalizm ve işlevcilik eğilimini yansıtıyordu.

Her şeye rağmen, Weimar Almanyası özellikle nizamsız olarak görülmeye devam etti. Bu kısmen, kitlesel okuryazarlığın bir sonucuydu. Almanya'da 1920'lerin ortalarında 4 binden fazla gazete, dergi ve resimli gazete yayımlanıyordu; 1920'lerin sonunda sadece Berlin'de 50 günlük gazete ve Almanya'da-

33 Sace Elder, *Murder Scenes: Normality, Deviance and Criminal Violence in Weimar Berlin*, Ann Arbor, 2010, s. 7.

34 *A.g.e.*, s. 3.

35 Weimar'daki suç ve suçluları ortaya çıkarma oranlarına dair karşılaştırmalı bir perspektif için bkz. Eric A. Johnson ve Eric H. Monkkonen (ed.), *The Civilization of Crime: Violence in Town and Country Since the Middle Ages*, Urbana, 1997; James F. Richardson, "Berlin Police in the Weimar Republic: A Comparison With Police Forces in Cities of the United States", (ed.) George L. Mosse, *Police Forces in History*, Londra, 1975, s. 82; Hsi-huey Liang, *The Berlin Police Force of the Weimar Republic*, Berkeley, 1970, özellikle 3. ve 4. Bölümler.

ki tüm süreli yayınların % 30'undan fazlası çıkarılıyordu. Bunlar meraklı okurlara şiddet dolu suç ve cinsel saldırı hikâyelerini en ince ayrıntısına kadar anlatıyordu. Todd Herzog'un belirttiği gibi, Weimar Almanyası "suçlular ve suçlarından büyüleniyordu" ve "kendini bir suç mahalli olarak tahayyül etmekten ve suç manzarasından zevk alıyora benziyordu."[36]

Weimar kültürü

Yeni kentli cumhuriyet, kitlesel tüketici kültürünün ve yabancılaşmanın, suç ve belirsizliğin yuvasıydıysa, başta Berlin olmak üzere Münih ve Dresden gibi büyük kent merkezleri de sanat ve bilimde yeni bir sorgulama ve deney ruhunun yuvasıydı. Weimar Almanyası, cumhuriyetin belki de gerçekten en eşsiz özelliklerinden ve şüphesiz en önemli ve kalıcı başarılarından birini, "parlak ve benzersiz, ayrıksı bir kültürü"[37] doğurdu. Almanya, özellikle de Berlin, yazarlar, sanatçılar ve entelektüel mayanın baş döndürücü atmosferinden nasiplenmek isteyen diğer entelektüeller için bir Hac yerine dönüştü. Bunlar büyük oranda eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan gelen, Almanca konuşan (Arnold Zweig, Robert Musil ve Franz Kafka gibi) entelektüellerdi, ancak aralarında Vladimir Nabokov gibi Rus mültecilerle W. H. Auden, Virginia Woolf ve Graham Greene gibi İngiliz yazarlar da vardı.

Avusturyalı ve Alman bilim insanlarının 1920'lerin büyük bölümünde uluslararası bilim topluluğu tarafından dışlanmasına karşın, "1933'te Almanlar herkesten fazla" (1918 ile 1932 arasında her yıl bir tane; 1918, 1925 ve 1927'de iki tane; 1931'de ise üç tane); "toplamda İngiliz ve Amerikalıların kazandığından daha fazla Nobel Ödülü kazanmıştı."[38] Albert Einstein 1921 yılında fotoelektrik etkiyi açıklamasıyla Nobel Fizik Ödülünü alırken, Werner Heisenberg 1925'te kuantum

36 Todd Herzog, *Crime Stories: Criminalistic Fantasy and the Culture of Crisis in Weimar Germany*, New York, 2009, s. 2-3.

37 Peter Watson, *The German Genius*, Londra, 2010, s. 568.

38 *A.g.e.*, s. 35.

mekaniğini ve 1927'de belirsizlik ilkesini bulmasıyla kuramsal fizik alanında devrim yaptı. Arnold Schönberg ve Alban Berg, serializmin ve atonal müziğin keşfiyle klasik müziği etkili bir biçimde yeniden keşfederken, caz, hicivli şarkılar, performans şiiri ve dışavurumcu dans, Almanya'nın canlı kabare sahnesini kasıp kavuruyordu. Almanya, Berlin Psikanaliz Enstitüsü (1920'de kuruldu), Frankfurt-am-Main Toplumsal Araştırma Enstitüsü (1923'te kuruldu) ve Hamburg'daki Warburg Sanat Tarihi Enstitüsü (1926'da kuruldu) gibi dünyaca ünlü araştırma merkezlerine ev sahipliği yaptı. Özellikle Theodore Adorno, Max Horkheimer ve Herbert Marcuse gibi filozof ve sosyologların çalışmaları aracılığıyla Frankfurt Okulu, 20. yüzyılın ikinci yarısında Batı düşüncesinde güçlü ve kalıcı bir etkiye sahip oldu. Felsefede Martin Heidegger savaş sonrası varoluşçuluğun temellerini atarken, *Sein und Zeit*'ta (*Varlık ve Zaman*, 1927) evrende insanın yerini inceleyerek "Almanların mantık dışıyla ilgili takıntısına saygınlık kazandırdı";[39] Ludwig von Pastor, Percy Schramm ve Ernst Kantorowicz dahil olmak üzere Alman tarihçilerin "altın nesli" ise Ortaçağ kültürü ve siyaseti hakkında günümüze kadar etkili olan fikirler oluşturulmasına yardımcı oldu.

Weimar kültürüne dair ufuk açıcı incelemesinde Peter Gay, "cumhuriyet pek az şeyi sıfırdan yarattı; halihazırda mevcut olanları serbest bıraktı"[40] saptamasını yapar. Bu saptama, Weimar döneminde sanatta öne çıkan tekniklerin ve tarzların çoğunun savaş sırasında veya öncesinde ortaya çıkmış olmasının yanı sıra, Alman yazarlar, sanatçılar, yönetmenler ve mimarlar tarafından ortaya konan çalışmaların çoğu zaman son derece kişisel olması açısından da çok doğrudur. Ekspresyonizm henüz 1910'larda ortaya çıkmıştı ancak savaştan hemen sonraki yıllarda Alman resmine, edebiyatına ve hatta sinemasına hâkim olmayı sürdürdü. Mendelsohn'un Potsdam'daki Einstein Kulesi ve Höger'in Hamburg'daki Chilehaus'u gibi ekspresyonist mimari örnekleri, binaların işlevselliği hakkındaki gele-

39 *A.g.e.*, s. 604.

40 Peter Gay, *Weimar Culture: The Outsider as Insider*, Londra, 1992, s. 6.

neksel görüşlerden uzak durarak, binaların organik görünmesini sağlamak amacıyla betonla kaplanmış çelik iskeletlerden yararlanarak kavisli hatlar oluşturuyordu. Ekspresyonizm aynı zamanda Lotte Eisner'in "Alman kasveti" olarak tanımladığı anlayışı Weimar sinemasına getirdi.[41] Bazı çağdaşları tarafından "perdedeki ilk sanat eseri"[42] olarak övülen "Das Cabinet des Dr. Caligari" [Dr. Caligari'nin Muayenehanesi] (1919) ile Bram Stoker'ın *Drakula*'sının ilk sinema uyarlaması olan Friedrich Wilhelm Murnau'nun "Nosferatu"su (1922) gibi filmlere, yabancılaşma, delilik ve otoritenin kötücüllüğü gibi ekspresyonist temalar hâkimdi. Benzer şekilde, ekspresyonist tiyatro da izleyiciler için çoğu zaman kasten zorlayıcı ve kavgacıydı; Ernst Toller'in "Die Wandlung"u [Değişim] (1919) ile Georg Kaiser'in üçlemesi "Die Koralle" [Mercan] (1917), "Gas" [Gaz] (1918) ve "Gas II" [Gaz II](1920), ekspresyonist bir estetiğin yanı sıra burjuva değerlerinin reddi ve ruhani uyanış gibi ekspresyonist temalar sergiliyordu.

Ancak 1922'ye gelindiğinde, ekspresyonizmin çığ duygularından "gündelik gerçekliğe daha ılımlı ve pratik bir yaklaşıma"[43] doğru bir kayış gerçekleşti. Bu yaklaşım kendini sanat, edebiyat ve sinemada yeni bir natüralizmle, bilinen adıyla *Neue Sachlichkeit* ya da Yeni Nesnellikle gösterdi. Bu, birçok açıdan ekspresyonizm gibi açıkça tanımlanmış bir sanatsal akım olmayıp, "belirli bir sanatsal programı veya manifestosu bulunmayan bir tarzdı";[44] George Grosz, Rudolf Schlichter ve Christian Schad gibi toplumsal eleştiriyi benimseyen "Veristler" ile Georg Schrimpf gibi "Klasikçiler"i kapsıyordu. Grosz gibi siyasetle uğraşan sanatçılarla solcu fizikçi ve romancı Alfred Döblin gibi yazarlar, bu yeni sanat tarzını topluma ayna tutmak ve Al-

41 Lotte H. Eisner, *The Haunted Screen*, Londra, 1969, s. 51.

42 Siegfried Kracauer, *From Caligari to Hitler: A Psychological History of the German Film*, Princeton, 1947, s. 71 [*Caligari'den Hitler'e (Alman Sinemasının Psikolojik Tarihi)*, çev. Ertan Yılmaz, Deki Yayınları, İstanbul, 2012].

43 Eberhard Kolb, *The Weimar Republic*, 2. baskı, çev. P. S. Falla ve R. J. Park, Abingdon, 2005, s. 88.

44 Sergiusz Michalski, *New Objectivity: Painting, Graphic Art and Photography in Weimar Germany 1919-1933*, çev. Michael Claridge, Köln, 2003, s. 20.

manya'nın toplumsal sorunlarını bütün çıplaklığıyla göstermek için kullanıyordu. Otto Dix'in "Großstadt Triptych"i [Metropol Triptiği] (1927-1928), zenginlerin hedonizmiyle toplumun kenarlarındaki sakat savaş gazilerinin yoksulluğunun karşıtlığını göstermesiyle Veristlerin toplumsal vicdanının iyi bir örneğidir. Benzer şekilde, Dix'in "Three Prostitutes"ü [Üç Fahişe] (1926), Manet ve Toulouse-Lautrec gibi 19. yüzyıl Fransız sanatçılarının yaptığı şekilde fahişeliği romantikleştirmek veya duygusallaştırmak yerine, Berlin seks işçilerinin yaldızsız bir tasvirini sunar. Yine, George Grosz'un "The Pillars of the Establishment"ı [Toplumun Temel Direkleri] (1926), burjuvazinin içkin muhafazakârlığını, geleneksel değerlerini ve ahlâkını hicvederken Alman toplumunun daha da pervasız bir eleştirisini yapar.

Ekspresyonizm gibi Yeni Nesnellik de resim ve görsel sanatla sınırlı değildi. Kısa zamanda diğer sanat biçimlerine yayılarak Alfred Döblin'in Berlin'in perişan yeraltı dünyasından kurtulma mücadelesi veren suçlu Franz Biberkopf'un hikâyesini anlattığı *Berlin Alexanderplatz*'ı (1929) ile Ludwig Renn'in savaş karşıtı romanı *Krieg* [*Savaş*] (1929) ve devam romanı *Nachkrieg* [*Savaştan Sonra*] (1930) gibi romanları doğurmuştu. Bertolt Brecht, Weimar Berlini'nin siyasetini, ahlâkını ve âdetlerini amansızca hicvettiği "Die Dreigroschenoper" (Üç Kuruşluk Opera, 1928) ve "Aufstieg und Fall der Stadt Mahagonny" [Mahagonny Kentinin Yükselişi ve Çöküşü] (1929) gibi oyunlarında Veristlerin toplumsal eleştirelliğini sergilemiştir. Almanya'nın başkentinin bir gününü anlatan "Berlin: Die Sinfonie der Großstadt" [Berlin: Büyük Bir Şehrin Senfonisi] (1927) belgeseli ve sistem tarafından yutulan ve artık bir faydası kalmayınca çürüğe çıkarılan bir adamın anlatıldığı "Der Letze Mann" [Son Adam] (1924) gibi filmler, idealizmden sıyrılarak modern yaşamı kasvetli normalliğiyle olduğu gibi gösterme arzusunu da yansıtıyordu ve *Neue Sachlichkeit* idealleriyle bu anlamda uyumluydu.

Mimaride, Yeni Nesnellikle en yakından ilişkili akım Bauhaus idi. Ortaçağ loncalarından, İngiliz Sanat ve El Sanatları

Weimar Almanyası, sanatsal deneylerin benzersiz bir şekilde tomurcuklanmasının merkezi oldu. Rudolf Belling'in Berlin'de Lehrter Bahnhof'ta sergilenen "Triad" isimli çalışması, Ağustos 1929 (Bundesarchiv, Bild 102-08322 / CC-BY-SA).

Akımından ve *Deutsche Werkbund*'dan esinlenen mimar Walter Gropius, bütün yaratıcı sanatları tek bir atölyede bir araya getirmek amacıyla 1919'da Bauhaus'u kurdu. Bauhaus, bir tasarım okulu olmakla kalmayıp basit tasarımı vurgulayarak ve kitlesel olarak üretilen malları güzelleştirmeye çalışarak Weimar döneminin en bilinen ve en kalıcı markası ve tarzı haline de geldi. Bauhaus tasarımcıları en modern teknik ve teknolojileri benimsiyor, Bauhaus'ta yenilik etkin şekilde teşvik ediliyordu. Amaç, güzellikle işlevselliği birleştirerek hem güzel görünen hem de belirli bir amaca hizmet eden binalar, mobilyalar ve heykeller yaratmaktı. Bu açıdan, Bauhaus sanatçılarının amaçları, Sosyal Demokrat Prusya hükümetininkilere çok benziyordu: Gündelik yaşamın geçtiği çevreyi iyileştirerek gündelik yaşamı da iyileştirmek.

Sağ cenahtan bazı endişeli yorumcular için, bunların tümü rahatsız edici şekilde modern olmakla kalmıyordu; tehlikeli biçimde yabancıydı da. İki savaş arası dönem, ABD'nin başı çektiği modern tüketici kapitalizmiyle Sovyetler Birliği'nin lider-

liğindeki Sovyet tarzı komünizm arasındaki kültürel kutuplaşmanın başlangıcına tanıklık etti ve bu kutuplaşma, 20. yüzyılın kalan kısmının büyük bölümünde Avrupa'ya ve dünyaya hâkim oldu. Çoğu yorumcu açısından, Weimar Almanyası'na hangi ekonomik ve toplumsal modelin hâkim olduğu konusunda şüphe yoktu. Enflasyon sonrası dönemde, hem siyasi söylemde hem de popüler kültürde (özellikle reklamcılık alanında) ekonomik modernleşme, cumhuriyetçilik ve ulusal istikrar arasında belirgin bağlantılar vardı. Weimar Koalisyonu'nun tüm partileri, hatta Marksist SPD bile, Almanya'nın, ekonomik modernliğin alamet-i farikası olarak gördükleri ABD'nin temsil ettiği kitlesel tüketim toplumuna dönüşmesini destekliyordu.[45]

ABD'den ödünç alman Fordist "rasyonelleşme" anlayışının cumhuriyetteki ekonomik düşünme biçimine hâkim olması gibi, eğlence ve tasarımda (modadan reklam tekniklerine ve Weimar eğlence sektörünün "sınaî cümbüşüne"[46] kadar) Amerikan eğilimleri de 1920'lerde metropollerdeki Almanlar tarafından canla başla sahiplenilmişti; ta ki birileri çıkıp Berlin'in "Amerika'dan bile daha Amerikan" olduğundan yakınana kadar.[47]

Ancak "Weimar Almanyası'mn genellikle bir karamsarlık dönemi veya aşırı iyimser bir fizibilite yanılsaması (*Machbarkeitswahn*) ile kültürel karamsarlık arasında Janus gibi iki yüzlü bir çağ olarak tasvir edilmesine karşın", siyasi yelpazenin farklı yerlerinde duran yorumcular, "geleceğe şekil verilebileceğine ve 'daha iyi' ya da 'yeni bir çağın' gelme olasılığına yönelik temelde iyimser bir inanç" sergilemiştir.[48] Buna, bu cesur yeni dünyanın temellerinin şimdi ve burada, yaratıcı eylemle atılabile-

45 Mary Nolan, *Visions of Modernity: American Business and the Modernisation of Germany*, New York, 1994, s. 50-51.

46 Joseph Roth, *What I Saw*, Londra, 2003, s. 41.

47 Elizabeth Harvey, "Culture and Society in Weimar Germany: The Impact of Modernism and Mass Culture", (ed.) Mary Fulbrook, *Twentieth Century Germany*, Londra, 2001, s. 63.

48 Rüdiger Graf, "Anticipating the future in the present: 'new women' and other beings of the future in Weimar Germany", *Central European History*, cilt 42, sayı 4, s. 2009, 650-651.

ceğini savunan pek çok entelektüel ve siyasetçinin benimsediği bir "aktivist eğilimi" eşlik ediyordu. Dolayısıyla Weimar döneminde Almanların Ütopyayı kurmakta olduğuna ilişkin çok somut bir inanış vardı. Ancak siyasi ayrımın her iki tarafındaki radikaller kısa süre içinde hayal kırıklığına uğradı ve Weimar Koalisyonu'nun partileri cumhuriyetten "yeni çağ" diye bahsetmeye devam ettiyse de, çok azı ikna oldu ve çoğu yeni bir başlangıcı dört gözle beklemeye devam etti. Dolayısıyla entelektüeller ve siyasetçiler; değişikliğin öznelerini, bugünden geleceğin öncülerini ve arzu ettikleri o Ütopyanın müjdecileri olacak güçleri, grupları ve bireyleri belirlemeye çalışıp durdu.

Her ne kadar Birinci Dünya Savaşı pek çok açıdan Alman siyaseti ve toplumu üzerinde derin bir etki bıraktıysa da, en azından ilk bakışta Weimar döneminde kökten bir toplumsal dönüşüm gerçekleşmedi. Eski hiyerarşik sınıf yapısı bozulmadan kaldı ve yerleşik seçkinler (asilzadeler, büyük iş adamları ve subaylar) güç ve etkilerini belirli bir ölçüde korudu. Ancak İmparatorluk Almanyası'yla görünürdeki bu devamlılık, toplumsal ilişkilerdeki daha esaslı değişiklikleri gizledi. Büyük Savaş'ın yol açtığı demografik felaket, savaştan önceki toplumsal eğilimlerin, savaş sonrası toplumun ayrılmaz parçaları haline geldiği koşulların oluşmasına yardımcı oldu. Erkeklerin yokluğu, 1920'ler ve 1930'larda toplumsal, cinsel tutumları ve davranışları değiştirdi; kadınlara ve gençlere eğitim ve istihdam olanakları sağlarken aynı zamanda yaygın bir ahlâki paniğe neden oldu. Genç, eğitimli kadın ve erkekleri içeren "maaşlı kitlelerden" oluşan "yeni" orta sınıfın gelişmesi, Weimar tüketici kültürünün boy atmasını sağladı; kentleşme tüm hızıyla devam ederek eski değerleri iyice aşındırıp işçi sınıfı ve orta sınıfın çalışma yaşamlarını ve boş zaman faaliyetlerini değiştirdi. Kentler tanmamayacak kadar büyürken, cumhuriyetin Amerika'dan ithal caz, alışveriş merkezleri, kitle reklamcılığı ve "yeni kadın" gibi örnekleri olan modern, kozmopolit kültürüyle gittikçe daha fazla özdeşleşti. Sinema ve radyo gibi yeni medya unsurları gittikçe popülerleşip sofistike hale gelirken, sanat

ve edebiyatta modern tarzlar kültür sahnesine hâkim oldu. Ancak Almanya'da hâlâ bu toplumsal ve kültürel gelişmelerle özdeşleşemeyen ve bunları cumhuriyetin "dekadansının" kanıtları olarak görenler vardı. Sağ cenahtakilerin çoğu, geleneksel Alman *Kultur*'unun Rus Bolşevizminin ve "Amerikanlaşma"nın çifte tehdidi altında olduğundan korkuyordu; bu endişeler genellikle fuhuş, gençler arasındaki suç oranları ve "beş para etmez ve ahlâksız" eğlence unsurlarına odaklanan ahlâki panikte kendini gösteriyordu.

Ancak bütün bunların çok azı Weimar'a özgüydü. Kentleşme ve sanayileşme zaten 20. yüzyılın başında kentli tüketici kültürünün gelişmesine yol açmıştı ve beyaz yakalı işçilerden oluşan hizmet sektörünün büyümesi en az 1900'den beri devam ediyordu. Kuşak çatışması ve kadınların özgürleşmesi de Wilhelm toplumunun (1890'larda kendi "yeni kadın" versiyonunu yaratmıştı) özellikleri arasındaydı; diğer yandan sınaî modernliğin esnaf ve zanaatkârların toplumsal konumu üzerindeki etkisine dair endişeler de imparatorluk döneminde bu kesimin kâbusu olmuştu. Aynı zamanda, Weimar Almanyası kolektif endişeleri ve nevrozları konusunda da benzersiz değildi. Çocuk suçlular, kadınların özgürleşmesi ve ulusun sağlığı ile ilgili panik; "kapüşonlular", pedofiller ve medyadaki şiddet ve cinsellik içeren görüntülerin genç zihinler üzerindeki etkilerine dair modern histerilerle paraleldir. Avrupa'da ve dünyada, diğer ülkeler benzer zorluklarla karşı karşıyaydı ve kaygılarını dikkat çekici bir biçimde benzer yollarla ifade ediyordu. Dünyanın her yerinde sanayileşmiş ülkeler, modernlik ve çatışmanın getirdiği demografik değişimlerle baş edebilmeye çalışıyordu ve kentle kır, emekle sermaye arasındaki mücadeleler her yere damgasını vuruyordu. 1920'lerin "yeni kadını" gibi, savaş sonrası dünyada gençlerin ahlâki ve fiziksel sağlığı da uluslararası bir fenomendi.

Yine de, bu bizi Weimar döneminin son derece somut kültürel ve toplumsal başarılarından uzaklaştırmamalıdır. Refah devletinin kapsamının genişlemesi, milyonlarca insanın acılarının hafifletilmesine yardımcı oldu ve cumhuriyet dönemin-

de toplumsal hareketlilik arttı (iş güvencesi pahasına da olsa). Kathleen Canning gibi tarihçilerin dikkat çektiği kadınların özgürleşmesi üzerindeki sınırlara karşın, Weimar Cumhuriyeti; Britanya, ABD ve Fransa'dan önce kadınlara eşit oy hakkı tanıdı ve 1920'lerin ortasında, yerleşik demokrasilerdekinden çok daha fazla kadın parlamentere sahipti. Weimar devletinin toplumsal aktivizmi, tartışılabilir derecedeki cinsel hoşgörüsüyle birleşerek, devlet tarafından denetlenen baskıcı ve müdahaleci seks işçiliği sistemine son verdi ve eşcinselliği yasaklayan yasayı kaldırmayı (Britanya'da 1967 tarihli Cinsel Saldırılar Yasası'nın aynı sonucu elde etmesinden neredeyse 40 yıl önce) neredeyse başarıyordu. Ayrıca, Weimar Cumhuriyeti rakipsiz bir bilimsel ve sanatsal sicile sahipti; kuramsal fizik ve felsefe alanında geliştirilen yeni kuramlar, dünyaya ve insanların dünyadaki yerine ilişkin bugünkü anlayışımızın temellerini attı. Aynı zamanda son derece etkili yeni müzik, mimari ve görsel sanat tarzları sağladı. Weimar Cumhuriyeti'nin sineması, Hollywood'la yarışıyordu ve sinemanın bir sanat biçimine dönüşmesine yardımcı olan, teknik ve biçimsel yenilikler getirdi. Weimar Almanyası'nın edebiyatı ve tiyatrosu ise bugün hâlâ okunup izlenmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

KRİZ VE ÇÖKÜŞ (1929-1933)

Weimar'ın orta dönemindeki, görünüşte sükûnet ve görece istikrar, 1929'da yeni bir ekonomik krizin baş göstermesiyle bozuldu. İşsizlik artarken, "altın yirmili yıllar" boyunca alttan alta büyüyen toplumsal gerilimler ve endişeler su yüzüne çıktı; Buhran'la baş etmenin yollarına ilişkin anlaşmazlıklar, 1925'ten beri devam eden kırılgan siyasi uzlaşmayı bozdu ve Alman siyasi kültüründeki derin ayrımları yeniden ortaya çıkardı. Alman siyasetinin yeniden yapılandırılmasını arzu edenler için, bu yeni kriz 1919'da kurulan siyasi düzene meydan okuma fırsatı doğurdu ve demokrasi, radikal sağın, ülkeyi pençesine alan belirsizliği ve korkuyu daha da yoğunlaştıran yeni saldırılarıyla karşılaştı. Geçim kaynaklarını ve özgüvenini kaybetmenin eşiğine gelen birçok Alman, kurtuluş arayışında yüzünü siyasi uçlara döndü. Geleneksel seçkinlerse bu yükselen sağ kanat radikalizmini kontrol altına almaya çalışarak kendi idealleriyle daha uyumlu bir siyasi sistem kurmak amacıyla cumhuriyeti yeniden biçimlendirmeye ve iktidarlarını korumaya çalıştı. Bu durumun kendileri adına büyük bir hesap hatası olduğu ortaya çıktı; ne bir askerî diktatörlük kuruldu, ne de monarşiye dönüldü; bunun yerine Almanya Adolf Hitler ve müritlerinin ellerine düştü.

Demokrasinin krizi

1924'te para birimine istikrar kazandırılmasının ardından Almanya, daha önce gördüğümüz gibi cumhuriyet sisteminin konsolide edilmesine yönelik ilerleme kaydedilen ve Gustav Stresemann'ın bir dizi önemli dış siyaset başarısı (her ne kadar bu başarılar zamanında başarı olarak görülmediyse de) elde ettiği, siyasi ortamın görece sakin olduğu bir döneme girmişti. 1918-1919'da devrimci bir sosyalist devlet kurma fırsatına sırtını dönen ve ilk karışıklık yıllarında liberal-demokrat cumhuriyeti savunmak için canla başla çalışan SPD, 1923'ten sonra muhalefete çekilerek siyasi savaş alanını ılımlı merkez partilerine bırakmıştı. Bundan sonra Almanya, solcu SPD olmadan, cumhuriyeti ekonomik iyileşmeye doğru yöneltmek için yeterince ideolojik ortak nokta bulabilen Merkez Partisi, DDP ve DVP tarafından yönetildi. Milliyetçi DNVP'nin bile iki kez kısa süreliğine cumhuriyet sistemine muhalefet etmeyi bırakarak 1925 ve 1927-1928'de hükümete katılmaya ikna edilebilmiş olması, Weimar döneminin ortasındaki yıllarda ulaşılan uzlaşma düzeyinin bir kanıtıdır.

Ancak bu "göreli istikrar" döneminde bile siyasi sistemin yapısal zaaflarına dair rahatsız edici belirtiler mevcuttu ve Weimar siyasi kültürünün parçalı yapısı ortadan kalkmamış, yalnızca geçici bir süre için rafa kaldırılmıştı. Hem soldaki komünistler, hem de sağdaki *völkische* milliyetçi gruplar, cumhuriyete iki yandan saldırmaya devam ederken, Ekonomi Partisi (*Wirtschaftspartei*) ve Alman Çiftçi Partisi (*Deutsche Bauernpartei*) gibi tek bir meseleye odaklanan burjuva hizip partilerinin 1920'lerin ortasından sonuna kadarki yükselişi, orta sınıf seçmenlere yönelik rekabeti artırdı ve DDP ile DVP üzerinde baskı oluşturdu. Ayrıca, Reichstag'ın en büyük partisinin muhalefette olması, geriye kalan partileri, ya DNVP'yi hükümete sokmaya çalışmak ya da yasa geçirebilmek için sol veya sağ muhalefetin hoşgörüsüne bağımlı olan azınlık hükümetleri oluşturmak arasında tercih yapmaya zorladı. Koalisyon hükümeti defalarca bozuldu ve bu dönemde birbiri ardına gelen

iç ve dış meselelerle başa çıkabilmek için parlamentoda yasa çıkarabilen çoğunluklar oluşturabilmek amacıyla yeniden kuruldu. Bu süreçte, partiler arasında ne kadar büyük ayrılıklar olduğu açığa çıktı.

Friedrich Ebert'in 28 Şubat 1925'te apandisitten aniden ölümü, bu farklılıkları iyice belirginleştirdi; bütün partiler cumhurbaşkanlığına kendi adaylarını yerleştirebilmek için birbirine girdi. Seçimin ilk turunda en az yedi aday öne sürüldü ve hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde hiçbiri gerekli kesin çoğunluğu sağlayamadı. İkinci turda, Merkez Partisi, SPD ve DDP'den oluşan "halk bloğu", kazanmasına kesin gözüyle bakılan eski Şansölye Wilhelm Marx'ı desteklemeyi kararlaştırdı. Ancak, yeni bir yedi yıllık cumhuriyet yönetimi olasılığı karşısında paniğe kapılan siyasi sağ, çekişmeye sonradan katılan 78 yaşındaki savaş kahramanı Feldmareşal Paul von Hindenburg'u destekledi. Sağcı destekçileri tarafından Ata Yurdunun kurtarıcısı diye sunulan Hindenburg'un "Tannenburg galibi" olarak özenle kurulan mitik statüsü, Marx'ı ve diğer rakibi Komünist Thälmann'ı az farkla yenmesini sağladı.[1]

Yeni cumhurbaşkanı her ne kadar destekçilerinin umutlarını ve karşıtlarının korkularını boşa çıkararak hemen sağa kayışı sağlamadıysa da, Hindenburg'un seçilmesi Weimar siyase-

Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Sonuçları (1925)

	Birinci tur (29 Mart 1925)	*İkinci tur (26 Nisan 1925)*
Katılım	% 68,9	% 77,6
Kullanılan oy sayısı	27.016.760	30.567.874
Braun (SPD)	7.802.497 (% 29)	–
Held (BVP)	1.007.450 (% 3,7)	–
Hellpach (DDP)	1.569.398 (% 5,8)	–
Hindenburg (Bağımsız)	–	14.655.641 (% 48,3)
Jarres (DVP, DNVP)	10.416.658 (% 38,8)	–
Ludendorff (DVFP)	285.793 (% 1,1)	–
Marx (Merkez)	3.887.734 (% 14,5)	13.751.605 (% 45,3)
Thälmann (KPD)	1.871.815 (% 7)	1.931.151 (% 6,4)

Kaynak: Anna von der Goltz, *Hindenburg: Power, Myth and the Rise of the Nazis*, Oxford, 2009, s. 96.

1 Bkz. Anna von der Goltz, *Hindenburg: Power, Myth and the Rise of the Nazis*, Oxford, 2009, s. 84-93, 96-102.

tinde bir dönüm noktası oldu ve cumhuriyetin kaderini değiştirecek sonuçlar doğurdu. Demokrasiye pek düşkün olmayan feldmareşal, yine de görevini kanunlara uygun olarak yerine getirmeye yemin etti. Dolayısıyla daima anayasaya bağlı kaldı ve Stresemann'ın dış siyasetini destekleyerek ve Ebert'in Devlet Bakanı Otto Meissner'i cumhurbaşkanlığı özel kalem müdürü olarak tutarak cumhuriyetçilere kendini sevdirdi. Yine de yeni cumhurbaşkanının cumhuriyete yönelik tutumunun bariz belirtileri görülüyordu: Demokrasi karşıtı *Stahlhelm*'in onur üyesi olarak kaldı; "sırtından bıçaklama" mitini açıkça destekledi ve "çeşitli sağcı davalara, özellikle de simgesel öneme sahip olanlara kendini adamaya" devam etti.[2] Hindenburg yönetiminde, parlamentoda yasa çıkarabilen çoğunlukları sağlama konusundaki zorlukların da etkisiyle, parlamentonun üstünlüğünden yavaş yavaş başkanlık tarzına doğru bir kayış yaşandı. Cumhurbaşkanı bu sayede "hükümetlerin oluşturulmasında kişisel ve siyasi tercihlerini kullanabildi" dolayısıyla bu, "mümkünse DNVP'nin hükümete katılması" ve SPD'nin ilkesel olarak dışarıda bırakılması anlamına geliyordu.[3] Böylelikle neredeyse daha en başından itibaren Hindenburg siyasette daha sağcı bir yapılanmaya yönelik arzusunu hiç gizlemedi ve aynı zamanda anayasanın kendisine tanıdığı güçleri ve ayrıcalıkları sıkı sıkıya korudu.

Cumhurbaşkanının ve çevresindeki aristokrat ve askerî danışmanlarının arzusu ne olursa olsun, 20 Mayıs 1928'de SPD'nin Reichstag seçimlerindeki başarısı onlarsız bir hükümet kurulmasını imkânsız hale getirdi. Sağdaki ve merkezdeki partiler ciddi kayıplar yaşarken hem SPD hem de KPD parlamentodaki temsilci sayısını artırdı; Sosyal Demokratlar toplam sandalye sayısının neredeyse üçte birini aldı. Sonuç olarak, zorlu müzakerelerden sonra SPD başkanı Hermann Müller SPD, DDP, DVP, BVP ve Merkez Partisi'nden oluşan "büyük koalisyonu" oluşturdu. Ancak ta başından itibaren hükümeti oluş-

2 *A.g.e.*, s. 126.

3 Eberhard Kolb, *The Weimar Republic*, 2. baskı, çev. P. S. Falla ve R. J. Park, Abingdon, 2005, s. 76.

turan parçaların çıkar farklılıkları barizdi. Ağustos'ta, Şansölyenin kendi partisinden gelen muhalefete karşın yeni bir savaş gemisinin inşa edilmesini onayladığı ortaya çıkınca SPD içinde bir fırtına koptu; bu arada sosyal yardım ödemeleri ve dış siyasetle ilgili anlaşmazlıklar da koalisyon ortakları arasındaki gerginliği daha da artırdı. Bardağı taşıran son damla, Ekim 1929'da Wall Street'in Çöküşü ve ardından gelen ekonomik buhran oldu. İşsizlik artarken ve gittikçe daha fazla Alman şirketi ve toprak sahibi iflaslar ve ipoteklerle karşı karşıya kalırken, SPD ile DVP arasındaki güçlü ideolojik farklılıklar açığa çıktı. Halihazırda orta sınıftan seçmenlerinin daha muhafazakâr bir tutum benimsemelerine yönelik baskısı altındaki DVP refah harcamalarının artırılmasını reddederken; komünistlerin desteğini kaybetmekten korkan SPD, işsizlik yardımlarının artırılmasını zorladı. Bu açmaz, Cumhurbaşkanının Müller'e bütçesini onaylatması için acil durum yetkileri vermeyi reddetmesiyle, koalisyonun 27 Mart 1930'da düşmesine neden oldu. Sosyal Demokratlar hükümetten çekilerek muhalefete döndü ve Hindenburg, Merkez Partisi'nden siyasetçi Heinrich Brüning'i "uzmanlardan oluşan bir cumhurbaşkanlığı kabinesi" oluşturmakla görevlendirdi.

Brüning, başlıca amacının önceki hükümetinkiyle aynı, yani "Reich'ın korkunç bir nakit akışı krizi yaşamaması için... parlamentonun gerçekten dengeli bir bütçeyi onaylaması"[4] olduğunu beyan ederek göreve başladı. Nisan ayında, "düşük üretim maliyetleri ve büyük ölçekli bayındırlık hizmetleriyle ekonomiyi canlandırmaya yönelik" bir "Beş Yıllık Plan" açıklandı ve yollar, kanallar ve toplu konutların inşaatına 1,5 milyar mark ayrıldı; ancak şirketlerle sendikalar arasındaki müzakereler sonuçsuz kalınca bu planların rafa kaldırılması gerekti.[5] Bu durumda hükümetin vergileri artırmaktan ve devlet harcamalarını ciddi ölçüde kısmaktan başka çaresi kalmadı; bu da işsizlerin sayısını artırdı. Aynı zamanda, ekonomik krize geniş

4 William L. Patch, *Heinrich Brüning and the Dissolution of the Weimar Republic*, Cambridge, 1998, s. 73.

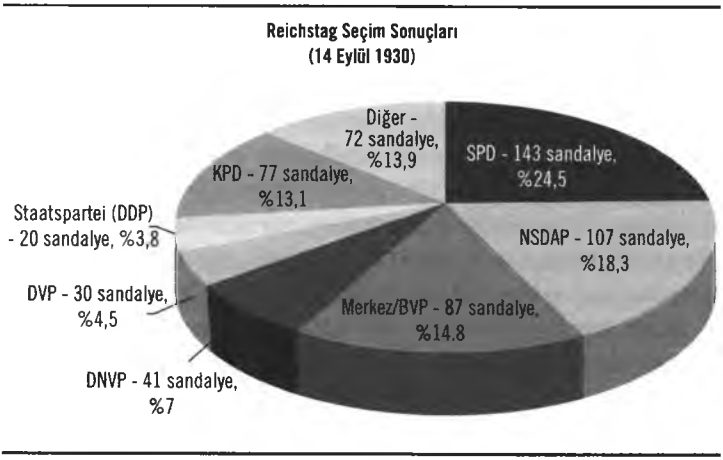
5 *A.g.e.*, s. 83.

tabanlı bir çözüm bulunamaması, Reichstag bütçeye karşı oy kullanınca Şansölyeyle parlamentonun karşı karşıya gelmesini kaçınılmaz hale getirdi.

Brüning 48. maddeyi kullanarak tasarruf tedbirlerini zorlamaya kalkışınca, Reichstag acil durum kararnamesinin iptali için oy kullandı ve Brüning'e Hindenburg'dan parlamentoyu feshetmesini ve kesintileri halkın destekleyeceğini umarak yeni seçimler için çağrı yapmasını istemekten başka seçenek bırakmadı. Fakat seçmenler, ılımlı partileri reddedip siyasi uçlara yönelerek hoşnutsuzluklarını ve mevcut sistemin ekonomik krizle başa çıkabileceğine inanmadıklarını açıkça gösteren bir mesaj verince bu hamle ciddi şekilde geri tepti. Her ne kadar SPD'nin ve hükümetin baş destekçisi Merkez Partisi'nin oy oranı sabit kaldıysa da (SPD on sandalye kaybetti ve Merkez Partisi altı sandalye kazandı), hem DVP'nin hem de DNVP'nin oyları yarıya düşerken komünistler 23 sandalye kazandı. Seçim-

Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg (sağda) ve Savunma Bakanı General Wilhelm Groener, Eylül 1930 (Bundesarchiv, Bild 102-10425 / Bilinmiyor / CC-BY-SA).

lerin asıl galibi ise, daha önceleri önemsiz bir oy oranına sahip olan NSDAP oldu. Oyları % 2,6'dan 18,3'e fırladı; böylece Sosyal Demokratlardan sonra Reichstag'ın ikinci en büyük partisi haline gelerek 107 sandalye kazandılar.

Bu gelişmeden büyük paniğe kapılan SPD liderliği, kötünün iyisi olarak Brüning yönetimine tolerans göstermeye hazır bir şekilde hükümetle "objektif işbirliğine" (*Sachliche Zusammenarbeit*) girmeye karar verdi. Bu sayede Şansölye parlamentoda güvenoyu almayı başardıysa da bu durum aynı zamanda Şansölyenin Almanya'nın gerçek siyasi güçleri arasındaki yerini kaybetmesini kolaylaştırdı. Hindenburg ve çevresindeki güçlü danışmanlar kliği (oğlu Oskar, Devlet Bakanı Meissner, Savunma Bakanı Wilhelm Groener ve savaş zamanındaki koruyucusu, şimdiki Reichswehr Siyasi Büro Şefi (*Ministeramt*) Kurt von Schleicher) SPD'yi hâlâ Almanya'ya yönelik başlıca tehdit olarak görmeye devam ediyordu ve onu siyaset sahnesinden silerek Alman siyasetini otoriter bir şekilde yeniden yapılandırmakta kararlıydı. Başlangıçta, yaşamını kamu hizmetine adamış eski bir subay ve koyu bir Katolik olan Brüning'in bu planı hayata geçirecek kişi olduğu düşünülmüştü; ancak zaman geçtikçe Brüning'in kanunlara bağlı ve mümkün olduğunca ana-

yasaya uymaya kararlı olduğu netleşti. Her ne kadar normal demokratik işleyişin gittikçe ikinci plana itildiği "otoriterliğe doğru bir kayışı"[6] desteklediğine şüphe olmasa da (48. madde 1930'da beş kez kullanıldı; 1931'de bu sayı 44'e, 1932'de 60'a çıktı; bu arada Reichstag oturumlarının sayısı 1930'da 94'ten 1931'de 41'e ve 1932'de 13'e düştü), Brüning'in SPD ile birlikte çalışmaya istekliliği ve Reichstag'ı süresiz olarak feshederek anayasal hükümetten tümden vazgeçme çağrılarına direnmesi nedeniyle, Schleicher, mükemmel bir dışişleri bakanı olduğu halde Almanya'yı yönetecek "askerî tabiata sahip güçlü adamın" Brüning olmadığı sonucuna vardı.[7]

Nazilerin yükselişi

Yeni ekonomik krizin başlaması, zaten devrim, karşı devrim, hiperenflasyon, yabancı işgali ve bütün bunların beraberinde getirdiği sorunları yaşamış olan nüfusu daha da radikalleştirdi. 1929 ile 1932 arasında işsizlerin sayısı 1 milyonun biraz üzerinden 6,1 milyona fırladı ve hâlen bir işe sahip olanların ücretleri çok ciddi bir şekilde düşerken çoğunun saatleri kesildi. 1933'te işsiz olarak kayıtlı olanların yarısı işsizlik sigortasının tamamını kullanmıştı ve asgari geçim sınırındaki kısıtlı yerel yönetim yardımlarına kalmıştı. Üretim 1928'deki düzeyinin % 58'ine düşerken, tarım fiyatlarındaki düşüş kırsal bölgelerde borç krizine ve dolayısıyla geniş çaplı iflaslara ve ipoteklere yol açtı. Bu etkiler hissedilmeye başladığında çoğu Alman, Weimar demokrasisinin savunucuları olan ılımlı merkez partileri bırakarak radikal çözümler sunan grupları desteklemeye başladı. Bu durum, kapitalizmin temellerinin çatırdar gibi göründüğü bir dönemde hayal kırıklığına uğrayan işçilere hitap etmeye müsait olan komünistlere seçim desteğini artırdı. KPD, 1928 ile Kasım 1932 arasında Reichstag'daki temsilci sayısını neredeyse iki katma çıkardı; oy oranı % 10,6'dan 19,9'a çıktı.

Buhran aynı zamanda Nazileri de ilk kez ulusal desteğe sa-

6 Matthew Stibbe, *Germany 1914-1933*, Harlow, 2010, s. 172.

7 Patch, *Heinrich Brüning*, s. 221.

hip bir kitle hareketine dönüştürdü. Başarısız 1923 darbesiyle 1930 seçim başarısı arasındaki dönemde Alman siyasetinde genellikle önemsiz bir güç olarak görülen NSDAP, ulusal düzeydeki tek radikal milliyetçi parti olarak ortaya çıkmıştı. Wall Street'in Çöküşünden önce bile Almanya'da partinin 3 binden fazla temsilciliği vardı; 1928'de DDP'den de DVP'den de fazla üyesi bulunuyordu ve milliyetçi çevrenin gittikçe artan huzursuzluğundan faydalanmayı bildi. Çoğu açıdan, 1930'da Nazilere kayış, yerleşik orta sınıf partilerinin yavaş yavaş "örgütlerinin dağılması, yerel otoritelerinin bozulması ve seçmen tabanlarının eriyip gitmesi" eğiliminin sonucu olarak görülebilir.[8] DDP'nin oy oranının 1920'deki büyük düşüşünden beri orta sınıftan seçmenlerin sağa kayışı devam ediyordu ve 1930'da muhafazakâr milliyetçi DNVP bile bu kesimin isteklerini etkili bir şekilde temsil edemeyecek kadar mevcut siyasi sisteme gömülmüş ve temkinli olarak görülüyordu. Bu durum, en azından orta sınıftan pek çok seçmen için, aşırı sağa yönelişin yalnızca Büyük Buhran'a bir tepki olmakla kalmayıp aynı zamanda demokratik sisteme yönelik daha köklü bir hoşnutsuzluğun bir belirtisi olduğunu göstermektedir.[9]

Nazi aktivist ağı yine de seçim başarısını garantilemedi. 1928'de NSDAP; BVP ve Ekonomi Partisi'nin ardından gelerek yalnızca % 2,6 oy aldı ve parlamentoda 12 sandalyeyle yetinmek zorunda kaldı. 1929'da Young Plam'na karşı kampanyaya katılmalarıyla görünürlükleri arttı; bu kampanya sırasında DNVP lideri Alfred Hugenburg'un denetimindeki medya imparatorluğundan yararlanarak kendilerini yalnızca solcu ve cumhuriyetçi partilerin değil, geleneksel sağın da radikal milliyetçi alternatifi olarak sunma olanağını elde ettiler. Ancak asıl şansı Buhran'la yakaladılar. "Kriz Hitler'in oksijeniydi"[10] ve ekonomik kargaşanın yeniden ortaya çıkması, NSDAP'ın talihini döndürdü. "Eko-

8 Peter Fritzsche, "The NSDAP 1919-1934: From Fringe Politics to the Seizure of Power", Jane Caplan, *Nazi Germany*, Oxford, 2008, s. 51.

9 *A.g.e.*, s. 60-66.

10 Ian Kershaw, *Hitler 1889-1936*, Londra, 1998, s. 201 [*Hitler (1889-1936)*, 1. cilt, çev. Zarife Biliz, İthaki Yayınları, 2007, İstanbul].

nomik adalete muğlâk göndermeler", Nazi Partisi'nin programının her zaman bir parçası olmuştu;[11] Buhran'ın yol açtığı zor zamanlarda özellikle Marksizme, büyük şirketlere ve "basiretsiz" Weimar devletine yönelik suçlamalarla birleşince bunlar gittikçe daha fazla alıcı buldu. Naziler aynı zamanda demokrasi ve "Marksizm" karşıtı mücadelelerini sokaklara taşıyarak siyasi krizi alevlendirdi. Prusya'da 1929 ile 1931 arasında siyasi şiddet sonucunda 155 kişi öldürüldü ve 426 kişi yaralandı. Yaralı ve ölülerin çoğu komünistler ve Naziler arasındandı; bu da sokakların denetimini ele geçirme mücadelesinin büyük oranda siyasi uçlardaki güçler arasında iki taraflı bir çatışma olduğunu gösteriyordu. Her ne kadar şiddet ve belirsizliğin Almanya'ya yayılmasına katkıda bulundularsa da, Naziler kendilerini özel mülkiyeti kural tanımaz komünist kitlelerden korumak için mücadele eden "düzenin yedek gücü" olarak sunuyordu.[12]

1931 sonbaharında, Brüning'in günleri sayılı görünüyordu. Bankacılık krizi ile Avusturya'yla gümrük birliği planının yazın utanç verici şekilde suya düşmesi kabinenin yeniden şekillenmesini zorunlu kıldı ve Şansölyenin DVP ile Ekonomi Partisi'nin sürekli desteğine bel bağlayamayacağını gösterdi. Aynı zamanda, Schleicher ve Cumhurbaşkanının çevresindeki sağcı entrikacılar gittikçe sabırsızlanıyordu ve Brüning'i hükümetini daha da sağa kaydırması konusunda zorluyordu. İktidar şanslarının doğduğunu düşünen "milli muhalefet" güçleri (DNVP, Naziler ve *Stahlhelm*), 11 Ekim 1931'de Bad Harzburg'da toplanarak hükümet ve cumhuriyet karşısında birleşik cephe ilan etti. Ancak bu sağcı birlik şovu kısa ömürlü oldu. Brüning 13 Ekim'de bir güvensizlik oyunu atlatmayı başarınca ve "milli muhalefet" cumhurbaşkanlığı için Hindenburg'un karşısına ortak bir aday çıkarmayı başaramayınca, bu karşılıklı güvensizlik ve anlaşmazlık atmosferinde "Harzburg Cephesi" kısa sürede buharlaştı.[13]

11 Fritzsche, "The NSDAP 1919-1934", s. 56.

12 Dirk Schumann, *Political Violence in the Weimar Republic, 1918-1933*, çev. Thomas Dunlap, New York, 2009, s. 223, 252, 312.

13 Bkz. Larry Eugene Jones, "Nationalists, Nazis, and the assault against Weimar: revisiting the Harzburg rally of October 1931", *German Studies Review*, cilt 29, sayı 3, 2006, s. 483-494.

Mart 1932'deki cumhurbaşkanlığı seçimleri, 1918-1919'un karanlık günlerini anımsatan bir kin ve huzursuzluk atmosferinde gerçekleşti. 1925'te Hindenburg'un seçilmesini sağlayan seçmen koalisyonları çarpıcı bir şekilde tepetaklak oldu. Siyasi uçların her biri kendi cumhurbaşkanlığı adayına oynarken, SPD dahil tüm ılımlı partiler zor durumdaki Hindenburg'un yeniden seçilmesini sağlamak üzere Şansölyenin arkasında birleşti. İronik bir şekilde, yalnızca milliyetçi DNVP Hindenburg'u desteklemeyi reddederek *Stahlhelm* başkan yardımcısı Theodor Duesterberg'i kendi adayı olarak gösterdi. Sokaklarda şiddet ve seçim kampanyalarında ateşli söylevler alıp başını giderken, oylamanın ilk turu 13 Mart'ta yapıldı. İlk oylar Duesterberg'i yarış dışı bıraktı ancak oylar birbirine o kadar yakındı ki, 10 Nisan'da yeni bir turun yapılması zorunlu oldu. Bu turda Hindenburg 19,4 milyon oyla (% 53) çoğunluğu alırken Hitler 13,4 milyon (% 36,8) ve Komünist Thälmann 3,8 milyon (% 10,2) oy aldı.[14] Bu, kampanyasına muazzam miktarlarda para ve enerji akıtan Hitler açısından büyük bir hayal kırıklığı oldu. Artık gözlerini şansölyeliğe dikmekten başka seçeneği kalmamıştı.

Buhranın yol açtığı zor zamanlarda, çoğu insan başka zamanlara kıyasla NSDAP'ın ırkçı, milliyetçi ve demokrasi karşıtı düşüncelerine daha açıktı; "Nazi ideolojisinin önceki yüzyılda Almanya'nın entelektüel ve kültürel tarihinde ifadesini bulmuş olan belirli popülist korkularla ve arzularla özdeşleşmeyi başar-

Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Sonuçları (1932)

	Birinci tur (13 Mart 1932)	*İkinci tur (10 Nisan 1932)*
Katılım	% 86,2	% 83,5
Kullanılan oy sayısı	37.648.317	36.490.761
Duesterberg (DNVP)	2.557.729 (% 6,8)	-
Hindenburg (Bağımsız)	18.651.791 (% 49,6)	19.359.983 (% 53)
Hitler (NSDAP)	11.339.446 (% 30,1)	13.418.547 (% 36,8)
Thälmann (KPD)	4.983.341 (% 13,2)	3.706.759 (% 10,2)

Kaynak: Anna von der Goltz, *Hindenburg: Power, Myth and the Rise of the Nazis*, Oxford, 2009, s. 145.

14 Bkz. Anna von der Goltz, *Hindenburg*, s. 144-146 ve Jürgen W. Falter, "The two Hindenburg elections of 1925 and 1932: a total reversal of voter coalitions", *Central European History*, cilt 23, sayı 2-3, 1990, s. 225-241.

Şansölye Heinrich Brüning 1932 cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında Hindenburg'u savunuyor (Bundesarchiv, Bild 102-13229 / CC-BY-SA).

dığma hiç şüphe yoktur."[15] Peki, Nazilere gerçekte kim oy verdi? Partinin Katolik Bavyera'dan doğmuş olmasına ve merkezinin orada olmasına karşın, NSDAP'a en büyük destek Almanya'nın Protestan kuzeyinden ve doğusundan geliyordu. Bu durum, Nasyonal Sosyalistlere destekte (veya destek eksikliğinde) iki temel faktör olduğunu göstermektedir: Din ve kentleşme. Nasyonal Sosyalistlerin, bir kısım mavi yakalı işçilerden oy almasına karşın, işçi sınıfının oyları hâlâ SPD ile KPD arasında bölünüyordu. Benzer şekilde, partinin 1928'den sonra Katolik oylarının gittikçe artan bir yüzdesini kazanmasına karşın, "NSDAP, Zentrum'un [*orijinal metinde böyle*] sağlam Katolik destek temelini asla kazanamadı. Kilisenin desteklediği Zen-

15 Geoff Layton, *Germany: The Third Reich, 1933-1945*, Trowbridge, 1992, s. 40.

trum [*orijinal metinde böyle*], Marksist partiler gibi, destekçilerine siyasi, toplumsal ve kültürel örgütlenmelerden oluşan kapsamlı bir ağla iyice pekiştirilmiş, iyi tanımlanmış bir inanç sistemi sunuyordu."[16] Dolayısıyla Naziler en düşük oyu, Köln ve Düsseldorf gibi Batı Almanya'nın büyük şehirlerinde alırken, en yüksek oyu kırsal Pomeranya'da alıyordu. Aynı zamanda parti, topluca Sosyal Demokratları desteklemeye devam eden kentli işçi sınıfına kıyasla, toplumsal konumlarını korumak için acil önlem alınmadığı takdirde feci şekilde statü kaybına uğrayacaklarından korkan çiftçiler ve köylüler, alt orta sınıflar (esnaf, zanaatkârlar vb.) ve beyaz yakalı işçilerden, daha yüksek oranda oy alıyordu. Bütün bunlar, Nazilerin Büyük Buhran baş gösterince ekonomik zorluklarla ve toplumsal konumlarını kaybetme tehlikesiyle yüz yüze gelen orta sınıflar tarafından desteklendiği şeklindeki geleneksel görüşe yol açtı.

Oysa daha yakın tarihli araştırmalar, aşırı sağa yönelik destek yapılarının bir zamanlar düşünüldüğünden çok daha karmaşık olduğunu göstermiştir. "Nazi/beyaz yakalı ilişkisinin, Buhran'ın başlangıcından sonra bile geleneksel olarak varsayıldığından çok daha zayıf olduğu" ve soldaki partiler ve sendikalar tarafından lanetlendikleri halde, Nazilerin "el sanatları ve küçük ölçekli imalat sektöründeki işçilerin kayda değer bir kısmının" desteğini aldığı ileri sürülmüştür.[17] Özellikle parti üyeliği ve seçim desteği arasında ilginç tutarsızlıklar mevcuttur: Köylüler diğer toplumsal gruplara kıyasla çok daha fazla Nazilere oy verirken, partiye üye olmuyorlardı. Benzer şekilde, NSDAP'a seçim desteği kentli işçiler arasında düşükken, parti üyelerinin % 31,5'ini bu kesim oluşturuyordu ve SA'nın % 63'ü işçi sınıfı kökenliydi. 1930'da tüm işçilerin % 13'ü Nazilere oy verdi; bu oran 1932 seçimlerinde % 27 ve 28'e yükseldi. 1932 yazında, Nazilere oy veren her on kişiden biri Sosyal Demokratlıktan dönmüştü.[18] Gençler arasında da benzer bir hikâye

16 Thomas Childers, *The Nazi Voter: The Social Foundations of Fasicsm in Germany 1919-1933*, Chapel Hill, 1983, s. 266.

17 *A.g.e.*, s. 264-265.

18 Jürgen Falter, *Hitler's Wähler*, Münih, 1991, s. 220-229.

söz konusuydu: Weimar siyasetinden hayal kırıklığına uğrayan ve Buhran sırasında iş bulma olasılığı çok düşük olan gençler, kalabalık sayılarla partiye ve örgütlerine katıldı. 1933'te parti üyelerinin % 61'inin yaşları 20 ile 30 arasındaydı.

Nazi Seçmenlerinin Toplumsal Bileşimi (1928-1932)

	Mayıs 1928 (%)	*Eylül 1930 (%)*	*Temmuz 1932 (%)*	*Kasım 1932 (%)*
İşçi sınıfı	40	40	39	39
Yeni Mittelstand [orta sınıf]	22	21	19	19
Eski Mittelstand [orta sınıf]	37	39	42	41

Kaynak: Matthew Stibbe, *Germany 1914-1933*, Harlow, 2010, s. 182.

Diğer Partilerden Nazilere Dönenler (Mayıs 1928 - Temmuz 1932)

Oy transferi	*KPD'den NSDAP'a (%)*	*SPD'den NSDAP'a (%)*	*ZP/BVP'den NSDAP'a (%)*	*DVP'den NSDAP'a (%)*
Mayıs 1928-Eylül 1930	5	10	9	26
Eylül 1930-Temmuz 1932	5	16	10	36

Oy transferi	*DNVP'den NSDAP'a (%)*	*Diğer (%)*	*NSDAP'tan NSDAP'a (%)*	*Oy kullanmayanlar (%)*
Mayıs 1928-Eylül 1930	31	11	38	14
Eylül 1930-Temmuz 1932	33	49	85	19

Kaynak: Matthew Stibbe, *Germany 1914-1933*, Harlow, 2010, s. 181.

Yukarıda görülen sayılar, Alman faşizminin yükselişine dair geleneksel sınıf temelli açıklamanın yetersiz kaldığını ve şu sorunun sorulmasını gerektirdiğini göstermektedir: Nasyonal Sosyalistler Alman toplumunun bu kadar geniş bir kesimine nasıl hitap edebildi? Yanıtın bir kısmı, propagandadan yararlanma becerileridir. Hitler, siyasetteki ilk günlerinden itibaren propagandanın gücünün tekinsiz ve sinik bir şekilde farkında olduğunu kanıtlamıştı. Nisan 1930'dan itibaren parti propagandasından Josef Goebbels sorumlu oldu. Birlikte, Nazi mesajının halka nasıl sunulacağını merkezi olarak kontrol edebilmelerini sağlayan, para ve gücü kilit önemdeki alanlara yönlendirdikleri son derece etkili ve karmaşık bir propaganda mekanizması kurdular. Ayrıca, çabalarının etkisini değerlendirebilmek ve başarılı kampanyaları ve mesajları başka yerlerde de ye-

niden üretebilmek için halktan geri bildirimi teşvik ettiler. Goebbels büyük ölçekli kitle siyaseti uyguladı; Alman halkına bildiriler, posterler vb. dağıttı ama aynı zamanda farklı toplumsal grupların korkuları ve endişelerine oynayan özel materyaller üretti. Bu şekilde Naziler herkesi memnun etmeye çalıştı ve çıkarlarını esasen kendilerinin temsil ettiği konusunda birbirinden son derece farklı grupları ikna etmekte bir ölçüde başarılı oldu. Dahası, diğer partiler posterler, broşürler ve söylevler gibi denenmiş ve test edilmiş yöntemleri kullanmaya devam ederken, Naziler kitlelere mesajlarını ulaştırabilmek için hoparlörler, film, radyo ve 1932 cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası sırasında Hitler'in "Almanya Üzerinde Uçuş"u türünden reklam kampanyaları gibi modern teknolojilerden yararlandı.

Bu yöntemler sayesinde Naziler kendilerini Marksizm karşıtı olarak sunarken bir yandan da (DVP ve DNVP'nin aksine) büyük şirketlerle ilişkilenmekten veya (Merkez veya DDP'nin aksine) Sosyal Demokratlarla işbirliği yapmaktan kaçınabildi. SPD'nin Brüning idaresine karşı hoşgörüsü, Ekim 1930 ile Mayıs 1932 arasında NSDAP'ın kendisini KPD'nin dışındaki tek gerçek muhalefet partisi ve "milli" çıkarları temsil eden, Marksizm karşıtı bir hareket olarak gösterebilmesini sağladı. "Ayrıca, NSDAP 1933'ten önce hükümet sorumluluğunu taşımadığı için, birbirine düşman gruplara abartılı ve genellikle açıkça birbirine ters düşen vaatlerde bulunuyor ve bunları uzlaştırma gereği duymuyordu."[19] Aynı zamanda, Naziler "karşılanmamış reformist beklentileri harekete geçirdi" ve radikal değişim olasılığında ısrar etti; bunların her ikisi de "başarısızlık siyaseti" ile ilişkileri yüzünden lekelenmiş eski geleneklerle köprüleri atıyordu.[20] Nazi partisi Alman siyasetinde benzersiz bir fenomen haline geldi: "Diğer partilerin propaganda çabalarını tamamen boşa çıkaran dinamizm, enerji ve gençlik imajını yansıtmayı başaran", "kapsayıcı bir toplumsal protesto partisi."[21] Fa-

19 Childers, *The Nazi Voter*, s. 268.

20 Peter Fritzsche, "Did Weimar fail?", *The Journal of Modern History*, cilt 68, sayı 3, 1996, s. 642.

21 Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich*, Londra, 2003, s. 264-265.

kat bu durumda partiye yönelik ilgi genişti ancak derin değildi; 1932'ye gelindiğinde destekçileri parçalanmaya başlamıştı bile. 1933 yılının başında, geleneksel sınıf ve cinsiyet bariyerlerini aşan geniş tabanlı bir *Volkspartei* olduğunu iddia eden tek parti olmasına karşın, ekonomik koşullar iyileşirken Nazilerin seçim cazibesini koruması olasılığı çok düşüktü; dolayısıyla Nazilerin şansını kaybetmeye başladığı bir sırada Hitler'in şansölye olması trajik bir ironidir.

Brüning'den Hitler'e

Hitler'in cumhurbaşkanlığını kazanamamasının hemen ardından Nazi liderliğine başka bir darbe de, devlet nihayet SA taşkınlıklarına dur demeye karar verince geldi. Siyasi şiddet 1929'dan beri yükselişteydi ancak 1932'deki seçim kampanyaları sırasında katlanarak arttı. Naziler, sıradan üyelerinden 10 bin kişinin komünistlerle çatışmalarda yaralandığını iddia ederken KPD, 1932'nin sadece ilk altı ayında Nazilerin 75 kişiyi öldürdüğünü bildirdi.[22] Aralık 1931'de üniforma giymek zaten yasaklanmıştı ancak Mücadele Birlikleri sivil olarak yürüyüşlerine ve kavgalarına devam etti. Fakat sözümona komünist darbe tehdidinin azalmasıyla ve SPD ile *Länder* hükümetlerinin ağır baskısı sonucunda Brüning, Schleicher'in temsil ettiği Reichswehr'in muhalefetinin üstesinden gelmeyi başararak 13 Nisan 1932'de Hindenburg'u, SA'yı yasaklayan bir acil durum kararnamesi imzalamaya ikna etti. Nazi yurtları kapatıldı; parti bürolarına polis ve askerler tarafından baskınlar düzenlendi; teçhizat ve üniformalara el kondu.

Bu bir dereceye kadar Nazilerin şiddet dolu aşırılıklarını durdurduysa da (ya da en azından onları sokaklardan pub'lara ve toplantı salonlarına sürdüyse de[23]), yönetimi kurtaramadı. Brüning'in kısa süre önceki seçim kampanyasında Hindenburg'un lehine gösterdiği tüm çabalara karşın, Hindenburg kamuoyu yoklamalarında bu kadar güçlü muhalefetle karşılaşmasından

22 *A.g.e.*, s. 270.

23 Schumann, *Political Violence in the Weimar Republic*, s. 256.

ve özellikle de milliyetçilerin kendisine karşı aday göstermesinden hiç hoşnut değildi. Nazilerin kitlesel cazibesini kontrol altına alma konusunda gittikçe daha fazla umutlanan Schleicher, bu hoşnutsuzluğa oynadı ve hem Şansölyeyi hem de önceki akıl hocası Savunma Bakanı Wilhelm Groener'i alaşağı etme planı yaptı. Kötü sağlığı ve Schleicher'in düzenlediği fısıltı kampanyası yüzünden yıpranan Groener, 10 Mayıs'ta hükümetten istifa etmeye zorlandı ve Cumhurbaşkanının yakın çevresindeki en büyük destekçisini kaybeden Brüning'in günleri sayılı hale geldi. Kabineye daha fazla sağcı alması ve (son *Landtag* seçimlerinde SPD ile Devlet Partisi'nin oylarının dibe vurduğu ve Nazilerin % 36 oy aldığı) Prusya'da bir Merkez-NSDAP koalisyonu kurması için gittikçe daha fazla baskı gören Brüning'in konumunu savunması imkânsız hale geldi ve 30 Mayıs 1932'de istifa etmeye zorlandı.

Schleicher ve Hindenburg'un gözde adaylarının yarış dışı kaldığı karmaşa içinde geçen bir hafta sonunun ardından, neredeyse kimsenin tanımadığı Vestfalyalı aristokrat Franz von Papen şansölye atandı. Eski bir süvari subayı ve muhafazakâr bir Katolik olan Papen, Büyük Savaş sırasında Washington'da askerî ataşe olmak dışında hiçbir kıdemli görevde bulunmamıştı ve Schleicher'i askerî öğrencilik günlerinden tanımasına rağmen, Prusya *Landtag*'ının Merkez Partisi üyesi olarak o zamana kadar hiç öne çıkmamıştı. Ancak, Brüning'e "geçen bir buçuk yıl boyunca idare ettiği 'gizli diktatoryayı' gerçek bir ulusal hükümete, geniş bir milli tabana sahip bir diktatoryaya dönüştürmesi" için son zamanlarda yapılan çağrılar, Papen'in, Merkez Partisi'ni yeni hükümete sokabileceğine inanıyor görünen Schleicher'in dikkatini çekmişti.[24] Ancak bu büyük bir hataydı. Brüning'in ayağını kaydıran dolaplardan rahatsız olan ve gerici güçlerle bağlantılandırılmaktan çekinen Merkez Partisi, desteğini yeni hükümetten çekti ve Papen partiden atılmamayı ancak kendisi istifa ederek başardı. Dolayısıyla Papen, büyük oranda DNVP saflarından ge-

24 Larry Eugene Jones, "Franz von Papen, the German Centre Party, and the failure of Catholic Conservatism in the Weimar Republic", *Central European History*, cilt 38, sayı 2, 2005, s. 206.

len, yedisi asilzade olan ve çoğunluğu uygulamada siyasete dair çok az deneyime sahip olan veya hiç olmayan, alelacele bir araya getirilmiş bir "baronlar kabinesini" yönetmek zorunda kaldı. NSDAP'ın yeni hükümete yönelik hoşgörüsünün karşılığında, Hitler'e SA yasağını kaldırma ve yeniden seçime gitme sözü verildi ve Reichstag 4 Haziran'da feshedildi.

Parlamentoda da ülkede de pek desteklenmeyen kabinenin popülerliği, "işsizlik sigortası sistemini neredeyse tamamen ortadan kaldıran" etkili tasarruf önlemleri getiren 14 Haziran tarihli ilk acil durum kararnamesini yayımladığında dibe vurdu.[25] SA yasağının kaldırılmasıyla Almanya yeni bir milis şiddeti çılgınlığına sürüklendi; yasağın kaldırıldığı günün ertesinde, 17 Temmuz'da, Hamburg'un Altona banliyösünde çıkan isyanda 15 kişi öldü, 50 kişi yaralandı. 1932'de Prusya'da siyasi şiddetten kaynaklanan 155 ölümün 105'i Haziran-Temmuz seçim kampanyası sırasında gerçekleşti; polis kayıtlarına göre kampanyanın sadece ilk yedi haftasında 82 ölüm ve 400 yaralanmanın meydana geldiği 461 isyan çıktı.[26] Halkın bu duruma isyan etmesi, siyasi gösterilere yeni bir yasak gelmesini sağladı ama aynı zamanda Prusya'daki SPD-Merkez koalisyonunun 20 Temmuz'da anayasaya aykırı biçimde dağıtılmasının ve Papen'in Almanya'nın en büyük devletinde diktatörlüğünü ilan etmesinin de bahanesi oldu. Bu *Preussenschalg* (Prusya darbesi) aynı anda hem SPD'yi zayıflatmayı hem de "Hitler'i memnun etmeyi... ve hükümetin siyasi otoriteyi merkezileştirme planını ilerletmeyi" amaçlıyordu ancak fiiliyatta tek başardığı şey, KPD ve SPD'ye yönelik halk desteğini canlandırmak ve Nazilere 1933'ten sonraki anayasaya aykırı faaliyetleri için bir örnek teşkil etmek oldu.[27]

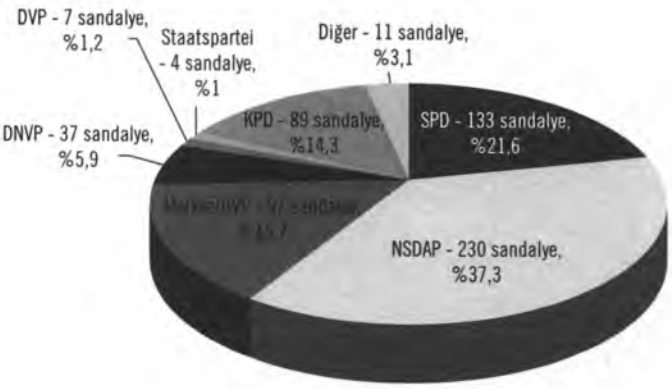
Bu arada, Nasyonal Sosyalistler seçim başarılarının doruğuna ulaşmıştı. DDP, DVP ve *Wirtschaftspartei*'ın oy oranları dibe vurdu; Merkez Partisi, SPD ve DNVP de oy kaybına uğradıysa da gördükleri destek makul derecede tutarlı kaldı. Yine

25 Patch, *Heinrich Brüning*, s. 276.

26 Evans, *The Coming of the Third Reich*, s. 270.

27 Gordon Craig, *The Politics of the Prussian Army 1650-1945*, New York, 1964, s. 456.

Reichstag Seçim Sonuçları
(31 Temmuz 1932)

de Temmuz 1932'den itibaren, iki uç parti (KPD ve NSDAP) Reichstag'daki diğer tüm partileri gölgede bıraktı. Özellikle Naziler 1930'da kazanımlarını iyice pekiştirmişti; halk oylamasında % 37,3 oyla Reichstag'da 230 sandalyeyi garanti ederek en büyük parti haline geldiler. Bu durum Hitler'in Papen hükümetiyle, SPD'nin Brüning'inkiyle yaptığına benzer bir "objektif işbirliği" siyaseti gütmesi umudunu ortadan kaldırdı. Dolayısıyla Hindenburg ve Papen, Hitler'e "milli birlik hükümeti"nde şansölye yardımcılığı teklif ederek Nazilerin popülerliğini kontrol altına almaya çalıştı; ancak Nazi lideri şansölyelik dışında her şeyi reddetti. Reichstag 12 Eylül'de tekrar toplandığında, Komünistler ve Naziler hükümeti güvensizlik oyuyla mağlup etmek için birleşince hemen tatil edildi ve NSDAP'ın konumunu zayıflatarak hükümet için yasa çıkarabilen bir çoğunluk kazanmak umuduyla yeniden seçime gidilmesi kararlaştırıldı.

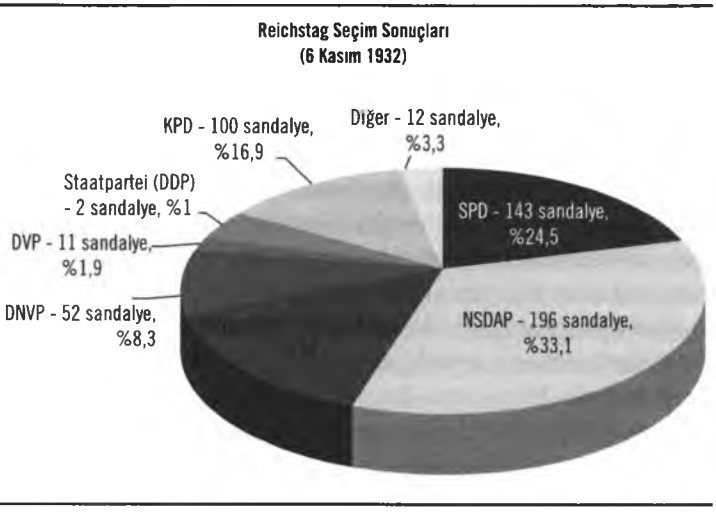
Kasım 1932'deki seçimin sonucu, Nazilerin popülerliğinin Temmuz ayında zirveye ulaşmış olduğunu açıkça gösterdi; 34 sandalye kaybettiler ve oy oranları % 4 oranında düştü. Dahası, bir yılda üç seçim kampanyası yürütmek, partinin neredeyse iflas etmesine yol açmıştı. Fakat seçmenler Papen hüküme-

Şansölye Franz von Papen (sağda), Cumhurbaşkanlığı Özel Kalemi Otto Meissner ile birlikte, 11 Ağustos 1932 (Bild 102-13743 / CC-BY-SA).

tini de kesinlikle reddediyordu; seçmenlerin neredeyse % 90'ı muhalefet partilerine oy vermişti.[28] Nazileri hükümete dahil etmeye yönelik ikinci bir girişim de başarısızlığa uğrayınca, Papen parlamentoyu feshetmeyi, sıkıyönetim ilan etmeyi ve bir cumhurbaşkanlığı diktatoryası kurmayı önerdi ancak Şansölye artık Cumhurbaşkanının yakın çevresindeki eski destekçilerini kaybetmişti. Papen'in gittikçe artan özgüvenine öfkelenen ve Hindenburg'la yakın ilişkisini kıskanan Schleicher, bu fırsattan yararlanarak ordunun desteğini geri çekti ve 2 Aralık'taki bir kabine toplantısında Reichswehr'in ülke içindeki anarşiye karşı çıkamadığını ve Şansölyenin tekliflerinin kaçınılmaz sonucu olan yabancı işgaline direnemeyeceğini beyan et-

28 Henry Ashby Turner, *Hitler's Thirty Days to Power*, Londra, 1996, s. 15-16.

ti.[29] Böylece Papen düştü ve artık gölgelerden çıkarak amaçlarına ulaşma zamanının geldiğine karar veren fitneci başı Schleicher onun yerini aldı.

Schleicher sıklıkla cumhuriyeti yıkmak ve yerine yeniden monarşi veya askerî bir diktatörlük kurmak isteyen bir büyük gerici olarak eleştirilmiştir. Ancak bakış açısı bundan çok daha pragmatikti. Devletin biçiminin ne olacağı konusundaki tartışmalı argümanlara odaklanmaktan ziyade, siyasi gerçekliklere yoğunlaşmayı tercih ediyordu. Büyük Savaş'tan sonra Almanya'nın içine düştüğü durumu değerlendirirken, Prusyalı I. Friedrich Wilhelm'i kendine örnek aldı. Alman tarihine baktığında, "Asker Kralın" günlerinde "ekonomiyi düzenleme", devletin gücünü merkezileştirme ve askerî gücünü takviye etmeye yoğunlaşabilmek için devletin uzlaşmacı bir dış siyaset izlemesinin gerektiğine ikna olmuştu.[30] Aynı zamanda, kitlesel siyasi hareketleri (siyasi ve ekonomik düzenin açıkça şiddet yoluy-

29 *A.g.e.*, s. 19.

30 Peter Hayes, "'A question mark with epaulettes?' Kurt von Schleicher and Weimar Politics", *The Journal of Modern History*, cilt 52, sayı 1, 1980, s. 37-38. Ayrıca bkz. Henry Ashby Turner, *Hitler's Thirty Days to Power*, s. 20-21.

la dönüştürülmesini savunanlar hariç) bastırmaya çalışmanın verimli olmadığına; bunun yerine, siyasi partilerin ve Mücadele Birliklerinin devlete bağlı hale gelmesi gerektiğine inanıyordu. Bu amaçla, Schleicher aynı anda hem Nazileri "uysallaştırmak" hem de popülerliklerini hükümetin arkasına almak umuduyla Nazilere teklifler götürdü. Bu çabalar boşa çıkınca, aynen selefinin yaptığı gibi Hindenburg'dan kendisine parlamento olmaksızın devleti yönetme izni vermesini istedi; Hindenburg da bizzat Schleicher'in argümanlarını kullanarak bu tür bir hamlenin iç savaşa yol açacağı gerekçesiyle talebini reddetti.

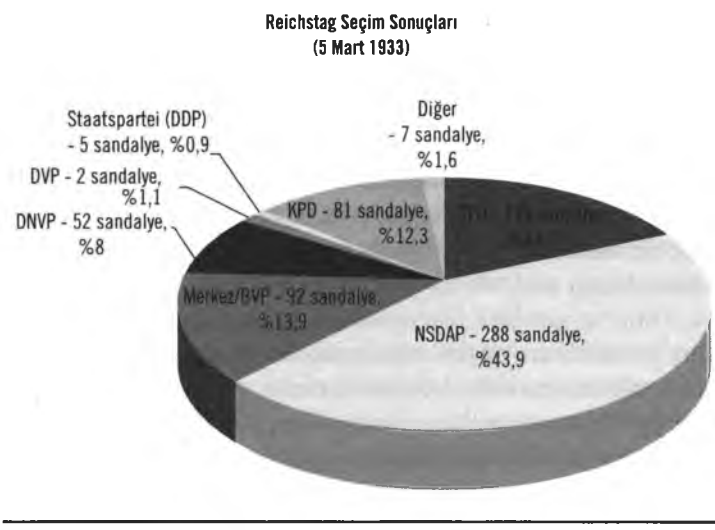
Bu arada, ihanete uğradığını düşünen Papen, yeni şansölyeye karşı kumpas kuruyor ve Reichstag'da çoğunluk desteğiyle iktidarını geri kazanmak için Nazilerle gizli görüşmeler yapıyordu. Devam eden ekonomik krizin komünist devrime yol açacağından korkan ve Schleicher'in şansölye olarak performansından memnun olmayan Alman toplumunun içindeki muhafazakâr unsurlar, desteklerini Papen'e yöneltti; Papen de Hindenburg'u, şansölye yardımcısı olarak kendisinin Hitler'i kontrol edebileceğine inandırdı ve Schleicher'i görevden alarak yerine, yalnızca üç Nazinin yer alacağı bir koalisyon hükümetinde şansölye olarak Hitler'i atamaya ikna etti. İki yıldır devam eden siyasi kargaşadan bıkmış olan Hindenburg pes ederek 30 Ocak 1933'te Hitler'i şansölye ilan etti.

Cumhuriyetin sonu

Kalabalık SA safları, Hitler'in atanmasını Berlin sokaklarında bir fener alayıyla kutladı; ancak liderlerinin gücü ve konumu kesinlikle mutlak ve garantili değildi. Hitler, 12 kişilik kabinedeki sadece üç Nazi'den biriydi (Wilhelm Frick İçişleri Bakanı, Hermann Göring ise Sandalyesiz Bakandı). NSDAP-DNVP koalisyonunun Reichstag'da tartışmasız bir çoğunluğu yoktu; dolayısıyla diğer partiler uyumlu bir şekilde çalışmaya hazır olduğu takdirde koalisyonun yasa tasarıları kolaylıkla engellenebilirdi. Son olarak, önceki birkaç yıl, Şansölyenin yalnızca Cumhurbaşkanının güvenine sahip olduğu takdirde hükümeti etkin

bir şekilde yönetebileceğini göstermişti. Bu durum Hitler için bir sorundu çünkü Hindenburg'un kendisinden hiç hoşlanmadığı gayet iyi biliniyordu. Yine de Hitler'in pek çok avantajı vardı. Öncelikle, Almanya'nın en büyük partisinin lideriydi ve Papen ile Schleicher hükümetlerinin başarısızlığı, muhafazakârların Hitler'in desteği olmadan etkili bir şekilde ülkeyi yönetemeyeceğini kanıtlamıştı. Ayrıca, Alman muhafazakârları arasında, Nazi hükümetinin tek alternatifinin iç savaş veya komünist darbe olduğu şeklinde yaygın bir korku vardı. Daha da önemlisi, Hitler'in şansölye olarak atanması, Nazi Partisi'ne devletin tüm kaynaklarına erişim sağlamıştı. Bu durum Mart 1933'teki Reichstag seçimlerinde kendini gösterdi.

Hitler daha atanmasının üzerinden 24 saat geçmeden, anayasayı değiştirmesi için gereken parlamento çoğunluğunu elde etmek umuduyla yeniden seçim ilan etti. Ancak seçimler adil ve tarafsız olmadı. 31 Ocak 1933'te Hitler hükümet başkanı konumunu kullanarak "Alman Halkına Sesleniş"i yayımladı. Bu bildiride, mevcut koşulların sebebi olarak, demokratik sistemi ve Komünistlerin terörist faaliyetlerini gösteriyordu (ironik bir şekilde, seçim kampanyasının bir korku ve şiddet atmosferinde geçtiğini belirtiyordu) ve hükümetini, Almanya'nın onurunu ve birliğini yeniden ayağa kaldıracak bir "milli yükseliş" olarak sunuyordu. Aynı zamanda, Prusya İçişleri Bakanı olarak Göring, Alman *Länder*'inin en büyüğünün polis gücünü de kontrol ediyordu ve çoğu SA saflarından gelen 50 bin ek polisi, polis gücüne dahil edebildi. Sosyalist ve komünistlerin gösterileri ve toplantıları, sık sık polis veya Nazi güçleri tarafından basılıyordu ve beş haftalık seçim kampanyası sırasında 69 kişi öldürüldü. Ardından, 27 Şubat'ta işsiz bir Hollandalı duvar ustası olan Marius van der Lubbe tarafından Reichstag kundaklanarak yakıldı. Tarihçiler, yangından nihayetinde kimin sorumlu olduğu konusunu çok uzun zamandır tartışmaktadır; pek çoğu, siyasi muhaliflerinin faaliyetlerine resmi olarak son verebilmenin bahanesi olarak yangını bizzat Nazilerin ayarladığını savunmaktadır. Gerçek ne olursa olsun, Nazi liderliği bu olayı anında geniş çaplı komünist komplonun bir kanıtı olarak sun-

du ve Cumhurbaşkanını, Almanya'da sivil özgürlükleri etkin bir şekilde askıya alan ve merkezi hükümetin devlet yetkililerı üzerindeki gücünü artıran Halkın ve Devletin Korunmasına Yönelik Kararname'yi yayımlamaya ikna etti.

Bütün bunlara karşın, 5 Mart 1933'te Almanya sandık başına gittiğinde Nazilerin kazancı aslında son derece sınırlı oldu. Oy oranlarındaki artış yalnızca % 10'u biraz geçiyordu; bu oran onlara Reichstag'da 288 sandalye kazandırdı. Dolayısıyla çoğunluğu ancak 52 Milliyetçi meclis üyesinin yardımıyla sağlayabiliyorlardı. Anayasayı değiştirebilmek için net üçte ikilik çoğunluk gerektiğinden, bu durum Hitler'in planlarına büyük bir siyasi darbe vurdu. Ancak sonuçta bu bir yenilgi değil, yalnızca bir aksaklıktı. Anayasayı değiştirmek için gereken çoğunluktan yoksun olan Hitler, "parlamento ve yasa çıkarma prosedürünü etkili bir şekilde ortadan kaldırarak bunun yerine Şansölye ve hükümetine sonraki dört yıl boyunca tam yetki sağlayacak" bir Geçici Yetki Yasası'nın onaylanmasını teklif etti; "böylece diktatörlük yasal hale gelecekti."[31] Komünistlerin (en azından ha-

31 Layton, *Germany*, s. 48.

piste olmayanların) ve SPD'nin böyle bir önleme karşı oy kullanacağını doğru tahmin eden Hitler'in yasanın onaylanmasını sağlayabilmek için Merkez Partisi'ni ikna etmesi gerekiyordu.

Fakat tam da bu sırada, Nazilerle geleneksel muhafazakârlık güçleri arasındaki kırılgan ittifak bozulma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Seçim kampanyası NSDAP'ın aşağı safları arasında, Hitler ve Nasyonal Sosyalist liderliğin kalan kısmının kontrol etmekte zorlandığı bir ivme yaratmıştı. Bu unsurlar iktidara giden yasal yolu küçümsüyor ve gerekirse şiddet yoluyla radikal önlemlerin alınacağı bir Nazi diktatoryasının derhal kurulması için bastırıyordu. Bu durum Hitler'in mantıklı bir siyasetçi olarak imajını zedeliyor ve Reichstag'daki muhafazakâr seçkinleri ve milliyetçi desteği uzaklaştırma tehlikesi taşıyordu. Bu durumun yalnızca Geçici Yetki Yasası'nın kabul edilmemesiyle değil Hindenburg'un ve muhafazakâr danışmanlarının kendisine karşı orduyu kullanmasıyla da sonuçlanabileceğinden korkan Hitler, yeniden güven vermek amacıyla Potsdam Günü adı verilen büyük bir tören düzenledi. Törende Hin-

Potsdam Günü, 21 Mart 1933. Hitler, yaşlı Cumhurbaşkanı Hindenburg ile el sıkışıyor ve kendisiyle partisini, geleneksel Prusya militarizmiyle sembolik olarak özdeşleştiriyor (Bundesarchiv, Bild 183-S38324 / CC-BY-SA).

denburg, eski veliaht prens ve Reichswehr'deki en yüksek rütbeli subayların pek çoğunun huzurunda Hitler, Nasyonal Sosyalizmi geleneksel Prusya-Alman muhafazakârlığının güçleriyle açıkça özdeşleştirdi.

İki gün sonra, 23 Mart 1933'te, Reichstag yeni mekânı Kroll Opera Binası'nda açıldı. Reichstag'ın toplanması vesilesiyle konuşma yapan Hitler, Katolik Kilisesi'nin haklarına saygılı olacağını, dini ve ahlâki değerleri koruyacağını ilan etti; bunlar, Merkez Partisi vekillerinin inanmayı tercih ettiği sahte vaatlerdi. Geçici Yetki Yasası, oylama sonucunda 94'e karşı 444 oyla kabul edildi. O noktadan sonra Hitler, parlamentonun veya cumhurbaşkanının onayına sunmak zorunda kalmaksızın, anayasa değişiklikleri dahil olmak üzere yasa çıkarabilir hale geldi. Bu onu seleflerinin yaptığı gibi cumhurbaşkanlığı kararıyla hükümeti yönetme zorunluluğundan kurtardı ve tüm Nazilerin sonraki eylemlerine bir yasallık maskesi sağladı. Sonraki 12 ayda, Almanya'da siyasi iktidarı merkezileştirdiler; sendikaların gücünü kırdılar ve hem partinin içindeki hem de dışındaki muhalefetle amansız bir şekilde mücadele ettiler. 1934 sonunda, Almanya tek partili bir devlet olmuş; ordu devlete değil bizzat Hitler'e hizmet yemini etmiş ve Nazi lideri hem şansölye hem de devlet başkanı yetkilerini elinde toplamıştı.

Weimar neden başarısız oldu?

Geçtiğimiz 80 yılın büyük bölümünde, tarihçiler Almanlar kadar iyi eğitimli ve kültürlü bir halkın nasıl ve neden Nazizme ve Nazizmin nefret ve şiddet söylemine boyun eğdiği sorusuyla meşgul oldu. Uzun bir süre, yanıtın basit olduğu düşünüldü: Alman karakterindeki bozukluklar ve Alman tarihinin kendine özgü yolu, demokrasinin çöküşünü ve totaliter diktatörlüğe kayışı kaçınılmaz kılmıştı. Ancak gördüğümüz gibi, Hitler'in şansölyeliğe giden yolunda ve sonraki bir yıl içinde iktidarı elinde toplamasında kaçınılmaz hiçbir şey yoktu. Gerçekten de daha yakın tarihli akademik araştırmalar, Nazilerin iktidarı ele geçirmesiyle ilgili determinist argümanları kesinlikle

çürütmüş ve 1930'dan sonra normal demokratik prosedür etkili şekilde ortadan kaldırıldığı halde Nazi diktatörlüğünün hiç de kaçınılmaz olmadığını kanıtlamıştır.

Alman demokrasisinin başarısızlığına ilişkin hiçbir açıklama tek başına tatmin edici değildir. Çoğu açıdan, Weimar art arda gelen krizlerin ve karşısındaki güçlerin birikmiş ağırlığının altında çökmüştür. Siyasi ve ekonomik girdaba tekrar tekrar kapılan Weimar Cumhuriyeti, vatandaşlarının çoğunun zihninde kargaşa ve belirsizlikle eş anlamlı hale gelmişti. Bu durum, cumhuriyetin siyasi, toplumsal ve kültürel yaşamına büyük ölçüde damgasını vuran bir korku ve endişe mirası bırakmıştır. 1933'e gelindiğinde savaş, yenilgi, devrim, karşı devrim, hiperenflasyon, yabancı işgali, işsizlik, sokaklarda şiddet ve aynı yıl içinde üç seçim kampanyası (ve üç hükümet) yaşadıktan sonra, Almanların çoğu tükenmiş ve korkuya kapılmıştı. Görünüşte sakin bir dönemde bile beş yılda kendilerine altı hükümet gösteren bir siyasi sistem, özlemini çektikleri istikrarı kendilerine hiçbir şekilde sağlayamayacakmış gibi görünüyordu ve çoğu, siyasi uçların sunduğu abartılı vaatler ve radikal çözümlere dört elle sarılmıştı. Her ne kadar "cumhuriyetçilerden yoksun bir cumhuriyet" olmasa da, zamanı geldiğinde demokratik sistemi savunmaya hazır çok az birey ve kurum kalmıştı.

Bu durum en azından kısmen cumhuriyetin parçalı siyasi kültürünün bir sonucuydu. Almanya'nın siyasi kurumlarının demokratik köklerinin derine inmediğine ilişkin eski iddianın sorgulanması gerekiyorsa da (bkz. İkinci Bölüm), özellikle Büyük Buhran'ın başlangıcının Marx'ın öngördüğü gibi kapitalist sistemin nihai krizinin habercisi gibi göründüğü sırada, Weimar'ın siyasi partileri farklı ideolojik konumlarının üstesinden gelerek taviz vermeyi ve uzlaşmayı başaramadı. Bu durum, yasa çıkarabilen koalisyon hükümetleri oluşturmak için partiler arasında uzlaşmaya dayalı bir demokratik sistemin çöküşünü garantiledi ve aşırı uçlardaki hizip partilerinin parlamentoda temsilci kazanmasını sağladı. Aynı zamanda, 1918-1923 olaylarının bıraktığı acı miras, ortak bir ideolojik temele sahip olan ve birlikte seçmenlerin neredeyse yarısını temsil eden SPD ve

KPD'nin birbirinden, neredeyse aşırı sağdan nefret ettiklerinden bile çok nefret etmelerine ve nihayetinde birleşik bir faşizm karşıtı cephe oluşturmaya isteksiz olmalarına neden olmuştu. Böyle bir cephe belki cumhuriyeti kurtaramazdı ama en azından Almanya'yı Nazilerden koruyabilirdi.

Dahası, bu siyasi parçalılık toplumsal uzlaşmanın yokluğunda da yansımasını buluyordu. Weimar devleti toplumun en alt kesimlerine yardımcı olmak için pek çok şey yaptıysa da, ülkeyi bölen toplumsal ve ekonomik eşitsizlik uçurumlarını kapatmayı başaramamıştı. Bu uçurumlar Buhran yüzünden daha da genişlediğinde, nüfusun büyük bölümü demokrasiye olan inancından tamamen vazgeçerek siyasi uçlara yüzünü döndü. Bu durum özellikle cumhuriyete yönelik gerçekçi olmayan beklentilerinin karşılanmaması nedeniyle gittikçe hırçınlaşan ve toplumun diğer tüm kesimlerinden daha fazla istikrar ve düzene ihtiyaç duyan *Mittelstand* [orta sınıf] için geçerliydi.

Ancak belki de Nazileri iktidara getiren temel etken, halkın desteğinden çok, güçlü yerleşik seçkinlerin desteği ya da en azından hoşgörüsü ve kayıtsızlığı oldu. Daha önce gördüğümüz gibi, Weimar döneminde gerçekleşen tüm sosyo-ekonomik değişikliklere karşın, Alman toplumundaki geleneksel güç sahipleri (büyük toprak sahipleri ve aristokrasi, subaylar ve büyük şirket sahipleri), büyük bir toplumsal, ekonomik ve siyasi nüfuza sahip olmaya devam etti. Bu durum, Reichstag'daki tıkanma nedeniyle Cumhurbaşkanı ve danışmanlarının Weimar Cumhuriyeti'nin gündelik siyasetinde gittikçe daha önemli figürler haline geldiği 1929 yılından sonra daha da barizleşti. Bu figürlerin hiçbiri demokrasiye gönülden bağlı değildi (gerçekten de, "Hindenburg cumhurbaşkanlığı kabineleri döneminde parlamenter demokrasinin altını oyarak Weimar'ın mezarını kazmaya başlamıştı") ama Nazilere de sevgi beslemiyorlardı. Amaçları, otoriter bir "ulusal birlik hükümeti" idiyse de, 1929'dan sonra NSDAP'm beklenmedik büyümesi ve seçim başarısı, bu partiyi yok sayamayacaklarını gösterdi. Sonuçta hem Papen hem de Schleicher, Hitler'i "ehlileştirebilecekleri" ve Nazilerin popülerliğini kendi amaçlarına uygun şekilde kon-

trol altına alabilecekleri şeklinde ölümcül bir yanılgıya kapıldı ve Hindenburg, bu "Bohem onbaşı"ya karşı duyduğu nefreti bir kenara koyarak Hitler'i şansölye olarak atamaya ikna edildi. Böylelikle, yönetici seçkinler arasındaki siyasi entrikalar sonucunda iktidar, tam da seçim desteğini kaybetmekte olan Nazilere devredilmiş oldu.[32]

Fakat Weimar demokrasisinin çöküşünün bir yalıtılmışlık ortamında gerçekleşmediğini unutmamak gerekir. Almanya, iki savaş arası dönemde ekonomik buhran ve siyasi belirsizlik yaşayan tek ülke değildi. Çoğu açıdan, cumhuriyetin başarısızlığı, Avrupa'nın genelindeki "liberal demokrasi krizinin" bir parçası olabilir. Şiddetli sosyo-ekonomik sorunlar, hüsrana uğramış bir milliyetçilik, etnik çatışma ve komünizm korkusuyla karşı karşıya kalan Avrupa demokrasisi, iki savaş arası dönem ilerledikçe gitgide daha fazla köşeye sıkıştı. 1930'ların ortalarında, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'yı saran "demokrasi modası" artık geçmişti ve Büyük Savaş'tan sonra ortaya çıkan on yeni devletten yalnızca Finlandiya ve Çekoslovakya demokrasi olarak kalmıştı. Macaristan, Belá Kunn'un 1920'deki kısa ömürlü Sovyet Cumhuriyeti'nin çöküşünden beri Amiral Miklós Horthy'nin otoriter rejiminin tahakkümü altındaydı; İtalya'da 1922'de Mussolini'nin Faşistleri iktidarı ele geçirmişti ve İspanya 1923'ten sonra bir askerî diktatörlük dönemine girmişti. Portekiz, Litvanya ve Polonya'da demokrasi 1926'da askerî darbelerle alaşağı edilmiş; Yugoslavya'da Kral Alexander 1929'da bir krallık diktatoryası ilan etmişti. Dolayısıyla Weimar Cumhuriyeti, çöküş yaşayan ne ilk ne de son Avrupa demokrasisiydi. Gerçekten de komşularının bazılarıyla karşılaştırıldığında, Weimar demokrasisi çarpıcı şekilde sağlam görünmektedir! Yine de, nihai çözümlemede Weimar Almanyası benzer diğer demokrasi rejimleriyle aynı kaderi paylaştı; dönemin ekonomik, siyasi ve toplumsal zorluklarıyla baş etmeye çalışırken, liberal demokrasiden uzaklaşarak otoritecilik ve faşizme kucak açtı.

32 von der Goltz, *Hindenburg*, s. 142.

WEIMAR BAŞARISIZLIĞA MI UĞRADI?

Kuşaklar boyunca öğrenciler sınavlar ve ödevlerde şu temanın çeşitlemelerine cevap aradı: "Weimar Cumhuriyeti neden başarısızlığa uğramıştır?" Uzun bir süre boyunca, Almanların Nazizme boyun eğişinin nasılı ve nedenini anlamak, cumhuriyete yönelik akademik ilginin merkezindeki başlıca muamma olarak kaldı. Ancak geçtiğimiz yaklaşık 30 yıllık sürede, Weimar'la ilgili çalışmalar gitgide "kültürel bir bakış açısı" kazandıkça tarihçiler cumhuriyeti Üçüncü Reich'a bir girişten ibaret olarak görmeyi bırakıp, 1920'lerdeki Alman toplumu ve kültürüne gittikçe daha fazla odaklanmaya başladı. Bu durum, Weimar Almanyası'nın tarihi üzerine tartışmanın disiplinler arası bir şekilde yeniden biçimlendirilmesine ve bir zamanlar siyasi, kültürel ve toplumsal tarihi keskin bir şekilde ayıran çizgilerin ortadan kalkmasına veya en azından muğlaklaşmasına yol açtı. "Siyaset kültürü" ve "kültür siyasetine" yönelik bu yeni ilgi; seçimler, parlamento tartışmaları ve siyasi söylevlerle ilgili "yüksek siyasetten" uzaklaşarak işaretler, semboller ve mitlerin Weimar siyaseti ve kültürünün belirlenmesindeki önemine daha fazla odaklandı. Ayrıca tarihçiler, o eski, Weimar Cumhuriyeti'nin kaçınılmaz çöküşü hikâyesine gittikçe daha fazla meydan okuyarak Weimar Almanyası'yla ilgili çalışmaların merke-

zindeki "demokrasi neden başarısız oldu?" sorusunu, nasıl ve ne derecede başarısız olduğuna kaydırdı.

Askerî yenilgi ve şiddetli devrimden doğan Weimar Cumhuriyeti, pek çok açıdan, olumsuz bir siyasi ve toplumsal bölünme mirasını devralan, istenmeyen ve sevilmeyen bir yönetim şekliydi. Almanya'nın uzun siyasi bölünmüşlük tarihi, sınaî modernlik deneyiminin yarattığı derin toplumsal ve kültürel uçurumlarla birleştiğinde cumhuriyeti ideolojik çatışma ve toplumsal endişeyle bölünmüş parçalı bir uluslar topluluğuna dönüştürdü. Yeni devlet, demokrasinin ilk çalkantılı yıllarında uluslararası ve ekonomik krizlerle başa çıkmaya çalışırken aynı anda hem sağdan hem de soldan şiddetli muhalefetle karşılaştığında, bu ayrımlar daha da genişledi ve derinleşti. 1919 yazında ortaya çıkan anayasa anlaşması, uzlaşmaz devlet görüşlerine verilen bir tavizdi ve iyi niyetli olmasına karşın ciddi eksiklerinin olduğu ortaya çıktı. Reichstag'ın egemenliğiyle güçlü bir yürütme arasında denge kurmaya çalışırken parlamenter demokrasiye inancının bulunmadığını gösterdi; diğer yandan, düzgün çalışabilmesi için uzlaşma ve tavize dayalı bir siyasi sistem kurdu ancak mümkün olan en fazla düşüncenin ifade edilebileceği bir temsiliyeti sağladı.

Tüm olumsuzluklara karşın, Alman demokrasisi 1920'lerin başlarındaki çalkantıları (bazı Batı Avrupalı komşularının aksine) atlatabildi ve 1924'ten sonra göreli istikrar dönemine girdi. Ancak, zenginle yoksul arasındaki eski toplumsal ayrımlar varlığını koruyordu ve devlet toplumdaki avantajsız kesimlere yardım etmek için elinden geleni yapsa da, enflasyon dönemindeki ekonomik kargaşalar, geride pek çok yoksullaşmış ve öfkeli kesim bıraktı. Para birimine istikrar kazandırılması, orta sınıftan Almanların haksızlığa uğradığını düşünmesine neden olurken, işçi sınıfı ve işsizler ücret artışlarından ve cömert sosyal yardımlardan yararlandı. Aynı zamanda, ekonomi 1925-1929 arasında istikrara kavuştuysa da, savaştan önceki ekonomik büyüme yıllarına dönüş gerçekleşmedi ve verimlilik görece düşük kalırken işsizlik sürekli arttı. Yabancı sermayeye bağımlılık ve savaş tazminatları ödeme yükümlülüğü Almanya'yı

uluslararası ekonominin dalgalanmalarına tehlikeli derecede maruz bırakıyordu; Amerikan borsası Ekim 1929'da çöktüğünde, ardından gelen küresel ekonomik düşüş Almanya'yı bilhassa vurdu.

Büyük Buhran'la birlikte, Alman şirketleri iflas etmeye başladı ve işsizlik hızla arttı. 1932'de, her üç Alman işçiden biri işsizdi ve kapitalizm nihai çöküş aşamasına girmiş gibi görünüyordu. Buhranın etkileri her yere nüfuz etmişti ve "kriz yıllarının" muğlâklığı ve zorluklarına dair anıları canlandırdı. İstikrar ve güvenliğe kavuşmayı arzulayan Alman seçmenler (bunların çoğu zaten siyasi merkezdeki ılımlı cumhuriyet yanlısı partileri terk etmeye başlamıştı), Almanya'nın sorunlarına radikal çözümler bulmak için demokrat partilerden siyasi uçlara kaydı. Aynı zamanda Buhran, siyasi partiler arasındaki ideolojik çatlakları açığa çıkarıp derinleştirerek koalisyon hükümetlerinin kurulmasını neredeyse imkânsız hale getirdi. 1930'dan itibaren Reichstag'da çoğunluğu sağlayamayan birbiri ardına gelen hükümetler, kanun çıkarmak için cumhurbaşkanının acil durum yetkilerine bel bağlamak zorunda kaldı ve parlamenter demokrasi gitgide işlemez hale geldi. Bu noktadan sonra, siyasi inisiyatif halktan veya Weimar'm siyaset sınıfının temsilcilerinden, yaşlanan Cumhurbaşkanı Hindenburg ve yakın çevresindeki aristokratlar ve subaylardan oluşan danışmanlarına geçti. Demokrasiye asla düşkün olmayan bu adamlar, Alman siyasetinin otoriter bir şekilde yeniden yapılandırılmasını uzun zamandır arzu ediyordu ancak nihayetinde parlamenter siyasetin tümden terk edilmesinden de kaçınıyordu. Cumhuriyetin son aylarında, Nazilerin popülerliğini kontrol altına alarak "cumhurbaşkanlığı hükümetine" meşruiyet cilası çekmek arzusu ve Cumhurbaşkanının yakın çevresindeki entrikalar, Ocak 1933 sonunda Hitler'in nihayet şansölye olarak atanmasına yol açtı.

Ancak Weimar Cumhuriyeti'nin tarihi sadece bir başarısızlık ve talihsizlikler dizisinden ibaret değildir. Weimar demokrasisi bazı önemli açılardan derinlemesine –bazılarına göre ölümcül şekilde– kusurluydu ancak hiçbir noktada çöküşü kaçınılmaz değildi. Neredeyse kazara meydana gelmiş ve yaşamı boyunca

hem sağın hem de solun güçlü muhalefetiyle karşılaşmış olabilir ama cumhuriyet, en azından 1929'a kadar kitlesel bir desteği harekete geçirebiliyordu. 1919 ve 1920'deki seçimler, "Weimar Koalisyonu" partilerine belirgin bir çoğunluk sağlayarak yeni demokrasiye yönelik ezici bir halk desteğini gösterdi. 1920'ler boyunca seçmenler sağa kaydıysa da, Weimar devletinin muhalifleri ancak Büyük Buhran'm başlangıcından ve 1930'da Reichstag'ın güçten düşürülmesinden sonra kitlelerin kendilerini takip ettiğini iddia edebilir hale geldi. Cumhuriyet yönetiminde, "Almanlar, gür sesli, özgür bir basın ve sokakta yoğun, canlı bir siyaset sahnesiyle şimdiye kadarki en demokratik ortamda yaşadı."[1] Siyasi katılım sürekli yüksekti ve Weimar'ın siyaset sınıfı arasında (en azından cumhuriyet döneminin ortalarındaki yıllarda) bazı tarihçilerin ileri sürdüğünden daha fazla fikir birliği bulunuyordu. Anayasadaki varsayılan kusurlar (nispi temsil sistemi, 48. madde vb.) kendi başlarına kusur olmayıp ekonomik ve siyasi krizin sistem üzerinde oluşturduğu baskılar veya anayasanın lafzına bağlı kalmaya kararlı olduğu halde ruhuna en iyi ihtimalle kayıtsız kalan bir cumhurbaşkanı gibi başka faktörlerle birleştiğinde kusur haline geliyordu. Nihayet, yakın tarihli çalışmalar, cumhuriyet devletinin siyasi sembolizmden yararlanma ve halkın coşkusunu kontrol altına alma konusunda teslim edildiğinden çok daha hünerli olduğunu göstermiştir.

Aynı zamanda, Weimar Almanyası'nın mirası genellikle kabul edildiğinden çok daha olumluydu. Başarısız yönlerine karşın, Nazi döneminde bastırılmış olsa dahi 1950'ler ve 1960'larda yeniden su yüzüne çıkan gerçek ve kalıcı başarıları da vardı. Weimar "siyasi özgürlükler sağladı, yeni temsiliyet yolları açtı" ve 1918 öncesine kıyasla "pek çok insanın daha özgürce seçtiği, daha özgür yaşamlar sürmesini sağladı."[2] Sosyal mevzuat, kültürel deneysellik ve cinsel hoşgörü konusunda dünyaya öncülük etti ve pek çok toplumun daha sonra izleyeceği bir

1 Eric D. Weitz, "Weimar Germany and its histories", *Central European History*, cilt 43, sayı 4, 2010, s. 582.

2 Eric D. Weitz, *Weimar Germany: Promise and Tragedy*, Princeton, 2007, s. 364.

çığır açtı. Weimar Almanyası'nın belki de en büyük ve en kalıcı mirası, meydana çıkardığı sanat ve edebiyat, bilim ve öğrenme alanlarının serpilmesini sağlamasıdır. Cumhuriyet "sorgulayan, arayış içinde olan yepyeni bir sanatçılar ve entelektüeller kuşağı yarattı."[3] "Neredeyse yüzyıl sonra bile hâlâ bizi entelektüel, estetik, duygusal ve erotik olarak akla gelen her düzeyde meşgul eden ve harekete geçiren", Weimar döneminde üretilen "tüyler ürperten ve coşku uyandıran resimler, romanlar, şiirler, felsefi eserler, tiyatro oyunları ve filmler saymakla bitmez."[4] Weimar dönemindeki Alman bilim insanları kuramsal fiziğin temellerini attı; Alman besteciler müziği dönüştürdü ve Alman filozoflarla sosyologlar insanların kendileri ve çevrelerindeki dünya hakkındaki düşünme biçimini kökten değiştirdi. Aynı zamanda, sekiz saatlik iş günü ve refah devleti, milyonlarca Almanın yaşamlarını iyileştirdi ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaygın şekilde benimsenen toplumsal müdahale modelleri oluşturdu. Kadınlar yalnızca oy kullanma hakkına değil, nasıl yaşayacakları, çalışacakları ve giyinecekleri konusunda kendileri adına karar verebilmek için daha fazla özgürlük ve seçeneğe kavuştu; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki eşitlik ve özgürleşmeye yönelik daha da büyük hamlelere böylece hazırlandı. Weimar'ın seks ve cinsellik konusundaki açık tartışmaları ve homoseksüelliğe yönelik liberal tutumu, 1960'lardaki "cinsel devrimin" temelini oluşturdu. Bu başarılar genellikle Üçüncü Reich yönetiminde gerilemeleriyle geçersiz hale gelen geçici başarılar olarak unutulmakta veya en azından görmezden gelinmektedir ama tam da bu başarılar, cumhuriyete yönelik itirazlara ve radikal sağcı güçlerin böylesine amansız muhalefetine neden olmuştur.

Bunlara ek olarak, cumhuriyetin doğumundaki koşullar, cumhuriyetin talihinin uluslararası arenadaki gelişmelere göbekten bağlı olmasına yol açmıştır. Cumhuriyetin başarısı veya başarısızlığı, başından itibaren, bir dereceye kadar diğer ulusların eylemlerine ve küresel pazarın kestirilemezliğine bağımlıy-

3 *A.g.e.*, s. 364.

4 Weitz, "Weimar Germany and its histories", s. 582.

dı. Versailles Antlaşması, savaş tazminatları ve yabancı yatırımla ihracat gelirine bağımlı bir ekonomi, Weimar'ın siyaset sınıfının istese bile uluslararası ilişkilerden uzak kalamayacağı anlamına geliyordu. Yenilginin ve barış anlaşmasının aşağılayıcı hükümlerinin ulusal onurları üzerinde bıraktığı lekeyi silme arzusu, iki savaş arası dönemde ister barış müzakereleri ister çatışma yoluyla olsun, revizyonizmin Alman dış politikasının hâkim teması olarak kalmasına neden oldu. Başlıca amaçlarından bazıları (Leh Koridoru'nun geri alınması, silahlanmada eşitlik vb.) ulaşılamaz olarak kalsa da, cumhuriyetin tartışmasız en büyük başarılarından biri, yedi yıllık aşağılayıcı barış antlaşması boyunca Almanya'nın savaştan önceki uluslararası konumunu büyük ölçüde yeniden kazanmış olmasıdır. Gustav Stresemann'm yılmaz çabaları sayesinde, Weimar Almanyası eski düşmanlarının şüphelerini bertaraf ederek 1926'da eşitlerden biri olarak milletler topluluğuna yeniden girmeyi başardı. Bunun ardından, 1930'da işgal birliklerinin planlanandan önce çekilmesi ve nihayet 1932'de savaş tazminatı ödemelerinin ertelenmesi geldi. Bu hedeflere (kimi zaman ulusal siyasi uyum pahasına olsa da) barışçıl biçimde ulaşılmış olması, yalnızca Stresemann'ın siyasi becerisinin değil, cumhuriyet yönetiminde sağlanan uzlaşma düzeyinin de kanıtıdır.

Dahası, Weimar Almanyası'na karşılaştırmalı uluslararası perspektiften bakıldığında, başarıları daha da çarpıcı hale gelmektedir. Bu kitapta işlenen temalardan biri, Weimar Cumhuriyeti'ni 1920'lerdeki uluslararası durum ve komşuları arasındaki gelişmeler bağlamında ele alma çabası oldu. Alman tarihini *Sonderweg* bakış açısından gören tarihçiler, basitçe söylersek, Weimar demokrasisinin Almanya'nın Britanya veya Fransa olmadığı için başarısızlığa uğradığını ileri sürerek buna itiraz etmektedir. Ancak bunu söylemek, "Fransa, Britanya ve ABD'nin temel siyasi erdemini tescil etme yükümlülüğünü yerine getirmediği için Almanya'ya 20. yüzyılın suçlu çocuğu rolünü biçmek"[5] anlamına gelir. Almanya'nın demokratik gele-

5 Peter Fritzsche, "Did Weimar fail?", *The Journal of Modern History*, cilt 68, sayı 3, 1996, s. 630.

neklerinin ve kurumlarının Britanya veya ABD'ninkiler kadar olgun ve köklü olmadığı doğrudur; ancak bu ülkelerin her biri Almanya'dan en az yüz yıl daha uzun süredir ulus-devletti. Nihayetinde diktatörlüğe boyun eğmiş olsa da, Weimar Cumhuriyeti kendisine karşı çıkan çeşitli güçlere çok daha uzun süre direndi ve en yakın komşularının çoğundan daha kalıcı bir miras bıraktı. Avusturya ve Çekoslovakya hariç Birinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan "yeni demokrasiler" arasında parlamenter demokrasisini en uzun süreyle koruyabilen ülke Almanya olmuştur. Almanya'nın 1920'lerin ilk yarısındaki devrim ve karşı devrim, siyasi şiddet ve ekonomik altüst oluş deneyimi, kesinlikle benzersiz değildir; Orta ve Doğu Avrupa'daki ve hatta Britanya Adaları'ndaki gelişmelerde yansımasını bulmuştur.

Weimar Cumhuriyeti, Avrupa'daki en açık ve ilerici toplumlardan birine sahipti. ABD veya Batı Avrupa'daki daha yerleşik demokrasilerin tümünden önce kadınlara erkeklerle eşit oy hakkı tanıdı ve 1920'lerin ortasında hem federal düzeyde hem de devlet düzeyinde Britanya'dan daha fazla kadın parlamentere sahipti. Weimar Almanyası cinsel hoşgörü ve ilerici toplumsal fikirlerin cenneti olarak görülüyordu ve Avrupa'da seks işçiliğine ilişkin ilerici yasalar çıkaran ve homoseksüelliği suç olmaktan çıkarmayı düşünen ilk devletlerden biriydi. Son olarak, 1920'lerin sonundaki sağa kayış ve parlamenter siyasetin Büyük Buhran'ın başlamasıyla yeniden ortaya çıkan ekonomik krizle yeterince baş edemiyor gibi görünmesi sonucunda demokrasinin tümden terk edilmesi, Avrupa çapında bir fenomendi. Almanya, daha otoriter veya faşist bir alternatif için demokrasiden vazgeçen ne ilk ne de son devletti.

Ardından gelen düşünüldüğünde, Weimar demokrasisinin sonuçta hayatta kalmayı başaramamış olması yalnızca Almanya için değil, Avrupa ve dünyanın kalanı için de bir trajedidir. Ancak bu durum, cumhuriyetin 15 yıllık varlığı boyunca elde ettiği sayısız başarıya gölge düşürmemelidir. Weimar Cumhuriyeti'nin nasıl ve neden çöktüğünü anlamaya çalışırken, tarihindeki olumlu özellikleri gözden kaçırmamalıyız. Cumhuriyetin

hikâyesi, yok etmenin yanı sıra yaratmanın (demokratik kurumların, modern kentli tüketici toplumunun, büyük sanat yapıtlarının yaratılmasının) da hikâyesidir ve bu şekilde anılmayı hak etmektedir. Bu dönem, Alman tarihinde, demokratik siyasetin en iyi ve en kötü özelliklerini; ayrıca olağanüstü koşullarla karşılaştığında modern sanayi toplumlarına neler olabileceğini gösteren çok önemli bir dönemdir. Gerçekten de üzerindeki baskılar ve Alman toplumunun geniş kesimlerinden gelen sürekli muhalefet düşünüldüğünde, Weimar demokrasisinin bu kadar uzun süre dayanabilmiş olması bile başlı başına önemli bir başarıdır.

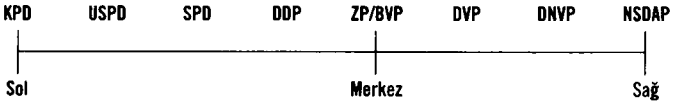
EKLER

Ek 1: Weimar Parti Sistemi

Parti	*Kısaltma*	*Ana seçmen kitlesi*	*Notlar*
Bayerische Volkspartei (Bavyera Halk Partisi)	BVP	Katolik Bavyeralılar	Merkez Partisi'nin bölgesel bir yan örgütlenmesiyken Merkez Partisi'nin merkezi hükümete yönelik desteği nedeniyle çekildi. Aslen Merkez Partisi'nin Bavyera kanadı olarak kaldı ancak Bavyera *Landtag*'ında SPD ile birlikte çalışmayı reddetmesi, sağdaki demokrasi karşıtı partilerle ittifak yapmasına yol açtı.
Deutsche Demokratische Partei (Alman Demokrat Partisi)	DDP	Orta sınıf kökenli sendikacılardan bankacılara kadar Alman toplumunun geniş bir kesiminden destekçiler.	DDP, 1918'de tek bir liberal parti oluşturma çabasının sonucunda eski İlerici Parti ile eski Ulusal Liberallerin sol kanadının birleşmesiyle kuruldu. Liderleri büyük oranda liberal entelektüellerdi (bu nedenle Profesör Partisi olarak anılmıştır) ve üyeleri Weimar anayasa taslağının oluşturulmasına önemli katkıda bulundu. Diğer merkez partileri gibi 1920'lerin sonunda sağa kaydı ve 1930'da adını *Deutsche Staatspartei* (Alman Devlet Partisi) olarak değiştirdi.
Deutsche Volkspartei (Alman Halkçı Parti)	DVP	Üst orta sınıflar. 1930'da Reichstag'daki temsilcilerinin üçte biri önde gelen iş adamlarıydı.	İlhakçı görüşleri nedeniyle DDP'den dışlandıklarını düşünen Ulusal Liberaller tarafından kuruldu. Liberalizmle milliyetçilik arasında bir denge kurmaya çalıştı. Daha fazla merkezileşmeyi ve güçlü bir cumhurbaşkanlığını savundular. Aktif olarak cumhuriyet karşıtı olmasalar da, Weimar sistemi konusunda ciddi çekinceleri vardı.
Deutsche Zentrums Partei (Merkez Partisi)	ZP	Roman Katolikler. Aristokratlardan işçilere kadar Alman toplumunun tüm kesimlerini kapsıyordu ancak en aktif üyeleri kiliseye gidenlerdi.	1870'te yeni birleşik Almanya'daki Alman Katoliklerin çıkarlarını temsil etmek üzere kuruldu. 1918'de mezhep farkı gözetmeyen bir Hıristiyan Halk Partisi olarak kendini yeniden adlandırma çabası sonuç vermedi. Weimar döneminin en istikrarlı siyasi güçlerinden biriydi. 1919 ile 1933 arasında neredeyse tüm koalisyon hükümetlerinde yer aldı. 1920'lerin sonunda yeniden sağa kaydı ve Hitler'in iktidara gelmesinden sonra kendi isteğiyle dağıldı.

Parti	*Kısaltma*	*Ana seçmen kitlesi*	*Notlar*
Deutschenationale Volkspartei (Alman Nasyonal Halkçı Parti)	DNVP	Muhafazakâr aristokratlar ve sanayiciler; devlet memurları ve alt orta sınıflar.	Muhafazakâr cumhuriyet karşıtlarının siyasi odak noktasıydı. Eski Alman Muhafazakâr Partisi ve Özgür Muhafazakârların Kasım 1918'de diğer sağcı çıkar gruplarıyla birleşmesiyle kuruldu. Büyük şirket ve toprak sahiplerinin bir çıkar ittifakıydı. Muhafazakâr ve monarşist olmakla birlikte 1920'lerin ortalarında merkez partileriyle koalisyonlarda yer aldı. 1920'lerin sonlarında "Yeni Sağın" baskıları nedeniyle sağa kaydı ve sonunda Hitler'i desteklemeye başladı.
Kommunistische Partei Deutschlands (Almanya Komünist Partisi)	KPD	Radikal işçi sınıfı, işsizler, genç işçiler.	1918'in sonunda radikal solcu güçlerin (Spartakistler, Sol Radikaller ve Devrimci Sendika Temsilcileri) ittifakıyla kurulan KPD, batı tarzı demokrasiye karşı çıkıyor; cumhuriyetin devrimle devrilmesini ve SSCB modeline dayalı bir işçi devletinin kurulmasını savunuyordu. 1920'den sonra, gitgide Moskova'nın yönetimi altına girdi ve devlete karşı bir dizi silahlı ayaklanmaya katıldı. 1920'de USPD üyelerinin katılımıyla ve 1929'dan sonra ekonomik krizle desteğini büyük ölçüde artırdı ancak işçi sınıfı arasında asla kitlesel destek kazanamadı.
Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi)	NSDAP	Başlıca destekçileri alt orta sınıflar, köylüler, işsizler ve kadın seçmenlerdi ancak NSDAP, Alman toplumunun her kesiminden kitlesel destek alan gerçek bir *Volkspartei* olmayı arzuluyordu.	1919'da Alman İşçi Partisi (DAP) olarak kurulan NSDAP, cumhuriyet karşıtı, aşırı sağcı bir milliyetçi partiydi; programı "sosyalist" ekonomik ve toplumsal unsurlar içeriyordu ancak aslen tehlikeli bir şekilde milliyetçi ve Yahudi karşıtıydı. 1921'den itibaren Adolf Hitler tarafından yönetildi. Kasım 1923'te askerî bir darbeyle iktidarı ele geçirmeye kalkıştı. Hitler'in hapisten çıkmasından sonra 1925'te yeniden kuruldu ve cumhuriyete temelden karşı duruşunu korumasına rağmen bundan sonra yasal yollardan iktidarı ele geçirme siyaseti izledi. Weimar döneminin başlarında sınırlı desteğe sahip olmasına karşın, 1932'de Reichstag'm en büyük partisi haline geldi.

Parti	*Kısaltma*	*Ana seçmen kitlesi*	*Notlar*
Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Alman Sosyal Demokrat Partisi)	SPD	"Emek aristokrasisi": vasıflı işçi sınıfı ve sendikacılar. SPD seçmenleri yaşça büyük, iş ve mülk sahibiydi. Destekçilerinin beşte dördü işçi sınıfındandı ve parti bu ana destekçi kitlesinin ötesine ulaşmak için pek çaba sarf etmedi.	Ilımlı bir sosyalist parti olan SPD, parlamenter demokrasiyi bütün gücüyle destekliyordu. Weimar Koalisyonu'nun ana dayanağı olarak ılımlı burjuva partileriyle birlikte cumhuriyeti sol ve sağ muhalefete karşı savunmak için çalıştı. Sağlam bir üye tabanına (1919'da 1 milyon) ve toplumsal örgütlenmelere sahipti; 1912 ile 1932 arasında Reichstag'ın en büyük partisiydi.
Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Bağımsız Alman Sosyal Demokrat Partisi)	USPD	Alman emek hareketinin radikal unsurları.	USPD, 1917'de Almanya'nın savaş teşebbüsüne sürekli destek meselesi nedeniyle SPD'den ayrıldı. Kasım Devrimi sırasında radikal toplumsal ve ekonomik değişimi savundu ve 1920'de bölündü; üyelerinin çoğunluğu KPD'ye geçti. Kalanlar 1922'de yeniden SPD'ye katıldı.

Ek 2: Reichstag Seçim Sonuçları, 1919-1933

	1919	*1920*	*Mayıs 1924*	*Aralık 1924*	*1928*	*1930*	*Temmuz 1932*	*Kasım 1932*	*1933*
Katılım oranı (%)	82,7	79,1	77,4	78,8	75,6	81,9	84	80,6	88,5
BVP	-	1,238 % 4,4 **21**	0,946 % 3,2 **16**	1,134 % 3,7 **19**	0,945 % 3,1 **16**	1,005 % 3,0 **19**	1,192 % 3,2 **22**	1,095 % 3,1 **20**	1,074 % 2,7 **18**
DDP	5,641 % 18,5 **75**	2,333 % 8,3 **39**	1,655 % 5,7 **28**	1,920 % 6,3 **32**	1,505 % 4,9 **25**	1,322 % 3,8 **20**	0,371 % 1 **4**	0,336 % 1 **2**	0,334 %0,9 **5**
DNVP	3,121 % 10,3 **44**	4,249 % 15,1 **71**	5,696 % 19,5 **95**	6,206 % 20,5 **103**	4,381 % 14,2 **73**	2,458 % 7 **41**	2,177 % 5,9 **37**	2,959 % 8,3 **52**	3,136 % 8 **52**
DVP	1,345 % 4,4 **19**	3,919 % 13,9 **65**	2,694 % 9,2 **45**	3,049 % 10,1 **69**	2,679 % 8,7 **45**	1,578 % 4,5 **30**	0,436 % 1,2 **7**	0,661 % 1,9 **11**	0,432 % 1,1 **2**
KPD	-	0,589 % 2,1 **4**	3,693 % 12,6 **62**	2,709 % 9 **45**	3,264 % 10,6 **54**	4,592 % 13,1 **77**	5,283 % 14,3 **89**	5,980 % 16,9 **100**	4,848 % 12,3 **81**
NSDAP	-	-	1,918 % 6,5 **32***	0,907 % 3 **14**	0,810 % 2,6 **12**	6,409 % 18,3 **107**	13,745 % 34,3 **230**	11,737 % 33,1 **196**	17,277 % 43,9 **288**
SPD	11,509 % 37,9 **165**	6,104 % 21,7 **102**	6,009 % 20,5 **100**	7,881 % 26 **131**	9,453 % 29,8 **153**	8,577 % 24,5 **143**	7,959 % 21,6 **133**	7,248 % 20,4 **121**	7,181 % 18,3 **120**
USPD	2,317 % 7,6 **22**	5,046 % 17,9 **84**	0,235 %0,8 -	0,099 %0,3 -	0,021 %0,1 -	-	-	-	-
Wirtschaftspartei	0,275 %0,9 **4**	0,218 %0,8 **4**	0,694 % 2,4 **10**	1,005 % 3,3 **17**	1,397 % 4,5 **23**	1,362 % 3,9 **23**	0,146 %0,4 **2**	0,110 %0,3 **1**	-
Zentrum	5,980 % 19,7 **91**	3,845 % 13,6 **64**	3,914 % 13,4 **65**	4,119 % 13,6 **69**	3,712 % 12,1 **62**	4,127 % 11,8 **68**	4,589 % 12,5 **75**	4,230 % 11,9 **70**	4,425 % 11,2 **74**
Diğerleri	0,208 %0,7 **3**	0,651 % 2,2 -	1,824 % 6,2 **19**	1,36 % 10,8 **12**	3,1 % 4,5 **31**	3,459 % 10 **49**	0,98 % 2,7 **9**	1,066 % 3 **11**	0,629 % 1,6 **7**

Her bir parti için rakamlar, alınan oyları (milyon), oy oranını ve oturumun başındaki sandalye sayısını göstermektedir.
(*) *Völkisch-Nationaler Block*'un parçası olarak.
Kaynak: Eberhard Kolb, *The Weimar Republic*, (2. baskı, Abingdon, 2005, s. 224-225.

Ek 3: Weimar Cumhuriyeti'nin Şansölyeleri

Görev dönemi	*Gün olarak görev süresi*	*Adı*	*Parti*	*Koalisyon*
13 Şubat - 20 Haziran 1919	130	Philipp Scheidemann	SPD	SPD-DDP-ZP
21 Haziran 1919 - 26 Mart 1920	277	Gustav Bauer	SPD	SPD-DDP-ZP
27 Mart - 8 Haziran 1920	72	Hermann Müller	SPD	SPD-DDP-ZP
21 Haziran 1920 - 4 Mayıs 1921	317	Konstantin Fehrenbach	Merkez	ZP-DDP-DVP
10 Mayıs 1921 - 22 Kasım 1922	553	Josef Wirth	Merkez	1. ve 2.: ZP-SPD-DDP
22 Kasım 1922 - 12 Ağustos 1923	263	Wilhelm Cuno	Bağımsız	DVP-DDP-ZP-BVP
13 Ağustos - 30 Kasım 1923	103	Gustav Stresemann	DVP	1. ve 2.: DVP-SPD-DDP-ZP
30 Kasım 1923 - 15 Ocak 1925	412	Wilhelm Marx	Merkez	ZP-DVP-DDP
15 Ocak 1925 - 12 Mayıs 1926	482	Hans Luther	DDP	1.: DVP-DNVP-ZP-DDP-BVP 2.: DVP-ZP-DDP-BVP
17 Mayıs 1926 - 12 Haziran 1928	792	Wilhelm Marx	Merkez	1.: ZP-DDP-DVP-BVP 2.: ZP-DVP-DNVP-BVP
28 Haziran 1928 - 27 Mart 1930	637	Hermann Müller	SPD	SPD-DDP-DVP-ZP-BVP
30 Mart 1930 - 30 Mayıs 1932	792	Heinrich Brüning	Merkez	1.: ZP-BVP-DVP-DDP-Ekonomi Partisi-KVP 2.: ZP-DDP-BVP-KVP
1 Haziran - 17 Kasım 1932	170	Franz von Papen	Merkez	DNVP
3 Aralık 1932 - 28 Ocak 1933	55	Kurt von Schleicher	Bağımsız	DNVP
30 Haziran 1933 - 30 Nisan 1945	4473	Adolf Hitler	NSDAP	NSDAP-DNVP

Kaynak: Tim Kirk, *Cassell's Dictionary of Modern German History*, Londra, 2002.

Weimar Cumhuriyeti hakkında salt İngilizce literatür bile çok geniştir. Dolayısıyla aşağıda yer alan liste, bırakın literatürün tamamını, bu kitabın yazımı sırasında başvurulan çalışmaların tümünü bile kapsamamaktadır. Bu liste, İngilizce bilen okurlar için bundan sonra okuyabilecekleri metinlere yönelik bir kılavuz olarak hazırlanmıştır.

GENEL ÇALIŞMALAR

Bookbinder, P., *Weimar Germany: The Republic of the Reasonable*, Manchester University Press, Manchester, 1996.

Fritzsche, P., "Did Weimar fail?", *The Journal of Modern History*, cilt 68, sayı 3, 1996, s. 629-656.

Hung, J., Weiss-Sussex, G. ve Wilkes, G. (ed.), *Beyond Glitter and Doom: The Contingency of the Weimar Republic*, Iudicium Verlag, Münih, 2012.

Kolb, E., *The Weimar Republic*, 2. baskı, çev. P. S. Falla ve R. J. Park, Routledge, Abingdon, 2005.

Layton, G., *From Bismarck to Hitler: Germany 1890-1933*, Hodder & Stoughton, Londra, 1995.

McElligott, A. (ed.), *Weimar Germany*, OUP, Oxford, 2009.

Mommsen, H., *The Rise and Fall of Weimar Democracy*, çev. E. Foster ve L. E. Jones, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1996.

Peukert, D. J. K., *The Weimar Republic: The Crisis of Classical Modernity*, çev. Richard Deveson, Penguin Books, Londra, 1993.

Stibbe, M., *Germany 1914-1933: Politics, Society and Culture*, Pearson Education, Harlow, 2010.

Vincent, C. P., *A Historical Dictionary of Germany's Weimar Republic, 1918-1933*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1997.

Weitz, E. D., *Weimar Germany: Promise and Tragedy*, Princeton University Press, Princeton, 2007.

BELGELER VE GÖRGÜ TANIKLARININ ANLATIMLARI

Kaes, A., Jay, M. ve Dimendberg, E. (ed.), *The Weimar Republic Sourcebook*, University of California Press, Berkeley, California, 1994.

Kessler, Count H., *The Diaries of a Cosmopolitan, 1918-1937*, çev. Charles Kessler, Phoenix Publishing, Londra, 2000.

Palmer, T. ve Neubauer, H. (ed.), *The Weimar Republic Through the Lens of the Press*, Könemann Verlagsgesellschaft, Köln, 2000.

Price, M. P., *Dispatches from the Weimar Republic*, der. Tania Rose, Pluto Press, Londra, 1999.

Roth, J., *What I Saw: Reports From Berlin 1920-33*, çev. Michael Hoffman, Granta Books, Londra, 2003.

İMPARATORLUK ALMANYASI VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Chickering, R., *Imperial Germany and the Great War*, 2. baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Davies, B. J., *Home Fires Burning: Food, Politics, and Everyday Life in World War I Berlin*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2000.

Eley, G. ve Retallack, J. (ed.), *Wilhelminism and its Legacies: German Modernities, Imperialism, and the Meanings of Reform, 1890-1930*, Berghahn Books, Oxford, 2003.

Gross, S., "Confidence and gold: German war finance 1914-1918", *Central European History*, cilt 42, sayı 2, 2009, s. 223-252.

Retallack, J. (ed.), *Imperial Germany 1871-1918*, OUP, Oxford, 2008.

Stevenson, D., *With Our Backs to the Wall: Victory and Defeat in 1918*, Allen Lan, Londra, 2011.

KRİZ YILLARI

Bessel, R., *Germany After the First World War*, Clarendon Press, Oxford, 1993.

Broué, P., *The German Revolution 1917-1933*, çev. John Archer, The Merlin Press, Londra, 2006.

Carsten, F. L., *Revolution in Central Europe*, Maurice Temple Smith, Londra, 1972.

Fischer, C., "'A very German revolution?' The post-1918 settlement re-evaluated", *Bulletin of the German Historical Institute*, cilt 28, sayı 2, 2006.

Gerwarth, R., "The Central European counter-revolution: paramilitary violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War", *Past and Present*, sayı 200, 2008, s. 175-209.

Grunberger, R., *Red Rising in Bavaria*, Arthur Barker, Londra, 1973.

Haffner, S., *Failure of a Revolution: Germany 1918/19*, Andre Deutsch, Londra, 1973.

Jones, N., *A Brief History of the Birth of the Nazis: How the Freikorps Blazed a Trail for Hitler*, Constable and Robinson, Londra, 2004.

Read, A., *The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism*, Jonathan Cape, Londra, 2008.

SİYASİ KÜLTÜR

Canning, K., Brandt,. K. ve McGuire, K. (ed.), *Weimar Publics/Weimar Subjects: Rethinking the Political Culture of Germany in the 1920s*, Berghahn Books, Oxford, 2010.

Hanson, S. E., *Post-Imperial Democracies: Ideology and Party Formation in the Third Republic France, Weimar Germany and Post-Soviet Russia*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Schumann, D., *Political Violence in the Weimar Republic, 1918-1933*, çev. Thomas Dunlap, Berghahn Books, New York, 2009.

MUAZZAM ENFLASYON VE WEIMAR EKONOMİSİ

Baldeson, T., *Politics and Economics in the Weimar Republic*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Feldman, G. D., *The Great Disorder: Politics, Economics and Society in the German Inflation, 1914-24*, OUP, New York, 1997.

Ferguson, N., "The German Inter-War Economy: Political Choice Versus Economic Determinism", Fulbrook, M. (ed.), *German History Since 1800*, Arnold, Londra, 1997.

Fergusson, A., *When Money Dies: The Nightmare of the Weimar Hyper-Inflation*, Old Street Publishing, Londra, 2010.

Widding, B., *Culture and Inflation in Weimar Germany*, University of California Press, Berkeley, 2001.

TOPLUM VE KÜLTÜR

Bridenthal, R., Grossman, A. ve Kaplan, M. (ed.), *When Biology Became Destiny: Women in Weimar and Nazi Germany*, Monthly Review Press, New York, 1984 [*Biyoloji Kader Olunca-Weimar ve Nazi Almanyası'nda Kadınlar*, çev. Cumhur Atay, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011].

Gay, P., *Weimar Culture: The Outsider as Insider*, Penguin Books, Londra, 1992.

Harris, V., *Selling Sex in the Reich: Prostitutes in German Society, 1914-1945*, OUP, Oxford, 2010.

Isenberg, N. (ed.), *Weimar Cinema*, Columbia University Press, Cambridge, Massachusett, s. 2009.

Jelavich, P., *Berlin Cabaret*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1993.

Kolinsky, E. ve van der Will, W. (ed.), *The Cambridge Companion to Modern German Culture*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Kollenbroich, J., *Our Hour Has Come: The Homosexual Rights Movement in the Weimar Republic*, VDM Verlag, Saarbrücken, 2007.

Laqueur, W., *Weimar, A Cultural History 1918-1933*, Phoenix Press, Londra, 2000.

Leydecker, K. (ed.), *German Novelists of the Weimar Republic: Intersections of Literature and Politics*, Camden House, New York, 2006.

von Ankum, K. (ed.), *Women in the Metropolis: Gender and Modernity in Weimar Culture*, University of California Press, Berkeley, 1997.

Williams, J. A. (ed.), *Weimar Culture Revisited*, Palgrave, Basingstoke, 2011.

DIŞ SİYASET

Fischer, C., *The Ruhr Crisis, 1923-1924*, OUP, Oxford, 2003.

Hindon, J. W., *Germany and Europe 1919-1939*, Longman, Harlow, 1977.

Krüger, P., "The European East and Weimar Germany", (ed.) Mühle, E., *Germany and the European East in the Twentieth Century*, Berg, Oxford, 2003.

Lee, M. M. ve Michalka, W., *German Foreign Policy 1917-1933: Continuity or Break?*, Berg, Leamington Spa, 1987.

—, *Gustav Stresemann: Weimar's Greatest Statesman*, OUP, Oxford, 2002.

Wright, J., "Stresemann and Locarno", *Contemporary European History*, 1995, cilt 4, sayı 2, s. 109-131.

CUMHURİYETİN SONU

Evans, R. J., *The Coming of the Third Reich*, Penguin, Londra, 2004.

Kershaw, I. (ed.), *Weimar: Why did German Democracy Fail?*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1990.

Patch, W. L., *Heinrich Brüning and the Dissolution of the Weimar Republic*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Turner, H. A., *Hitler's Thirty Days to Power*, Addison-Wesley Publishing, Reading, Massachusetts, 1996.

von der Goltz, A., *Hindenburg: Power, Myth and the Rise of the Nazis*, OUP, Oxford, 2009.

KURMACA YAZINDA WEIMAR ALMANYASI

Döblin, A., *Berlin Alexanderplatz*, çev. Eugene Jorlas, Continuum, Londra, 2004 [*Berlin-Aleksander Meydanı*, çev. Ahmet Arpad, Sel Yayınları, İstanbul, 2004].

Isherwood, C., *The Berlin Novels*, Vintage, Londra, 1999.

Keun, I., *The Artificial Silk Girl*, çev. Katherine von Ankum, Other Press, Londra, 2002.

Krajewski, M., *The end of the World in Breslau*, çev. Danusia Stok, Quercus, Londra, 2010.

Lutes, J., *Berlin: City of Stones*, Drawn & Quarterly, Montreal, 2004 [*Berlin-Taş Şehir*, çev. Seda Niğbolu, Marmara Çizgi, İstanbul, 2011].

Spender, S., *The Temple*, Faber & Faber, Londra, 1988.

ÇEVRİMİÇİ KAYNAKLAR

Bauhaus Online (http://www.bauhaus-online.de/en)

German History in Documents and Images (http://www.germanhistorydocs.ghi-dc.org/section.cfm?section_id=12)

The Weimar Studies Network (http://www.weimarstudies.wordpress.com)

I. Friedrich (1701–1713) 22
I. Friedrich Wilhelm (1713–1740) 225
I. Wilhelm (1861–1888) 29
II. Friedrich (Büyük) (1740–1786) 24
II. Wilhelm (1888–1918) 31, 33, 37, 172

ABD 19, 37, 78, 82, 108, 115, 116, 118, 126, 127, 131-134, 137, 146, 156, 158, 160-164, 168, 191, 200, 201, 204, 240, 241
Alman Demokrat Partisi (DDP) 38, 63, 66, 67, 87, 88, 93, 94, 96, 123, 206-208, 211, 213, 219, 222, 225, 228, 245, 247-249
Alman Halkçı Parti (DVP) 63, 67, 87-89, 97, 123, 136, 155, 172, 206-211, 213, 214, 218, 219, 222, 223, 225, 228, 245, 247-249
Alman Nasyonal Halkçı Parti (DNVP) 40-42, 63, 67, 88-90, 94, 124, 126, 151, 160, 165, 172, 176, 178, 206-208, 210, 211, 213-215, 218, 219, 221-223, 225, 226, 228, 246-249
Alsace-Lorraine 30, 141, 147
altın külçe 111
altın rezervleri 117, 135
altın standardı 111
"Altın yirmili yıllar" 129, 130, 179, 205
Amerika 35, 129, 147, 148, 156, 201, 202
Amerikanlaşma 172, 203
antlaşma hükümlerini yerine getirme siyaseti 70, 155, bkz. *Erfüllungspolitik*.
aristokrasi 23, 24, 31, 172-175, 232, 247, ayrıca bkz. *Junker*
avangart 31, 172
Avusturya 19, 20, 22, 24-29, 32-34, 37, 45, 48, 58, 74, 90, 106-108, 110, 111, 127, 128, 135, 144, 147, 150, 151, 167, 168, 170, 196, 214, 241

Baden, Prens Max von 37, 48, 69, 163
Bağımsız Sosyal Demokrat Parti (USPD) 38, 39, 46, 50, 52, 53, 55, 56, 60, 63, 67, 70, 86, 246-248
Bağımsızlık Savaşları (1813–1815) 26, 58, 59
bankacılık krizi 41, 105, 135, 136, 214
"Baronlar Kabinesi" 222
Bauhaus 199, 200
Bavyera 29, 30, 36, 38, 50, 61, 62, 69, 72, 73, 90, 91, 115, 124, 216, 245

Bavyera Halk Partisi (BVP) 63, 67, 207, 208, 211, 213, 218, 223, 225, 228, 245, 247-249
Berlin 28, 33, 36, 38, 41, 44-47, 55, 56, 60-63, 65, 66, 69, 70, 98, 101, 102, 108, 116, 123, 124, 149, 153, 154, 157, 188-193, 195-197, 199, 200, 201, 226
Bildung 121, 177
Birinci Dünya Savaşı 19, 33, 48, 73, 102, 106, 127, 141, 146, 148, 149, 169, 181, 183, 186, 189, 202, 233, 241 *ayrıca bkz.* Büyük Savaş
Birlik Savaşları (1864–1871) 29, 32, 33, 102
Braun, Otto 82, 96, 166, 207
Britanya 18, 19, 30, 33, 37, 49, 74, 78, 82, 107, 108, 111, 114-116, 127, 131-133, 137, 146, 149, 156, 157, 159-161, 167, 170, 188, 204, 240, 241
Brüning, Heinrich 41, 42, 136-138, 165-168, 170, 176, 209-212, 214, 216, 219-221, 223, 249
burjuvazi 31, 46, 78, 199 (ayrıca bkz. *Mittelstand*)
Büyük Buhran 78, 87, 91, 103, 126, 129, 130, 133, 170, 176, 185, 213, 217, 231, 237, 238, 241
Büyük Koalisyon 41, 136, 208
Büyük Savaş 92, 129, 171, 186, 202, 221, 225, 233

cinsellik 181, 185, 186, 188, 189, 203, 204, 239
Credit-Anstalt 135, 168
cumhurbaşkanlığı 41, 80, 81, 83, 84, 172, 207-209, 214-216, 219, 220, 224, 230, 232, 237, 245
Cuno, Wilhelm 39, 117, 123, 159, 249
Curtius, Julius 165, 167, 168

Çekoslovakya 127, 147, 150, 160, 233, 241
çocuk ölüm oranları 109
çocuk suçlular 193, 203

Danzig 47
Dawes Planı 40, 123, 126, 129, 131, 158, 163, 164
DDP, *bkz.* Alman Demokrat Partisi
demokrasi 15, 17-19, 31, 43, 46, 55, 59-61, 68, 71, 75, 77-79, 82, 84, 86, 89, 91, 92, 98-103, 109, 127, 139-141, 171, 180, 204-206, 208, 212, 214, 215, 230-233, 236-238, 240-242, 245-247
dış Siyaset 32, 141, 142, 150, 153, 157, 164-170, 206, 208, 209, 225
Dix, Otto 199
DNVP, *bkz.* Alman Nasyonal Halkçı Parti
Doğu Prusya 34, 143, 173, 175
Döblin, Alfred 198, 199
Dresden 61, 66, 123, 135, 190, 196
Düsseldorf 117, 149, 194, 217
DVP, *bkz.* Alman Halkçı Parti

Ebert, Friedrich 36-38, 40, 50-57, 60, 63, 65, 68, 72, 80, 83, 84, 100, 102, 123, 145, 154, 207, 208
Ebert-Groener Paktı 37, 53
Eisner, Kurt 38, 50, 61, 198
ekonomi 73, 88, 106, 107, 113, 128-131, 135-139, 146, 166, 168, 169, 176, 206, 209, 213, 214, 225, 236, 237, 240
Ekonomi Partisi 88, 176, 206, 213, 214, 249
ekspresyonizm 197-199
enflasyon 83, 105-107, 110, 112-115, 118, 119-121, 124, 126-128, 131, 135, 138, 139, 149, 156, 175, 177, 179, 192, 193, 201, 236
Erfüllungspolitik 70, 155
Erzberger, Matthias 36, 39, 69, 70, 85, 94, 98, 155

Federal Devletler, bkz. *Länder*
Frankfurt 16, 28, 148, 152, 155, 197
Frankfurt Okulu 197
Fransa 18, 19, 22, 23, 26, 29, 33, 36, 39, 78, 82, 107, 108, 110, 115, 116, 127, 131-134, 143, 144, 148-

150, 155-163, 167, 168, 170, 191, 204, 240
Freikorps 58-62, 64, 64, 91, 94-96, 124
Friedrich Wilhelm (Büyük Elektör) (1640–1688) 21, 22, 24

gazi dernekleri 94, *ayrıca bkz.* Stahlhelm
Geçici Yetki Kanunu (1923) 123
Geçici Yetki Yasası (1933) 228-230
gençler arasında suç oranları 193, *ayrıca bkz.* çocuk suçlular
genel oy hakkı 82, 103, 182, 183, 204, 241
Gessler, Otto 96, 123
Goebbels, Josef 218, 219
Groener, Wilhelm 37, 42, 53, 54, 56, 210, 211, 221
Grosz, George 198, 199

Haase, Hugo 53, 56, 70
Halkın Temsilcileri Konseyi 38, 53, 56, 182
Harzburg Cephesi 41, 94, 214
Heidegger, Martin 197
Herder, Johann Gottfried 25
Hindenburg, Paul von 24, 34, 35, 40-42, 48, 100, 145, 160, 165, 166, 168, 172, 173, 207-211, 214-216, 220, 221, 223, 224, 226, 227, 229, 232, 233, 237
hiperenflasyon 95, 105, 106, 111, 114, 115, 118, 119, 120, 122, 123, 127, 128, 138, 139, 156, 176, 212, 231
Hirschfeld, Magnus 188
Hitler, Adolf 15, 39, 42, 47, 68, 71-73, 82, 90, 91, 96, 108, 120, 124, 135, 137, 139, 142, 165, 169, 170, 182, 198, 205, 213, 215, 217-220, 222-230, 232, 237, 245, 246, 249
Hohenzollern monarkı 99, 172
homoseksüellik 239, 241
Hugenberg, Alfred 41, 89, 90

işçi sınıfı 31, 47, 50, 55, 62, 64, 66, 73, 78, 85-87, 90, 93, 106, 107, 112, 115, 119, 122, 127, 134, 136, 176, 178, 179, 181, 183, 185, 193, 202, 216, 217, 218, 236, 246, 247
işsizlik 40, 64, 81, 91, 105, 107, 114, 117, 125-127, 133-136, 139, 166, 194, 205, 209, 212, 222, 231, 236, 237
İtalya 19, 74, 108, 127, 128, 133, 150, 160, 161, 167, 170, 233
ithalat 110, 167, 191

Junker 23, 24, 148, 172-174, 176, *ayrıca bkz.* aristokrasi

Kahr, Gustav von 69, 72, 124
Kaiser 31, 33-37, 47, 48, 51, 81, 82, 87, 152, 198
Kaiserreich 82, 87
Kapp Darbesi (1920) 38, 66, 68, 75, 117, 152
karteller 130
Kasım Devrimi (1918–1919) 49, 54, 57, 74, 78, 98, 112, 145, 247
Kellogg-Briand Paktı 163
kentleşme 175, 189, 194, 202, 203, 216
Kiel İsyanı 50
Komünist Parti (KPD) 38, 39, 42, 60, 61, 86, 87, 93, 95, 123, 125, 154, 179, 207, 208, 211, 212, 215, 216, 218-220, 222, 223, 225, 228, 232, 246-248
Köln 47, 158, 159, 163, 217
KPD, *bkz.* Komünist Parti
kültür 17, 24, 26, 27, 31, 77, 78, 84, 91, 97, 99, 121, 171, 188, 196, 197, 203, 235
kürtaj 188

Länder 79, 80, 220, 227
Leh Koridoru 143, 147, 240
liberaller 28, 43, 75, 85, 89, 187, 245
Liebknecht, Karl 50, 51, 60-62
Lloyd George, David 149
Locarno Antlaşmaları 40, 160, 162
Londra 125, 126, 149, 150, 160, 164
Lozan Konferansı 127
Ludendorff, Erich 34, 35, 48, 71, 73, 207

Luxemburg, Rosa 50, 60-62

Maltzan, Ago von 98, 152
Marksizm 93, 214, 219
Marx, Wilhelm 40, 175, 207, 249
Meissner, Otto 208, 211, 224
Merkez Partisi 31, 35, 46, 88, 93, 94, 96, 109, 123, 155, 181, 183, 206-210, 212, 221, 222, 229, 230, 245, 246
Milletler Cemiyeti 40, 126, 128, 142, 144, 146, 160, 161, 164, 167
milliyetçiler 27, 28, 73, 89, 90, 94, 125, 152, 158, 165, 169, 170, 187, 221, *ayrıca bkz.* Alman Nasyonal Halkçı Parti
milliyetçilik 25-28, 32, 68, 90, 99, 100, 102, 156, 233, 245
Mittelstand 176, 177, 218, 232
modernlik 16, 18, 19, 107, 172, 178, 201, 203, 236
Moskova 86, 87, 153, 246
Muazzam Enflasyon 105, 118, 127, 139, *ayrıca bkz.* enflasyon, hiperenflasyon.
muhafazakârlar 43, 66, 89, 151, 154, 227, 246
Mücadele Birlikleri 94, 220, 226
Müller, Hermann 41, 136, 155, 208, 209, 249
Münih 36, 39, 44, 47, 50, 61, 62, 67, 70-73, 90, 124, 190, 196
Müttefikler 20, 26, 32, 34-37, 44, 45, 48, 62, 70, 110, 111, 113, 116, 125-127, 136, 139, 141-155, 158, 160, 161, 163, 166, 168

Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) 39, 40, 42, 90, 91, 93, 135, 211, 213-219, 221-223, 225, 226, 228, 229, 232, 246-249
Naziler 41, 72, 87, 90, 91, 93, 95, 96, 102, 127, 137, 141, 165, 170, 176, 178, 212-214, 216-224, 226-230, 232, 233, 237, *ayrıca bkz.* Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi
Noske, Gustav 56, 57, 60, 62, 65, 96

orantılı temsiliyet 79
Orta Sınıflar 26, 45, 54, 82, 93, 121, 125, 176-178, 202, 217, 245, 246, ayrıca bkz. *Mittelstand*

örgütçülük 129, 130

Papen, Franz von 42, 91, 138, 168-170, 221-227, 232, 249
para biriminin çöküşü 72
Paris 21, 33, 35, 74, 135, 142, 143, 146, 150, 164
parlamento 28-30, 78-80, 92, 93, 175, 207-211, 213, 222, 224, 226-228, 230, 231, 235, *ayrıca bkz.* Reichstag
pasif direniş 39, 66, 68, 117, 156
Polonya 143, 147, 150, 153, 154, 160-162, 165, 170, 233
Prusya 15, 19, 21-30, 32, 34, 42, 48, 58, 63, 75, 82, 90, 100, 107, 122, 124, 143, 147, 152, 153, 166, 172, 173, 175, 180, 183, 188, 200, 214, 221, 222, 225, 227, 229, 230

Rapallo Antlaşması (1922) 70, 154, 156
rasyonelleşme 129, 183, 186, 190, 201
Rathenau, Walther 39, 60, 70-72, 75, 94, 98, 100, 155
refah devleti 81, 82, 97, 109, 112, 113, 203, 239
Reichsbank 66, 107, 111, 118, 124, 130, 135
Reichsbanner 94, 95, 98, 101
Reichsrat 78, 80, 101
Reichstag 30, 33, 38-42, 44, 46, 48, 51-53, 66, 67, 70, 71, 78-81, 83-89, 91, 101-103, 126, 157, 165, 183, 206, 208, 210-212, 222, 223, 225-230, 232, 236-238, 245-248
Reichswehr 40, 56, 57, 64, 66, 67, 69, 124, 152-154, 160, 161, 173, 174, 211, 220, 224, 230
Ren Bölgesinin İşgali 113, 163, 166
Rentenmark 40, 123, 124, 177
Ruhr Krizi 75, 83, 119, 139, 158
Rus Devrimi 46, 50

Rusya 27, 32, 35, 74, 108, 146, 148, 152-154, 160-162

Saar 110, 144, 189
Saksonya 21, 30, 39, 72, 86, 95, 123
savaş tazminatları 110, 112, 113, 116, 125-127, 131, 132, 134-136, 138, 139, 144, 148, 149, 151, 153, 155-158, 163-168, 170, 236, 240
Schacht, Hjalmar 124
Scheidemann, Philipp 38, 48, 51-53, 63, 70, 85, 249
Schleicher, Kurt von 42, 56, 138, 154, 169, 211, 212, 214, 220, 221, 224-227, 232, 249
Seeckt, Hans von 40, 123, 124, 152, 161
seks işçiliği/Fuhuş 122, 187, 188, 193, 194, 199, 203, 204, 241
sendikalar 38, 46, 48, 54, 55, 70, 87, 93, 95, 101, 109, 115, 119, 129, 176, 178, 186, 194, 209, 217, 230, 245-247
sırttan bıçaklama miti 145
sinema 15, 119, 184, 191, 192, 197, 198, 202, 204
siyasi Kültür 31, 77, 78, 84, 91, 92, 97, 205, 206, 231, 235
Sonderweg 18, 19, 99, 240
Sosyal Demokrat Parti (SPD) 31, 33, 38, 39, 41, 48, 50, 51, 53, 55, 62, 63, 66, 67, 72, 82, 85, 87, 93, 95, 109, 123, 125, 136, 174, 180, 201, 206-212, 215, 216, 220-223, 225, 228, 231, 245, 247-249
sosyal yardımlar 135, 137, 177, 181, 185, 209, 236
Spartakistler 38, 50, 54, 55, 60, 74, 246
SSCB 39, 246
Stahlhelm 94, 165, 208, 214, 215
Stinnes, Hugo 38, 54, 119, 179
Stinnes-Legien Paktı 54, 119, 179
Stresemann, Gustav 39-41, 85, 88, 96, 100, 102, 123, 125, 156-166, 169, 170, 206, 208, 240, 249
subaylar 49, 50, 53, 57, 64-66, 68, 75, 89, 144, 154, 172-174, 202, 230, 232, 237
suç 70, 122, 135, 138, 142, 144, 149, 150, 152, 179, 193-196, 199, 203, 240, 241

"Şalgam kışı" 45

Thüringen 39, 63, 72, 86, 95
tiyatro 55, 198, 204, 239

Ufa 192
Ulusal Liberal Parti 85, 157
Ulusal Meclis 28, 38, 52, 53, 55, 63, 75, 80, 98

Üçüncü Reich 17, 141, 235, 239

vergilendirme 30, 110, 111
Vernunftrepublikaner 97
Versailles Antlaşması 38, 58, 63, 64, 68, 69, 87, 90, 113, 141, 142, 145, 148, 150-156, 158, 163, 169, 173, 240
Volksgemeinschaft 33
Völkische 68, 90, 91, 206, 248

Wall Street'in Çöküşü 41, 132, 133, 209, 213
Weimar Anayasası 38, 67, 78, 81, 82, 101, 112, 172, 182, 245
Westarp, Cuno von 89, 90
Wilson, Woodrow 37, 146, 147
Wirth, Josef 155, 158, 249

Yahudi karşıtlığı 90, 91, 115, 246
Yahudiler 15, 39, 70, 90, 91, 101, 115, 147, 246
"Yeni Kadın" 184, 185, 202, 203
Yeni Nesnellik 198, 199
Young Planı (1929) 41, 90, 94, 126, 164, 165, 167, 213

İletişim'den

Derl. JÜRGEN KOCKA - ALLAN MITCHELL

19. Yüzyıl Avrupası'nda Burjuva Toplumu

Çeviren UYGUR KOCABAŞOĞLU • 440 sayfa

Burjuvazi kendi suretinde bir Avrupa yaratıp sosyal sınıflar arasındaki ilişkileri dönüştürürken bir yandan kendi varlığını ve meşruiyetini güvence altına almayı diğer yandan da bunu tüm kamusal alana yaymayı nasıl başardı? Jürgen Kocka ve Allan Mitchell'in derledikleri *19. Yüzyıl Avrupası'nda Burjuva Toplumu* bu soruların cevaplarını arıyor.

Almanya'yı merkeze alıp, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya, Macaristan örnekleriyle karşılaştırarak burjuva kültürünün ve orta sınıfların ortaya çıkışının izlerini süren metinler, siyaset, hukuk, cinsiyet, ekonomi, iş ahlâkı, çalışma hayatı, proletarya, eğitim, mülkiyet, düello, onur, kamu sağlığı gibi farklı odaklardan meseleyi ele alarak, Avrupa'da toplumsal hayatın nasıl esaslı bir değişikliğe uğradığını gözler önüne seriyor.

> *"Avrupa toplumu, 18. yüzyılın sonlarından beri, dinamizmini orta sınıfın üstlendiği, bir dönüşümden geçmiştir. Ancak bu toplumsal kategoriyi tanımlamak bir muamma olarak ortadadır. Tam olarak kimler orta sınıf sayılır? Ne gibi nitelikleri paylaşırlar? Ortak bir kültür tarafından mı tanımlanırlar? Gerçekte onları başkalarından ayıran nedir? Zaman içinde evrimleşen Avrupa uluslar topluluğu içinde ortak etkileri ne olmuştur?"*
>
> *– JÜRGEN KOCKA / ALLAN MITCHELL*

İletişim'den

GEORGE RUDÉ

Fransız Devrimi

Çeviren ALİ İHSAN DALGIÇ • 284 sayfa

1789 yılında neden Avrupa'nın başka bir yerinde değil de Fransa'da devrim oldu? George Rudé, bu temel sorudan yola çıkarak neredeyse tüm dünya tarihini etkileyen ve siyasetini yeniden şekillendiren *Fransız Devrimi*'ni derinlikleriyle ele alıyor. Rudé kral, saray, aristokrasi, burjuvazi, din adamları, halk yığınları, askerler ve Aydınlanma düşünceleri arasındaki gerilimleri, ittifakları ve çözülmeleri net biçimde ortaya koyuyor. Öte yandan devrimin nispeten az ele alınan "halk hareketleri" boyutuna da özellikle eğilerek, sıradan Fransız vatandaşlarının devrimle kurduğu ilişkiyi, davranışlarını da somutlaştırıyor. Fransız Devrimi'nin etkileyici bir panoramasını çizen, büyük resme bakarken arkada yatan ince detayları göz ardı etmeyen, kapsamlı bir çalışma...

"...Fransız Devrimi öteki devrimlerle karşılaştırıldığında çok daha ileri gitmişti. Bu ileri gidiş onun sadece daha şiddetli, daha radikal, daha demokrat, daha uzun süreli olmasında değil, aynı zamanda, Avrupa ve Amerikan devrimlerinde hiç sözü edilmeyen sorunlara ve sınıf ayırımlarına yer vermesinde görülmektedir..."

– GEORGE RUDÉ

İletişim'den

KUDRET EMİROĞLU

Kısa Osmanlı-Türkiye Tarihi

Padişahlık Kültürü ve Demokrasi Ülküsü

541 sayfa

Türkiye'nin "mülk" ve iktidar yapısının mufassal bir tarihi. Osmanlı devletinin ve kimliğinin oluşumundan, Cumhuriyetin "devleti kurtarma" davası peşindeki inşa sürecine... Bildiğimiz, bildiğimizi düşündüğümüz her şeye dönüp yeniden bakan eleştirel bir nazarla. Türkiye, insanların "siyaseten ve aymazlıkla" öldürülüp durduğu bir ülke olmaktan nasıl çıkar? Tarihe devlet zaviyesinden değil "aşağıdakilerin" hizasından bakan tarihçi Kudret Emiroğlu, Demokrasi Ülküsü peşinde, neredeyse ezelebed bir Padişahlık Kültürü'nün tahlilini yapıyor.

"Siyaset toplumsal, sınıfsal bir zıtlaşma ve mücadele biçimleri üretmek yerine, merkezî iktidara yönelen kadro tarafından yürütülen taktik olduğundan, kadro topluma karşı rüşvetçilik görevini yerine getirmekte zorlanacak ve daima kolektif önderlik kişilik kültüne –padişaha– dönüşecektir ve muhalifler hain olacaktır. Tanzimatçılar, Meşrutiyetçiler, Kemalistler ve İslâmcılar, iktidar değildir; kendilerini de iktidar değil iktidara el koyan kadro olarak görürler, çünkü halk 'devlet siyasetinin' dışındadır"

– KUDRET EMİROĞLU

İletişim'den

SUAVİ AYDIN - YÜKSEL TAŞKIN

1969'tan Günümüze

Türkiye Tarihi

555 sayfa

1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, genellikle tarih yazımı geleneğinin kapsamlı bir şekilde eğilmediği bir dönemin tarihini anlatıyor. Darbe, militarizm, sol, milliyetçilik, Kürt meselesi ve siyasal İslâm gibi belirleyici başlıkların yanı sıra, kitapta 1960-2014 arasında yaşanan siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel dönüşümlere, önemli eşiklere de yer veriliyor. Çeşitli kurum, tartışma ya da çatışmaların ortaya çıktığı tarihsel dönemeçlere özellikle işaret ediliyor; olayların tarafları, öne çıkan aktörler resmi tamamlamak üzere sahnedeki yerlerini alıyorlar. Gazete, dergi arşivleri, günlük gazeteler, anılar, kurumsal tarihler ve dönemin ayrıntılarına açıklık getirebilecek araştırmalar metinde kutular olarak yer alıyor ve ayrı ayrı okunabilecek birer referans oluşturuyor.

"Bu kitabın ortaya çıkışında hacimli bir külliyatın varlığı kadar, o yıllarda yaşananlardan arta kalan deneyimler de önemli rol oynadı. Zira pek çok döneme ait tarih metinlerinden farklı olarak, bu kitaba konu olan olaylar, kişiler ve kurumlar büyük ölçüde bizim çağdaşlarımız... Dolayısıyla bu dönemin 'tarih'i, aynı zamanda bir deneyimler, gözlemler tarihidir ve bu çerçevede bizim 'önemli gördüklerimiz'in, 'belirleyici saydıklarımız'ın tarihi oluyor. Başta değinilen kaygı ve çabalar esas olmak kaydıyla, bu bakımdan bizim kaleme aldığımız metin, tarih yazıcılığı bakımından önemli avantajlar sağlayabilecek bir yazma ve görme biçimi imkânını kullanmaktadır."

– SUAVİ AYDIN / YÜKSEL TAŞKIN

Weimar Cumhuriyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın bitişinden Hitler'in iktidara gelişine kadar varlığını sürdüren Alman demokrasi deneyiminin adı olarak tarihe geçti. 1933'e gelindiğinde savaş, yenilgi, devrim, karşı devrim, hiperenflasyon, yabancı işgali, işsizlik ve sokaklarda şiddet vardı. Oysa aynı dönem içinde Weimar deneyimi sanat, kültür, edebiyat, bilim ve toplumsal cinsiyet alanlarında sonraki kuşakların yaratıcılığını ve entelektüel dünyasını besleyecek muazzam örnekleri de yaratmıştı. Bu nedenle Weimar Cumhuriyeti, cumhuriyete sahip çıkan cumhuriyetçilerle demokrasiye inanan birey ve kurumların eksikliğinin nelere mal olduğunu gösteren en önemli örneklerden birisidir.

"11 Kasım 1918'de sabah saat 5'te ateşkes imzalandı. Altı saat sonra bütün silahlar sustu ve savaş sona erdi. Bir taraftan ateşkes imzalanırken, diğer taraftan Almanya'da 3 Kasım günü Kiel'deki bir deniz kuvvetleri ayaklanmasının kıvılcımıyla devrim çoktan başlamıştı. Devrim hızla Hamburg, Bremen ve Berlin'e sıçradı. Münih'te ayrı bir ayaklanmayla Bavyera cumhuriyeti ilan edildi. 9 Kasım'da sosyal demokrat Friedrich Ebert şansölye olmuş, Berlin'de cumhuriyet ilan edilmiş, Kaiser tahttan indirilmiş, Bismarck'ın neredeyse yarım yüzyıl önce var ettiği Hohenzollern İmparatorluğu son bulmuş, Alman tarihinde yeni bir sayfa açılmıştı."

COLIN STORER

T+D 200383 EDE

iletişim

ISBN-13 978-975-05-1794-5